T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
DOKTORA PROGRAMI
DOKTORA TEZİ

# ULUSLARARASI SİSTEMİN ALDIĞI YENİ BİÇİMİN TÜRK DIŞ POLİTİKASINA ETKİLERİ / KIBRIS ÖRNEĞİ

**Cemile ARIKOĞLU-ÜNDÜCÜ**

Danışman
**Prof. Dr. Tülay ÖZÜERMAN**

2010

**DOKTORA**
**TEZ ONAY SAYFASI**

2004800224

**Üniversite** : Dokuz Eylül Üniversitesi

**Enstitü** : Sosyal Bilimler Enstitüsü

**Adı ve Soyadı** : Cemile ARIKOĞLU ÜNDÜCÜ

**Tez Başlığı** : Uluslararası Sistemin Aldığı Yeni Biçimin Türk Dış Politikasına Etkileri: Kıbrıs Örneği

**Savunma Tarihi** : 21.06.2010

**Danışmanı** : Prof.Dr.Tülay ÖZÜERMAN

**JÜRİ ÜYELERİ**

| Ünvanı, Adı, Soyadı | Üniversitesi | İmza |
|---|---|---|
| Prof.Dr.Tülay ÖZÜERMAN | D.E.Ü.İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi | ..... |
| Doç.Dr.Celal Nazım İREM | D.E.Ü.İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi | ..... |
| Doç.Dr.Turgay UZUN | Muğla Üniv. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi | ..... |
| Yrd.Doç.Dr.Ahmet Nazmi ÜSTE | D.E.Ü.İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi | ..... |
| Doç.Dr.Yücel BOZDAĞLIOĞLU | A.D.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi | ..... |

Cemile ARIKOĞLU ÜNDÜCÜ tarafından hazırlanmış ve sunulmuş "**Uluslararası Sistemin Aldığı Yeni Biçimin Türk Dış Politikasına Etkileri: Kıbrıs Örneği**"başlıklı Doktora Tezi olarak (X)oybirliği ( )oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

**Prof.Dr. Utku UTKULU**
**Enstitü Müdürü**

## Yemin Metni

Doktora Tezi olarak sunduğum **"Uluslararası Sistemin Aldığı Yeni Biçimin Türk Dış Politikasına Etkileri / Kıbrıs Örneği"** adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

..../..../.....

Cemile Arıkoğlu Ündücü

## ÖZET

**Doktora Tezi**

**Uluslararası Sistemin Aldığı Yeni Biçimin Türk Dış Politikasına Etkileri / Kıbrıs Örneği**

**Cemile Arıkoğlu Ündücü**

**Dokuz Eylül Üniversitesi**
**Sosyal Bilimler Enstitüsü**
**Kamu Yönetimi Anabilim Dalı**
**Doktora Programı**

**Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle, uluslararası sistemin dinamikleri dönüştürülmeye başlanmış; küreselleşme olgusuyla sistemin temel aktörü olan ulus-devlet, güvenlik ve savaş kavramları sorgulanarak, yeniden tanımlamaya gidilmiştir. Uluslararası sistemin yapısındaki değişmeler, Orta Doğu bölgesinde yoğunlaşarak, Türkiye'nin de etkilendiği sonuçlar doğurmuştur.**

**Bu çalışmanın amacı, uluslararası sistem içinde son dönemde ortaya çıkan gelişmelerin Türk dış politikasını nasıl etkilediğini incelemektir. Türkiye'nin yeniden gözden geçirmek veya vazgeçmek ekseninde değişen tercihlerle süreci nasıl tanımladığı irdelenerek, Kıbrıs örneği ışığında dış politika çıktılarının açıklanması amaçlanmıştır.**

**Çalışmanın birinci bölümünde, uluslararası sistem kavramı analiz edilerek, kavramlar ve kuramlar ele alınmıştır. İkinci bölümde, 11 Eylül sonrası gelişmeler ışığında, uluslararası sistemin nasıl şekillendiği ve Türkiye'yi çevreleyen coğrafyadaki gelişmeler irdelenmiştir. Son bölümde, Türk dış politikası tarihsel süreç içerisinde analiz edilerek, dış politikanın uluslararası sistemden nasıl etkilendiği, Kıbrıs konusu üzerinden incelenmiştir.**



**Anahtar Kelimeler:** Uluslararası Sistem, Küreselleşme, Türk Dış Politikası, Kimlik, Kıbrıs

## ABSTRACT

**Doctoral Thesis**

**Impacts of International System's New Shape on Turkish Foreign Policy / Cyprus Case**

**Cemile Arıkoğlu Ündücü**

**Dokuz Eylül University**
**Institute of Social Sciences**
**Department of Public Administration**
**Doctorate Program**

**After the end of Cold War era, dynamics of international system have been started to transform, concepts of nation-state which is main actor of the system, security and war have been redefined by examining these concepts with globalization phenemenon. Changes in the structure of international system have concentrated on the Middle East region and had consequences by which Turkey has been also affected.**

**The aim of this study is analyzing the effects of developments in international system on Turkish foreign policy. In this study, explanation of foreign policy outputs in the light of Cyprus case is aimed by examining how Turkey defines the process by its preferences which change according to its decision of revising or receding.**

**At the first part of the study, concept of international system is analyzed and concepts and theories are discussed. At the second part, how international system is shaped in the light of developments after the September 11 and developments in the geography around Turkey are studied. At the last part, Turkish foreign policy is analyzed in historical process and how foreign policy is affected by international system is researched on the basis of Cyprus issue.**



**Key Words:** International System, Globalization, Turkish Foreign Policy, Identity, Cyprus

## İÇİNDEKİLER


**TEZ ONAY SAYFASI** İİ
**YEMİN METNİ** İİİ
**ÖZET** İV
**ABSTRACT** V
**İÇİNDEKİLER** VI
**KISALTMALAR** IX
**TABLOLAR LİSTESİ** X

**GİRİŞ** 1

**BİRİNCİ BÖLÜM**

**ULUSLARARASI SİSTEM ANALİZİ**

**1.1. ULUSLARARASI POLİTİKADA KURAM SORUNU** 4

**1.2. BİR ANALİZ BİRİMİ OLARAK ULUSLARARASI SİSTEM KAVRAMI** 10

1.2.1. Uluslararası Sistemin Varlığı Sorunu 10
1.2.2. Sistem Kavramı 13
1.2.3. Uluslararası Sistem Kavramı 17
1.2.3.1. Realist Yaklaşıma Göre Uluslararası Sistem Kavramı 23
1.2.3.2. Sistem Yaklaşımı 27
1.2.3.3. İngiliz Okuluna Göre Uluslararası Sistem Kavramı 34

**1.3. ULUSLARARASI SİSTEMİN TEMEL ÖĞELERİ** 37

1.3.1. Güç Dengesi 37
1.3.1.1. Güç Dengesi Kuramı 42
1.3.2. Uluslararası Hukuk 45
1.3.3. Uluslararası Örgütler 48

**1.4. ULUSLARARASI SİSTEMİN AKTÖRLERİ** 52

1.4.1. Devletler 52
1.4.2. Uluslararası Hükümetler-arası Aktörler 52
1.4.3. Uluslararası devlet-dışı aktörler 53

**1.5. ULUSLARARASI SİYASAL SİSTEMLER** 53

1.5.1. Klasik Güç Dengesi 54
1.5.2. İki Kutuplu Sistem 58
1.5.3. Yeni Dünya Düzeni 66

## İKİNCİ BÖLÜM

## 21. YÜZYILDA YENİ ÇELİŞKİLER, YENİ ÇATIŞMALAR

**2.1. 21. YÜZYILDA ULUSLARARASI SİSTEM 76**

**2.2. SOĞUK SAVAŞ SONRASI ULUSLARARASI SİSTEMDE GÜÇ DAĞILIMI 83**

**2.3. 11 EYLÜL 2001 SALDIRILARI ve TERÖRE KARŞI SAVAŞ 89**

2.3.1. Yeni Terörizm 93
2.3.2. Terörizm ve Uluslararası Sistem İlişkisi 97
2.3.3. 2003 Irak İşgali 99

**2.4. SOĞUK SAVAŞ SONRASI ULUSLARARASI SİSTEMDE DEĞİŞEN OLGU VE ALGILAR 104**

2.4.1. Küreselleşme ve Ulus-devletin sorgulanması 104
2.4.1.1. Ulus-Devlet ve Egemenlik 107
2.4.1.2. Avrupa Bütünleşmesi 109
2.4.2. Güvenlik Algısında Dönüşüm 113
2.4.2.1. NATO'nun Yeni Misyonu 115
2.4.2.2. Ulus Sonrası Savaş 119

**2.5. ORTA DOĞU BÖLGESİ VE SORUNLARI 122**

2.5.1. Orta Doğu'da Çatışma ve Terör 124
2.5.2. Irak 128
2.5.3. İran 130
2.5.4. İsrail 133

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

## TÜRK DIŞ POLİTİKASI VE KIBRIS

**3.1. TÜRK DIŞ POLİTİKASININ EKSENİ 136**

3.1.1. Dış Politikayı Etkileyen Faktörler 136
3.1.2. Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikası 140
3.1.3. Soğuk Savaş Döneminde Türk Dış Politikası 143
3.1.4. Soğuk Savaş Sonrası Türk Dış Politikası 145
3.1.4.1. Çekiç Güç ve Türkiye 147
3.1.4.2. Soğuk Savaş'ın Sona Ermesinin Ortaya Çıkardığı Fırsatlar ve Sorunlar 151

3.1.5. 21. Yüzyılda Türk Dış Politikası ve Yeni Eğilimler 155

**3.2. TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA KİMLİK TARTIŞMALARI 159**

3.2.1. Yeni-Osmanlılık (Neo-Ottomanism) 163
3.2.2. Medeniyetler Buluşması (Medeniyetler İttifakı) 172

**3.3. TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA KIBRIS 174**

3.3.1. Kıbrıs Sorununun Tarihi Arkaplanı 175
3.3.2. Türkiye'nin Kıbrıs Sorununa Taraf Olması 177
3.3.3. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı 181
3.3.4. KKTC'nin İlanı ve Kıbrıs Sorunu'nun Uluslararası Arenaya Taşınması 184

**3.4. SOĞUK SAVAŞ SONRASI KIBRIS SORUNU 187**

**3.5. KIBRIS SORUNU'NUN AVRUPA BİRLİĞİ-TÜRKİYE İLİŞKİSİNE ETKİSİ 192**

**3.6. 21. YÜZYILA GİRERKEN TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA KIBRIS SORUNU 194**

3.6.1. KKTC Devleti için Kırılma Noktası 198
3.6.1.1. Annan Planı'na "Evet" Oyu 199
3.6.1.2. Cumhurbaşkanı Denktaş'ın Tasfiyesi 203

**SONUÇ 209**

**KAYNAKÇA 219**

## KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AGSP: Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası

AKP: Adalet ve Kalkınma Partisi

AT: Avrupa Topluluğu

BM: Birleşmiş Milletler

CIA: Central Intelligence Agency

CTP: Cumhuriyetçi Türk Partisi

FBI: Federal Bureau of Investigation

GKRY: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi

KKTC: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

MC: Milletler Cemiyeti

NAFTA: North American Free Trade Agreement

NATO: North Atlantic Treaty Organization

PKK: Kürdistan İşçi Partisi

SALT I-II: Strategic Arms Limitation Talks

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

UBP: Ulusal Birlik Partisi

**TABLOLAR LİSTESİ**

**Tablo 1: Sistem Tanımları** 17

**Tablo 2: Uluslararası Sistem Tanımları** 22

# GİRİŞ

Uluslararası Politikanın değerlendirilmesi, uluslararası ortamda çeşitli alanlarda faaliyet gösteren devletlerin davranışları incelenerek, aralarındaki etkileşimler dikkate alınarak yapılabilir. Uluslararası sistemi algılayabilmek için, devletlerin **ne** tür bir gruplaşma eğiliminde olduklarını, **niçin** gruplaşmaya veya gruptan ayrılmaya gittiklerini, **nasıl** bir araya geldiklerini açıklamak gereklidir[1].

Uluslararası sistemde Türkiye'nin yerini belirleyebilmek için, sistem içinde meydana gelen olayları neden- sonuç ilişkileri çerçevesinde ele almak gereklidir. Özellikle Türkiye'nin çevresinde gelişen olaylar, bu noktada önemli ipuçlarını sunmaktadır. Türkiye'nin jeopolitik konumu ve ekonomik potansiyeli, sisteme yön veren devletler açısından, ne kadar önemlidir? Türkiye'nin askeri ve ekonomik gücü nedir? Ülkenin iç siyasal ve sosyal gelişmelerini etkileyen unsurlar nelerdir? Dış politika bu unsurlar içinde yer alır mı? Türkiye'nin dış politikasına yön veren etkenler nelerdir? Türkiye'nin dış politika ve kararları değişken midir, yoksa tutarlı ve istikrarlı bir nitelik mi arz eder? Kısacası, Türkiye'nin uluslararası sistem içindeki yeri ve önemi nedir? Tüm bu sorulara aranacak yanıtlar, Türkiye'nin sistem içindeki rolü ve yeri açısından yapılacak değerlendirmelere ışık tutacaktır.

Uluslararası sistemde meydana gelen olaylardan Türkiye'yi ilgilendirenler, öncelikle ülkenin çevresi, diğer bir deyişle komşuları ile ilişkileri çerçevesinde ele alınabilir. Bu bağlamda bir ulus-devletin amacı, varlığını devam ettirme isteğidir. Türkiye'nin Cumhuriyet Dönemi dış politikası, Atatürk'ün belirttiği "Yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesi çerçevesinde belirginleşmiştir. Barışı gerçekleştirmek için, ulus-devletin varlığını koruması gerekir. Varlığını devam ettirebilmek, "ulusal çıkar" kavramı ile açıklanabilir.

[1] Önder Arı, **Uluslararası İlişkiler**, Der Yay., İstanbul, 1987, s. 53

Ulusal çıkar, her şeyden önce, üzerinde yaşanılan toprağın korunması ile başlar. Bir başka deyişle ulusal çıkar, vatan toprağının korunmasıyla ifade edilen ulusal savunmadır. Ulusal savunma, barışın tehdit altında olduğu, çatışmanın başladığı noktada, birinci derecede önem arz eder. Ulusal çıkar kavramı, sadece toprak unsuru ile sınırlandırılamaz. Mevcut düzenin korunması, devletin bileşenlerinden biri olan insan unsurunun refah düzeyinin arttırılması, yer altı ve üstü zenginliklerinin korunması gibi maddi ve manevi tüm varlığının sürdürülmesini kapsar. Ulusal çıkarların korunması açısından Kıbrıs sorunu önemli bir örnektir. Zaman içinde ve gelişen olaylar karşısında, ulusal çıkarın neleri gerektirdiğini açıklamaya yardım eden bir örnektir[2].

Devletlerin dış politikaları süreklidir, her lidere ve hükümete göre değişmez. Örnek olarak, Başkan Barack Obama ile ABD dış politikası değişmemiştir. Ancak değişiyormuş gibi bir izlenim verilmektedir. George W. Bush'un sert ve uzlaşmaz tutumu Obama'da görülmemekte, barıştan, hatta düşmanlarıyla uzlaşmadan yana bir imaj çizilmektedir. Ancak Obama'nın gittiği ve varacağı hedef, Bush'tan farklı değildir. Söz konusu olan ABD çıkarlarıdır. Bu hedefe itici olarak gitmek yerine, kurumları, değerleri kendilerine yok ettirerek ilerlemektedir.

Ulusal çıkarlar, uluslararası sistem içinde birbiriyle çatışabilir. Her devletin çıkarı, dış politikada bir başka devletin çıkarı ile kesişebilir. Her ulusun kendi açısından belirttiği haklı çıkarı, bir diğer ulusun çıkarına ters düşebilir. Her ulus-devlet çelişki konusunu, kendisinin en iyi biçimde çözümleyeceğini iddia ederek, temel varsayımlarını uluslararası ortama getirebilir. Çıkarları çatışan devletlerin öne sürdüğü çelişkili varsayımlar, uluslararası ortamda tartışılarak, çelişkiler yumağına dönüşüp, uluslararası düzeyde içinden çıkılmaz problemlere dönüşebilmektedir. Kıbrıs meselesi, bu bağlamda değerlendirilebilir niteliktedir.

[2] Arı, s.56

Genel anlamda dünya politikaları ile ilgili konuşulduğunda, kastedilen olgu, bir bütün olarak uluslararası sistem olmaktadır. Ancak, 193[3] ülke arasındaki etkileşimler nasıl analiz edilmelidir? Sistem içinde sadece devletler değil, pek çok devlet-dışı aktörler de bulunmaktadır. Bu kimi zaman devletin de içinde bulunduğu askeri veya savunma örgütleri olduğu gibi, kimi zaman ticaret kuruluşları da olabilmektedir. Devletin bizzat temsil edilmediği, Greenpeace gibi çevresel aktörlerin yanında, nükleer denemelere karşı olan Gökkuşağı Savaşçıları (Rainbow Warrior) gibi örgütler bulunmaktadır. Hatta terörist örgütler de sistemde rol oynayan önemli aktörlerdir. Böylesine karmaşık bir dünyada olup bitenler nasıl açıklanabilir?

Çalışmada konu üzerine yazılan ve halen yazılmakta olan zengin literatürden yararlanılmıştır. Literatür araştırmasında, birincil ve orijinal eserlere başvurulmasına özen göstermeye çalışılırken, alanın kitapları ve belli başlı akademik dergileri takip edilmiştir. Güncel tartışmalara da değinilerek, gazeteler ve internet siteleri kaynak olarak kullanılmıştır. İncelenen konunun süreç olması, yeni gelişmelerin izlenmesi ve çalışmanın güncellenmesini gerektirmiştir. Böylelikle, Türk dış politikası ve Kıbrıs konusundaki gelişmelerin son dönemleri de dikkate alınarak değerlendirilmiştir.

[3] http://www.nationalgeographic.com/faq/geography.html, ( 29.12.2009)

# BİRİNCİ BÖLÜM

# ULUSLARARASI SİSTEM ANALİZİ

Bir devletin dış siyasal ortamını oluşturan uluslararası sistem ve bu sistemin söz konusu ülkenin dış politikasına etkileri, uluslararası sistemin analiz edilmesi açısından önem taşımaktadır. Bu bağlamda, uluslararası sistemin yapısı, özellikleri, sistemi etkileyen faktörler ve sistemin devletlere olan etkileri incelenmelidir.

## 1.1. ULUSLARARASI POLİTİKADA KURAM SORUNU

Uluslararası politika alanında ortaya çıkan olay, olgu ve fikirlerin, sosyal bilimlerin diğer disiplinlerinden bağımsız olarak incelenmesi ve bu disiplinlerin analiz tekniklerinden faydalanılması, II. Dünya Savaşı sonrası döneme rastlamaktadır[4]. Bilimsel araştırmalar sayesinde, karmaşık olaylar çözümlenerek anlam kazanmaktadır. Bilimin amacı, yaşanan ya da yaşanmakta olan olgu ve olaylara açıklık getirmektir. Olgu ve olayları tanımlayan, onlara ilişkin bilgiyi sistemleştirerek anlamlı hale getirecek olan temel araçlar, bilimsel yaklaşım veya kuramlardır. Bu anlamda kuram, araştırma için hipotezler önermeli, kavramları tanımlamalı ve işlemselleştirmelidir. Bunlar arasındaki ilişkiyi kurarak araştırmaya yardımcı olmalıdır[5]. Gerçeklik bir yandan insan eylemleriyle oluşurken, öte yandan insanın duyguları, düşünceleri ve çağın manevi değerleri, insanların eylemlerine yansımaktadır. Bilgi dünyası gerçek dünyayı şekillendiriyor olmakla birlikte, bu durum ilişkinin tek yönlü olduğu anlamına gelmez. Gerçek dünya ile bilgi dünyası arasında sürekli olan bu ilişkide, düşünceler bir yandan gerçek dünyanın bir yansıması olarak üretilirken, diğer yandan dünyayı şekillendirmek amacıyla tüketilmektedir[6]. Gerçek dünyayı algılama, yorumlama faaliyetleri, ona yüklenen anlamlarla açıklanabilir. Bu durum, bir anlamda gerçek dünyayı tanımlamakla

[4] Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995, s. 79
[5] Kenneth Waltz ve George H. Quester, **Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dünya Siyasal Sistemi**, çev. Ersin Onulduran, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yayınları, Ankara, 1982, s. 7
[6] Deniz Ülke Arıboğan, **Kabileden Küreselleşmeye Uluslararası İlişkiler Düşüncesi**, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1998, s.28

ilgilidir[7]. Böylelikle kuram, gelen bilgileri seçerek kavramları tanımlar ve sınıflandırır, birbirleriyle karşılaştırıp bütünleştirmek suretiyle, gerçek dünyada karmaşık olan ilişkilere ve bilgi ağına belirli bir anlam kazandırır[8].

Sosyal bilimlerde kesinlik ve nesnelliğin sağlanması doğa bilimlerine oranla güçtür[9]. Uluslararası İlişkilerde fikir, olgu ve olayların sebep olabileceği ve sonuç doğurabileceği durumlar kesinlik taşımazlar. Uluslararası İlişkiler alanına dair incelemelerde, kuramsal olan ile, uygulamada gerçekleşen arasındaki farkın büyük, aynı zamanda net olmaması, Uluslararası İlişkiler ve onun türevi olan Uluslararası Politika'ya ilişkin kuramların zayıf, zorlayıcı ve karmaşa içinde olmasına neden olmaktadır[10]. Birbirinin yerine kullanılıyor izlenimi veren Uluslararası İlişkiler ve Uluslararası Politika kavramlarının kapsamları farklıdır, aralarında iç içelik vardır. Uluslararası İlişkiler kavramı, Uluslararası Politika'yı kapsayan, geniş bir alanı niteler. Sınır ötesi her tür siyasal, ekonomik ve sosyal ilişkiyi açıklar. Uluslararası Politika ise, iki veya daha fazla devlet arasındaki siyasal ilişkileri, uluslararası yapının tümü içinde ele alır[11]. Uluslararası İlişkiler, Siyaset Bilimi[12], Diplomasi Tarihi ve Devletler Hukuku'dan doğmuştur. Bu durum başlangıçta, disiplinin Uluslararası Politika'ya indirgenmesi sonucuna neden olmuştur. Oysa Uluslararası İlişkiler, Uluslararası Politika'nın ötesinde disiplinlerarası bir yaklaşımı içerir. Ancak, disiplin içinde siyasal niteliği olan güncel konu başlıkları ağırlığını halen korumaktadır.

Doğa bilimleri vasıtasıyla doğanın sırları açığa çıkarılmış, atom bombasının yapımı gibi pek çok dikkate değer teknik ilerleme sağlanmıştır. Doğa bilimlerinde

[7] Chris Brown ve Kirsten Ainley, **Uluslararası İlişkileri Anlamak**, çev. Arzu Oyacıoğlu, Yayın Odası Yay., İstanbul, 2006, s. 1

[8] Mehmet Gönlübol, **Uluslararası Politika İlkeler-Kavramlar-Kurumlar**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2000, s. 12

[9] Toplumsal ya da doğal, her türlü bilim dalında etkin bir ideoloji vardır. Pozitivist yaklaşımın aksine, doğa bilimleri de seçim yaparak gözlemleyebilir. Seçim yapmak, beğeni, beklenti, çıkar gibi etkenleri içerir. Doğa bilimci gözlem ve deneylerinde seçim yaparken, araştırmayı kendi istediği biçime yönlendirmektedir. Tartışılan bir diğer konu, doğa bilimleri için kesinsizlik ve belirsizlik sorunun yaşandığıdır. Albert Einstein izafiyet teorisi ile doğa bilimlerinde de kesinsizlik ve göreliliğin geçerli olduğunu ortaya koymuştur. Örneğin, protonların hem ışık hem dalga boyunda ilerleyebiliyor olması ve bu durumun ayrıştırılamamasıdır.

[10] Waltz ve Quester, s. 7

[11] Sönmezoğlu, Uluslararası Politika ve Dış politika Analizi, s. 12, Gönlübol, s. 28, Brown ve Ainley, ss. 1-14

[12] Esat Çam, **Siyaset Bilimine Giriş**, Der Yay., İstanbul, 2002, s.274

tahmin gücünü artıran etkenlerin başında, bu disiplinlerin ele aldığı inceleme konusunun basit bir probleme dayanması gelir. Aynı zamanda, dış dünyaya kapalı bir laboratuar ortamında deney ve çalışma olanaklarının olması, problemi etkileyen değişkenlerin az olması veya sınırlı tutulması gibi etkenler, bilimsel araştırmada başarıyı artırmaktadır[13].

Uluslararası Politika alanında duyulan kuram özlemi nedeniyle, hipotezler, gerçek durumlar, sezgiler, tahminler gibi alanda yapılan entelektüel çalışmaların pek çoğu, birer kuram gibi sunulmak istenmiştir[14]. Kavramların tanımlanması, değişkenler arasında bağlantı kurulması, öne sürülen hipotezlerin doğrulanması ile alana dair getirilen yaklaşımların bir kısmı azımsanmayacak derecede güçlü iken, bir kısmının yetersiz kalması ve bunlara karşı tezlerin üretilmesi, disiplinin oluşumu ve gelişimi bağlamında dinamizm ve katkı sağlamıştır. Böylelikle öne sürülen her bir yaklaşım, incelenen konuya dair, gerçek dünyanın kısmen bir yönünü açıklayabilmiştir. Tatmin olunmadığı durumlarda, rakip kuramlar yeni yaklaşımlar geliştirmiştir. Gözden kaçırılmaması gereken nokta, Uluslararası Politika'nın, özünde tartışmaya açık, siyasal sonuçlar doğuran kavram ve fikirleri inceliyor olmasıdır.

Uluslararası Politika alanında incelenen olgu ve olayların karmaşık olması, bunları etkileyen faktörlerin sayıca çokluğu, faktörler arasındaki ilişkilerin kurulması ve soyutlanmasının zorluğu, uluslararası sistemde merkezi bir otoritenin yokluğu gibi etkenler, alanda bir takım sorunlara neden olur. Örneğin, devletler üzerinde etkin bir denetimin sağlanamaması, birimler arasındaki ilişkileri açıklama yetersizliği, alana dair bilimsel yaklaşımların ileriye dönük çıkarsama çabalarını zayıflatması gibi sonuçlardır. Uluslararası Politika'ya dair kuramlar, sınırlar ve parametreler açıkça saptandığı takdirde, sonuçların elde edilmesi için kullanılabilir özelliktedir[15].

Kuram kapsamında yaşanan başka bir sorun, uluslararası sistemi genel bir kuram altında açıklama çabası olmuştur. Burada Hans Morgenthau'nun, tüm

[13] Morton A. Kaplan, "Problems of Theory Building and Theory Confirmation in International Politics", **World Politics**, Vol. 14, No. 1, 1961, s. 8
[14] K. J. Holsti, "Retreat from Utopia: International Relations Theory, 1945- 1970", **Canadian Journal of Political Science**, Vol. 4, No. 2, 1971, s.165
[15] Kaplan, Problems of Theory Building and Theory Confirmation in International Politics,s.8

uluslararası politika sürecini tek bir kavrama indirgeyerek, "güç" ve güç dengesi" kuramı ile açıklamaya çalışması örnek verilebilir[16]. Herkesin üzerinde anlaştığı, Uluslararası Politikayı açıklayan topyekûn bir kuramdan söz etmek mümkün olmamakla birlikte, güç dengesi kuramı disiplindeki üstünlüğünü sürdürmektedir. Uluslararası İlişkiler disiplininde tek bir ülke veya kıtadaki siyasetin kuramı değil, en geniş düzlemde, dünya çapındaki ilişkilerin kuramı üretilmeye çalışılmaktadır. Diğer bir sorun, alana ilişkin yaklaşım geliştiren sosyal bilimcinin, gözlemini yaptığı ve incelediği olayların içinde ve zaman kesitinde yaşıyor olmasıdır. İçinden çıktığı toplumun kültürünü muhakkak taşımakla birlikte, bilinçaltında bir baskı da duyabilen sosyal bilimcinin, olaylara tarafsız yaklaşması kolay değildir[17]. Kuramsal çerçevenin, olgu ve olayların açıklanmasında yeterli olmadığı durumlarda, olgu ve olayları kuramsal çerçeveye uydurmak yerine, yeni yaklaşımların geliştirilmesi, disiplinin bilimselliğine katkı sağlayacaktır.

Uluslararası Politika uzun bir süre siyasi tarih içinde bir alt kategori olarak değerlendirilmiştir. Bu durum, Uluslararası Politikanın tarihsel süreçle ilgisini ortaya koymaktadır. Uluslararası ilişkilerin kuramsal altyapısının tarihsel süreç içinde nasıl geliştiği, hangi faktörlerden etkilendiğini ortaya koyabilmek için tarihsel dönemeçlerin varlığı inkâr edilemez. Kimi araştırmacılar, sistemde ortaya çıkan önemli değişmeleri ve büyük savaşları, hegemonik kuramlardan biri olan "tarihsel döngü kuramı" ile açıklamışlardır[18]. Arnold J. Toynbee, tarihin, ritmik olarak ortaya çıkan savaş ve barış dönemlerinde geliştiğini öne sürmüştür. George Modelski ve W. R. Thompson, dünya tarihinde belli devletlerin belirli sürelerle sistemin başat gücü haline geldiğini belirtmiştir. Modern dünya sisteminde, büyük savaşlar yeni dünya liderliğinin doğuşunu hazırlamaktadır. Savaştan galip çıkan yeni başat devlet ve bu devletin askeri üstünlüğü, askeri güvenlik, dünyayı örgütlemek ve uluslararası ekonomik ilişkilerin kurallarını oluşturmak gibi sistemi yeniden şekillendirme çabasına girmektedir. Modelski, 1500 yılından itibaren uluslararası sistemin, her 80-

[16] Hans J. Morgenthau**, Uluslararası Politika**, çev. Baskın Oran, Ünsal Oskay, Türk Siyasi İlimler Derneği Yay., Ankara, 1970,ss. 217-293
[17] Çam, s.71
[18] Franz Kohout, "Cyclical, Hegemonic, and Pluralistic Theories of International Relations: Some Comparative Reflections on War Causation", **International Political Science Review**, Vol. 24, No.1, 2003, s. 52; Arıboğan, Kabileden Küreselleşmeye Uluslararası İlişkiler Düşüncesi, s.20

100 yılda bir ortaya çıkan beş büyük güç ile şekillendiğini belirtmiştir. Bu güçler için, deniz gücü anlamında askeri güç yeterli değildir. Aynı zamanda ekonomik güç de gereklidir[19]. Tarihte büyük güçlerin ortaya çıkmasına sebep olan büyük çaplı savaşları dönüm noktası olarak kabul eden "kapitalist dünya sistemi" kuramcısı Immanuel Wallerstein, zaferin kazanılmasında askeri üstünlüğün yanına ekonomik üstünlüğü de eklemiştir. Savaşın galibi gelen ve sisteme hâkim olan büyük gücün ideolojisi ve gücünün devamlılığını sağlayacak düşünceler, dönemin popüler söylemi ve fikirleri haline gelmektedir. Burada askeri ve ekonomik desteğin yanına, düşünce alanında ideolojik desteği de eklemek gerekir. Örneğin, 17. yüzyılda Stuart ve Burbon kralları politikalarını meşru kılmak için, döneme ait fikirleri sistematikleştirme konusunda felsefecilerden yardım almıştır. 16. ve 17. yüzyıllarda mutlak monarşilerin yanında yer alan burjuvazi, 18. yüzyılda demokratik parlamenter görüşleri savunmaya başlamıştır. Bu dönemin düşünürleri, burjuvazinin amaçlarıyla örtüşen yeni bir siyaset anlayışı, dünya görüşü sunarak, bu felsefenin kuramsal öncülleri olmuşlardır[20].

Günümüzde Uluslararası Politika disiplini, dinamik bir yapıya dönüşmüştür. Bu dinamikliğin en önemli göstergelerinden biri, alana dair kuramsal yaklaşım ve tartışmaların artması, yaklaşımların çoğulcu bir nitelik taşımasıdır. Başlangıçta olgu ve olayları, kronolojik bir düzen içinde betimlemeye yönelik diplomasi tarihi olarak açıklanan Uluslararası Politika[21], I. Dünya Savaşı'nın hemen öncesi ve özellikle sonrasında; devletlerarasındaki ilişkilerde güç dengesinin barışı koruyamadığı gözlemlenerek, barışın ancak açık diplomasi güdülerek sağlanan açık barış anlaşmaları ve uluslararası hukuk ilkelerinin hâkim olduğu, yeni bir kurumsal yapının oluşturulması düşüncesini içeren liberal enternasyonal[22] yaklaşım ile ele alınmıştır. Milletler Cemiyeti ve Cemiyete hâkim olan uluslararası hukuk kuralları, yeni bir savaşın ortaya çıkmasını engelleyememiştir. Uluslararası Politikayı, devletlerin güç ile tanımlanan çıkarlarının peşinden koşmalarıyla tanımlayan realist yaklaşım, Soğuk Savaş döneminin hâkim söylemi olmuştur. Realist yaklaşıma göre, Uluslararası Politika'nın en önemli aktörü devlettir ve devlet davranışları, "çıkar"

[19] Bkz., Aktaran: Kohout, s.54
[20] Arıboğan, Kabileden Küreselleşmeye Uluslararası İlişkiler Düşüncesi, ss.23- 91- 99
[21] Sönmezoğlu, Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi, ss.90-91
[22] Brown ve Ainley, s.17

motifi ile açıklanmış/açıklanmaktadır. Bu yaklaşımda, Uluslararası Politikanın temel açıklayıcısı, güç dengesi kuramı olarak benimsenmiştir[23]. Realist yaklaşıma eleştiriler olmakla birlikte, bu yaklaşım, Uluslararası Politika'yı sistematik açıdan ele alması ve genel bir kuram oluşturma çabası bakımından önemini korumaktadır.

Realist yaklaşımın insanın potansiyel kötü olduğuna ilişkin öngörüleri, gerçek dışı ve ütopik olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir. Uluslararası Politika'yı güç ile açıklaması, indirgemeci olarak nitelendirilmiş ve çatışmaların "sıfır toplamlı bir oyun" olarak görülmesi olumsuzlanmıştır. 1960'lı yıllardan itibaren disiplinde, yöntem konusuna önem veren ve aynı zamanda realist olan davranışçı ekolün etkisi görülmeye başlanmıştır. Davranışçı yaklaşım, sosyal bilimlerin de tıpkı doğa bilimleri gibi ölçülebilir kıstaslardan yararlanılması suretiyle, bilimsel bir nitelik alabileceğini savunmuştur[24]. Bu nedenle yaklaşım, katı bir pozitivist anlayışı benimsemiş, Uluslararası Politika'yı sistematik, bilimsel kavramlar ve akıl yürütme ile açıklamaya çalışmıştır[25].

Uluslararası sistemin değişen siyasal, ekonomik, toplumsal, teknolojik ve kültürel yapısı, Uluslararası Politika'yı açıklamak için geliştirilen kuramsal yaklaşımları da çeşitlendirmiştir. Soğuk Savaş Dönemi'nin açıklayıcısı olan güç dengesinin yerine, *karşılıklı bağımlılık* olgusunu temel alan çoğulcu perspektif, devlet merkezli bakış açısını zorlamaktadır. Bu dönemde geliştirilen diğer bir yaklaşım, dünya ekonomisi, üretim biçimi ve ilişkileri, toplumsal sınıflar gibi konuları ele alan ve devleti/devletlerarası ilişkileri ikinci plana iten yapısalcı yaklaşımdır[26]. Tüm bu yaklaşımlara karşı geliştirilen eleştirel[27], post- yapısalcı ve

---

[23] Waltz ve Quester, s.41

[24] Değer yargıları karşısında tarafsız bir sosyal bilim kurma isteği, bütüncü bir bilim anlayışına sahip olarak, doğa bilimleri ile sosyal bilimleri aynı yöntem altında toplama isteğinden kaynaklanmaktadır. Ancak, insan ilişkilerinin belirleyicilerinden olan değer yargılarının yok sayılması, bir anlamda bilimin sosyal yaşamdan kopuşunu ifade etmektedir. Bu açıdan bakıldığında, bilim/ideoloji arasındaki düalist ayrım anlam yitirmektedir. Toplumsal kimlikler ve onların değerlerinden bağımsız, tarafsız, nesnel ve evrensel bilimsel çaba olanaksız görülmektedir. Bkz. İlhan Tekeli, "Çevre Ülkelerinde Toplumsal Bilimlerin İdeolojik Sorunları", **Türkiye'de Toplumsal Bilim Araştırmalarında Yaklaşımlar ve Yöntemler Semineri**, ODTÜ, 17-19.12.1976, s.38

[25] Sönmezoğlu, Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi, s.104

[26] Faruk Yalvaç, "Uluslararası İlişkiler Kuramında Yapısalcı Yaklaşımlar", **Devlet, Sistem ve Kimlik Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, der.Atila Eralp, İletişim Yay., İstanbul, 2007, s.136

[27] Fuat Keyman, **Küreselleşme, Devlet, Kimlik/ Farklılık Uluslararası İlişkiler Kuramını Yeniden Düşünmek**, çev. Simten Coşar, Alfa Yay., İstanbul, 2000,s. 7

post- modern yaklaşımlar, uluslararası düzenin demokratikleştirilmesi düşüncesini öne alarak, "farklılık" ve "ötekilik" konularına odaklanırlar[28]. Burada, siyaset felsefesi ve kuramındaki gelişmelerle de koşut olarak, "kimlik" kavramı ön plana çıkmıştır. Tüm bu yaklaşımlar, Uluslararası Politika disiplinine bilimsel bir zemin oluşturma kaygısı taşıdığı gibi, alana dair gerçekleşen olgu ve olaylara açıklık ve anlam kazandırmaya çalışmaktadır.

## 1.2. BİR ANALİZ BİRİMİ OLARAK ULUSLARARASI SİSTEM KAVRAMI

Kuramsal yaklaşımların her biri, uluslararası sistemi tanımlama ve açıklama çabası göstermektedir. Bu yaklaşımların analizlerinde uluslararası sistem ve uluslararası sistemi anlayabilmek için sistem kavramı büyük önem taşımaktadır

### 1.2.1. Uluslararası Sistemin Varlığı Sorunu

Bir uluslararası sistem var mıdır? Bu sorunun iki yanıtı bulunmaktadır. İlki, gerçekten uluslararası sitemin olup olmadığı, bir diğeri uluslararası ilişkilerin anarşik bir ortamda şekillendiğidir[29].

Ernst B. Haas, önce fizik disiplininde kullanımı başlayan ve giderek sosyal bilimlere yayılarak, etkileşimleri tanımlayan sistem kavramının, bu kadar sık ve kolay kullanımına karşıdır. Ona göre kavram, birimleri tanımlayıcı olmaktan uzak ve mistik bir özellik taşır. Gerçekliği gerektiği kadar açıklayamadığını vurguladığı sistem kavramının, insan aklının ihtiyaçlarına cevap verip veremeyeceğini, buna ek olarak doğal ve sosyal sistemlerin aynı yapıda ve benzer kurallara sahip olup olmadığını sorgulamıştır. "*Sosyal sistemler, hatta "bilimin sosyal sistemi", doğal sistem değildir, insan aklının isteklerinin sonucudur. İnsan aklı ve davranışının değişimi ile insanoğlu tarafından yaratılmıştır. Sistem, belirleyici değildir ve*

[28] Brown ve Ainley, ss.48-50
[29] A. Nuri Yurdusev, "The consept of international system as a unit of analysis", **METU Studies in Development**, Vol. 21, No. 1, 1994, 144

*düşüncelere katkı sağlayan analitik bir araç olmalıdır"*[30]. Lampert ve arkadaşları, uluslararası sistemin varlığını reddeder:

> *"Sistemler, gerçekliği açıklamak için bir araçtır. Akademisyenlerce yapılan sistem tanımlamaları, onların bakış açılarından bağımsız değildir ve keşfedilmeyi bekleyen sistemler yoktur. Aktörler ve öğeler arasındaki etkileşim, bu etkileşimin gücü ve birbirine bağımlılıkları, bir birim olarak sistemden ziyade, sistemlilik olabilir. Onlara göre, küresel politikalarda birimler, aktörler olarak düşünülmelidir"*[31].

Sistem kavramı, Bertalanffy'nin Genel Sistem Kuramında, Parson ve Easton'ın çalışmalarında ontolojik varoluşu üzerinde durulmadan, analitik-epistemolojik olarak kullanılmıştır. Bertalanffy'ye göre evren, sistemlerden oluşan hiyerarşik bir düzendir. Bu düzen atom çekirdeğinden atoma, atomdan moleküle, hücrelere, organizmalara ve organizmalardan örgütlere doğru bir sıra izlemektedir[32]. Genel Sistem Kuramının matematiksel özelliğine vurgu yapan Bertalanffy, kuramın sistemlerle birlikte düşünülen her disiplin için, başvurulabilir olduğunu belirtmiştir. Ona göre Genel Sistem Kuramı, bilimde düzenleyici bir araçtır ve farklı disiplinlerde, benzer yapı ve kuralların varlığı, sistemlerin kullanımını kolaylaştırmaktadır[33].

---

[30] Ernst B. Haas, "On Systems and International Regimes", **World Politics**, Vol. 27, No. 2, 1975, ss.149-170

[31] Lampert ve arkadaşları, sadece tek bir uluslararası sistem fikrine karşı çıkar. Onlara göre pek çok uluslararası sistem vardır. Uluslararası siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel sistemlerden bahsedilebilir. Donald E. Lampert, Lawrence S. Falkowski ve Richard W. Mansbach, "Is There an International System?", **International Studies Quarterly**, Vol.22, No.1, 1978, ss.146-163, "Dünya Sistemi" kuramının sahibi Wallerstein, uluslararası sistemi ekonomik çerçevede ele alarak analiz etmeye çalışmıştır. Wallerstein'e göre, sadece var olan ve tarihsel olarak var olmuş bütünlükler mini sistem veya dünya sistemleridir. 19. ve 20. Yüzyıllarda sadece bir tane dünya sistemi vardır; bu sistem "kapitalist dünya ekonomisi"dir. Kapitalizm, emeğin mal olması demektir. Kapitalist dünya sisteminin en önemli özelliği, en fazla karı elde etmeye dönük olarak, pazar için üretmektir. Sistemin merkez, yarı-çevre ve çevre ülkelerden oluştuğunu ileri sürer. Dünya sistemi içindeki bu üç kademeli yapı ortadan kalkarsa, dünya sistemi çözülür. Howard Williams, Moorhead Wright ve Tony Evans, "Wallerstein", **Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Teorisi Üzerine Bir Derleme**, der. Faruk Yalvaç, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, ss.337-342, Singer, uluslararası sistemin çokluğunu redderek, tek bir küresel sistemin farklı boyutlarını ele almıştır. Bir uluslararası sistemin siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel yönleriyle düşünülebileceğini ileri sürmüştür. Bkz. Yurdusev, "The consept of international system as a unit of analysis", s.168. Easton, siyasal sistemi analiz etmiştir.

[32] Hasan Köni, **Genel Sistem Kuramı ve Uluslararası Siyasetteki Yeri**, ASAM Yay., Ankara, 2001, s. 5

[33] Ludwig von Bertalanffy, "An Outline of General System Theory", **The British Journal for the Philosophy of Science**, Vol. 1, No.2 , 1950, ss.139-142

Sisteme dair kavramsallaştırma, 1950 ve 1960'lı yıllarda, Kaplan, Rosecrance, McClelland ve Singer'ın çalışmalarında belirmiştir. Uluslararası sistemi, gözlenen düzenlilikleri anlamak için zihinsel bir kurgu olarak incelemişlerdir. Uluslararası sistemin varlığı üzerine çalışmalar, Uluslararası İlişkiler İngiliz Okulu içinde yer alan Wight ve Bull tarafından geliştirilmiştir. Uluslararası sistemin, modern ulus devletlerin ortaya çıkışıyla başladığını ve bugün de, kendisine ilişkin analizlerden bağımsız olan bir uluslararası sistemin gerçekliğini temel almışlardır[34].

Yurdusev'e göre, uluslararası sistemin varlığına dair ontolojik sorun, geçmiş dönemde karşımıza çıkan zihin/ beden, teori/ gerçek, özne/ nesne gibi ayrımlardan gelen Descartesçı yani Kartezyen ikiciliğin (düalizm) yeniden anlatımıdır. Sistemi anlamak ve açıklamak için, ben gerçekliğinin (düşünen ben) ya tamamen dışında ya da tamamen içinde bulunulursa, bu durum sorunlu olmaya başlar. Analiz ile gerçeklik arasında kesin sınır çizilemez. Bu nedenle uluslararası sistem, hem analitik, hem de gerçektir[35].

Avrupa'da 16. ve 17. yüzyıllarda ulus-devletin ortaya çıkmasıyla, bu devletlerarasındaki ilişkileri düzenlemek amacı ile belirli değer ve normlar etrafında bir sistem oluşmuştur. Tarihsel süreç içerisinde, ulus-devletlerin artması, bu sistemin değer ve normlarının dünyayı saracak biçimde yaygınlaşması, bugünün uluslararası sisteminin varlığına işaret etmektedir[36]. Ulus-devletler öncesi döneme, İlk çağlarda Site devletleri ve İmparatorlukların birbirileriyle olan ilişkilerine göz attığımızda, Eski Çin, Eski Yunan ve Roma İmparatorluğu'nda, hükümranlık dışında kalan bölgeler, tehdit ve ganimet oluşturan topluluklar, barbarlar olarak görülmüştür. Bu anlayış ile ele geçirilen topraklar talan edilmiş, talan edilen toprakların insanları kendilerine tabi kılınmıştır. Bu dönemde ilişkilerin emperyal bir düşünce temelinde kurulduğu ve hiyerarşik bir yapı oluşturduğu görülmektedir. İlk çağdaki emperyal anlayış Ortaçağ dünyasına da taşınarak, Hıristiyan dünyasında sistem, Monarşi ve Papalık (Kilise) olmak üzere iki başlı bir nitelik kazanmıştır. İslam dünyasında ise,

[34] Yurdusev, The consept of international system as a unit of analysis, s.145
[35] Yurdusev, The consept of international system as a unit of analysis, s.146
[36] A. Nuri Yurdusev, " "Uluslararası İlişkiler" Öncesi", **Devlet, Sistem ve Kimlik Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, der.Atila Eralp, İletişim Yay., İstanbul, 2007, s.19

tam anlamıyla süreklilik arz eden siyasal bir birlik kurulamamasına rağmen, sistem, Müslüman ve Müslüman olmayanlar arasındaki ilişkiler biçiminde gerçekleşmiştir[37].

Ulus-devletlerin ortaya çıkışı ve değişen ilişki biçimleri, uluslararası ortamın niteliğini etkileyerek, hiyerarşik yapıyı; yatay ve anarşik bir yapıya dönüştürmüştür. Bu dönemde sistem Avrupa- merkezlidir[38]. Sistem kavramı, düzen, anarşinin yokluğu, ilişkilerde işbirliği ve dayanışmayı ifade eder. Ancak uluslararası ilişkileri, anarşik bir ortam olarak tanımlayan realistlere karşı, sistem yaklaşımı kuramcıları sistem kavramıyla, uluslararası ilişkilerin bağımsız, tutarlı ve devamlılığa sahip yanını göstermişlerdir. Bu durum, problemin merkezini "sistem nedir?" sorusuna yönlendirmektedir.

### 1.2.2. Sistem Kavramı

Sosyal bilimlerde karşılaşılan sorunların başında, kavram kargaşası gelmektedir. Özellikle, "kültür", "yapı", "toplum", "topluluk", "uygarlık" gibi kavramların, değişik anlamları karşılayacak biçimde kullanılışına tanık olunmaktadır[39]. Uluslararası İlişkiler disiplini içinde de kuramsal çerçeve kurmak isteyen araştırmacılar, bazı kavramları, pek çok anlamı kapsayacak biçimde sıklıkla kullanmaktadırlar. Bu kavramlardan biri "güç", bir diğeri "güç dengesi" kavramıdır. Ancak bu kavramlar gibi anlamı açık olmayan ve pek çok kullanımı olan bir diğer kavram ise, "sistem" kavramıdır.

Goodman, Uluslararası İlişkiler disiplini çalışmalarında, sistem kavramının üç farklı kullanımı olduğunu ileri sürmüştür[40]. **Tanımlayıcı** olarak sistem, tanımlanmış, örgütlenmiş ve etkileşim halinde bulunan uluslararası politika aktörlerinin ilişkilerini açıklar. **Açıklayıcı** olarak sistem, uluslararası arenada yer alan aktörlerin davranışlarını açıklar. Uluslararası davranışın yapılanması ve muhtemel nedensel faktörleri önemlidir. **Yöntem** olarak sistem kavramının üçüncü kullanımı,

[37] Yurdusev, "Uluslararası İlişkiler" Öncesi, ss29-40
[38] Yurdusev, "Uluslararası İlişkiler" Öncesi, s. 40
[39] Bozkurt Güvenç, "Sosyal Bilimlerde Kavram Kargaşası Üzerine", **Türkiye'de Toplumsal Bilim Araştırmalarında Yaklaşımlar ve Yöntemler Semineri**, ODTÜ, 17-19.12.1976, ss.19-21
[40] Jay S. Goodman, "The Consept of "System" in International Relations Theory", **Background**, Vol. 8, No.4, 1965, ss.257-261

uluslararası politikanın verilerine dair analitik kavramları, yöntemleri ve yaklaşımları açıklar. Diğer disiplinlerin yöntemlerinden faydalanılması mümkündür. Örneğin McClelland, Genel Sistem Kuramına atıfta bulunarak, "homeostatic dinginliği"[41], biyoloji disiplininden almıştır. Sistem kavramının yöntem kullanımı, kavramlar, yaklaşımlar ve yöntemler çeşitliliğini yansıttığı için, Uluslararası İlişkiler disiplininde "ekol (okul)" ayrımının kurulmasını sağlar.

Sistem kavramının ilk kullanımı tanımlayıcı bir işlev görürken, ikinci ve üçüncü kullanımı, Uluslararası Politika disiplinine dair önemli kuramsal saptamalara sahiptir.

Goodman'in yapmış olduğu üçlü ayrımı, sistem yaklaşımını benimseyen araştırmacıların çalışmalarında görmek mümkündür. Örneğin Morton A. Kaplan'ın "System and Process in International Politics" adlı çalışmasında[42], uluslararası sistemin farklı tipleri ve modellerini kurma, tanımlama çabası vardır. Ayrıca, uluslararası politikada gerçekleşen durumların nedensel faktörleri üzerine yoğunlaşarak, yapıtının büyük kısmını sistemin açıklayıcı kullanımına ayırmıştır. Kaplan, uluslararası sistemin farklı tipolojilerini kurarak, belirli kurallar çerçevesinde yöntem geliştirmiştir. Burada sistem kavramının her üç kullanımı da göze çarpmaktadır.

Sistemin iki ana unsuru olmalıdır[43]: öğeler ve bu öğeler arasındaki karşılıklı ilişkiler. Bir sistem, öğeleri veya bileşenleri gerektirmektedir[44]. Öğeler arasındaki ilişkiler, sistemin varlığını ortaya koyar. İlişkiler tek yönlü değildir, öğeler arasındaki etkileşimler düzenli ve fark edilebilir biçimde öğeleri etkiler. Öğelerin birinde meydana gelen değişim, diğer öğelerin değişimine neden olur. İlişkilerin kurulması, kurumsallaşmayı beraberinde getirir.

[41] Sistemin işlediği süre içinde kendi iç dengesini koruyarak, istikrarı devam ettirmesidir. Köni, s.16
[42] Morton A. Kaplan, System and Process in International Politics, Wiley and Sons, New York, 1957
[43], İbrahim S. Canbolat, **Uluslarüstü Sistem Avrupa Birliği Bir Dönüşümün Analizi**, Alfa Yay., Bursa, 1998, s.13, Yurdusev, The consept of international system as a unit of analysis. s.148
[44] Robert A. Dahl, Bruce Stinebrickner, **Modern Political Analysis**, Printice Hall, New Jersey, 2003, s.27

Sistem, kendisinin şekil verdiği, kendine özgü yapısı olan siyasal bir birimdir. Sistem, kendini oluşturan öğelerin toplamından daha fazla bir anlam ifade eder, toplamın ötesindedir. Öğeler arasında birlik ve tutarlılığı gerektirmektedir. Soyuttur, ancak hayali değildir. Sistem bir bütündür ve yapısal öğelerinden birinin yokluğu tüm sistemi ortadan kaldırabilir[45].

Bir sistem, sınırlara sahiptir ve başka bir sistemden sınırları ile ayrılabilir. Ancak sistemin sınırlarını kesin olarak ayırmak, her zaman için mümkün olmayabilir[46]. Bir sistem, başka bir sistemin alt-sistemi olabilir. Örneğin, dünya güneş sisteminin, güneş galaksinin, galaksi de evrenin bir alt-sistemidir[47]. Uluslararası siyasal sistemde, başlıca iki tür alt-sistem vardır: coğrafi alt-sistemler ve fonksiyonel alt-sistemler. Birleşmiş Milletler ve NATO gibi örgütlenmeler fonksiyonel alt-sisteme, Orta Doğu ve Latin Amerika gibi bölgesel ayrımlar coğrafi alt-sisteme örnek olarak verilebilir. Alt-sistemde oluşan herhangi bir değişiklik, sistemdeki diğer ilişkileri, üst-sistem olan uluslararası sistemde meydana gelen önemli bir değişiklik, alt sistemi ve alt-sistemdeki bir değişiklik, uluslararası sistemdeki gelişmeleri etkilemektedir[48].

David Easton, siyasal ilişkileri siyasal olmayandan ayırt edebilmek ve siyasal yaşamı belirlemek için, sistem kavramından yararlanmıştır. Siyaseti sistem kavramına dayanarak tanımlayan Easton, siyaset biliminde evrensel genellemelere ulaşmak istemiştir. Easton'a göre siyaset, varlık ve değerlerin toplum içinde otoriter dağılımını ifade etmektedir[49]. Kıt değerlerin paylaşımı konusunda, toplum üyeleri arasında süreklilik arz eden bir çatışma vardır. Bu sorunu, sistemin varlığı tehlikeye atılmadan nasıl çözümlenebilir? Sistem, temel siyasal işlevini uygulayarak, bir anlamda değerlerin otoriter dağıtımını sağlayacak kararları alıp uygulatması ile varlığını göstermektedir[50]. Ancak, uluslararası sistemde meşru bir otorite

[45] Tarık Zafer Tunaya, **Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku**, Araştırma, Eğitim, Ekin Yay., İstanbul, 1982, ss. 63-67
[46] Karen Mingst, **Essentials of International Relations**, Norton- Company, New York, 1998, s.90
[47] Dahl ve Stinebrickner, s.28
[48] Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, Alfa Yayıncılık, İstanbul, 2001, s.99, Sönmezoğlu, Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi, s.525, Köni, s.19
[49] David Easton, "An Approach to the Analysis of Political Systems", **Introductory Readings in Political Behavior**, edt. S. Sidney Ulmer, Rand McNally- Company, Chicago, 1961,s. 137
[50] Canbolat, s.25

bulunmamaktadır[51]. Easton'a göre, uluslararası düzeyde de değerlerin otoriter olarak dağıtıldığı bir ilişkiler sistemi görmek mümkündür. Uluslararası sistemde güçlü devletler ve Birleşmiş Milletler gibi örgütlenmeler, kaynak ve değerleri uluslararası topluma dağıtabilmektedir. O halde uluslararası bir sistem vardır[52].

Nicholson ve Reynolds'a göre, Easton'ın sistem çerçevesi için gerekli olan koşullar, uluslararası ilişkilere uymamaktadır. Uluslararası ilişkilerde değerlerin otoriter dağılımı istikrarsızdır. Taleplerin ne olduğu açık olamamakla birlikte, taleplerle ilgili bilgi akışı ve otoriteye destek sürekli değildir. Talepler arasındaki kanalların tanımlanmasında güçlük vardır. Ayrıca, çıktıların etkililiği ve dağılım kararlarına itaat konusunda uluslararası sistemde zayıf etki görülmektedir. Easton'ın siyasal sistemi, sistem kavramsallaştırmasında önemli bir yere sahiptir ve bugün pek çok akademisyen tarafından uluslararası sistem, uluslararası siyasal sistem olarak algılanmaktadır[53].

Uluslararası sistemin öğeleri arasındaki karşılıklı ilişkiler ve öğeler arasındaki uyumun sağlanması, bazı davranış kalıplarının oluşmasına katkı sağlar. Böylelikle ilişkiler belirli kurallar çerçevesinde yürütülmeye çalışılır. Hatta bu ilişkilere, evrensel ahlak kurallarının bazı ilkelerinin hâkim olduğunu söylemek mümkündür. Uluslararası sistemde, meşru bir otoritenin bulunmaması, anarşinin hüküm sürdüğü anlamına gelmez. Uluslararası siyasal sistemin yapısal özelliklerinden kaynaklanan güç dengesi olgusu, merkezi bir otoritenin düzenleyici etkisinin yokluğuna rağmen, uluslararası hukuk ve uluslararası örgütler, uluslararası sistem içinde yer alan devletlerin dış politikaları üzerinde etkili olabilmektedirler[54].

Tablo 1'de, çeşitli yazarların sistem kavramına ilişkin getirmiş oldukları tanımlamalar görülmektedir.

[51]Sönmezoğlu, Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi, s. 522, Kaplan, System and Process in International Politics, s.14
[52] Köni, s.23
[53] Yurdusev, The consept of international system as a unit of analysis. s.161
[54]Sönmezoğlu, Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi, s. 522

**Tablo 1: Sistem Tanımları**

| Yazar | Tanım | Temel Unsurlar |
|---|---|---|
| Kenneth Waltz (1979) | Etkileşim içindeki birimler kümesidir | Öğeler ve etkileşim |
| Nuri Yurdusev (1994) | Karmaşık öğe veya bileşenlerden oluşan, kendisinin şekil verdiği ve kendine özgü yapısı olan bir birimdir. | Öğeler |
| Claude Levi- Strauss | Aralarında karşılıklı bağımlılık bulunan, dolayısıyla birisinde bir değişim olduğu takdirde diğerlerinin değişeceği ve böylece tümün dönüşüm geçireceği bir öğeler topluluğudur. | Öğeler ve karşılıklı bağımlılık |
| Esat Çam (2002) | Her biri farklı durumlarda bulunabilen ve zaman içinde değişik değerler alabilen öğeler topluluğudur. | Öğeler |
| Karen Mingst(1998) | Düzenli etkileşim halinde olan öğeler, birimler kümesidir. | Öğeler ve etkileşim |
| Tarık Zafer Tunaya (1982) | Birbirine nispeten ve belli bir sürece istikrarlı ilişkilerle bağlı, ekonomik, teknik, demografik, siyasal-hukuki, sosyal ve ideolojik yapılardan oluşmuş bir yapılar bileşimi veya kompleksidir. | Öğeler ve düzenli ilişkiler |
| Morton A. Kaplan (1957) | Kendilerine özgü tanımlanabilen davranışsal düzenlilikler ile dış çevreden ayrılan ve aralarında ilişkiler bulunan değişkenler dizisidir. | Öğeler, düzenli ve karşılıklı ilişkiler |
| Tayyar Arı (2001) | Aralarında düzenli ilişkiler bulunan, ortak özelliklere sahip ve birinde meydana gelen bir değişikliğin diğerlerini de etkilediği bağımlı değişkenler dizisidir. | Öğeler, düzenli ilişkiler ve karşılıklı bağımlılık |
| Hasan Köni (2001) | Aralarında herhangi bir nedenle ilişkiler bulunan öğe veya birimler setidir. | Öğeler ve karşılıklı ilişkiler |
| Charles A. McClelland (1966) | Kendilerini dış çevreden ayıran ve belirlenebilen sınırlar içinde etkileşmekte olan bir bütündür. | Öğeler ve etkileşim |
| James E. Dougherty ve Robert L. Pfaltzgraff, Jr (1990) | Etkileşim halinde bulunan öğeler dizisidir. | Öğeler ve etkileşim |

### 1.2.3. Uluslararası Sistem Kavramı

Uluslararası sistem, tüm küreyi kapsayacak biçimde egemen ulus devletlerin sistemi olarak anlaşılıyorsa, ancak 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tanımlanabilen bir sistem vardır. Modern uluslararası sistemin ortaya çıkışından önce de, toplumlar arasında ilişkiler mevcuttu. Tanımlamadan "küresel" boyutu çıkarırsak,

Klasik Antik Çağ, Helenistik dönem, Çin ve Hint uygarlıklarında uluslararası sistem görülür. Martin Wight, modern uluslararası düşüncenin tarihsel şemasını çizerek, uluslararası sistemi tartışmış ve uluslararası ilişkilere dair Batı düşüncesinin ana unsurlarını belirlemek istemiştir[55].

Devletlerarasındaki ilişkilere dair kuramsal çerçeve oluşturma çabası geçmişe dayanır. Aristo ve Platon'un görüşleri, daha çok devletin iç yapısı, işlevleri, gücü ve vatandaşlık etrafında şekillenirken, Thucydides'in "Peloponezya Savaşı Tarihi" adlı yapıtı, bu alanda klasik bir bilimsel tez niteliğindedir. Machiavelli'nin "Prens" adlı yapıtı, modern devlet sistemi ve güç analizinin habercisidir. Devlet idaresi ve dış politikada karar almanın, değer yargılarından uzak bir incelemesini içerir. Dante'nin "Monarşi" adlı eseri, barışın devamlılığını sağlamaya yetenekli uluslararası örgütlerin oluşumu için, Batı siyasal düşüncesinin ilk ve en güçlü başvuru kaynağı olmuştur. 17. ve 18. yy'larda Rousseau, Jeremy Bentham ve Immanuel Kant gibi reformcuların alana katkıları şüphe götürmemektedir[56].

Tek ve bütün bir dünya algısını, Stoa Okulu düşüncesinde görmek mümkündür. İnsan aklını evrensel aklın bir parçası olarak gören Stoacılar, tüm insanları dünya yurttaşı kabul etmişlerdir. Akılda ortak olan insanlar arasında, uyulması gereken yasalarda ortak olmalıdır. Tüm dünya aynı yasa ile yönetilen bir bütün olarak değerlendirilmiştir[57]:

> *"Stoa Okulu'nun tek ve bütün bir birim olan dünya kavramı, Romalılar tarafından benimsenerek, İmparatorluk içinde ve dışında yaşayan toplulukların ilişkilerini düzenleyen bir "uluslararası hukuk" (jus gentium) kavramına dönüştürülmüştür. Uluslararası hukuk, dönemin uluslararası sisteminin kavramsal çerçevesini oluşturmuştur"*[58].

Tek bir birim olarak dünya bakışı, sistemlilik ve evrensellik kavramlarını içinde barındırır. Bu kavramlar, Ortaçağ'ın dini doktrinlerinde kendilerine yer

---

[55] Ian Hall, **International Political Thought of Martin Wight**, Palgrave Macmillan, New York, 2006, s.133
[56] James E. Dougherty ve Robert L. Pfaltzgraff, Jr, **Contending Theories of International Relations**, HarperCollins Publishers, New York, 1990, s.2
[57] Ayferi Göze, **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, Beta Basım Yayın, İstanbul, 1995, s.56
[58] Yurdusev, "Uluslararası İlişkiler" Öncesi, s. 35

bulmuştur. Ortaçağ'ın Feodal Dönemi anarşik bir yapı niteliği taşımakla birlikte, Hıristiyan doktrini, Hıristiyan olmayanları dışarıda bırakan ve tüm Hıristiyanları tek bir Hıristiyan ülkesinde toplama düşüncesi üzerine kurulmuştur. Hıristiyan olmayanlar normal ilişki kurulacak topluluklar olarak algılanmamıştır. Hıristiyan ülkesinde teklik, birlik ve bütünlük öne çıkan politikalardır[59].

Evrensellik ve kapsayıcılık fikrini, benzer şekilde İslam düşüncesinde de görmek mümkündür. Müslümanların dünyasını ifade eden Dar ul İslam ve Müslüman olmayanların dünyasını ifade eden Dar ul Harb kavramları, cihad felsefesine dayandırılmıştır[60]. Ancak, Müslümanlar ile Müslüman olmayanların barış içinde yaşadıkları toprakları ifade eden Dar ul Sulh kavramı, İslam'ın evrensellik ve kapsayıcılık yönünün ağır bastığını göstermektedir.

Modern dönemin Batı siyasal düşüncesinde devletlerarasındaki ilişkilere dair görüşler, akademik disiplinin birer parçası olmasından ziyade, bireysel gözlemlere dayanmaktadır. Bu çalışmalar, Uluslararası İlişkiler disiplininin entelektüel geleneğinin kaynaklarıdır. Alanda ortaya çıkan görüşler çeşitlidir. Marksist, Neo-Marksist, revizyonist, bağımlılık teorileri, Kantçı gelenek örnek verilebilir. Bu yaklaşımların ortak noktası, devletin rolünün azaltılması eğiliminde olmalarıdır[61]. 20. yüzyıla kadar modern dönemin uluslararası sistem kavramı, devleti merkez alan iki yaklaşım ekseninde incelenebilir: Grotiusçu ve Hobbesçu uluslararası sistem kavramı. Her iki yaklaşım, devletlerarasındaki ilişkiler ve Uluslararası Politika'nın doğasına dair çağdaş tartışmalar için temel olmuştur.

Hollandalı bir hukukçu olan Hugo Grotius, uluslararası hukuk açısından rasyonel düşüncenin kaynağını oluşturan önemli savlar ileri sürmüştür. Grotius, doğal hukuk düşüncesi üzerine kurulu, uluslararası toplum kavramına yoğunlaşmıştır. Uluslararası ilişkilerde bir toplumsallık durumu vardır. Uluslararası toplum güçten çok gelenek ve normlarla bir arada tutulur. Grotius'un uluslararası

[59] Yurdusev, "Uluslararası İlişkiler" Öncesi, s.37, Yurdusev, The consept of international system as a unit of analysis. s.151, Arıboğan, Kabileden Küreselleşmeye Uluslararası İlişkiler Düşüncesi, ss.60-64
[60] Arıboğan, Kabileden Küreselleşmeye Uluslararası İlişkiler Düşüncesi, s.65
[61] Phil Williams, Donald M. Goldstein, Jay M. Shafritz, **Classic Readings of International Relations**, Wadsworth Publishing Company, California, 1994, s.6

toplumu anlamasında, erken dönem Hıristiyan düşüncesiyle birlikte, ulus-devletlerin oluşumunun etkisi görülmektedir. Ortaçağ'ın Hıristiyan Ülkesi fikrini korumakla birlikte, onun uluslararası toplumu kavramsallaştırması, Ortaçağ anlayışı ile aynı değildir. Uluslararası toplum, uluslararası hukukun uygulanmasında devletlerin işbirliği ve dayanışması ile şekilleniyorken, Ortaçağ'ın Hıristiyan Ülkesi, Kilisenin ve Hıristiyanlığın kuşatmasıyla şekillenmektedir[62].

Grotius'un, uluslararası hukuk düşüncesi devletlerin egemenliği üzerine kuruludur. Egemen devletlerin yetkilerini sınırlayabilen tek şey, dine dayanmayan, mantık üzerine kurulu doğal hukuktur. Her bağımsız devletin büyüklüğüne bakılmaksızın, eşit ve egemen kabul edilmelidir ve bu egemenlik, hiçbir güç tarafından ihlal edilmemelidir. Grotius, uluslararası sistemin anarşik ortamını kabul etmekle birlikte, ona göre uluslararası sistem sürekli savaş ve çatışma halinde değildir. Devletlerce kabul edilmiş ve onları birbirine bağlayan kurallar vardır. Devletlerin kendi aralarında yapmış oldukları antlaşmalar ve sözleşmeler, onları işbirliği yapmaya ve bir arada bulunmaya zorlar, devletler için bağlayıcıdır[63].

Grotius için, insanın doğal hali çıkarcı olmayıp, insan sosyal bir varlıktır. İnsanın temel özelliklerinden birisi, sürekli bir toplumsallık halidir; yani, sosyal yaşam arzusudur. Devletler de, tıpkı bireyler gibi sosyallik hali içindedir. Bu sosyal olma istekleri ise, bireylerin sosyalliğinden kaynaklanır. Bu nedenle, bir uluslararası toplumdan söz edilebilir[64].

Grotius, açık bir zorunluluk sonucu ortaya çıkan savaş halini, doğal durumun bir parçası olarak görmüştür. Ancak savaş zamanında, hiçbir hukuk kuralına saygı gösterilmeyeceğini düşünmek yanlıştır[65]. Savaş, adalet ve dürüstlük sınırları içinde yürütülmeli ve her savaşa barışı sağlama amaçlı girilmelidir. Grotiusçu uluslararası sistem kavramı, karşılıklı bağımlılığa, devletlerarasındaki ilişkilerde işbirliği ve dayanışmaya dayanır. Grotius'un vurguladığı uluslararası toplum, uluslararası hukuk

[62] Yurdusev, The consept of international system as a unit of analysis. s. 153
[63] Paul R. Viotti ve Mark V. Kauppi, **International Relations Theory Realism, Pluralism, Globalism, and Beyond**, Allyn and Bacon, Boston, 1999, s.61
[64] Yurdusev, "Uluslararası İlişkiler" Öncesi, s. 49
[65] Phil Williams, Donald M. Goldstein, Jay M. Shafritz, s. 6

ve normlar, 20. yüzyıl Uluslararası İlişkiler İngiliz Okulu teorisi ve çoğulcu yaklaşımlara esin kaynağı olmuştur.

Thomas Hobbes, Machiavelli'nin güç ve egemenlik merkezli yaklaşımını benimsemiş ve rasyonel, basit, gerçek olanı görebilme eğilimli bir yöntem uygulamıştır. En önemli eseri *Leviathan*, ruhani bir başlık niteliği gösterirken, eserin içeriği oldukça gerçekçi, somut ve iddialıdır[66]. Hobbes, egemen devletlerden oluşan uluslararası sistem fikrini benimsemekle birlikte; bu sistem, devletlerin dayanışmasına değil, birbirleriyle sürekli mücadele içinde oldukları rekabetçi ilişkilere dayanır. Devletlerin üzerinde herhangi bir üstün otoritenin yokluğu, anarşi ortamını doğurur. Hobbes'a göre, uluslararası sistem, "*doğa hali"* içindedir. Doğa hali, insanların toplum halinde ortak bir otoriteye boyun eğmeden önce yaşadıkları varsayılan durumu gösterir[67]. Dolayısıyla doğa hali, pratikte bir savaş halidir. Bunun başlıca nedeni ise, insanın özü itibariyle bencil, saldırgan, çıkarcı, hırslı, güç sahibi olma arzusuyla çatışan ve rekabet eden yaratıklar olmalarından kaynaklanır[68].

Uluslararası sistemde doğa halinin devam etmesinde bir sakınca görülmemektedir. Çünkü devletler, aralarındaki rekabet ve çatışma vasıtasıyla kazanç elde etmektedir. Devletler bireyler gibi eşit değildir ve zayıf devlet, güçlü olanı yok edemez. Ayrıca kendi iktidarını devlete bırakan birey, varlığının devamını güvence altına almışken; iktidarını kendi üstünde bir otoriteye devreden devlet, varlığını kaybeder. Bu nedenle doğa hali, uluslararası ilişkilerde katlanılabilir bir durumdur[69].

Hobbes'a göre sistem, "çıkar" etrafında bir araya gelen insan grubunu ifade eder. Çıkar kavramını açık bir biçimde tanımlamamakla birlikte, devletlerin varlığını devam ettirme, sağ kalabilme amacı olarak ifade edilebilir. Yaşam ve yaşamı devam ettirme sorunu, devletleri birbirine bağımlı kılmakta ve uluslararası sistemin özünü oluşturmaktadır. Dolayısıyla Grotiusçu yaklaşımdan farklı olarak, Hobbes'un

[66] Arıboğan, Kabileden Küreselleşmeye Uluslararası İlişkiler Düşüncesi, s.84
[67] Yurdusev, "Uluslararası İlişkiler" Öncesi, s. 44
[68] Yurdusev, "Uluslararası İlişkiler" Öncesi, s.44
[69] Yurdusev, "Uluslararası İlişkiler" Öncesi, s.47

uluslararası sistem kavramı, düzenlilik ve işbirliği özelliklerini taşımazken, "karşılıklı bağımlılık", özelliklerinden birisidir[70].

Grotius ve Hobbes için uluslararası sistem kavramı, Avrupa devletler sistemi veya Avrupa devletler sistemi tarafından şekillenen toplumu anlatır. Uluslararası sistem, egemen ulus-devletlerin Avrupa'da oluşumuyla belirmiştir. Bugüne kadar uluslararası sistemin, eski Avrupa devletler sisteminin yayılan ve genişleyen şekli olduğu görüşü yaygın şekilde kabul görmüştür. 20. yüzyılda uluslararası sistem kavramı üç başlık altında incelenebilir[71]. 1) Devlet sistemlerine realist yaklaşım, 2) Sistem analizi, 3) İngiliz Okulu'nun uluslararası toplum ya da devletler sistemi yaklaşımı.

Tablo 2'de, çeşitli yazarların sistem kavramına ilişkin getirmiş oldukları tanımlamalar görülmektedir.

**Tablo 2: Uluslararası Sistem Tanımları**

| Yazar | Tanım | Temel Unsurlar |
|---|---|---|
| Stanley Hofmann (1965) | Dünya politikasının temel birimleri arasındaki ilişki kalıbıdır. Bu kalıp, büyük ölçüde dünyanın yapısı tarafından saptanır. | Birimler ve karşılıklı ilişki |
| Morton A. Kaplan (1957) | Aktörlerin ya da öğelerin (devletler, bloklar veya evrensel örgütler) etkileşimlerini düzenleyen sistemdir. | Aktörler ve etkileşim |
| Charles A. McClelland (1966) | Etkileşim halindeki iki aktörün genişleyen ve yayılan tipidir. | Aktörler ve etkileşim |
| George Modelski (1961) | Yapısal ve işlevsel gerekliliklere sahip bir sosyal sistemdir. | Yapısal ve işlevsel özellik |
| Richard N Rosecrance (1963) | Bozucu girdilerden, düzenleyici mekanizmalardan ve çevresel kısıtlayıcılardan meydana gelen bir yapıdır. | Sistemin değişimine yönelik, bozucu veya destek girdileri |
| Hedley Bull (1977) | Uluslararası sistem ve uluslararası toplum ayrımı yaparak, uluslararası toplumun varlığı olmaksızın, dünyanın temel siyasal birimleri arasındaki ilişkilerin tarihi olamaz. Uluslararası toplum, bir uluslararası sistemin ön koşulunu oluşturur. | Uluslararası toplum ve siyasal birimler arasındaki ilişkiler |

[70] Yurdusev, The consept of international system as a unit of analysis, s. 154
[71] Yurdusev, The consept of international system as a unit of analysis , s.155

#### 1.2.3.1. Realist Yaklaşıma Göre Uluslararası Sistem Kavramı

20. yüzyıl realist uluslararası sistem yaklaşımı, Hobbes'un görüşlerini yansıtır. Düzenlilik ve işbirliği halinde bulunan devletlerle tanımlanan uluslararası sistem anlayışı, realist yaklaşımda kabul görmez. Ancak devletlerin karşılıklı bağımlılıkları ve etkileşimleri, bir diğerinin davranışını ve davranışlarının etkisini hesaba katması zorunluluğunu doğurur.

Realist yaklaşıma göre, uluslararası sistem kavramı ve onun temel ilkeleri açıktır. Devletler üzerinde herhangi bir otoritenin yokluğu, sistemin *anarşik* olarak tanımlanması sonucunu doğurmuştur. Uluslararası sistemin anarşik yapısı, karar alıcıların davranışlarını kapsamakla birlikte, farklı aktörlerin kapasite dağılımlarını da etkilemektedir. Realist yaklaşımda, uluslararası sistemde devletlerin otonomisi ile ilgili olarak görüş ayrılığı görülmektedir. Klasik realistler açısından, devletlerin davranışlarının sisteme biçim verdiği kabul edilirken; neo-realistler, sistemin yapısının, aktörleri etkilediğini belirtmişlerdir. Ancak her iki yaklaşımda sistemin temel düzenleyici ilkesi, sistemde yer alan devletlerin çıkarlarıdır.

II. Dünya Savaşı başlangıcında güç politikası kavramına dayanan realist yaklaşım, II. Dünya Savaşı sonrası, savaşın nedenleri, karar alıcıların davranışları, ulusal güvenlik politikası ve çatışma çözümlemesi konuları üzerine yoğunlaşmıştır[72].

Uluslararası sistemin realist açıklamasına öncülük eden iki akademisyenin çalışmaları önemlidir. Bunlardan ilki, realizmi sistematik hale getirerek geliştiren Hans J. Morgenthau'dur. Morgenthau' ya göre uluslararası sistem, insan doğasının yansıdığı bir sistemdir. İnsanlar özünde bencil, aç gözlü, güç ve kendi çıkarları peşinde koşan varlıklardır. Realist yaklaşımın temel aktörü olan devletler de, tıpkı insanlar gibi çıkarlarının peşinde koşarlar. Devletlerarasındaki güç mücadelesi, uluslararası sistemin anarşik yapısından ileri gelir. Uluslararası sistemde, otorite sahibi bir karar alma organı yoktur. Ulusal çıkarlar, devletlerin davranışlarını belirler.

[72] Türkkaya Ataöv, "Uluslararası İlişkilerde Teori ve Yöntem Semineri", **Kronik**, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yayını,1967, s.329

Bu anlayışa göre, uluslararası sistemin temel aktörlerinin davranışlarını açıklamanın yolu, devletlerin ulusal çıkarlarının anlaşılmasını gerektirmektedir[73].

Hofmann'a göre Morgenthau, dünya ilişkilerinin genel görünümünün haritasını çizerek, dünya politikalarının özünü yakalamaya çalışmıştır. Kuramında güç olgusu ile tanımlanan çıkar kavramı, maymuncuk işlevini görmektedir. Ancak Hoffmann, realist yaklaşımın başarılı olamadığını öne sürmüştür. Morgenthau'nun sistemi durağan[74], sonsuz monotonluk içinde, kendisini tekrar üreten güç ilişkileri biçiminde şekillenmiştir. İnsanlığın amaçları, gücün niteliği ve niceliği ile ölçülmüştür. Fakat bu amaçlar ne tanımlanmış, ne de hangi faktörlerden etkilendiği belirtilmiştir[75].

1970'li yıllarla birlikte teknolojik gelişmelerin hız kazanması, artan ekonomik ve siyasal bağımlılıklar, devletlerin dışında yeni aktörleri ortaya çıkarmıştır. Sistem içinde devletlerle birlikte, devlet-dışı aktörlerin de önemli yeri olduğu, hatta daha aktif rol oynadıkları varsayımından hareket eden plüralist (çoğulcu) yaklaşım, realist yaklaşımı reddetmemekle birlikte, ortaya çıkan gelişmelerin yeniden tanımlanmasını öngörmüştür. Davranışçı yaklaşımın eleştirileri, realist yaklaşımın devlet merkezli görüşleri üzerine değil, yaklaşımın deneyimi yapılmamış ve deneyime açık olmayan hipotezler üzerine kurulu olmasıdır. Bu durum, realist yaklaşımı bilimsel olmaktan uzaklaştırmaktadır.

Açıklamalarını insan doğasına ilişkin varsayımlarla yapan klasik realizm, sistemin belirleyici aktörü olarak tanımladığı devlet ve devlet davranışları üzerine odaklanarak, uluslararası sistemi ikinci plana atmıştır. Realizmi yeniden ele alarak geliştiren ve neo-realizmin kurucusu olarak bilinen Kenneth Waltz'a göre, devletlerin davranışları uluslararası ilişkilerin özünü oluşturmasına rağmen,

---

[73] Morgenthau, ss. 2-4, Atila Eralp, "Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm- Realizm Tartışması", **Devlet, Sistem ve Kimlik Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, der.Atila Eralp, İletişim Yay., İstanbul, 2007, s. 73, Sönmezoğlu, Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi, ss.104-106, Brown ve Ainley, s.25

[74] Morgenthau'nun sistemi, özünde durağan veya en azından iki yönlü bir hareket içerir. Güç dengesini bozmaya yönelik ya da dengeyi yeniden kurmaya yönelik girişimdir. Bunları, güç ve barış için mücadele olarak tanımlamıştır. Bkz. Holsti, s.169

[75] Stanley H. Hoffmann, "International Relations: The Long Road to Theory", **World Politics**, Vol.11, No. 3, 1959, ss. 349-350

uluslararası siyasal çevre devlet davranışlarının kaynağıdır. Uluslararası politikada her devletin stratejisi, bir diğerininkine dayanır[76]. Uluslararası sistemin doğası üzerine odaklanan Waltz, sistemi etkileşen birimlerin tümü olarak tanımlamıştır. Sistemi iki temel unsura ayırır: sistem düzeyi ve birim düzeyi[77]. Teorik çalışmalarda bu iki düzeyin sıklıkla birbirine karıştırıldığını belirten Waltz, uluslararası sistemin ancak sistem düzeyinde yapılan çalışmalarla anlaşılabileceğini ileri sürmüştür. Birim düzeyi, sistem içinde etkileşen birimleri içerir. Morgenthau, sistemin temel aktörü olarak nitelendirdiği devletten yola çıkarak, sistemi açıklamaya çalışmıştır. Sistemi etkileşen birimlerinin niteliklerine göre anlamaya çalışmak, Waltz için indirgemecilik hatasına düşmektir[78].

Waltz'a göre, uluslararası sistemin yapısını anlamak, devletlerin davranış kalıplarını çözümlememize yardımcı olacaktır. Yapı, sistem düzeyindeki sonuçların belirleyicisi olmasından dolayı, devlet davranışlarını hem kısıtlayan hem de düzenleyen etkiye sahiptir[79]. Sistemin değişiminden ziyade, sistemdeki sonuçların sürekliliği ve tekrarlayan örneklerin önemi üzerinde durmuştur.

Sistemin yapısının üç özelliğini belirterek, sistemi açıklamaya çalışmıştır[80]: *a) Sistemin düzenleyici ilkesi;* Uluslararası sistemin düzenleyici ilkesi, anarşidir. Waltz sistemi hiyerarşik ve anarşik sistem olmak üzere ikiye ayırır. Hiyerarşik sistem, farklı birimlerin açık bir otorite altında, hukuki olarak örgütlendiği sistemdir. İç politik sistemler bu niteliktedir. Anarşik sistem, kapasiteleri farklı ölçülerde olan, doğaları birbirine benzeyen birimlerin birbiriyle ilişki kurdukları sistemdir. Anarşik sistem, kendi kendine yardım esasına göre işlev gören sistemdir. Waltz'a göre, Ortaçağ'dan bu yana uluslararası sistem net bir şekilde anarşiktir. Waltz, devletleri, kendilerini büyüten saldırgan yapılar olarak değil, kendilerini korumaya çalışan yapılar olarak kabul etmiştir[81]. *b) Birimlerin işlevleri;* Uluslararası sistem, devletlerarasında fonksiyonel farklılaşmanın olmadığı, birbirine eşit, egemen

[76] Yurdusev, The consept of international system as a unit of analysis. s.156
[77] Kenneth Waltz, **Theory of International Politics**, Reading, Addison- Wesley, Massachussets, 1979, s.40
[78] Yalvaç, s.151
[79] Waltz, Theory of International Politics, s.90
[80] Waltz, Theory of International Politics, ss.79-82
[81] Brown ve Ainley, s.37

devletlerden oluşan bir sistemdir. *c) Güç dağılımı;* Sistem yapısının en önemli özelliği güç dağılımıdır. Uluslararası sistemler güç dağılımı açısından birbirinden farklıdır. Güç, birimlerin bir özelliği iken, güç dağılımı sistemin özelliğidir[82].

Yapıyı tanımlayan ana unsur, anarşi ve güç dağılımıdır. Waltz'un sistemin ikinci yapısal özelliği olan, birimlerin işlevlerinin farklılaşmasının önemsizliğini ileri sürüşü, John G. Ruggie tarafından hata olarak değerlendirilmiştir. Waltz, Ortaçağ'dan çağdaş uluslararası sisteme geçişi açıklayamamıştır. Ruggie'ye göre, Ortaçağ sisteminin modern uluslararası sisteme dönüşümü, birimlerin görmüş oldukları işlevlerinin nasıl değiştiğinin incelenmesi ile açıklanabilir[83].

Waltz'a göre sistem değişimi ancak, anarşik düzenleme ilkesi hiyerarşiye izin verirse mümkün olabilir[84]. Bu durum, ya bir dünya hükümetinin kurulması ya da hiyerarşik kurumların oluşturulmasını gerektirir. Sistemde değişim söz konusu değildir. Çok kutupluluktan iki kutupluluğa geçiş durumları, uluslararası sistem içindeki pozisyon değişikliğini ifade eder.

Chris Brown'a göre, Waltz "Theory of International Politics" kitabında, realist yaklaşımın en inandırıcı biçimde yeniden ifade edilişini sergilemiştir. Aynı zamanda, uluslararası ilişkiler kuramının siyaset bilimi ile bağlantısını kurarak, döneminin en etkili yapıtı olmuştur. Çünkü 1970'ler ile ortaya çıkan bu akım, kendisinden sonra gelen taraf ve karşıt akımları hem etkilemiş, hem de şekillendirmiştir. 1970'li yıllarda karşıt grup içinde yer alan çoğulcu yaklaşım, 1980 ve 1990'lı yıllarda neo- liberal kurumsalcı yaklaşımı benimsemiş ve neo- realizme yaklaşmıştır. Uluslararası ilişkiler alanına 1980'li yıllarda post- yapısalcı, Frankfurt tarzı eleştirel akım, feminist ve cinsiyet çalışmaları da eklenmeye başlamıştır. 2000'li yıllarda yapısalcı yaklaşımı esas alan çalışmalar artmıştır. Klasik ve Augustine realizmi ile "haklı savaş" geleneğinin yeniden canlanması, uluslararası ilişkilerde kendini ayrı bir yaklaşım olarak varsayan İngiliz Okulu'nun kurulması ve Soğuk

[82] Yalvaç, s.154
[83] Yalvaç, s. 160
[84] Arıboğan, Kabileden Küreselleşmeye Uluslararası İlişkiler Düşüncesi, s.205

Savaş sonrası uluslararası ilişkiler teorisi alanındaki pek çok gelişmeyi harekete geçiren, Waltz'un yapmış olduğu çalışmalardır[85].

Realist uluslararası sistem kavramı, yaşamları için direnen ve çabalayan devletlerin şekillendirdiği anarşik bir sistemdir. Sistemin anarşik yapısına rağmen, sistem, etkileşim halindeki devletler veya Waltz'un deyimiyle var olma ve engelleme gerçeğine dayanır. Karşılıklı ilişkiler olmaksızın, birimlerin var olmaları ve birbirlerini zorlamaları söz konusu değildir.

#### 1.2.3.2. Sistem Yaklaşımı

Realizme yönelik eleştiriler sadece Marksist ve idealist görüşler etrafında kalmamış, yöntemsel bir karşı çıkış 1950'li yıllarda davranışçı yaklaşımın yükselişiyle beraber kendini göstermiştir. Ancak her iki yaklaşımın temel aktörleri devlet veya onların karar alıcıları olup, davranışçı yaklaşım tıpkı realist kuramda olduğu gibi, uluslararası ilişkileri güç ve barış mücadelesi olarak görmüştür[86]. Bu karşı çıkışı, davranışsalcıların realizmin karşıtı olarak yorumlamak yerine, Uluslararası İlişkiler disiplininin yöntemine dair bir gelişme olarak ele almak gerekir.

Bilimsel bir yaklaşım olarak davranışsalcılık, ilk önce psikoloji alanında B. F. Skinner tarafından geliştirilmiş ve psikoloji disiplininin, bilinç ve zihin durumlarını inceleyerek bilimsel yargıları geliştiremeyeceğini ileri sürmüştür. Davranışsalcılığın sosyoloji disiplinine girişi, G. C. Homans'ın, toplumsal ilişkilerdeki kurallara ilişkin bilimsel genellemelere gitme çabası ile gerçekleşmiştir. Davranışsalcı yaklaşım yöntemlerinin uluslararası alana uygulanması, Thomas Kuhn'un "Bilimsel Devrimlerin Yapısı" adlı yapıtının popülaritesinin artmasıyla olmuştur[87]. Davranışçı akımın temel özelliği, katı bir pozitivist anlayışa sahip olmasıdır. Sosyal bilim

[85] Chris Brown, "Structural Realism, Classical Realism and Human Nature", **International Relations SAGE Journals Online**, Vol. 23, No. 2, 2009, s.259
[86] Brown, s.177
[87] Oktay F. Tanrısever, "Yöntem Sorunu: Gelenekselcilik- Davranışsalcılık Tartışması", **Devlet, Sistem ve Kimlik Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, der.Atila Eralp, İletişim Yay., İstanbul, 2007, ss.94-97 Bilgisayar ve elektronik sektörlerinde ortaya çıkan teknolojik gelişmeler, davranışçı akımın popülaritesini artıran önemli bir diğer etkendir. Bu gelişmeler sosyal bilimler alanına yansıyarak, ölçülebilir verilerin toplanmasını kolaylaştırmıştır. Bkz. Arıboğan, Kabileden Küreselleşmeye Uluslararası İlişkiler Düşüncesi, s.182

dallarındaki bilimsel ölçütlerin, doğa bilimleri ile paralellik gösterdiği ve sosyal bilimlerin gelişmesinin ancak, doğa bilimlerinin izlediği yöntemlerle mümkün olabileceği savunulmuştur. Davranışçı akıma göre, bilgiye giden yol, gözlenebilir veriler sayesinde sağlanabilir[88]. Bu verilerle kurulan hipotezler test edilip, belirli düzenlilikler saptanabilmektedir. Dolayısıyla, realist kuramın dayandığı "güç", "çıkar" gibi, insan doğasına ilişkin ve gözlenemeyen kavramlar kapsam dışı bırakılmıştır.

Herhangi karmaşık bir birim veya sistemin araştırılmasında en uygun yöntem hangisidir? Bu sorunun cevabına öncülük eden Ludwig Von Bertalanffy, kullanılan geleneksel yöntemlerin, özellikle bio-sosyal bilim alanında, kuramsal problemleri çözmeye yeterli olmadığını belirtmiştir. Analitik veya mekanik yöntem olarak sıfatlandırılabilen geleneksel yöntem, bilim insanlarınca bilinmeyen soruların çözümünde kullanılmıştır. Ancak sistem kuramcıları, "olgu ve olay dünyası"nın, örgütlü karmaşık yapıların, bütünün ve sistemin anlaşılması ve açıklanmasında, geleneksel yöntemlerin başarılı olamadığını, bu nedenle yeni bir yaklaşımın gerekliliğini ileri sürmüşlerdir[89].

Davranışsalcı Uluslararası İlişkiler yaklaşımı, sistem yaklaşımının geliştirilmesine önemli katkı sağlamış ve uluslararası sistem kavramının kullanımı artmaya başlamıştır. Sistem kuramının amacı, "*devletlerin uluslararası arenadaki davranışlarına ilişkin genellemeler yapılarak, uluslararası sistemdeki değişmelerin öngörülmesini sağlamaktır. Bu yolla, uluslararası ilişkilerin bilimsel olarak denetiminin mümkün olacağı varsayılmıştır.*"[90]

Uluslararası İlişkiler alanında sistem yaklaşımının en ateşli savunucusu, Morton A. Kaplan olmuştur. Ona göre sistem, çevresinin aksine, birbiriyle ilgili öğelerin oluşturduğu bir bütündür. Kaplan için her hangi bir değişkenler dizisi, bir sistem olarak gözlenebilir. Sistem kavramıyla, bazı varsayımlar ve uluslararası

[88] Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası İlişkilere Giriş**, Der Yay., İstanbul, 2002, ss.16-17, Arıboğan, Kabileden Küreselleşmeye Uluslararası İlişkiler Düşüncesi , s.178, Köni, s.6
[89] D. C. Phillips, "The Methodological Basis of Systems Theory", **The Academy of Management Journal**, Vol.15, No.4, 1972, s.470
[90] Tanrısever, s.98

sistemin olası modellerini önermiştir[91]. Tarihsel karşılığının olduğunu belirttiği[92], "güç dengesi sistemi" ve "gevşek iki kutuplu sistem" Uluslararası İlişkiler araştırmacılarının ilgisini çekmiştir.

W. Ross Ashby'nin "Design for a Brain" adlı yapıtının sistem kuramının gelişimine büyük katkı sağladığını belirten Kaplan, bu çalışmayı kuramsal araştırmaların dönüm noktası olarak görmektedir[93]. Kaplan'a göre, Uluslararası Politika'da bir kuramın ana görevi, Siyaset Bilimi'nin ulusal siyasal yaşamın kurumsal düzenlemelerini incelemesi gibi, uluslararası siyasal yaşamın yönünü ve kurumsal düzenlemelerini incelemek olmalıdır. Uluslararası sistemi oluşturabilmek için, uluslararası arenada ortaya çıkan kurumsal düzenliliklerin gerekliliğini vurgulamıştır. Nasıl ki sonbaharın ardından kış geliyor, demokratik bir siyasal sistemde en çok oyu alan yönetimi ele geçiriyorsa, Kaplan'ın "güç dengesi kuramı" nda da, dengenin sürekliliğinin sağlanabilmesi için, en az beş aktörün olması gibi kurallar vardır. Kaplan altı farklı uluslararası sistem modeli geliştirerek, bu modellerin farklılıklarını, kurallaştırdığı beş değişken ile açıklamaktadır: Sistemin temel kuralları, sistemin devamını sağlamak için uyulması gereken davranışları içermektedir. Dönüşüm kuralları, sistemin değişiminde ortaya çıkan girdi niteliğindeki değişkenleri içermektedir. Aktörlerin nitelikleri, sistemde yer alan aktörlerin yapısal özelliklerini ortaya çıkarmaya yöneliktir. Aktörlerin kapasiteleri, sisteme dahil olan aktörlerin sahip olabilecekleri güçleri (askeri, ekonomik, teknolojik gibi) belirlemeye yöneliktir. Birbirleri hakkındaki bilgilenme dereceleri, sistem içindeki haberleşme olanaklarını belirlemektedir[94].

Kaplan, sosyal kuramın araçlarını kullanarak oluşturduğu sistem analizinde, devletlerin sayılarını ve örgütlenme durumlarını dikkate alarak, uluslararası sistemi

[91] Yurdusev, The consept of international system as a unit of analysis. s.159
[92] Kaplan, Problems of Theory Building and Theory Confirmation in International Politics,s14, Arıboğan, Kabileden Küreselleşmeye Uluslararası İlişkiler Düşüncesi, s.179, Sönmezoğlu, Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi, s.526
[93]Morton A. Kaplan, "Balance of Power, Bipolarity and Other Models of International Systems", **The American Politcal Science Review**, Vol. 51, No.3, 1957, s. 684 ,
[94] Morton A. Kaplan, "A Brief Note on Needed Researh in the Systems Framework", **Background**, Vol.7, No.3, 1963, ss. 131-132, Kaplan, Problems of Theory Building and Theory Confirmation in International Politics,s14, Arıboğan, Kabileden Küreselleşmeye Uluslararası İlişkiler Düşüncesi, s.179, Sönmezoğlu, Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi, s.527

altılı bir sınıflandırmaya tabi tutmuştur[95]. Güç dengesi sistemi, 18. ve 19 yy. Batı Avrupa devletler sistemine karşılık gelmektedir. Sistemin devamlılığını sağlamak için güçlerinin yaklaşık olarak eşit olduğu varsayılan en az beş büyük devlete gereksinim vardır. Sistem içindeki koalisyon ve devletlerin sistemi yıkmasına izin vermeyen kurallar mevcuttur. Hiçbir devlet diğerleri üzerinde sürekli bir hâkimiyet kuramaz. Statükonun bozulmasına engel olan bir dengeleyici devlet olabilir. 18. yy.'da İngiltere, Avrupa güç dengesi siteminin dengeleyicisi olmuştur[96].

Gevşek iki kutuplu sistem modelinde, devletler iki blok etrafında yoğunlaşmıştır. Bloklara dâhil olmayan ve tarafsız politikalar izleyebilen devletler de vardır. Sistemde hemen hemen tüm devletlerin üyesi olduğu Birleşmiş Milletler gibi evrensel örgütlenmelerin yanı sıra, NATO ve Varşova Paktı gibi blok tipi örgütlenmeler de bulunmaktadır. Sistem içindeki ittifaklar, ideoloji etrafında şekillenmekte olup, güç dengesi sistemine oranla uzun süreli ve kolay değişmeyen bir nitelik taşımaktadır. Nükleer silahların caydırıcı etkisi, sistemin devamlılığı açısından önemlidir.

Sıkı iki kutuplu sistem modelinde, aktör sayısı az ve tüm aktörler bloklardan birine üyedir. Evrensel aktörler yoktur veya etkileri çok zayıftır. Sistemin devamlılığı, iki kutbun tutumlarına bağlıdır.

Evrensel sistem modelinde, evrensel nitelik taşıyan aktör veya aktörler yargı, yönetim, siyaset ve ekonomi gibi işlevlere sahiptir. Sistem evrensel hukuk kurallarına dayalı, konfederal bir sistem görünümündedir. Çıkar çatışmaları, sistemin kurallarına göre çözümlenir.

Hiyerarşik sistem modelinin demokratik ve otoriter biçimleri görülebilir. Modelin uygulanabileceği en uygun ortam tek bir dünya devletidir. Sistem içindeki

[95] Morton A. Kaplan, "International Law and the International System", **Great Issues of International Politics**, der. Morton A. Kaplan, Aldine Publishing Company, Chicago, 1970, ss. 8-19 Kaplan, Balance of Power, Bipolarity and Other Models of International Systems, ss.686-694
[96] K. E. Boulding, "Review: Theoretical Systems and Political Realities", **The Journal of Conflict Resolution**, Vol.2, No.4, 1958, s.330

bir devletin veya bloklardan birinin güçlü duruma gelmesi, sistemin niteliğini otoriter kılar. Hiyerarşik sistem güçlü bütünleşmiş yapısıyla istikrarlıdır.

Birim veto sistemi, çok kutuplu sistem görünümü sergilemektedir. Sistemin önemli özelliği, aktörlerden birinin diğerini ortadan kaldırabilecek nükleer güce sahip olmasıdır. Aynı zamanda, bu durum ikinci vuruş hakkını doğuracağından caydırıcı bir nitelik taşır. Sistem içindeki aktörlerden birinin tehdit edebilir boyutta güce ulaşması, sistemi hiyerarşik sistem biçimine dönüştürebilir.

Kaplan geliştirdiği uluslararası sistem modellerini bazı varsayımlara dayandırmıştır[97]:

- Uluslararası sistemde tekrarlanan ve belli karakterde davranış kalıpları bulunmaktadır

- Uluslararası sistemin öğelerinin aynı davranış biçimlerini göstermelerinin nedeni, sistem öğelerinin tutarlı olup, ulusal ve uluslararası ihtiyaçlara cevap vermeleridir.

- Kurumsal davranış örnekleri, uluslararası sistemde yer alan öğelerin tipleriyle ilgilidir.

- Uluslararası davranış örnekleri askeri, ekonomik, teknolojik, demografik ve diğer unsurlara bağlıdır. Kaplan, geliştirdiği altı tip sistem modelinin, bu varsayımlar vasıtasıyla iç dinginliklerini koruduğunu öngörmüştür.

Richard N. Rosecrance[98], tarihi 1740- 1960 yılları arasında belli dönemlere ayırarak sistem çözümlemesinin çerçevesini sunmuştur. Sistem tanımlamasında, bozucu girdiler, düzenleyici mekanizmalar ve çevresel kısıtlamaları ön plana çıkarmıştır. Bozucu girdilerin yüksek, düzenleyici girdilerin rolünün azaldığı dönemler, sistemin istikrarsız olduğu dönemlerdir. İstikrarlı dönemler, sistemde

[97] Kaplan, Balance of Power, Bipolarity and Other Models of International Systems, s.684, Köni, ss.24-25
[98] Aktaran: Dougherty ve Pfaltzgraff, ss.154-155

kurallara dayalı düzenin ve kurallar çerçevesinde kurulan örgütlerin olduğu dönemlerdir. Avrupa Ahengi, Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler gibi örgütlenmeleri düzenleyici mekanizmalar olarak ifade ederken; ideolojiler, ulusal güvensizlik, devletlerarasındaki güç mücadelesi ve çıkar çatışmaları gibi unsurlar, bozucu girdileri oluşturur. Sonuçları etkileyen fiziki kısıtlamalar, çevresel kısıtlamalarla ifade edilir. Rosecrance, Kaplan'dan farklı olarak, aktörlerin dışındaki faktörlere de yer vermiştir. Sistem içinde seçkinlerin tutumları, kontrol dereceleri, sahip oldukları kaynaklar ve bozucu girdilere direnme güçleri gibi unsurlar sistemin geleceği açısından önemlidir. Kaplan, devletler dışındaki aktörlerin davranış düzenlilikleri ile ilgilenmemiş ve sistem analizini devletlerarasındaki ilişkiler ile sınırlandırmıştır.

Nicel gözlemlere dayalı uluslararası sistem modelleri girişiminde bulunan Charles McClelland'a[99] göre sistem kuramı, ulus-devletlerarasındaki ilişkileri anlamaya yarayan bir tekniktir. Onun kuramı, bir sistem içinde tekrarlayan davranışları ve aralarındaki bağlantıları açıklar. Ulusal sistemde, siyasal partiler, çıkar grupları ve kamuoyu gibi ulusal birimlerden kaynaklanan koşullar ve olaylar, uluslararası sistemde, ulus-devletler ve alt-sistemlerden kaynaklanır. McClelland, devletlerin uluslararası çevreden aldıklarının ve verdiklerinin nicel ölçümleri yapılarak, devlet davranışlarının nesnel olarak tanımlanabilmesinin mümkün olacağını belirtmiştir. Devlet davranışlarının uluslararası krizlerde ortaya çıkardığı kalıplardan hareketle, krizlere ilişkin genellemeler sunabilmek ve kriz periyoduna geçiş halinde sistemdeki durum değişikliklerini ölçmek için, gerekli verileri toplamayı amaçlamıştır. Ülkelerin nüfus, hammadde, askeri ittifaklara ve uluslararası örgütlere üyelik gibi değişkenleri bilgisayar ortamına taşıyarak, önemli veri tabanları oluşturmuştur. Böylelikle krize karşı erken uyarı sistemi geliştirmeyi öngörmüştür[100]. Ancak McClelland, daha önce pek çok davranışçı araştırmacının karşılaştığı, veri çokluğu sıkıntısını yaşamıştır[101]. Davranışçı yaklaşımın ölçmeye dayalı konular üzerine yoğunlaşması çalışma alanını kısıtladığı gibi; birbirinden kopuk çok sayıda

[99] Duogherty ve Pfaltzgraff , s 149
[100] Duogherty ve Pfaltzgraff, s.153, Tanrısever, s.99
[101] Tanrısever, s.100

veri, araştırmada bütünü görememe, parçalar arasında bağlantı kurulamaması ve incelenen konuya derinlemesine açıklama getirilememesi açısından eleştirilmiştir[102].

Evrensellik ilkesini temel alan davranışsalcılık, Uluslararası İlişkiler disiplinini, Batı veya Avrupa merkezci bir tarih ve toplum bilimi olmaktan çıkarma çabasına girişmiştir. Ancak, sistem çözümlemesi çerçevesinde geliştirilen modeller ve varsayımlar, Batı ve Avrupa merkezinde kalarak, Avrupa merkezli olmayan alternatif yaklaşımlar geliştirememiştir[103].

Hoffmann'a göre sistem kuramı, davranış bilimlerinin şaşırtıcı gelişimiyle ortaya çıkan ve sosyal bilimleri açıklayan bir süreçtir. Kuram, genelde sosyal bilimlerin, kısmi olarak Uluslararası İlişkiler disiplininin amaçlarıyla ilgili soruları cevaplamaya çabalamıştır. Sistem kuramını, sosyal dünyanın anlaşılmasından çok, sistemleri üreten ve bilimsellik amacı güden bir kuram olarak görmüştür. Sistem kuramcılarını, fizik bilimlerinin yöntemleri ve sosyal bilimlerin amaçlarının paradoksal biçimde yanlış tanımlamaları ile eleştirmiştir[104].

Davranışçı yaklaşım güç, çıkar, cinsiyet, kültür, ideoloji, uygarlık gibi ölçülemeyen kavramları, çözümlemelerinin dışında bırakmıştır. Oysa uluslararası ilişkilerde ortaya çıkan pek çok değişimde, bu oluşumların önemli etkileri vardır.

Uluslararası İlişkiler çalışmalarında davranışlar üzerinde yoğunlaşma, davranışları açıklarken hangi çözümleme düzeyinin kullanılacağı tartışmasını da beraberinde getirmiştir. J. David Singer "The Level-of-Analysis Problem in International Relations" adlı makalesinde, devlet davranışlarının açıklanmasına ilişkin çözümlemenin sistem (uluslararası sistem) veya birim (ulus-devlet) düzeyinde olabileceğini belirtmiştir[105]. Ancak;

> *"Nuri Yurdusev, bu formülasyonun eksik ve çözümleme düzeyleri ile çözümleme birimlerini karıştırmasından dolayı yanıltıcı olduğunu*

[102] Ataöv, s.343, Çam, s.75
[103] Tanrısever, s.102
[104] Hoffmann, International Relations: The Long Road to Theory, ss.356-357
[105] J. David Singer, "The Level-of-Analysis Problem in International Relations", **World Politics**, Vol.14, No.1, 1961, s.78

*belirtmiştir. Yurdusev'e göre, çözümleme düzeyleri felsefi, kuramsal ve olgusal düzeyleri kapsarken, çözümleme birimleri bireyler, gruplar ve her şeyi kapsayan aktör olarak insanlıktan oluşmaktadır"*[106].

#### 1.2.3.3. İngiliz Okuluna Göre Uluslararası Sistem Kavramı

20. yy.da uluslararası sistemin bir diğer kavramsallaştırması, İngiliz Okulu'nun getirmiş olduğu tanımlamadır. Konuyu bütüncül (holistik) yaklaşımla ele alan Okul; işbirliği, dayanışma, yoksulluk, insan hakları, kültür, müdahale (özellikle insani müdahale) kavramları üzerine yoğunlaşmıştır. Okul, Birleşik Devletler'in dışında filizlenen bir yaklaşımdır. Hedley Bull, Martin Wight, Adam Watson, C.A.W. Manning, John Vincent yaklaşımın önde gelen isimleridir.

İngiliz Okulu 5 sorun üzerine odaklanmıştır[107]. Birincisi, devletler sistemi ya da anarşik uluslararası sistemin zaman ve mekân boyutunda olup olmadığı sorunudur. Martin Wight tarihsel bir perspektif sunarak, egemen devletlerarasında ilişkiler olduğunda, bir devletler sistemi vardır önermesini ileri sürmüştür. Böylelikle uluslararası sistemin varlığı, Okul tarafından benimsenmiştir.

İkincisi, "devletler sistemi", "devletler toplumu" ya da "uluslararası toplum" kavramları arasında ayrım olup olmadığı sorunudur. Hedley Bull, "devletler sistemi" ve "devletler toplumu" arasında açık bir ayrım yapar;

*"Devletler sistemi (ya da uluslararası sistem), iki veya daha fazla devlet arasındaki ilişkilerin kurulmasıyla oluşur. Sistem, iki veya daha fazla devletin yeterli bağlantı ve ilişkiye sahip olmasıyla şekillenir.* (…) *Devletler toplumu (ya da uluslararası toplum), bir grup devlet, ortak değer ve çıkarları sonucu (bir toplum olarak), ortak kurallar meydana getirir. Karşılıklı ilişkilerinde bu kurallar doğrultusunda hareket etmeleri sonucu uluslararası toplum oluşur"*[108].

Üçüncü sorun, uluslararası toplumun oluşumu ve ortak kuralların genişletilmesidir. Devletler arasındaki prosedür ve kurallar için görüş birliği

---

[106] Aktaran: Tanrısever, s.119
[107] Iver B. Neumann, "John Vincent and the English School of International Relations", **The Future of International Relations**, der. Iver B. Neumann, Ole Waever, Published Routledge, London, 1997, s.39
[108] Hedley Bull, **The Anarchical Society**, Macmillan, London, 1977, ss.9-13

(konsensus), meşruiyet açısından önemlidir. Ancak değerlerin niteliği açık değildir. Bu konuda Okul yazarlarının 1914 öncesi Avrupa Devletler Sistemi'ni idealleştirmeleri eleştirilmektedir. O dönem açısından yüksek düzeyde kültürel homojenlik olduğu belirtilerek, günümüzün uluslararası sistemini oluşturan unsurların çok kültürlü bir niteliğe sahip olması, uluslararası toplumun işlemesini engelleyebilecektir. Kimi yazarlara göre, eski düzende Katolik-Ortodoks, 16. ve 17.yy. larda Protestan-Katolik ayrımlaşması gerilim kaynağı olmakla birlikte, sistemin işlemesini engellememiştir. Değerlerin benimsenmesi açısından görüş birliğine yardım edecek olan bir diğer olumlu etken ise, Batı'da oluşan ulus-devlet olgusunun, pek çok farklı kültür tarafından talep görmesi ve desteklenmesidir[109].

Dördüncü sorun, "Niçin uluslararası kuram vardır?" sorusunda yatmaktadır. Wight makalesinde sorduğu bu sorunun yanıtını, uluslararası kuramın 3 geleneği etrafında ele almıştır. Realist (Hobbesçu ve Makyavelist), Rasyonel (Grotiusçu) ve Revizyonist (Kantçı) yaklaşımlar doğrultusunda sınıflandırmalarını yaparak, bu sınıflandırmayı, İngiliz Okulu içinde uluslararası kuramın tarihi olarak sunmaktadır. Politik kuramı bir yerleşim birimi içinde, sosyal yaşamın nasıl ve niçinleri olarak tanımlayan Wight, devletlerarası ilişkiler üzerine benzer bir çalışma şeklinin uygulanamayacağını belirtir. Devletin rolünü küçümseyerek, devletlerarası ilişkilerde herhangi bir ilerlemenin sağlanamadığı ve sonsuz tekrarların yaşandığına dikkat çeker. Bu nedenle diplomasinin önemini vurgulayan Wight, Diplomatic Investigations adlı çalışmada, politik kurama benzer bir uluslararası kuramın kurulabileceğinin ipuçlarını vermeye çalışmıştır. Ancak Bull, "Anarşik Toplum" adlı eserinde, devlet-altı aktörler veya insanlık üzerine değil, çalışmanın odak noktasının devlet olması gerektiği fikrindedir. Devletler birbirleriyle etkileşime geçtiklerinde sadece *uluslararası sistem*, diğer bir deyişle normatif olmayan düzenlilikler ilişkisi kurmazlar. Aynı zamanda, üyelerinin birbirlerine ve toplumun bütününe en azından bazı sorumlulukları olduğunu kabul ettiği normlarca yönetilen bir ilişki etrafında şekillenen bir *uluslararası toplum* da oluştururlar. Devletlerin bu sorumlulukları uluslararası hukuk ve diplomasi ile somutlaşır. Böylelikle devletler sadece kendi çıkarlarını düşündükleri takdirde, uluslararası toplumun varlığı tehlikeye girer.

[109] Brown ve Ainley, ss. 45- 190

Beşinci sorun, uluslararası ilişkilerde *düzen* karşısında *adalet* sorunudur. Bull, düzenin korunması ve değişim istenci arasındaki ahlaki ve pratik eğilimlerle ilgilenmiştir. İkisi birbirinden ayrılmaz bir bütündür. Adaletin sağlanması düzeni de beraberinde getirecektir. Kuralların yokluğunda işleyen anarşik bir sistem ile, kurallara göre işleyen anarşik bir sistem arasında ayrım yapılmıştır:

> *"Bull ve Watson konuyu, karşılıklı etkileşimleri nedeniyle bütün devletlerin davranışlarının diğerlerinin davranışlarını hesaba kattığı bir uluslararası sistem ile, devletlerin etkileşim ötesine giderek, birbirleriyle olan ilişkilerinde ortak kurallar ve kurumlar oluşturdukları ve bu düzenlemeleri korumakta ortak bir çıkarları olduğunu düşündükleri uluslararası toplum arasında ayrım yaparak açıklamışlardır"*[110].

İngiliz Okulu, politik kuram ve sistem içindeki güçlü devletlerin uygulamalarını ele almaktadır. Toplum unsuru, Okulun tüm yazarları için ortak unsurdur. Bilgiye erişim, kendini güç ilişkilerinden sıyıramadığı takdirde, Okulun tüm üyeleri sosyolojik perspektiften yararlanmaktadır[111]. Uluslararası toplum, iç ve dış egemenliği olan devletlerin oluşturduğu bir toplumdur. Ayrıca merkezi otorite olmaksızın tek ve anarşik bir toplumdur. Uluslararası toplum, devletlerin birbirlerinin ortak çıkar ve egemenliklerini tanımalarıyla şekillenir. Ortak çıkarları tanıyan devletler bir araya gelir ve ilişkilerini düzenli hale getirmek için ortak kurallar oluştururlar. Temel kural, yapılan anlaşmalara katılmak ve bunları korumaktır. Uluslararası toplum bazı kurumlar ile somutlaşır. Devletlerin iletişimini sağlayan diplomasi, uluslararası hukuk, güç dengesi, uluslararası antlaşmalar, uluslararası örgütler uluslararası toplumun önemli kurumlarıdır[112].

Uluslararası sistemin kavramsallaştırılmasında, her üç yaklaşımın kullandığı unsur, devletlerarasındaki etkileşimin açıklanmasıdır. Realist kuram için, devletlerin etkileşimleri varlıklarını sürdürme amaçlarından doğar ve anarşiktir, yarışmacıdır, ancak birbirlerine karşılıklı olarak bağımlıdırlar. Davranışçılara göre etkileşimler, yarışmacı veya dayanışmacı biçimde olabilir. Ancak sistem, analistlerce şekillenir. İngiliz Okulu için, devletlerin etkileşimi işbirliğine dayanır, ortak değer ve çıkarlar

[110] Yalvaç, s.161
[111] Neumann, s.42
[112] Yurdusev, The consept of international system as a unit of analysis, s.165

tarafından şekillenir. Bu noktada, uluslararası sistem etkileşimler dizisinin ötesine varır. Ortak kültür ve düzenli davranışların sergilendiği etkileşimler dizisi olmaya başlar. Böylece uluslararası sistem, uluslararası toplum olur[113].

## 1.3. ULUSLARARASI SİSTEMİN TEMEL ÖĞELERİ

Uluslararası sistemde merkezi bir otoritenin yokluğu, anarşinin sürekliliği anlamına gelmemektedir. İç politikada olduğu gibi devlet otoritesi biçiminde bir yapılanma olmamakla birlikte, sistem içinde belirli ölçüde düzeni sağlayan mekanizmalar mevcuttur.

### 1.3.1. Güç Dengesi

Thucydides'in *Peloponezya Savaş Tarihi* adlı eseri, Uluslararası Politika kuramının ilk örneği olarak nitelendirilir[114]. Yunan tarihçi Thucydides, yaşamının savaşla başladığını ve bu savaşları kaleme almaya değer bulduğunu belirterek giriş yaptığı eserinde, Helen tarihinin kısa bir özetinden sonra, burada yaşanan güç mücadelesini irdelemiştir. Dışarıdan gelen Pers istilasına karşı Atina ve Spartalılar birlikte savaşmışlardır, ancak uzun sürmeyen bu durum, Helenlerin bu iki devlet arasında gruplaşarak bölünmesiyle sonuçlanmıştır. İki büyük güç durumuna gelen bu devletler, Helen dünyasının geri kalanı için bağlayıcı olmuştur. Her iki taraf arasında Thirty Years Truce (Otuz Yıl Anlaşması)' nın bozulmasıyla başlayan savaş ve nedenleri üzerine tespitler yapan Thucydides, savaş nedeni olarak Atina gücünün önlenemez yükselişi ve bu durumun Sparta'da yarattığı korkuyu dile getirerek, reelpolitiğin bir klasiğini sunmaktadır[115]. Kısım V'de, Atina egemenliğine katılmayı reddeden, Melos adasının savaşçı yerlileri ve bir Sparta kolonisi olan Melanlar ile Atinalı temsilciler arasındaki diyaloglara yer verilmiştir. Özellikle Atinalı temsilcilerin "adalet kuralları güçlülerce belirlenir, güçlüler yapacaklarını yapar, zayıf olanlar buna katlanır" [116] biçiminde ifade edilen savları, "güç dengesi"

[113] Yurdusev, The consept of international system as a unit of analysis, s. 164
[114] Yurdusev, "Uluslararası İlişkiler" Öncesi, s.33
[115] Thucydides, "Reflections on the Peloponnesian War", **Classic Readings of International Relations**, der. Phil Williams ve diğerleri, Wadsworth Publishing Company, California, 1994, ss.183-184
[116] Thucydides, s.185

yaklaşımının bir örneğini teşkil etmektedir. Thucydides, kitabında "Spartalı çıkar"[117] ifadesini kullanarak, realist ekolü sistemli hale getiren Morgenthau'nun kuramının ilk izlerini taşımaktadır.

Modern çağda güç dengesi kavramının kapısını aralayan Machiavelli, devleti hem Kilise, hem de İmparatorluğun dışında bir birim olarak tanımlamıştır. Ortaçağın din ve ahlak kuralları ile şekillenen politika kuralları, merkezi ve egemen birim olan devletin ortaya çıkması ile bu niteliklerinden arınarak sekülerleşmiş, kamu ve özel moralite alanları ayrılmıştır[118]. Machiavelli, devletlerin hedeflerine ulaşmasında, gücün akılcı kullanımını önermiştir. Güçlü bir devleti yaratmak ve sürdürmek için, her türlü aracın kullanılmasına olanak sağlayarak, siyaseti alışılagelmiş ahlak anlayışının üzerine çıkarmıştır[119]. Devletlerin çıkarlarının siyasetin itici gücü olduğu ve kural tanımayan rekabetlerine dair görüşleri, güç dengesi yaklaşımının oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Güç kavramı, II. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası ilişkiler disiplininde çalışılan en önemli konu olmuştur. Morgenthau'un "Uluslararası Politika" eseri, uzun yıllar dünya politikalarının anlaşılmasında temel kaynak olarak kullanılmış ve eser, onun realist düşüncesinin bir yansıması olmuştur. Morgenthau'ya göre uluslararası politika, (tüm politikaların olduğu gibi) bir güç mücadelesidir[120]. Realist yaklaşımı netleştiren ve sistematik hale getiren Morgenthau, realizmin temel ilkelerini belirlerken insan doğasından hareket etmiştir. İnsan doğasının özünde bencil, hırslı, çıkarları peşinde koşan ve gücü elde etmeye yönelik olduğunu ileri sürmüştür. Ulusların da tıpkı insanlar gibi çıkarlarının peşinde koştuğunu belirterek, uluslararası sistemde bulunan devletlerin davranışlarının, ancak ulusal çıkarlarının anlaşılmasıyla açıklanabileceğini savunmuştur.

Karl Deutsch "Yönetimin Sinirleri" adlı yapıtında, güç kavramının Siyaset Bilimi alanındaki yerini değiştirerek, gerek iç, gerek dış politikada güç sahibi olmayı,

---

[117] Thucydides, ss.184-187
[118] Yurdusev, "Uluslararası İlişkiler" Öncesi, s. 41
[119] Howard Williams, Moorhead Wright ve Tony Evans, "Machiavelli", **Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Teorisi Üzerine Bir Derleme**, der. Faruk Yalvaç, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, s. 105
[120] Morgenthau, s. 30

sadece kendini geçerli koşullara uydurmak zorunda olmamak; diğer birimleri kendine uydurmağa zorlamak olarak kabul etmektedir[121].

Güç kavramı, "bir şeyi yapma ya da yaptırabilme yeteneğine sahip olma" anlamında, Latince "posse" kelimesinden ileri gelir. Birine bir şeyi yaptırtma yeteneği, tarihsel süreçte pek çok örneğinin de görüldüğü gibi, iki yöntem kullanır. Bunlardan ilki, kaba kuvvet, diğeri ikna yöntemidir[122]. Bu iki yöntemin birlikte kullanılması da mümkündür. Güç kullanımı askeri veya terörizm gibi şiddete ve baskıya dayalı olabildiği gibi, ambargo gibi ekonomik temelli de olabilir. İkna yönteminde, müzakere, propaganda, reklam gibi araçların kullanıldığı göze çarpar.

Güç kavramı, uluslararası politikada anahtar kavramlardan biri olmakla birlikte, aynı zamanda kesin olarak belirlenmesi en zor olan kavramlardan biridir. Bu nedenle, uluslararası sistem üzerine gücün rolü ve gücün doğasının belirlenmesi konusunda, politik bilimciler arasında görüş birliği yoktur. 18. yy.da devletlerin gücünden anlaşılan, nüfus, toprak, zenginlik, ordu ve donanma gibi unsurların sahipliğini ifade etmekteydi. Daha sonraki yıllarda bu yaklaşım, "ulusal gücün öğeleri" biçiminde evrilerek, Morgenthau'nun güç analizi biçiminde, kitabına yansımıştır. "Ulusal gücün öğeleri" yaklaşımı, devletlerin güce sahipliği ile tanımlanır. Gücün kaynakları veya kapasite olarak kullanıldığı da olmaktadır. Gücün bir diğer yaklaşımı, "ilişkisel güç" yaklaşımıdır. Bu yaklaşımda güç kavramı, nedensellik ilişkisi içinde ele alınır. Nedensellik kavramı, "A aktörünün davranışı, B aktörünün davranışında kısmen de olsa değişikliğe neden olmaktadır" önermesine dayanır. Bu yaklaşımda, fikirler, tutumlar, inançlar, beklentiler ve duygular, davranışlar kadar önemlidir. Bu yaklaşımda güç, aktörlerin sahip olduklarından ziyade, iki veya daha fazla aktör arasındaki var olan gerçek veya potansiyel ilişki olarak ele alınır[123].

---

[121] Ataöv, s.332
[122] W. Raymond Duncan, Barbara Jancar-Webster ve Bob Switley, **World Politics in the 21st Century, Longman**, New York, 2003, s. 84
[123] David, A. Baldwin, "Power and International Relations", **Handbook of International Relations**, der. Walter Carlsnaes, Thomas Risse ve Beth A. Simmons, SAGE, London, 2005, s. 178

Güç, amaçlarının peşinden giden devletlerin dış politikalarının ötesindedir. Hem uluslararası örgütleri, hem de devlet-dışı aktörleri etkilemektedir. Ayrıca, devletlerin iç işleyişleri ve karar alma mekanizmalarını biçimlendiren bir unsurdur. Güç, uluslararası sistem içindeki tüm birimlerde, devletlerarası ilişkilerde olduğu gibi, NAFTA ve NATO gibi bölgesel ticaret örgütlerinde ve askeri ittifaklarda, ülke içindeki çıkar gruplarında ve bireyler arasındaki ilişkilerde işlemektedir.

Tarihsel süreç içinde gücün göreceliği ve değişimi, uluslararası sistem üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Devletlerin güçleri artabilir veya azalabilir, diğer devletlerle olan güç ilişkileri değişebilir. II. Dünya Savaşı sonrasında Almanya ve Japonya, kendi evinde gücünü kaybetmiştir. Soğuk Savaş döneminin hem alan, hem de büyüklüğü açısından Yugoslavya'sı, günümüz uluslararası sistemi içinde parçalanarak, devletçiklere bölünmüştür. Rusya, Soğuk Savaş döneminin en önemli iki aktöründen biriyken, günümüz sistemi içinde diğer aktörlerden biridir[124].

Sistemdeki güç dağılımı ve gücün kaynaklarında meydana gelen değişimler, uluslararası sistemi dönüştürebilmektedir. Örneğin, askeri teknolojinin gelişmesiyle, nükleer silah gücüne sahip olan bir devlet, dünyanın süper güçleri arasında olmaya doğru evrilebilmektedir. İki kutuplu sistemin temel ayrımı, nükleer güce sahip olmakla açıklanmaktaydı. Oysa Soğuk Savaş sonrası dönemde, her iki süper gücün dışında, İngiltere, Fransa, Hindistan, Pakistan, hatta Kuzey Kore gibi küçük devletlerin elinde nükleer silahların bulunması, sistemi çok aktörlü bir yöne doğru götürmektedir. Yine bir devletin ekonomik gücünde meydana gelen değişimler, sistemi ve o devletin diğer devletler karşısındaki pozisyonunu etkilemektedir. 20. yy.ın sonlarında Japonya'nın ekonomik zenginleşmesi, 21. yy.la birlikte, Rusya, Çin, Brezilya, Hindistan gibi ülkelerin ekonomik gücünün artması, bu ülkelerin sistem içindeki etkinliğini artırmaktadır.

Bir devletin gücünü, kendi yurt içi koşulları da değiştirebilir. Bir devlet askeri harcamalarını artırabileceği gibi, ülke içi ayrılıkçı hareketlerle mücadelesi gücünü zayıflatabilir. Ekonomik ve siyasal sisteminin zayıflığı, gücüne yansıyacaktır. Bir

[124] Duncan ve diğerleri, s. 140

devlet, hukuk-dışı, saldırgan bir tutum takınabilir, hatta doğrudan bir ülkeye saldırabilir. Örneğin, Irak'ta Saddam Hüseyin'in 1991 yılında Kuveyt'e saldırısı, daha sonraki süreçte Irak'a yapılan müdahalelere yol açarak, ülkenin parçalaması ile sonuçlanmıştır.

Paul Kennedy[125] "The Rise and Fall of the Great Powers" (1987) adlı kitabında, 1500 yılından itibaren sistemin büyük güçlerinin, aşırı askeri harcamalardan dolayı güç kaybettiklerini belirtmektedir. Kennedy'e göre ABD, dış savunma zorunluluklarını ve yükümlülüklerini aşırı genişletmesinden dolayı, 1600'lerde İspanya, 1900'lerde İngiltere ve 1940'lı yıllarda Hitler Almanyası'nın yaşadığı sona doğru gitmektedir. Özellikle 11 Eylül olaylarından sonra, ABD'nin askeri harcamaları aşırı biçimde yükselişe geçmiştir[126].

Duncan ve arkadaşları, güç dağılımında meydana gelen değişimin etkilerini inceleyerek, bazı sonuçlara ulaşmışlardır[127];

1- 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin çözülmesiyle oluşan küresel güç dağılımının hızlı değiştiği dönem, aynı zamanda dünyanın en çok şiddete eğilimli olduğu dönemdir.

2- Güç dağılımındaki hızlı değişimler, 11 Eylül olayları ile birlikte istikrarsız bir nitelik taşır.

3- İki kutuplu sistem, çok kutuplu güç dağılımından daha istikrarlı bir eğilim göstermektedir.

4- Çok kutuplu sistemler, savaş olasılığı en yüksek olan sistemlerdir.

---

[125] Aktaran Duncan ve diğerleri, s. 141

[126] Kanuni Sultan Süleyman dönemi, Osmanlı Devleti'nin gücünün zirvesine ulaştığı bir dönem olmakla beraber, aynı zamanda duraklama ve gerilemenin yeşermeye başladığı bir dönemdir. İlk defa devletin gelir-gider dengesinin bozulması, hazinenin zayıflamaya başlaması bu döneme denk gelir. Bunun nedeni, tımar sisteminin yozlaşmaya başlaması ve iltizam sisteminin ortaya çıkmasıyla birlikte, lüks hayat, rüşvet, adam kayırma gibi faktörlerdir. Ancak hazinede meydana gelen açıkların en önemli nedeni, maaşlı askerlerin (yeniçeri, silahtar, sipahi, kapucular, peykler vb.) sayısındaki artıştır. Bu dönemde askerlere ödenen ücretler ve askeri harcamalar, hazineye büyük bir yük getirmiştir. Bkz. Bilal Eryılmaz, **Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme**, İşaret Yay., İstanbul, 2000, ss. 24-27

[127] Duncan ve diğerleri, s. 141

5- Hegemonik kontrol sağlandığında, savaş ve kriz olasılığı azalmaktadır. Yazarlar, ABD'nin 1990'ların ortasında Dayton Barış Antlaşması ile Bosna'daki çatışmayı durdurması ve Balkanlarda NATO'nun liderliğini belirlemesini örnek vermektedirler. Pek çok hegemonik istikrar teorisyeni, sistemin tek kutuplu olduğu veya sistemde hegemon bir devletin başatlığı sağlandığı dönemlerde, sistemde en istikrarlı dönemlerin yaşandığını iddia etmektedirler. 1970'li yıllarda ABD'nin hegemon olmaya başladığını belirten teorisyenler, bu dönemde dünya istikrarının sağlandığını işaret ederek, sistemin kutupluluğu ve istikrarı arasındaki ilişkiye dikkat çekmişlerdir[128].

İki kutuplu sistemde güç dağılımında meydana gelen değişimler, nükleer savaş olasılığını ortadan kaldırmıştır, nükleer silahların gelişimi, caydırıcı bir işlev görmüştür. Ancak sistem, uluslararası terörizm ve Kore-Vietnam gibi sınırlı savaşları engelleyememiştir. Soğuk Savaş sonrası sistemde, nükleer silahlara sahip olan ülkelerin artmasıyla birlikte, bu silahlara sahip olan ülkeler çatışma halinde bulunmaktadır. Örneğin Kaşmir sorunundan dolayı, Hindistan ve Pakistan anlaşamamaktadır. Yeni dönemde terörizm rutinleşerek, özellikle Orta Doğu coğrafyasındaki krizler, bölgenin istikrarsızlığına sürgit özelliği vermektedir.

#### 1.3.1.1. Güç Dengesi Kuramı

Güç dengesi kuramı, güç kavramı ve gücün dağılımından farklı bir anlam ifade eder. Güç dengesi kavramı, devletler ya da ittifaklar arasındaki güç kapasitesi oranını ifade etmek için kullanılmaktadır. Kimi zaman "aktörlerin nispeten eşit oldukları" anlamıyla da kullanılabilmektedir. Bazı yazarlar, güç dengesi kavramını barışı anlatan her durumu anlatmak için kullanırken, bazıları iki kutuplu sistemde, "yılgı dengesi"ni güç dengesinin yeni bir biçimi olarak sunmuşlardır[129]. Güç dengesi kuramı, 1648 Westfalya Barışı'ndan sonra, dünyada istikrarı sağlamanın bir yolu olarak ortaya çıkmış ve kuram üzerine, 300 yıllık tarihsel süreç içerisinde pek çok fikirler ortaya atılmıştır. 18. yy filozofu David Hume kavramı, "akılcı politikanın

[128] Mingst, s. 97
[129] Waltz ve Quester, s.105

değişmez kuralı" olarak tanımlayarak, güç dengesi kavramı, uluslararası politikanın realist yaklaşımının çıkış noktasını oluşturmuştur[130].

Devletler sisteminin oluşumundan bu yana, devletler dış politikalarını, güvenliklerini, ekonomik ve sosyal yaşamlarını, siyasal bağımsızlıklarını "çıkar" kavramına dayandırarak açıklamaya çalışmışlardır. Bu bakış açısıyla devletler, gücünü arttırmaya yönelik hareket etmektedirler. Uluslararası sistemde devletlerarasındaki ilişkileri düzenleyecek bir otoritenin yokluğu, devletlerin kendi kendine yetebilmelerini zorunlu kılmaktadır. Realist yaklaşımın savunduğu bu görüşler, güç dengesi kuramının çerçevesini çizmektedir.

Tarihsel süreç içerisinde bir devletin yükselişini engellemek için, karşı dengeleyici olarak koalisyonlar oluşturulmuştur. Bu dengeleyici koalisyonlar, sistemin istikrarını ve düzen içinde işleyişini amaçlamaktadır. Sistemin istikrarı, sistem içinde işleyen kuralların ve ilkelerin sabit kalmasına bağlanmıştır. Bu nedenle, güç dengesi kuramında ittifaklar önemli bir role sahiptir. Herhangi bir yükselen devlete karşı, başka bir devletin dengeleyici olarak kapasitesini arttırmaya yönelik çabaları, her zaman kolay değildir. Ancak, dengeleyici olarak oluşturulan ittifaklar, tehdit edici ülkeye karşı daha hızlı, daha ucuz ve daha etkilidirler[131]. Bir anlamda ittifaklar, gücü güçle kontrol etme işlevi görmektedirler. Soğuk Savaş döneminde ABD, Sovyet yayılımının önüne geçebilmek için, askeri ve siyasal ittifaklarla Sovyetler Birliği'ni kuşatma stratejisi izlemiştir[132].

Güç dengesi mekanizmasının işleyişine yardımcı olan araçlardan biri, dengenin dengeleyicisi unsurudur. Güç dengesinin yarattığı saflaşmalarda,

---

[130] Joseph S. Nye, "The Changing Nature of World Power", **Poltical Science Quarterly**, Vol. 105, No. 2, 1990, s. 184

[131] Joshua S. Goldstein, **International Relations, Longman**, New York, 2004, s. 93

[132] Bu dönemde ABD, Sovyet tehdidi ile karşı karşıya bulunan Türkiye ve Yunanistan'a 400 milyon dolarlık askeri yardımı öngören Truman Doktrini (19479 ve arkasından savaştan büyük zarar gören ve ekonomik sıkıntı içine giren Avrupa ülkelerine yönelik Marshal Planı ile Türkiye'nin de içinde olduğu ekonomik yardım programını devreye sokmuştur. Yine bu çerçevede 1949 yılında NATO kurulmuştur. Doğu Bloğunda ise 1947 yılında Kominform kurulmuş, Marshal Planına karşılık Molotof Planı geliştirilmiş, 1955 yılında Varşova Paktı kurulmuştur. Bkz. Tayyar Arı, s.115

dengeleyici olan devlet güçsüz olanın yanında yer alarak, kendisine tehdit oluşturabilecek bir devlet veya koalisyonun sivrilmesinin önüne geçmektedir. 18. ve 19. yy.larda bu dengeleyici rolü İngiltere oynamıştır. 1970'li yıllarda aynı rolü Çin oynamaya çalışmıştır. Devletler bazı durumlarda sistemin en büyük gücü yerine, sistemde tehdit olarak algıladıkları aktörleri dengelemeye çabalamaktadırlar. Japonya, Avrupa ülkeleri ve 1970'li yıllarda Çin, Sovyetler Birliği'ni tehdit olarak algılamıştır[133].

Waltz, "*eğer uluslararası ilişkilerin açık bir şekilde siyasal bir kuramı varsa, bu, güç dengesi kuramıdır"*[134] ifadesiyle, 1945'ten günümüze bir güç dengesi olduğunu ileri sürmektedir. Waltz güç dengesi kavramını, "klasik güç dengesi" ile ilgili bir olgu olmaktan çıkararak, klasik güç dengesi sisteminde ittifaklar aracılığı ile gerçekleştirilen dengeleme olgusunun, iki kutuplu sistemde, içsel ve blokların teknolojik gelişmeleri doğrultusunda sağladıkları kapasite artırımları ile gerçekleştirdiklerini belirtmektedir[135].

Sıkı iki kutuplu sistemde güç dengesi, 1940'ların sonu ve 1950'lerin başında ABD/NATO ve SSCB/Varşova Paktı biçimindeki karşıtlık üzerinde belirginleşmiştir. 1950'li yılların ortalarıyla beraber gevşek iki kutuplu sistemde, Çin SSCB'den, Fransa NATO'dan uzaklaşmıştır. Bu dönemde Üçüncü Dünya ülkeleri, bağlantısızlık ve tarafsızlık hareketi etrafında örgütlenmişlerdir. 1970'li yıllardan itibaren ekonomik açıdan, ABD ve Avrupa ülkeleri karşısında, Çin ve Japonya gibi yeni potansiyel ülkeler sistem içinde yerini almaya başlamıştır[136].

Soğuk Savaş sonrası dönemde, sistemde ABD'nin başatlığı ve dengelenemez üstünlüğü görüşü genel kabul görmekle birlikte, Rusya ve Çin arasındaki ilişkiler, silah ticareti, sınırların silahsızlandırılması ve askerden arındırılması konusunda gelişmiştir. Fransa'nın BM Güvenlik Konseyi'nde zaman zaman Çin ve Rusya ile ortak hareket ettiği, özellikle NATO'nun komuta yapısıyla ilgili olarak ABD'nin konumuna karşı olduğu gözlenmektedir. Avrupa ülkeleri ve Japonya, füze

[133] Goldstein, s. 93
[134] Waltz ve Quester, s. 41
[135] Sönmezoğlu, Uluslararası Politika ve Dış politika Analizi, s. 532
[136] Duncan ve diğerleri, s. 144

savunması, biyolojik silahlar, silah ticareti ve küresel ısınma gibi konularda, ABD'nin karşısında olmuşlardır[137]. Ancak 11 Eylül 2001 saldırıları, uluslararası teröristlerin ortak düşman ilan edilmesinden sonra, belirli bir dönem büyük güçlerin geçici birlikteliğine neden olmuştur. Amerikan güçlerinin 2003'de Irak'ı işgali, ABD'ye karşı yeni dengeleyici çabaları gündeme getirmiştir.

### 1.3.2. Uluslararası Hukuk

Modern uluslararası hukukun ilk biçimlenişi, 16. ve 17. yy.larda modern devlet sisteminin gelişimiyle paralellik göstermektedir. Bu dönemde hukuk, yöneticiler olarak yetkiyi kendinde toplamış bireylerin karşılıklı ilişkilerini düzenleyen kurallar dizisini ifade etmektedir. Bir antlaşma, hükümdarlar arasında sonuçlandırılan bir sözleşmedir. Antlaşmanın uygulanmasının garantisini, hükümdarların iyi niyeti oluşturur. Grotius, *"kralların görevi, önce vicdan daha sonra krallık gücü otoritesinin dayandığı* ***şan*** *adına iyi niyeti titizlikle uygulamaktır"* diyerek, iyi niyetin önemine dikkat çekmiştir. Böyle bir anlayış içinde, hepsi ortak bir dil konuşan, ortak geleneğe sahip ve tebaalarının itaatkârlıklarının korunmasındaki ortak çıkarın bilincine varan monarklar birliği, bir kurgu değil, ortak bir değerler standardının resmen tanınmasını sağlamıştır. Bu bağlamda, kendi otoritelerinin temeli olarak hukuku kutsallaştırarak, birbirleriyle ilişkilerinde kutsallaştırdıkları hukuka riayet etmişlerdir[138].

Uluslararası hukukun kökleri Roma hukukuna dayanmaktadır. Roma İmparatorluğu döneminde, uyruklara uygulanan hukuk kuralları ile İmparatorluk sınırları içinde yaşayan, ancak "yabancı" olarak kabul edilen kişilere uygulanan hukuk kuralları arasında farklılıklar bulunmaktaydı. Roma ile yabancılar arasındaki ilişkileri düzenleyen *ius gentium* (kavimler hukuku), modern uluslararası hukuk ve kurallarının kaynağını oluşturmaktadır[139]. Dine dayalı olarak ortaya çıkan " Otuz Yıl Savaşları" sonrasında, 1648 yılında imzalanan Westfalya Antlaşması ile modern uluslararası hukukun temel ilkeleri belirlenmiştir. Uluslararası hukukun geliştirilerek nispeten sistematik bir hale getirildiği dönemin başlangıcı olarak Viyana Kongresi

[137] Goldstein, s.94
[138] Edward Hallet Carr, **Milliyetçilik ve Sonrası**, çev. Osman Akın, İletişim Yay., İstanbul, 1990, s.10
[139] Gönlübol, s. 397

gösterilmektedir. Viyana Kongresi ile ortaya çıkan Avrupa Ahengi sistemi, ahengi sağlayan büyük devletlerin güdümünde bir nitelik taşımaktaydı. Uluslar arası hukuk kurallarının oluşması, devletlerarasındaki antlaşmalar çerçevesinde gelişmiştir. Bu dönemde devletlerin egemenliği ve iç işlerine karışmama ilkesi, uluslararası hukuk normlarının en önemlileri olarak kabul edilmiştir[140].

1856 Paris Kongresi'nde deniz savaşına ilişkin yeni kurallar kabul edilmiş, 1885 Berlin Nihai Senedi ile sömürgeciliğe yönelik bazı esaslar belirlenerek, uluslararası anlaşmazlık ve çatışmaların çözümünde hakeme başvurma eğilimi artmıştır. 1899 ve 1907 yıllarında toplanan Birinci ve İkinci La Haye Barış Konferansları'nda savaş hukukunu geliştiren çok taraflı antlaşmalar yapılırken, Uluslararası Anlaşmazlıkların Barışçıl Yollarla Çözülmesine İlişkin Sözleşme kabul edilerek, Daimi Hakemlik Mahkemesi kurulmuştur[141].

Uluslararası hukuk, devletlerarasındaki ilişkileri düzenlemeye yönelik ilkeler bütünü olarak tanımlanabilir[142]. Uluslararası politikanın en önemli yaklaşımlarından biri olan uluslararası hukuk, ulusal ve uluslararası ilişkiler arasındaki temel farklılıkları en keskin biçimiyle yansıtmaktadır. Uluslararası hukukun niteliği ve işleyişi, iç hukuktan farklıdır. İç hukuk, ulusal çapta vatandaşları doğrudan etkileyerek, tüm problemlerin çözümüne yönelik düzenleyici bir işleve sahiptir. Devleti otoritesi, hukukun etkinliğini sağlar. Ancak uluslararası hukuk, bu özelliklerden yoksun ve kurumsallaşma düzeyi düşüktür. Uluslararası yasal düzenlemelerin çözdüğü sorunlar sınırlıdır. Uluslararası hukukun otoritesi ve katılığı sınırlı olduğu için, soruna taraf olan aktörlerin rızaları aranmaktadır. Oysa iç hukuk, ulusal çapta vatandaşların tüm sorunlarının çözüm bulduğu alandır[143].

Devletler, tanımlanan ve kurumsallaşan kurallar dizisiyle anlaşmaktadırlar. Bu kurallar, uluslararası sisteme biçim vermektedir. Realist yaklaşıma göre, uluslararası sistemin kuralları anarşiyi doğurmaktadır. Bunun nedeni, devletleri

[140] Sönmezoğlu, Uluslararası İlişkilere Giriş, s.33
[141] Sönmezoğlu, Uluslararası İlişkilere Giriş, s.34
[142] Sönmezoğlu, Uluslararası Politika ve Dış politika Analizi, s.538
[143] Stanley Hoffmann, "International Systems and International Law", **World Politics**, Vol.14, No. 1, 1961, ss. 205-206

kurallara uymaya zorlayacak bir otoritenin yokluğudur. Devletler, kendi ulusal yapıları içinde, yasal zora başvurma gücüne sahiptir. Hem demokrasiler, hem de otoriter rejimler, ülkenin siyasal sisteminde kuralların yürütülmesine olanak sağlamaktadır.

Uluslararası sistemdeki sorunların çözümü, kimilerine göre güç öğesi etrafında gerçekleşebilecekken, kimilerine göre sistemde düzeni sağlayabilecek öğeler, uluslararası hukuk ve uluslararası hukukun somutlaştığı uluslararası örgütlenmelerdir. Uluslararası sistem, anarşik bir yapıya sahip olmakla beraber, topyekûn kaotik olmaktan uzaktır. Devletlerin ilişkilerinin büyük çoğunluğu, davranış kurallarından oluşmaktadır. Bu kuralların değişimi, oldukça yavaştır ve uluslararası sistemdeki temel normlar, günümüze değin çok az değişikliğe uğramıştır.

Norm kavramı, belirli bir yer ve zamanda, belirli durumlarda kabul gören insan davranışlarını nitelemek için kullanılmaktadır. Bu anlamda toplumsal normlar, toplumun neyi isteyip itemediğini, beklentilerini, iyi-kötü kriterlerini ve kültürel değerlerini ifade etmektedir[144]. Uluslararası sistemde, normlar var olmakla birlikte, bu normları uygulayacak, yaptırım gücüne sahip uluslarüstü mahkemeler olmadığı gibi, uluslararası hukuk kurallarına uyulmadığı takdirde bunu engelleyebilecek yürütme gücü ve kolluk kuvveti de bulunmamaktadır[145]. Dolayısıyla, devletleri bağlayıcı olmaktan uzaktır.

Devletleri uluslararası hukuk kurallarına uymaya zorlayan nedenlerin başında, uluslararası sistem içinde kuralların olmaması halinde ortaya çıkabilecek karmaşa ve çatışma ortamıdır. Ayrıca devletler, uluslararası hukuk kurallarına karşılıklılık esası çerçevesinde uymaktadırlar. Devletler, kendilerine uygulanan baskı nedeniyle de, uluslararası hukuk kurallarına uymaya zorlanabilmektedirler. Özellikle

[144] Sönmezoğlu, Uluslararası Politika ve Dış politika Analizi, s. 538

[145] 1990'lı yıllarla beraber, uluslararası hukuk kurallarını ihlal eden aktörlere karşı, özellikle bölgesel çatışma alanlarında, "önleyici müdahale" çerçevesinde ABD tarafından askeri girişimler gerçekleştirilmektedir. Yeni uluslararası sistemde, ABD'nin dünyanın jandarmalığına soyunması, uluslararası hukuka olan güveni zedelerken ve uluslararası hukukun etkinliğini azaltırken, 2003 Irak Savaşı'nda olduğu gibi, ABD'nin uluslararası hukuka aykırı davranışlarının da yolunu açmaktadır.

güçlü devletlerin eski sömürgelerine "ahde vefa" ilkesi çerçevesinde uyguladıkları baskı, bu türdendir[146].

Uluslararası hukuk, uluslararası sistemdeki ayrışık yapıyı aksettiren bir ayna işlevi görmektedir. Sistemin temel aktörleri olan devletlerarasında büyük ve önemli farkların olması, ortak hukuk kurallarının oluşturulmasını veya var olan kurallar üzerine oydaşmanın sağlanmasını güçleştirmektedir. Özellikle "insan hakları", "iç işlere karışmama", "toprak bütünlüğü" gibi konularda, devletlerarasında temel görüş ayrılıkları mevcuttur.

Bazı evrensel hükümlerin varsayımlar üzerinden oluşturulması, uluslararası hukuku zayıf kılan etmenlerden biridir. İnsan haklarını korumaya yönelik 1975 Helsinki "Son Seneti"nin hükümleri bu niteliktedir. Bu belge, dengeli ve istikrarlı bir dünya varsayımından hareket etmektedir. Sistemde var olan inançların ve rejimlerin türdeş olduğu, uyuşmazlıkların uluslararası kamuoyu ve parlamenter diplomasi ile çözülmesi öngörülmektedir[147]. Sistemin özü ve yapısı dikkate alındığında, bu yöntemlerin başarılı olması mümkün değildir.

### 1.3.3. Uluslararası Örgütler

Tarihsel süreç içerisinde, insanlar çıkarlarını korumak ve güçlerini artırmak amacıyla kümeleşerek, örgütlü yapılar oluşturma çabası içine girmişlerdir. İnsanları toplumlar halinde yaşamaya iten ve ulus-devletlerin oluşumuna dek uzanan süreç de, bir yönüyle bu boyuta girmektedir. Aynı şekilde devletlerarasındaki rekabet ve uluslararası düzenin anarşik yapısı, devletleri çıkarları etrafında ittifaklar oluşturmaya ve güçlerini artırmak için bir araya gelmeye itmiştir. Bu birliktelik, sadece güç ve çıkar olguları ile sınırlı kalmayıp, işbirliği içinde uluslararası bir düzenin oluşturulmasını da amaçlamaktadır[148].

---

[146]Sönmezoğlu, Uluslararası Politika ve Dış politika Analizi, s. 540
[147] Gönlübol, s.422
[148]Deniz Ülke Arıboğan, **Globalleşme Senaryosunun Aktörleri, Uluslararası İlişkilerde Güç Mücadelesi**, Der Yay., İstanbul, 2001, s.199

Uluslararası örgütlerin artması, devletlerarasındaki anlaşmaların artması ve gelişmesi, Avrupa'da (AB) olduğu gibi bölgesel bütünleşme çabalarının derinleşmesi, uluslararası politikayı kurumsallaştıran etkenlerdir[149]. Uluslararası örgüt, "*bağımsız ve egemen devletlerin veya hükümetler-dışı kuruluşların küresel ya da bölgesel ölçekte, genel ya da özel amaçlara ulaşma doğrultusunda işbirliğini sağlamak için kurdukları yapılar, mekanizmalar ve süreçler"* biçiminde tanımlanabilir[150]. Uluslararası örgütler, büyük savaşlar sonunda yapılan çok taraflı anlaşmaların ileriye dönük düzenlemelerin, bazılarının somutlaştırıldığı kurumlar olarak doğmaktadır. Askeri, ekonomik, kültürel, siyasi amaçlarla oluşturulabilirler. Uluslararası sistem içindeki rolü ve etkinliğinin yanı sıra, küresel nitelik taşıması açısından Birleşmiş Milletler örgütü önemli bir yere sahiptir.

Güç dengesinin iyi işlemediğinin kanıtı olarak, I. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkmasını gösteren devlet ve siyaset adamları, dünyada barışı ve istikrarı korumanın başka bir yöntemini aramışlardır. Bu yöntem, ilk kez ABD Başkanı Wilson tarafından dillendirilen "kolektif güvenlik sistemi"dir. Sistem, barışa aşık devletlerin askeri güçlerinin birleştirildiği bir zemine oturtulmuştur. Bu sistem çerçevesinde, bir devlete karşı yapılan herhangi bir saldırı, diğer tüm devletlere yapılmış sayılarak, düşmana karşı ortak hareket edilmesi öngörülmüştür. *Milletler Cemiyeti* örgütü, bu çabanın ilk oluşumudur. Savaşın tekrarının önlenmesi ve sürekli barışın sağlanması amacı, Uluslararası Politika disiplinin ilk kürsüsünün kuruluş amacı da olmuştur[151]. 1937'lere kadar dünya sistemi gözlemlenerek, bir düzen kurulmaya çalışılmıştır[152]. Cemiyetin savunucularını korkutan durum ise, sistemin hem ABD, hem de diğer ülkelerce benimsenmemiş olmasıdır. Çünkü Japonya, 1931 yılında Mançurya'ya, 1937 yılında Çin'e girmiştir. İtalya, 1935 yılında Etiyopya'ya girmiştir. 1930'lu yıllarda Almanya, hem Çekoslavakya'da, hem diğer Avrupa ülkelerinde hiçbir engelle karşılaşmadan ilerleyebilmiştir. Kolektif güvenlik sistemi ile II. Dünya

[149] Beth A. Simmons ve Lisa L. Martin, "International Organizations and Instiurions", **Handbook of International Relations**, der. Walter Carlsnaes, Thomas Risse ve Beth A. Simmons, SAGE, London, 2005, s.192
[150] Mehmet Hasgüler ve Mehmet B. Uludağ, **Devletlerarası ve Hükümetler-dışı Uluslararası Örgütler, Tarihçe- Organlar- Belgeler- Politikalar**, Nobel Yayı dağ., Ankara, 2005, s.1
[151] Yurdusev, "Uluslararası İlişkiler" Öncesi, s.27
[152] Ataöv, s.333

Savaşı'nın önüne geçilememesi, güç dengesinin tekrar Soğuk Savaş dönemine hâkim olmasının yolunu açmıştır[153].

Quester Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler'in, bir dünya devleti kurma veya bir dünya devletinin gelecek süreçte üzerine oturtulabileceği örgütsel temeli oluşturma yolunda atılmış ciddi adımlar olarak değerlendirilebileceğini ileri sürmektedir. Aynı zamanda her iki örgütün 1919'dan bu yana değişen dünya sistemlerini yansıttığını belirtmektedir[154].

Uluslararası sistemin temel öğelerinden biri olan uluslararası örgütlerin, geniş kapsamlı olanı ve devletleri temsil eden Birleşmiş Milletler'in, daha öncesinde Milletler Cemiyeti isminin, "Devletler Cemiyeti" veya "Birleşmiş Devletler"[155] olarak adlandırılmaması, ***ulus*** ve ***devlet*** kavramları arasındaki farklılıkla birlikte, uluslararası düzenin oluşumu ve şekillenmesindeki tercihlere dikkat çekmektedir.

1945'de II. Dünya Savaşı'nın bitmesiyle beraber, 50 devletin imzasıyla BM oluşmaya başlamıştır. Uluslararası sistem içinde yeni oluşan devletlerin çoğunluğu 40- 50 yıllık bir geçmişe sahiptir. Bunlar, sınırları uluslararası anlamda tanınan ve yönetimleri meşru sayılmak kaydıyla devlet olma özelliğini kazanmıştır. Koloni imparatorluklarının tasfiyesi ile ortaya çıkan bu devletlerin sınırları, genel olarak koloni güçlerince çizilmiştir. Pek çok etnik ve dini gruplara ev sahipliği yapan bu ülkelerde, ulus-devlet olma hedefi gerçekleştirilememiştir. Ulus-devletin pekişmesinin önünde, ait olma duygusu, vatandaşlık duygusu ve devlete sadakat duymak gibi pek çok problem bulunmaktadır. Bu devletlerin her biri, uluslararası hukuk ilkeleri altında eşit ve egemendirler. BM Güvenlik Konseyi'nde "bir devlet, bir oy" mekanizmasının işleyişi, eşitlik ilkesi ekseninde çalışmaktadır[156]. Ancak uygulamada, yeni ortaya çıkan zayıf devletlerin, sistemin büyük güçlerine karşı koymaları mümkün görünmemektedir. Bu anlamda, Westfalya Sisteminden bu yana

[153] Duncan ve diğerleri, s. 145
[154] Waltz ve Quester, s.107
[155] Amerika Birleşik Devletleri'nin karşılığı "Birleşik Devletler" ifadesi, "ulus"un (federal) ana birimi, "devlet"in (federal) ana birimin parçalarını oluşturduğunu göstermektedir. Bkz. Carr, Milliyetçilik ve Sonrası, s. 77 Burada öne alınan, federal yapıyı oluşturan üye devletler (states) değil, Amerikan ulusudur.
[156] Duncan ve diğerleri, s. 61

uluslararası sistem, güçlü ve zayıf devletler açısından aynı temel ilkeler üzerinde işlemektedir. Bugünün farkı, sistemin Kıta Avrupası'yla sınırlı olmayıp, tüm küreye yayılmasıdır.

Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle 20. yy. ın sonlarından itibaren, Körfez Krizi gibi örneklerde olduğu gibi, güç kullanımını meşru bir zemine oturtan BM, Bosna ve Doğu Timor gibi bölgelerde barışı sağlamak amaçlı çözümleriyle, kolektif güvenlik sisteminin yenilenmiş bir biçimi olarak tekrar ortaya çıkmış gibi görünmekteydi. Bu dönemde BM'nin tıpkı bir dünya hükümeti gibi, sadece 1999 yılında Doğu Timor'da barışı sağlamak için Barış Gücü askerlerini göndererek ülkelere dışarıdan gelen saldırıları değil, aynı zamanda askeri güçler ve diktatörlerin kendi toprakları içinde gerçekleştirdikleri insan hakları ihlallerine karşı önlem alma rolünü de üstlenmiştir[157].

Uluslararası örgütlerin müdahalesi konusunda, egemen devletlerin sınırları içinde yaşanan soykırım gibi insan hakları ihlallerinin, uluslararası topum tarafından nasıl algılandığı önemlidir. Bu bağlamda, açıkça yasal bir otorite olmaksızın veya uluslararası görüş birliği sağlanmadan, Kosova örneğinde olduğu gibi, bir grup devletin oluşturduğu NATO gibi bölgesel örgütlerin müdahaleleri meşru mudur? Kosova'ya müdahale BM tarafından değil, NATO tarafından gerçekleştirilmiştir. Müdahale alanları açısından değerlendirildiğinde, kolektif savunmanın (NATO gibi ittifaklar) kolektif güvenliğin (BM gibi uluslararası- küresel örgütler) önünde olduğu dikkat çeker. Kosova'da yaşanan soykırıma NATO, BM'in meşruluğunu aramadan müdahale ederken, Ruanda'da yaşanan soykırımda NATO ve BM birlikte hareket etmişlerdir. Dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan, "*devletler içindeki sistemik insan hakları ihlallerinin nasıl kontrol edileceği konusunda, uluslararası toplumda görüş birliğine ulaşmanın, kolektif güvenlik sisteminin temeli olduğunu"* belirtmiştir[158].

Quester'e göre, ortak müdahale mekanizmaları, 1815 sonrası Metternich sisteminde kurulmuştur. Bu dönemde devrimleri önleme ve meşru yöneticileri

[157] Duncan ve diğerleri, s. 147
[158] Kofi Annan, The Economist, 18 September 1999, ss.49-50, Aktaran; Duncan ve diğerleri, s. 147

yeniden başa geçirme politikası izlenmiştir. Ortak müdahale mekanizması, ulusal hegemonya kurulmasına karşı bir garanti olarak kabul edilmiştir[159].

Uluslararası örgütler açısından, devlet içi çatışmalara ve insan hakları ihlallerine müdahale eden NATO ve BM'in İki Kutuplu sistemin sona ermesiyle birlikte, sistem içindeki rollerinin ve işlevlerinin gözden kaçırılmaması gerekir. Soğuk Savaş döneminde bloklardan birini temsil eden NATO'nun, Varşova Paktı'nın sona ermesiyle, yeni bir yapılanmaya girdiği ve işlevlerinin değiştiği bir gerçektir. Sistem açısından bakıldığında, NATO'nun üzerinde bir askeri güç yoktur. BM'in müdahalelere yasal zemin hazırlaması veya bizzat Barış Gücü askerleri ile müdahaleyi gerçekleştirmesinde, örgütün şematik yapılanmasının ve örgüt içindeki büyük devletlerin önemi ve etkisi inkar edilemez.

## 1.4. ULUSLARARASI SİSTEMİN AKTÖRLERİ

### 1.4.1. Devletler

Uluslararası sistemin temel aktörü, devletlerdir. Devletler, egemenliğe sahip politik örgütlenmelerdir. Kural koyma ve yasal zora başvurma yeteneği, onu diğer aktörlerden ayırır. Realist yaklaşımın temel aktörüdür. Devletin temel özelliği, sınırları kesin bir biçimde saptanmış bir toprak parçası üzerinde yaşayan insan topluluğunun yönetsel denetimine sahip olmasıdır. Modern uluslararası sistemin ortaya çıkışı 1648 Westfalya Barışı ile sembolize edilmektedir. Bu bağlamda, devletler tek aktör olmamakla birlikte, sistemin temel aktörü olarak kabul edilmektedir.

### 1.4.2. Uluslararası Hükümetler-arası Aktörler

Bu aktörler, devletler veya devletleri temsil eden kurumları aracılığı ile oluşturulan örgütlenmelerdir. Bu örgütlenmelerin en belirgin ve küresel örneğini Birleşmiş Milletler oluşturur. Uluslararası sistem içinde, zaman zaman önemli roller oynayan bu tür örgütlenmelerin sayısının yanında, üye sayılarının da artması dikkat

[159] Toktamış Ateş, **Siyasal Tarih**, Der Yay., İstanbul, 1997, s.205, Waltz ve Quester, s.106

çekicidir[160]. Hükümetlerarası örgütlerin, uluslararası politika alanında devletlerin temel aktör olma durumunu zorladıkları görülmektedir. Ancak bu türden örgütlenmeler, üye ülkelerin temsiliyle oluştukları için, devletler ve özellikle büyük devletler örgütleri kendi dış politikalarının bir aracı olarak kullanma eğilimi gösterebilirler[161].

### 1.4.3. Uluslararası devlet-dışı aktörler

Uluslararası sistemde, üçüncü düzey örgütlenmelerdir. Uluslararası sistemin gelenekçi yaklaşımında marjinal olarak kabul edilen ekonomik, siyasal, suç örgütü niteliğindeki diğer aktörleri de içine alır. Günümüz uluslararası politika sorunlarının çözümünde ve devlet davranışlarının anlaşılmasında, devlet-dışı aktörlerin sistem içindeki büyük önemi inkâr edilemez. Sadece devletlerarasındaki ilişkilere göre şekillenen uluslararası sistem anlayışı, ciddi bir evrim geçirerek, devlet dışında bu ilişkilere başka birimlerin de dâhil olmasıyla küresel bir nitelik almıştır. Farklı boyutlarda şekillenen küresel ilişkiler farklı güç merkezleri yaratarak, şirketler, örgütler ve yasa dışı grupların kendi düzlemlerinde etkin bir rol oynamasını sağlamaktadır. Ekonomik anlamda, çok uluslu şirketler ve bankalar aktör konumuna geçerken, siyasal ilişkiler örgütlerin de katılımıyla gerçekleşir hale gelmektedir. Mafya gibi suç örgütlerinden terör örgütlerine ve gizli servislere kadar pek çok aktör, uluslararası sistemin şekillenmesinde önemli bir role sahip olabilmektedir[162].

## 1.5. ULUSLARARASI SİYASAL SİSTEMLER

Uluslararası sisteme dair pek çok bilim insanı ve araştırmacı, bazı kriterler ışığında sınıflandırmalar yapmaktadır. Bu kriterler, uluslararası sistemde belirleyici

[160] Uluslararası sistemin dönüşümüyle birlikte, BM'e üye olan ülke sayısında artış olmaktadır. Bu durum, sistemin her değişimde daha küçük ve parçacıl bir yapıya doğru evrildiğini göstermektedir. I. Dünya Savaşı, imparatorlukları parçalamıştır. Ancak Osmanlı İmparatorluğu ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun toprakları içinde yaşayan uluslar için geçerli olan self- determinasyon, Çarlık Rusyası yıkıldıktan sonra kurulan ve dünya sahnesinin yeni büyük güçlerinden biri olacak SSCB içindeki uluslar için bir hak olarak kabul edilmemiştir. II. Dünya Savaşı, sömürgeleri tasfiye etmiştir. 1989 Berlin Duvarı'nın yıkılması, Sovyetler Birliği ve hemen ardından Yugoslavya'nın çözülüşüyle birlikte pek çok devlet ve devletçik ortaya çıkmıştır. Ancak Avrupa kıtasında Almanya'nın yeniden birleşmesiyle, AB şemsiyesi altında siyasal örgütlenmenin yolu açılmıştır. Sistemin her bir dönüşümü, sistemdeki devlet sayısını artırmıştır.

[161] Sönmezoğlu, Uluslararası Politika ve Dış politika Analizi, s. 49

[162] Arıboğan, Globalleşme Senaryosunun Aktörleri, Uluslararası İlişkilerde Güç Mücadelesi, s. 14

işlev gören güç dağılımı yapısının temel alınması olduğu gibi, sistem tarihsel dönemlere ayrılarak sınıflandırma çabaları görülmektedir.

### 1.5.1. Klasik Güç Dengesi

19. Yüzyılda Avrupa devletleri bir denge sistemine uymayı kendilerine görev bilmişlerdir. Güç dengesi sisteminde, sistemin temel ilkeleri, her bir devlet için açıktır. Temel aktörün (devlet) bu ilkeleri izlememesi, sistemin istikrarını bozabilir. Özellikle aktör sayısının 3 ile sınırlı kalması, herhangi ikisi tarafından oluşturulacak koalisyonun, üçüncü devleti zayıf ve yalnız bırakması açısından istikrarı tehdit etmektedir. Sistemde oluşan ittifaklar özel, kısa süreli ve ideolojiden ziyade, çıkarlara göre değişen bir nitelik arz eder. Herhangi bir savaşın çıkma olasılığı azdır, güç dengesinin korunması amaçlanır. Ancak savaş, dengenin korunması için sık başvurulan bir araçtır. Güç dengesinin temel ilkeleri;

i. Sistemin tümüne hâkim olmak isteyen herhangi bir aktör veya koalisyonun karşısında durmak,

ii. Devletlerin toprak ele geçirme, nüfusunu artırma veya ekonomik olarak gelişmesi gibi yeteneklerini artırmak istemeleri,

iii. Müzakere etmek, savaşmaktan daha iyidir,

iv. Kapasiteyi artırma imkânının başarısızlığa uğramasından, savaşmak daha iyidir,

v. Diğer devletler potansiyel müttefik olarak görülebilir,

vi. Devletler, güçleri bağlamında tanımlanan ulusal çıkarlarını gözetirler[163].

18. ve 19. yy. Avrupa'sında geçerli olan bu sistemde, kutuplar veya bloklar bulunmamaktadır. Teknolojik gelişmeye dair adımlar atılmakla birlikte, güçleri birbirine yakın en az beş veya altı devletin etkileşiminden meydana gelen sistem,

[163] Mingst, s.94

homojen bir yapıya sahiptir. Sosyo- kültürel ve siyasal açıdan türdeşliğin sağlanması, klasik güç dengesinin işleyişinde kolaylaştırıcı bir etki oluşturmuştur. Sivrilen bir gücün, diğer devletleri tehdit etmeye başlamasıyla işleyen güç dengesinde, yenilen devletlerin sisteme yeniden kazandırılması sağlanmıştır[164]. Devletlerin yaşamını sürdürmesi, sistemin statükosunun korunması için bir ön koşuldur. Bu dönemde, güç dengesi politikası izleyen devletlerin temel amacı, hareket serbestilerini en üst düzeye çıkarmak olmuştur. Böylelikle devletlerin bağımsızlıkları ve hükümranlıkları korunabilmiştir. Devletlerin bir ittifaktan diğerine geçebilmeleri, bu serbestiyi somutlaştırmaktadır.

Carr, bu dönemin, uluslararası ilişkiler açısından, en şanslı ve düzenli dönemi olduğunu belirtmektedir. Bu dönemde güçler birbirini dengelemeyi başarmıştır. Çünkü düzenli ve barışçıl uluslararası ilişkileri büyük ölçüde zedelemeden, ulusal duyguların yayılmasına ve güçlenmesine olanak sağlayan bir uluslararası düzen yaratılmıştır. Modern anlamda milliyetçiliğin kurucusu, ulusun tek bir hükümdarın kişiliğinde ya da yönetici sınıfta somutlanmasını reddeden, "ulus" ile "halk"ı birbiriyle özdeş gören Rousseau olmuştur. Bu görüş, Fransız ve Amerikan devrimlerinin temel ilkesi sayılmıştır. 19.yy milliyetçiliği, evrensel geçerlilikte bazı ortak standartlara sahiptir. Ulusların hakları, özünde hem bireysel, hem de evrensel olan insan haklarından kaynaklanmıştır. Kendi ulusunun veya başka ulusların uyruklarının haklarına saygı göstermeyen bir ulus, kendi öz karakterini de reddetmiş olmaktadır[165].

Belirlenmiş olan bu ortak standartlara bağlılık, maddi çıkar dayanışması ile güçlendirilmiştir. Bu dönemde milliyetçiliğin taşıyıcısı konumundaki yönetici orta sınıfın, 19. yy ortalarından itibaren, aşağıdan gelecek bir devrimden korktuğu görülmüştür. Bu nedenle demokratik devletin fonksiyonu, insan hakları kadar değerli

[164] 1792 yılından itibaren Napolyon, yapmış olduğu savaşlar ve emperyalist politikası ile Fransa topraklarını genişletmiştir. Napolyon'un Kutsal İttifak'a yenilmesiyle 9 Haziran 1815'de toplanan Viyana Kongresi'nde, Fransa'yı paylaşmak yerine, Fransa'nın 1792 sonrasında ele geçirdiği tüm topraklar geri alınmıştır. Daha sonra gerçekleştirilen 1815 Paris Kongresi ile Fransa, 1790 sınırlarına çekilmeyi kabul etmiştir. Bkz. Ateş, s. 157

[165] Carr, Milliyetçilik ve Sonrası, ss. 13-16

olan mülkiyet hakkının korunması olmuştur. Böylelikle mülkiyet, siyasal hakların ve ulusun tam üyeliğinin bir koşulu sayılmıştır[166].

1815 Viyana barışıyla, Avrupa'da üretim ve nüfusun artmasıyla birlikte, oy hakkının tanındığı uluslara, maddi uygarlıklarını bütün dünyaya yayma ve genişletme fırsatını sunan, yeni bir ekonomik düzen gelişmeye başlamıştır. Uluslararası ticareti, uluslararası barışın garantisi sayan görüşün benimsendiği bu dönemde, uluslararası ekonomik toplum, *laissez- faire* teorisi üzerine inşa edilmiştir. Hem mallar, hem de insanların bir yerden başka bir yere özgürce hareket edebildikleri dünyada; boş alanların sömürgeleştirilmesi, kömüre bağımlı makine kullanan sanayinin gelişmesi, gemicilik ve demiryolunun gelişimiyle ulaşımın uluslararası hale gelmesi, İngiltere ve İngiliz parasının üstün olmasına zemin hazırlamıştır. 1844 Banka yasası ile altın standardının sterlinge bağlanması, İngiltere Merkez Bankası'nı, uluslararası ekonomik sistemin merkezi haline getirmiştir. Böylelikle, 17. ve 18. yy'da merkantalist sistemin, yerel ekonomileri tek bir ulusal ekonomiye dönüştürmesi gibi; 19. yy'da Londra tüccarları, bankerleri ve komisyoncuları, ulusal ekonomileri tek bir dünya ekonomisine dönüştürmüşlerdir[167].

Bu dönemde ekonomik ve siyasal güç arasında biçimsel bir ayrılık görülmektedir. Ekonomik faaliyetlerin siyasal denetimden uzak tutulduğu göze çarpar. Ancak İngiltere'nin, donanmasının rakipsiz üstünlüğü ile sahip olduğu ekonomik gücü, siyasal gücüyle ayrılmaz biçimde birbirine bağlıdır. Demokratikleşmiş ulusların ekonomik anlamda İngiltere'nin üstünlüğünü benimsemelerine rağmen, kısıtlanmamış milliyetçilikleri ile haklarını siyasal alanda kullanma isteklerinin artması, bu sistemde çatlakların oluşumuna zemin hazırlamıştır. Bu yapı, Almanların birliğini kurup, kıtasal bir güç olarak ortaya çıkmasıyla sarsılmıştır[168].

Sistemde bulunan devletlerarasındaki türdeşlik, bazı Avrupa ülkelerinin siyasal ve sosyal yapılarındaki değişimlerle bozulmuştur. Sistemin çöküşünü

[166] Carr, Milliyetçilik ve Sonrası, s.16
[167] Carr, Milliyetçilik ve Sonrası, s.20
[168] Carr, Milliyetçilik ve Sonrası, s.22

simgeleyen I. Dünya Savaşı sürecinde, Rusya'da 1917 Bolşevik devrimi gerçekleşirken, İtalya'da Mussolini liderliğinde Faşizm yükselişe geçmiş ve 1933 yılında, Hitler önderliğinde II. Dünya Savaşı'na zemin hazırlayan Nazilerin Almanya'da iktidarı ele geçirdikleri görülmektedir.

I. Dünya Savaşı sonrası, 1919 yılında Almanlara müzakere edilmeden zorla kabul ettirilen Versay Antlaşması, ABD Başkanı Wilson'un 14 ilkesi üzerine kurulmuş olmakla beraber, günümüz uluslararası sisteminin yerleşik normlarının temelini oluşturmaktadır[169]. Versay düzeni ile ulusların kendi kaderini tayin hakkı Avrupa ulusları için desteklenirken, Avrupa içindeki Almanlar ve Macarlar bu haktan mahrum bırakılmışlardır. Versay Anlaşması çerçevesinde, ortak güvenlik ilkesini benimseyen Milletler Cemiyeti örgütüyle yeni bir savaşın ortaya çıkması engellenmek istenmiştir. Ancak bu cemiyet Almanların zihninde adaletsiz bir statüko ile özdeşleştirilmiştir. Almanlar, Versay Anlaşmasını dikte edilen bir barış olarak görmüşlerdir[170]. 10 Ocak 1920 tarihinde kurulan Milletler Cemiyeti örgütü, Avrupa Ahengi sisteminde olduğu gibi, savaş galiplerinin oluşturmuş oldukları ve statükonun korunması amacına yönelik bir nitelik taşımaktadır. Milletler Cemiyeti ve Versay Anlaşması ile yeni bir dünya düzeni kuran liberal enternasyoneller[171], güç dengesini ortadan kaldıran ve I. Dünya Savaşı'na zemin hazırlayan koşulların, Almanya, Rusya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na hâkim olan militarist, otoriter ve demokrasiden uzak olan rejimler olduğunu ileri sürmüşlerdir[172]. Ancak, Hitler Almanyası ve Mussolini İtalyası, askeri bir otokrasiden gelmediği gibi, dönemi itibariyle demokratik seçimlerle, geniş halk kesimlerinden destek alarak iktidara gelmişlerdir.

Carr, anlaşmazlıkların çözümü ve savaşın önlenmesi amacıyla kurulan Milletler Cemiyeti'nin, ütopik bir düşüncenin ürünü olduğunu ileri sürmüştür. Başkan Wilson, Lord Cecil, Profesör Toynbee'nin ABD ve İngiltere'nin ulusal çıkarlarını, insanoğlunun evrensel çıkarlarıyla özdeşleştirdiğini belirterek, ulusal

[169] Kendi kaderini tayin hakkı, saldırmazlık, uluslararası hukuka saygı, egemenlik ilkesi
[170] Edward Hallett Carr, **International Relations Between The Two World Wars (1919-1939)**, Macmillan, London, 1947, s. 4
[171] ABD (Woodrow Wilson), İngiltere (Wilson'un teşvikiyle kurulan idealist okul Aberyswyth Wales Üniversitesi)
[172] Brown ve Ainley, s. 20

çıkarların evrensel hak kimliğine bürünme eğiliminde olduğunu açıklamaktadır. Dolayısıyla uluslararası düzeyde hukuk ve ahlak kavramı, sisteme egemen olan ulus veya uluslar tarafından geliştirilmektedir. İngilizce konuşulan devletlerin dünyaya hâkim olduğunu belirten yazar, uluslararası hukuka dair geliştirilen kavramların, bu ulusların üstünlüğünü sağladığını iddia etmektedir[173]. İki savaş arası dönem uzun sürmemiş, yeni dünya düzeninin kurumsallaştığı örgüt Milletler Cemiyeti, yeni bir dünya savaşının oluşumunu engelleyememiştir.

### 1.5.2. İki Kutuplu Sistem

Dünya sürekli bir propaganda mücadelesi içindedir. Her ulus-devletin kendi çıkarları doğrultusunda çok yönlü olarak yürüttüğü propaganda mücadelesi; bazı devletlerin lehine sonuçlanırken, bazı devletler için prestij kaybına neden olabilmektedir. Bu mücadeleler toplum psikolojisini etkileyerek, toplumu temsil edenleri, yani karar alıcıları endişeye düşürüp, kararlarında hata olasılığını artırmaktadır. "Rakibini tedirgin etme" ilkesi ile etkiye maruz bırakılacak aktör, kendini sürekli savunmaya zorlanarak, hata yapma payının yüksek tutulması amaçlanır. Bu ilke ekseninde uygulanan yöntem, uluslararası ilişkilerde "soğuk savaş" deyimiyle ifade edilmektedir[174].

II. Dünya Savaşı sonrası sistemde, çok kutuplu bir dengeden iki kutuplu bir dengeye girilmiş ve Batı Avrupa devletlerinin önemi azalmıştır. Askeri teknolojide nükleer devrim yaşanmış ve eski imparatorluk sömürgeleri tasfiye edilerek, kendi aralarında gruplaşmışlardır[175]. Sistemde yer alan devletlerin sayısı artmış olmakla birlikte, aralarındaki güç kapasitesi dağılımında farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bu faklılıklar, eşitsizlik demektir. Askeri ve siyasi açıdan bu eşitsizliğin temel eksenini nükleer güce sahip olmak veya olmamak oluşturmaktadır. Sistemde tüm dikkatler nükleer güce çekilerek, bu dönemde sıkça başvurulan konvansiyonel silahlar göz ardı edilmiştir.

---

[173] Edward Hallet Carr, **The Twenty Years' Crisis (1919-1939)**, Ed. Michael Cox, Palgrave Macmillan, New York, 2001, s. 74
[174] Önder Arı, s.24
[175] Ataöv, s.335

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde, Kıta Avrupası'nda toprakları işgal edilen insanlar ve o dönemdeki ulus-devletin durumu, işgal ordularına karşı, tek başına direnme gösterebilecek güçte değildir. Avrupa'daki ulusların kurtuluşu, bir başka dış gücün, ülkelerini düşmandan kurtarması ile sağlanmıştır. Doğu Avrupa ve Batı Avrupa'ya giren emperyalist iki büyük güç, Almanya'nın ezdiği toprakları kurtaran ordular olarak görünmüştür. Avrupa'da yaşayan uluslar, I. ve II. Dünya Savaşlarının etkisiyle büyük yıkımlardan bıkarak, barışı tesis edecek olan güçlerin yardım programları çevresinde toplanmıştır. Bu dönem, hem ABD, hem SSCB açısından etkilerini olabildiğince kendi blokları içinde yoğunlaştırdıkları bir dönemdir.

İdeolojik rekabet, Batı Avrupa ve Atlantik ötesi temel aktör olan ABD ile Doğu Avrupa'daki sosyalist ülkeleri içine alan SSCB tarafından yürütülmektedir. Her iki ideoloji, askeri, ekonomik ve siyasal boyutlarını işleterek yeni taraftarlar kazanılması için çabalamıştır. Rekabet sürekli olmakla birlikte, sadece uluslararası alanda değil, bölgesel örgütler arasında da devam etmiştir. Rekabet, propagandaya dayalı siyasal nitelikte olduğu gibi, askeri güç kaynaklı silahların arttırılması, karşılıklı tehdit, blöf ve dehşet dengesi biçiminde tırmanmıştır. Siyasal ittifaklar sonucu ekonomik yardımlar devreye girmektedir.

İki kutuplu sistemin temel kuralları, güç dengesi siteminden farklılık göstermektedir;

i. Her blok, rakibini saf dışı bırakmayı amaçlamaktadır.

ii. Soğuk Savaş'ın iki kutuplu sisteminde, her blok savaşmak yerine, müzakere etmeyi tercih etmektedir.

iii. Bloklar rakip bloğun başat duruma gelmesini engellemek amacıyla, büyük bir savaşı göze alabilir.

iv. Soğuk Savaş içinde, sıcak bir savaşın patlama olasılığı yoktur.

v. İttifaklar uzun ömürlü olup, kalıcı, değişmeyen ve çıkarlara dayanan bir nitelik gösterir.

vi. Soğuk Savaş'ın doruk noktasında olduğu dönemleri niteleyen sıkı iki kutuplu sistemde, evrensel aktör (Birleşmiş Milletler) ya gelişmemiştir ya da tamamen etkisizdir.

vii. Gevşek iki kutuplu sistemde, uluslararası örgütler (BM) bloklar veya devletlerarasında, aracı rolü oynayabilir. Bloklar, evrensel aktörü kendi çıkarları için kullanma eğiliminde olabilirler[176].

İki kutuplu sistemde, bağlantısız ülkeler ile uluslararası örgütlerin, her iki bloğun davranışlarını doğrudan yönlendirmeleri imkânsızdır. Waltz, iki kutuplu uluslararası sistemin en durağan yapı olduğunu belirtmiştir. Her iki blok da, bir diğerinin şiddet kullanımına ılımlı yaklaşır ve diğerinin kontrolü ele geçirmesini veya şiddet kullanmasından kaynaklanacak dengeyi bozucu değişiklikleri elimine edebilir[177]. Böyle bir sistemde, gücün kimin elinde olduğu açık bir şekilde fark edilebilir. Gücün eşitsiz olan dağılımından dolayı, taraflardan her biri, diğerinin davranışı üzerinde yoğunlaşır. Karşı tarafın davranışı, geçmişteki tekrarlayan ilişkiler göz önünde tutularak tahmin edilmeye çalışılır. Taraflar kendilerini ve güç dengesini korumaya çalışır.

İki kutuplu sistemde, güç dengesi mekanizmasının sistemdeki istikrarı koruması, mevcut dengeyi bir başka düzeye taşıyarak yeniden oluşturması süreçleri, esas olarak klasik güç dengesi siteminde zaman zaman olduğu gibi topyekun anlamda savaşa başvurularak değil, karşılıklı nükleer caydırma anlayışı çerçevesinde gerçekleşmiştir. Klasik güç dengesinde, diplomasi ve savaşın yüklenmiş oldukları düzenleyici fonksiyonlar, iki kutuplu sistemde "Dehşet dengesi" ile sağlanmıştır. Ancak bu dönemde de devletler zaman zaman şiddete ve savaşa başvurmuşlardır.

[176] Mingst, s. 95
[177] Kenneth Waltz, "International Structure, National Force, and the Balance of World Power", **Journal of International Affairs**, Vol.21, No.2, 1967, s.229

Soğuk Savaş Dönemini, sistemin büyük aktörleri arasında güç mücadelesi olarak tanımlamak yeterli midir? Bu dönemde yerel ve bölgesel düzeyde görülen kanlı çatışmalar, uluslararası ortamın gerçeğini sunmaktadır. Ortadoğu ve Afrika'nın bazı bölgeleri ile Asya'da ve Latin Amerika'da görülen gelişmeler, dünya barışını tehdit eder boyuta ulaşmıştır. Yerel ve bölgesel düzeyde 140 savaş görülürken, 20 milyon insan hayatını kaybetmiş, 30 milyonun üzerinde insan yaralanmıştır[178]. Bu dönemin başlangıcında görülen ilk büyük olay, Kore Savaşı'dır. Komünist ideolojiyi benimseyen Kuzey'in Güney Kore'ye saldırısı ile başlayan savaşa, ABD, Güney Kore'nin yanında doğrudan müdahale ederek girmiştir. Dönemin önemli gelişmelerinde biri, Macaristan'da milliyetçiler ve özgürlük yanlılarının ayaklanmasının Sovyet ordusu tarafından kanlı bir biçimde bastırılmasıdır[179]. Bu dönemde görülen Küba füze krizi, dünya barışını tehdit eden en önemli gelişmelerden biri olmuştur. Yine Kuzey ve Güney Vietnam arasında yaşanan savaş ve ABD'nin savaşa dâhil olması ile başlayan süreç, dönemin kanlı çatışmalarından bir diğerini oluşturmaktadır. Bu dönemde, Türkiye açısından Kıbrıslı Rumların darbe girişimi ve ENOSİS denemeleri ile başlayan kanlı süreç, Türkiye'nin Londra ve Zürih Antlaşmaları gereğince garantörlük statüsünü kullanarak, Ada'ya asker çıkarması ve müdahale etmesi ile sonuçlanmıştır. Dönemin diğer bir çatışması, İran Devrimi sonrasında yaşanan İran-Irak Savaşı'dır. Bu savaşla birlikte, Tahran ABD büyükelçiliğinde esir alınan Amerikalılar ile başlayan İran-ABD gerginliği, 1980 seçimlerinde ABD'de Cumhuriyetçi Parti'nin oylarını arttırarak, Reagan'a iktidarın yolunu açmıştır[180].

İki kutuplu sistemde gerçekleşen sömürgelerin tasfiyesi ile ulus-devlet sayısı artmıştır. Ancak kutupluluk etrafında, yeni bağımlılık biçimleri gelişmiştir. Örneğin, Cezayir Fransa'dan ayrılarak bağımsızlığını ilan etmiştir ve bağımsız bir devlettir. Ancak, Polonya, Bulgaristan gibi bağımsız devletler, SSCB'den gerçekte bağımsız

[178]Sami Kohen, **"Yurtta Sulh, Cihanda Sulh Paneli"**, ODTÜ İİBF Yay., Ankara, 1988, s. 36
[179] Önder Arı, s.30
[180] Önder Arı, s.32. Bu dönemde Batı Almanya'da Kohl, İngiltere'de Thatcher İşçi Partisine karşı oylarını artırarak iki dönem iktidarın sahibi olmuştur. Aynı dönemde İtalya'da Hıristiyan Demokratlar oylarını artırmıştır. Türkiye'de geçici askeri yönetim sürecinin ardından eklektik bir parti olan Anavatan Partisi, Turgut Özal liderliğinde iktidarı ele geçirmiştir. Siyasal tercihlerin bu özelliği, sistemde "new right" olarak ifade edilen "yeni sağ" hareketinin yükselişini doğurmuştur.

değillerdir[181]. Yine 1963 yılında yaşanılan Johnson mektubu deneyimi, bağımsız bir devlet olmasına rağmen, Türkiye'nin ABD'den bağımsız hareket edemediğini göstermiştir. Bağımlılığın farklı bir biçimi, Avrupa Topluluğu devletlerinin kendi tercihleri ile gerçekleşmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde bağımlılıklar, daha çok ekonomik yaptırımlar vasıtasıyla sağlanmaktadır. Devletler baskılanmakta, gerektiğinde askeri müdahaleye maruz kalmaktadırlar.

İki kutuplu sistemde uluslararası güvenliği tehdit eden sorunlar; açlık, nüfus artışı, güç mücadelesi, terörizm, narkotik trafiği, kimyasal ve nükleer savaş tehlikesidir[182].

1970'li yıllarla birlikte dünya üzerinde siyasal/ideolojik nitelikli bloklaşmaların yerini, ekonomik nitelikli bloklaşmalar almaya başlamıştır. Uluslararası sistemde rekabet, ABD- Sovyetler Birliği merkezli olmaktan çıkarak, Batı'nın yeni unsurları ile birlikte, Uzak Doğu'nun güçlerinin devreye girdiği çok kutuplu bir görünüm arz etmeye başlamıştır[183].

1972 yılında, nükleer silahlara karşı savunma silahları üretmemeyi içeren ve ABD ile SSCB arasında imzalanan SALT I Antlaşması[184], iki kutuplu sistemin yumuşama (detant) döneminin belirginleşmesine yardımcı olmuştur. Ancak bu dönem uzun sürmemiş, SSCB'nin 1979 yılında Afganistan'ı işgal etmesi, Polonya'ya yönelik sert bir tutum sergilemesi ve Vietnam'ın Kamboçya işgalini desteklemesi, yeni bir gerginlik döneminin başlamasına neden olmuştur. ABD, Afganistan işgalinden rahatsız olmakla birlikte, SALT II Antlaşmasının ülkesi aleyhine sonuçlandığını belirterek, Antlaşma Kongre tarafından onaylanmamıştır. Reagan'ın başkanlığı döneminde artan gerginlik ve Reagan tarafından uygulamaya konulan "Stratejik Savunma Girişimi" veya diğer adıyla "Yıldız Savaşları Projesi", pek çok kesimce gevşek iki kutuplu sistemin yeniden sıkı kutuplu sisteme döndüğü biçiminde

[181] Waltz ve Quester, s.120
[182] Önder Arı, s.34
[183] Arıboğan, Kabileden Küreselleşmeye Uluslararası İlişkiler Düşüncesi, s.201
[184] Daha geniş bilgi için bkz.Mason Willrich ve John B. Rhinelander, **SALT The Moscow Agreements and Beyond**, Collier Macmillan Publishing, London, 1974, ss. 126-133

yorumlanmıştır[185]. İran- Irak Savaşı ile devam eden ve 1985 yılında Mihail Gorbaçov'un SSCB Komünist Partisi Genel Sekreterliğine gelerek yönetimi ele geçirdiği bu dönem "Yeni Soğuk Savaş" olarak adlandırılmıştır[186].

1980'lerin başında Reagan ve Thatcher tarafından sisteme hâkim kılınan "new right (yeni sağ)" hareketi, 1970'li yıllarda baş gösteren ekonomik krizlerin, refah devleti anlayışını sarsmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu hareket, Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan yeni sistemin temel düşüncesine kaynaklık etmiştir. Özellikle Neo-conların yükselişi ve bu ideoloji kapsamında sisteme şekil verilmesinin, sistemde ABD politikalarının tek taraflılığına uygun zemin hazırladığı görülmektedir.

Yeni sağ ideolojinin Türkiye'ye yansımasını inceleyen Muharrem Tünay, "Yeni Sağ'ın Hegemonya Çabası" adlı çalışmasında; ABD, İngiltere ve Türkiye gibi, toplumsal açıdan aralarında farklar bulunan ülkelerde, aynı politik ve ekonomik uygulamaların, Yeni Sağ'ın ideolojik çerçevesinde hayata geçirildiğini belirtilmektedir. Böylelikle Türkiye'de sürgit olan ekonomik ve siyasal sorunlar, özellikle 1980 sonrası derinleşmiştir. İhracatı geliştirmeye yönelik kalkınma stratejisi, huzur ve güven ortamını kurmayı amaçlarken, gelir dağılımı giderek bozulmuş ve bireysel özgürlüklerini arama noktasında zayıf, ancak çıkarlarının peşinde koşan yeni tip bir bireyselcilik anlayışı doğmuştur. Tünay ve Kaya'ya göre 1980 darbesi, Türkiye'de Yeni Sağ ideolojisi ile yeni bir hegemonya kurma girişimidir. Burada amaç, sadece hükümet erkini ele geçirmek değil, eğitim kurumlarından dinsel davranışlara, bireysel yaşamdan medyaya ve sermaye ile emek arasındaki ilişkiye kadar, yaşamın her alanına hâkim olabilmektir[187].

Gramsci'ye göre, egemen sınıf ile onun siyasal temsili arasındaki bağın çözülmesi, hegemonya krizinin en açık belirtisidir. Gramsci'nin hegemonya yaklaşımından hareket eden Tünay, Türkiye'de 1980 darbesi ile kurulmak istenen

---

[185] Uzay filmlerini andıran adıyla Proje, Amerikan füze savunma kalkanının uzayı da kapsayacak şekilde genişletilmesidir. Kohen, "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh Paneli", s.38

[186] Bkz. Fred Halliday, **Yeni Soğuk Savaş ABD-Sovyet İlişkilerinin Dünü ve Bugünü**, çev. İlker Özünlü, Belge Yay., İstanbul, 1985, Sönmezoğlu, Uluslararası İlişkilere Giriş, s.46, Tayyar Arı, s.117

[187] Aktaran: A. Raşit Kaya, "Adını Koyalım: Tutmayan Hegemonya", **Liberalizm, Devlet, Hegemonya**, der. Fuat Keyman, Everest Yay., İstanbul, 2002, ss. 2-8

yeni hegemonyanın başarıya ulaşamadığını belirtmektedir. Yeni Sağ hareketinin ekonomik yenilgisiyle birlikte, siyasal başarı formülü Türkiye'de gerçekleşememiştir. "İki uluslu hegemonik proje"nin uygulandığı İngiltere'nin tersine, beceri ve verimliliklerine göre bölünemeyen işçi sınıfının yanında, tarımsal kesim, memur, serbest meslek sahipleri, zanaatkârlar ve emekli gibi diğer çalışan kesimlere kadar ihmal edilen kesim genişletilmiştir. Siyasal alanda ortaya atılan "milliyetçi muhafazakârlık"[188] ideolojisi ile milliyetçilik anlayışı zenginleştirilmiş, muhafazakârlık ideolojisi ve siyasal temsili, ülkede yükselen bir ivme kazanmıştır.

1985 yılında Gorbaçov'un SSCB'de yönetimi ele geçirmesi, günümüz uluslararası sistemin şekillenmesinde belirleyici olan bir takım gelişmelerin ortaya çıkması açısından önemlidir. Gorbaçov'un "glasnost (açıklık)" ve "perestroika (yeniden yapılanma)" politikaları ile Sovyetler Birliği'nin toplumsal yapısında gerçekleştirmeye çalıştığı değişim rüzgârı[189], tüm blok ülkelerini kısa sürede etkilemiştir. Gorbaçov, bu politikaların amacını "Perestroika" adlı kitabında *"Perestroika'nın özü, sosyalizmin demokrasi ile birleştirmesinde ve Leninist anlayışın sosyalist yapılanmasını hem teori hem de pratikte canlandırmasında yatar."*[190] biçiminde ifade etmiştir. Perestroika'ya Lenin'den meşruiyet kaynağı aranması, dünya ölçeğinde büyük bir değişimi başlatan bir liderin haklı iç siyaset kaygıları, denge ve zamanlama hesaplarına bağlanabilir. Ancak sosyalizmi demokrasi ile birleştirme fikri, Gorbaçov ile ortaya çıkmış bir iddia değildir[191].

[188] Kaya, s.6

[189] Gorbaçov'un bu politikalar çerçevesinde açık bir toplum yaratma adına yaptığı girişimler; kendisi tarafından sık sık dile getirilen demokrasi vurgusu, Sovyet sisteminin işleyişinde eleştiriye ve esnekliğe yer vermesi, özellikle seçimlerde halka bir alternatif tanımak üzere Komünist Partisi adaylarının yanında bağımsız adaylarında yer alabileceğini açıklaması gibi gelişmelerdir. Bkz. Münci Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1995, s.143

[190] Aktaran; İsmail Cem, **Sosyal Demokrasi Ya da Demokratik Sosyalizm Nedir Ne değildir? Türkiye'de Olabilirliği**, Cem/Kültür Yayınevi, İstanbul, 1995, s.12

[191] 20. yy'ın başlangıcında, sosyalizmin çoğulcu ve özgürlükçü bir yapıda gelişmesini öngörenler ile, tekçi ve otoriter bir yapılanma içinde devam ettirilmesini öngörenler arasında bölünme yaşanmıştır. İlk şıkkı, Bernstein ve Kautsky gibi sol düşün adamları savunurken, Avrupa'da sosyal demokrat partileri tarafından pratiğe dökülmüştür. Sovyetler Birliği ve etki alanında bulunan devletler, otoriter yapıyı benimsemişlerdir. Bkz. Cem, ss.15-16

Perestroika politikası, hem siyasal düzeyde, hem mülkiyet biçiminde, hem de sınıf yapısında, belirli ölçekte çoğulculuğu geliştirmeye çabalamıştır[192].

Doğu Avrupa ülkelerinin Sovyet etki alanından çıkmasıyla başlayan süreç, Avrupa'nın bölünmüşlüğünün önemli bir simgesi olan Berlin Duvarı'nın yıkılması, Almanya'nın yeniden birleşmesi, Baltık ülkelerinin kopması ve Sovyetler Birliği'nin dağılması ile sonuçlanmıştır. Böylelikle II. Dünya Savaşı sonrası, savaşın galibi olan üç büyük devletin liderleri olan Roosevelt, Churchill ve Stalin tarafından Yalta'da kurulan düzen sona ermiştir.

1945-1989 yılları arasındaki zamanı kapsayan Soğuk Savaş Dönemi'nin, bölgesel çatışmalar olmakla birlikte, kendinden önceki ve sonraki uluslararası sisteme oranla bir dinginlik niteliği taşıdığı görülmektedir. Gaddis, Soğuk Savaş dönemini, bu yüzyılda büyük güçler arasındaki ilişkilerde, istikrarın en uzun sağlandığı dönem olarak tanımlamaktadır[193]. Sistem, birbirini emperyalist olmakla suçlayan, iki emperyalist güç tarafından dengelenmiştir[194].

Waltz, Soğuk Savaş döneminde özlemi duyulan çok kutuplu güç dengesi sisteminin, bazı bölgelerin siyasal statüsünde belirsizliklere neden olduğunu

---

[192] Shevardnadze, "yeni bir insan", "yeni bir toplum", "yeni bir hayat tarzı" ve "yeni bir düzen" oluşturmak için girişilen deneyimin başarısız olmasının nedenlerini, ülkede hukuk ve asayişin bozulmasına, aynı zamanda toplumun değer ve amaçları konusunda nüfusun çeşitli katmanları arasındaki derin görüş farklılıklarına bağlamıştır. Bkz. Eduard Shevardnadze, **Yeni Dünya Düzeni**, Alternatif Üniversite Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1992, s.69

[193] John Lewis Gaddis, "The Long Peace Elements of Stability in the Postwar International System", **The Cold War and After Prospects for Peace**, der. Sean M. Lynn- Jones, The MIT Pres, Massachusetts, 1991, s.44

[194] İki kutuplu sistem içinde, ABD'nin özellikle Latin Amerika'da uyguladığı askeri ve ekonomik emperyalizm ile Truman Doktrini çerçevesinde geleceği planlayarak denizaşırı bölgelere uyguladığı ekonomik emperyalizmi, Sovyet Rusya'sı tarafından sürekli olarak dile getirilen bir olgu olmuştur. Aynı biçimde, ABD tarafından dönemin terörist eylemleri Sovyet menşeli olmakla suçlanmış ve sosyalist düşüncenin yayılımından endişe duyulmuştur. Sosyalist düşünce, ilk olarak kendisi sosyalist olmayan Hobson ve daha sonra geliştirilmiş biçimiyle Lenin tarafından ileri sürülen emperyalizm teorisini içinde barındırsa da, Sovyet Rusya'sı kendinden önceki rejim olan Çarlık Rusya'sı ile aynı emperyalist hedefleri paylaşmıştır. Özellikle 1935 sonrası dönemde ve 1945'li yıllarda sürekli olarak Türkiye'ye Boğazlar ve Doğu Anadolu'da toprak konusunda baskı uygulamıştır. Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile ilgili olarak bkz. Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, Afa Yay., İstanbul, 1967, Cem Eroğul, "Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-1971", **Geçiş Sürecinde Türkiye**, der. İrvin C. Schick ve Ahmet Tonak, Belge Yay., İstanbul, 2003, s.114 Sovyetler Birliği savaş sona ermiş olmasına rağmen, işgal ettiği İran'dan askerlerini geri çekmemiş ve Yunanistan'daki iç savaşta komünist tarafı desteklemiştir. Ayrıca Macaristan ve Çekoslavakya'ya askeri müdahaleleri yanında, 1979 yılında Afganistan'ı işgal etmiştir.

belirterek, bu belirsizliklerin de sık sık savaşlara yol açtığını ileri sürmektedir. Bu nedenle 1945 sonrası görülen sıkı iki kutuplu sistemin, barışın sürekliliği açısından arzu edilir bir durumu sağladığını savunmaktadır[195].

Soğuk savaşın sona ermesi ile ortaya çıkan uluslararası atmosferi tanımlamak ve anlamlandırmak, daha öncesine oranla zordur. Uluslararası ilişkiler kavram ve teorilerini tanımlayan araçlar ve kullanılan yöntemler, değişen ve dönüşüm geçiren gelişmeler altında başarısız kalmaktadır. Değişen koşullar bağlamında uluslararası ilişkiler kavram ve teorilerini yeniden gözden geçirmek gerekmektedir[196].

### 1.5.3. Yeni Dünya Düzeni

"Dünya düzeni", söylemde sıklıkla vurgulanan bir kavram olmakla birlikte, kavramın bilimsel anlamda bir tarihi yoktur. Seküler olmanın yanında, dini kullanımı olan bir kavramdır. Geçmişte, bölünmüş egemen devletler içinde, insanlığın bölünmesinin üstesinden gelebilmek amacıyla, büyük dinlerin taraftarlarının eğilimlerini yansıtmak için sık kullanılmıştır. İslam ve Hıristiyanlık gibi büyük dinlerin, dünya düzeni savunuculuğunu yapan güçlü düşünce gelenekleri vardır. Dünya düzeni anlamında, Hıristiyanlıkta yer alan "Pantocrator (kuralların tümü)" kavramı örnek olarak verilebilir[197].

Bull, dünya düzeni kavramının uluslararası düzen kavramını aştığı ve daha geniş bir anlam içerdiğini belirtmektedir. Ona göre dünya düzeni kavramı, sadece devletlerarasındaki düzeni değil, devletlerin kendi içindeki ulusal ve yerel düzeni de kapsamaktadır. Devletler sistemi, dünya siyasal sistemi düzeninin bir parçasıdır[198].

Roberts'a göre, Amerikan ve İngiliz dünya düzeni hayali hem geçmişte, hem de günümüzde yoktur. Ancak dünya düzeninin nasıl olması gerektiği ile ilgili olarak, güçlü ve farklı düşünce gelenekleri vardır. Özellikle ABD'nin miras aldığı devrimci

---

[195] Waltz ve Quester, s.114
[196] Valerie M. Hudson ve Christopher S. Vore, "Dış Politika Analizinin Dünü, Bugünü ve Yarını", **Uluslararası İlişkilerin Psikolojisi**, der. Erol Göka ve Işık Kuşçu, ASAM Yayınları, Ankara, 2002, s.2
[197] Adam Roberts, "International Relations after the Cold War", **International Affairs**, Vol.84, No.2, 2008, s.344
[198] Bull, s.22

gelenek, dünyanın geri kalanını, insanlığın hayatını zorlaştıran, özgürlüklerine engel olan ve ortak çıkarlara sahip monarşik, direnen ve dikta yönetimler olarak görür. ABD Uluslararası İlişkiler disiplini içindeki akademik çalışmaların çoğunluğu, dünya düzeni ile ilgili düşünceler ve teoriler üretmeye eğilimlidir. En güzel örnek, 1970'li yılların başında, Princeton Üniversitesi tarafından oluşturulan "World Order Models Project"tir. Bu proje, bugünün dünya düzeniyle ilgili düşünmeyi öğretici bir işlev görmüştür[199].

ABD Başkanı George Bush, Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi sonucu, BM[200] yaptırımlarının yeni bir dünya düzeni için temel oluşturabileceğini söylediğinde, tüm dünya umutlanmıştır. Soğuk Savaş'ın bitmesi ile komünizm tehdidi ortadan kalkmış, birbirine rakip iki süper güç işbirliği yapar hale gelmiş ve BM, anlaşmazlıkların savaşsız çözümleneceği bir dünya toplumunun çatısını oluşturarak tarihinde ilk kez asli görevini yerine getirebilecek bir fırsat yakalamıştır. Ancak, Yeni Dünya Düzenine temel oluşturan savaş, Irak'ın imhasını beraberinde getirmiştir.

Irak'ın bombalanması ve ardından kara harekâtının başlatılması, Yeni Dünya Düzeni'ne dair tartışmaları derinleştirirken, fikir ayrılıklarını da gün yüzüne çıkarmıştır. Chomsky, %10 beyaz azınlığa sahip, kanal üzerinde ABD kontrolü garantisini ihlal eden ve Latin Amerika'da faaliyet gösteren teröristlerin eğitiminde kullanılan üsleri olduğu iddia edilen Panama'nın, ABD tarafından işgal edilmesiyle Soğuk Savaş'ın sona erdiğini ileri sürmüştür. Bu dönemde Doğu Timor'da gerçekleşen soykırım türü cinayetlerin, ABD tarafından desteklendiğini belirtmiştir. 1978 Mart'ında İsrail'in BM 524 sayılı Güvenlik Konseyi kararını ihlal ederek, Lübnan'a saldırması, işgal ettiği toprakları bombalaması ve Lübnan'ın bir kısmının Hafız Esat'ın eline geçmesine başta ABD olmak üzere, BM ve diğer ülkelerin tepki göstermediğine dikkat çekmektedir. Başlangıçta Bush, Irak'ın Kuveyt ile olan sınır anlaşmazlıklarını güç kullanarak halletmesine ve petrol fiyatlarını arttırmaları için

[199] Roberts, s.344

[200] Fukuyama'ya göre BM, Bush'un "Yeni Dünya Düzeni"nin en zayıf sütunlarından biridir. BM farklı ideoloji ve değerlere sahip devletlerin birliği olarak kaldığı sürece, saldırganlıkları frenleme görevi sınırlı olacaktır. Bkz. Francis Fukuyama, **Yeni Dünya Düzeni**, Alternatif Üniversite Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1992, s.81

komşularına gözdağı vermesine bir itirazı olmadığının işaretini vermiştir. Ancak Chomsky, Saddam'ın bu işareti yanlış değerlendirdiğini ileri sürmektedir[201].

Münif, insanların "yeni" saymak istedikleri bir dünya düzeni için en kötü başlangıcın, Körfez Savaşı olduğunu belirtmektedir. Kuveyt'in işgal edilmesi ve Suudi Arabistan'ın da tehdit altında olduğunun iddia edilmesi ile BM kararlarının uygulanmasında ateşli davranan ve Kuveyt'in kurtuluşu için harekete geçen Batı, daha önce bölgede meydana gelen çatışmalar ve bölgenin hayati sorunları karşısında duyarsız kalmıştır. Münif'e göre, 1970'lerden günümüze, Orta Doğu'da bir kargaşa ve huzursuzluk ortamı özellikle Batılı güçler tarafından beslenmektedir. Bu bölgede otoriter rejimler desteklenmektedir. Bunun nedeni ise, bölgedeki petrolün üretim seviyesini ve fiyatını belirleme arzusudur. Petrol kaynağı, kar elde etmeyi sağladığı gibi, insanlığın geleceğini kontrol etme olanağını da sağlamaktadır[202].

Healey, ABD'nin yeni güvenlik sistemi politikasında; İran'ın, Körfez'in güney kıyılarını elinde tuttuğu, kriz boyunca Körfez devletleri ile iyi ilişkiler geliştirdiği halde, öngörülen güvenlik birliğinin dışında tutulduğuna dikkat çekmektedir. Savaşın Avrupa Topluluğu'nu ikiye böldüğünü belirterek, ABD'nin Almanya ve Japonya ile arasını açtığını ifade etmektedir. Suudi Arabistan'dan 3 milyar dolar kredi sağlayarak Gorbaçov'un desteğini, Tiananmen Meydanı'ndaki katliamlar sonrası uygulanan yaptırımlardan vazgeçerek, Çin'in onayını sağladığını ileri sürmektedir[203].

Yeni Dünya Düzeni'nin ortaya atılışından birkaç gün sonra, Körfez Savaşı'nın nasıl seyredeceğine dair, Bush yönetiminin girişimleri ipucu vermekteydi. *"1970'lerden beri ilk kez Bush yönetimi, askeri malların satışını onaylama yetkisinin hükümete verilmesi için Kongre'ye başvuruyor. Beyaz Saray, iç politikadaki uzun ve ihtilaflı tartışmalardan sonra, silahlı güçlerin azaltılması yönündeki Amerikan tasarı ve antlaşmaları yüzünden işleri gerileyen Amerikan askeri müteahhitlerinin tarafını*

[201] Noam Chomsky, **Yeni Dünya Düzeni**, Alternatif Üniversite Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1992, ss.27-28
[202] Abdurrahman Münif, **Yeni Dünya Düzeni**, Alternatif Üniversite Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1992, ss.51-59
[203] Denis Healey, **Yeni Dünya Düzeni**, Alternatif Üniversite Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1992, s.14

*tuttu."*[204] New York Times gazetesinin bu haberi, bölgeye yönelik harekâtın Kuveyt'in kurtarılması ile sınırlı olmayacağını göstermektedir.

Galbraith, "yoksul topraklarda" ölüm için seferber edilen ABD askerlerinin "yoksulluğuna" dikkat çekmektedir. Körfez Savaşı'na gidenler, Amerikan vatandaşlarının en yoksul kesimini oluşturuyordu ve orantısız olarak, siyah azınlığın üyeleriydi. Galbraith'e göre, gönüllü olan bu askerlerin savaşma nedeni, yoksulluktan kurtulmaktı[205].

Yeni Dünya Düzeni'nin işlerliği ile ilgili olarak Münif, "Kelile ve Dimne"de anlatılan kurt ve kuzu hikâyesini örnek verir. *"Kurdun kuzuyu yemesi gerekmektedir, ama bu hareketini haklı çıkaracak mantıki açıklamayı da bulması gerekir. Kurt, kaynağın başından su içen kuzunun kurdun suyunu kirletmiş olacağını söyleyerek bir kural koyar, sonuç olarak da, kurt o kuzuyu mideye indirmekle yükümlüdür."*[206]Yeni Dünya Düzeni'ne dair açıklamaları ve uygulamaları, tüm dünya dinlemelidir, bunlara inanmalı, rıza göstermeli ve onaylamalıdır. Düzeni reddeden veya itiraz eden dışlanır, suçlanır veya ceza ile karşılaşabilir.

Yeni Dünya Düzeni'ne ilişkin olumsuz görüşlerin yanında, Irak'ın BM nezdinde yapılan bir harekâtla Kuveyt'ten çıkarılması ve yeni oluşacak dünya düzenine uluslararası hukuk ve ahlak kurallarının şekil vereceği yönünde olumlu bir hava gelişmiştir. Galbraith, Körfez'deki askeri başarının, maneviyatı ve ABD askerlerinin maddi umutlarını canlandırdığını belirtmiştir. Soğuk Savaş'ın bitişi ve komünizmin çöküşünün, daha iyi bir dünya düzeni için olumlu katkıları olduğunu vurgulamıştır. Bu bağlamda, Üçüncü Dünya ülkelerindeki komünizme karşı saldırının da sonu gelmiştir. İki kutuplu sistemde, Vietnam, Nikaragua, Mozambik, Etiyopya, Zaire, Angola, Afganistan, El Salvador ve Küba gibi devletlerin odak noktası olduğunu belirtmiştir[207]. Ancak, Üçüncü Dünya ülkelerine dair komünizm

[204] Clyde H. Farnsworth, "White House Seks to Revive Credits For Arms Exports", The New York Times, 18 Mart 1991
[205] J. Kenneth Galbraith, **Yeni Dünya Düzeni**, Alternatif Üniversite Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1992, s.44
[206] Münif, s.61
[207] Galbraith, s.39

paranoyasının bitmesi, bu ülkelerde askeri müdahaleler için yeni gerekçelerin ve paranoyaların ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir.

Sommer, komünizmin çökmesiyle Avrupa'yı ikiye ayıran Demir Perde'nin ortadan kalkmasını, Avrupa için kaçırılmayacak bir fırsat olarak değerlendirmiştir. Yeni Dünya Düzeni ile askeri unsurların önemini yitirdiğini ve ekonomik unsurların anlam kazandığını belirtmektedir[208].

Soğuk Savaş sonrası dünya politikalarının geleceğine dair iki kuram tüm dikkatleri üzerine toplayarak, Yeni Dünya Düzeni'nin yürüteci haline gelmiştir. Kuramlardan ilki, Francis Fukuyama tarafından, 1989 yılında The National Interest'de yayınlanan "Tarihin Sonu mu?" makalesiyle sunulmuştur. Fukuyama, Sovyetler Birliği ile Çin'de yaşanan reform hareketleri ve entelektüel iklimde görülen değişiklikleri, Batının tüketim kültürünün engellenemez bir şekilde yayılmasına bağlamıştır. Sovyet sisteminin çözülüşünü "ideolojinin sonu" olarak ifadelendiren Fukuyama'ya göre, komünizmin çöküşü ile Batı'nın ekonomik ve siyasal liberalizmi zafer kazanmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesini tarihin sonu ile ifadelendirerek, tarihin sonundan, insanoğlunun ideolojik evriminin son noktasına ulaştığını kastetmektedir. Bu son nokta, Batılı liberal demokrasinin evrenselleşmesidir[209].

Cem'e göre, komünizmin tükendiği, kapitalizmin egemenliğini kanıtladığı yönündeki iddialar sığ düşüncelerdir[210]. Ona göre, dünya solunun büyük macerasında, bir dönem kapanmış, yeni bir dönem başlamıştır. Sol ideoloji köklü bir değişime ve yeniden yapılanma sürecine girmektedir. Sovyet deneyimiyle

---

[208] Theo Sommer, **Yeni Dünya Düzeni**, Alternatif Üniversite Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1992, s.91

[209] Francis Fukuyama, "Tarihin Sonu mu?", **Tarihin Sonu mu?**, çev. Yusuf Kaplan, der. Mustafa Aydın, Ertan Özensel, Vadi Yay., Ankara, 2003, ss.22-49

[210] İsmail Cem, sol düşüncede güç kaybının 1960'lı yıllarla başladığını ileri sürmektedir. Bu dönemde sol düşüncenin ideolojiden kaçtığı, sağ düşüncenin ise ideolojiye sarıldığını belirtmektedir. Eşitsizlik, seçkincilik, güçlülere daha fazla özgürlük verilmesi ve tüm bunların toplumun yararına olduğu yönündeki iddialar, ideoloji alanında öne çıkmıştır. Güçlü propaganda araçları sayesinde, tüm dünyaya mutlak doğrular biçiminde yayılmıştır. Sol düşünce, dinamizm, yenileşme ve yaratıcılığın çok uzağında kalmıştır. Hayek ve Friedman tarafından öne sürülen liberal düşünceler, 1980'li yıllara damgasını vuran Reaganizm, Thatcherizm yeni bireyciliği coşkuyla savunmuştur. *"20. yüzyılda ilk defa, muhafazakârlık "yenilik", sosyalizm "statükonun devamı" biçiminde görünmüştür."*Bkz. Cem, ss.27-30

yaşananları, *"her yenilenme gibi, yanlıştan doğruya, eksikten tamama, zaaftan güce yönelmenin iddiası ve umududur. Ancak, solun tarihsel gelişme sürecinde oluşmuş "tekçi modelin" ve "sınıfsız toplum kavramının", 21. yüzyıl eşiğinde artık geçmişe terk edilmekte olduğunu söylemek, yanlış gözükmüyor"*[211] biçiminde yorumlamaktadır.

Berlin Duvarı'nın yıkılması ve Sovyetler Birliği'nin çözülüşünü Marksizm-Leninizmin çöküşü olarak gören Wallerstein, liberalizmin zafer kazandığı düşüncesinin bir yanılsama olduğunu ileri sürmektedir. Wallerstein'e göre, 1789-1989 dönemi, modern dünya sisteminin küresel ideolojisi liberalizmin zaferi ve çöküşü, yükselişi ve giderek ölüşü dönemi olarak değerlendirilebilir. SSCB'nin dağılması ile liberalizm çökmüş ve liberalizm sonrası döneme girilmiştir. 1945 sonrası dönem, liberalizmin doruk noktasına ulaştığı, aynı zamanda ABD hegemonyasının yaşandığı bir dönemdir. 1990 yılı itibariyle hegemonya sonrası dönem başlamış, liberal değerlerin egemen olmadığı, var olan tarihsel sistemin devamlılığını sağlayacak asgari kişisel ve maddi güvenliğin sağlanamadığı, muhafazakârlığın dindarlık ve mistisizmle kendini maskeleyerek tekrar ortaya çıktığı bir döneme girilmiştir[212].

Russell'a göre, yoksul, bilgisiz ve kötü koşullarda çalışan insanlar için özgürdür denilmesi güçtür. İnsanların hem beden, hem de gönül ihtiyaçları vardır. Beden ihtiyaçları doyurulmayınca, birinci plana geçer. Bireylerin mutluluğunda ilk koşul, zenginliklerinin artmasıdır[213]. Yoksul bir toplumda, liberalizm çözüm değildir. Çünkü neo-liberalizm, sadece zenginlerin demokrasisi olarak karşımıza çıkar. Yoksul olan ve yoksullaştırılan bireyler için, özgürlüklerden söz etmek olanaksızlaşmaktadır. Demokrasinin özü insan olduğundan, insan özgür olursa demokrasi gerçekleştirilebilir.

Fukuyama, "Tarihin Sonu mu?" makalesinden sonra kaleme aldığı "Tarihin Sonu ve Son İnsan" adlı kitabında, kendi kendini yanlışlayarak veya kendisinin daha

---

[211] Cem, ss.21-25
[212] Immanuel Wallerstein, **Liberalizmden Sonra**, çev. Erol Öz, Metis Yay., İstanbul, 1998, ss. 9-19
[213] Bertrand Russell, **Dünyamızın Sorunları**, çev. Sebahattin Eyüboğlu, Vedat Günyol, Çan Yay., İstanbul, 1962, ss.159-171

iyi anlaşılmasını sağlamak kaygısı ile bundan sonra tarih denilen olgunun bitmediğini belirtmektedir. Fukuyama'ya göre, dünyanın her yanı demokratikleşse, mücadele edilecek tiranlıklar ve baskılar kalmasa bile, mücadele edemeyen insanlar, haklı davaya karşı mücadele edecektir. Kısaca insanlar, mücadele için mücadele ederler. Çünkü insanlar, mücadelesiz bir dünyada yaşamayı kabullenemezler. Eğer dünyanın büyük kesimi barış ve refah içinde liberal demokrasilerde yaşarsa, onlar da barış ve refaha karşı mücadele ederler[214]. Fukuyama, insan doğasına dönük yaklaşımıyla, çatışmanın kaçınılmaz olduğunu göstermeye çalışmaktadır.

Yeni Dünya Düzeni'nin nasıl şekilleneceğine dair ses getiren bir diğer kuram, Samuel P. Huntington tarafından 1993 yılında kaleme alınan "Medeniyetler Çatışması mı?"[215] adlı makaledir. Huntington, Westfalya ile başlayan uluslararası sistemdeki güç mücadelesinin prensler, devletler ve ideolojiler arasında cereyan ederek evrildiğini belirtmektedir. Ancak bu mücadelelerin tümü, Batı'nın kendi içinde yaşadığı mücadelelerdir. Soğuk Savaş sonrası uluslararası politika, Batılı görünüşünün dışına çıkarak, Batılı ve Batılı olmayan medeniyetler ile medeniyetlerin kendi içindeki etkileşimleri, uluslararası politikanın odaklandığı konu haline gelmiştir[216].

Huntington, Yeni Dünya Düzeni'nde mücadelenin ideolojik ve ekonomik olmaktan çıkıp, kültürel bir niteliğe bürüneceğini ileri sürmüştür. Medeniyetler arasındaki mücadele, modern dünyadaki mücadelenin evriminde son aşama olacaktır. Dünyayı farklı coğrafi bölgelere bölerek, mücadelenin bu medeniyetler arasında oluşacağını iddia etmektedir. Medeniyet kimliği, din ve ecdat fenomenine geri dönüşü hızlandırırken, ulus-devleti zayıflatacaktır[217].

---

[214] Francis Fukuyama, **Tarihin Sonu ve Son İnsan**, çev. Zülfü Dicleli, Gün Yay., İstanbul, 1999, ss.10-11

[215] Bernard Lewis'in 1990 yılında, Atlantic Monthly'de yayınlanan "Müslüman Öfkesinin Kökenleri" adlı makalesi, Huntington'un üç yıl sonra yayınlanan "Medeniyetler Çatışması mı?" makalesindeki tezinin ana hatlarını içermektedir. Bkz. Şener Aktürk, "Braudel'den Elias'a ve Huntington'a "Medeniyet" Kavramının Kullanılması", **Doğu Batı**, Sayı.41, 2007

[216] Samuel P. Huntington, "The Clash of Civilizations?", **Foreign Affairs**, Vol.72, No.3, 1993, ss.22-23

[217] Huntington, The Clash of Civilizations, ss.22-26

Huntington eserinde, çağdaşlaşmayla birlikte ortadan kalkacağı öngörülen etnik, dinsel ve mezhepsel bölünmelerin, bu dönemde daha da artacağını belirtmiştir. Ancak bu durum bazı soruları akla getirmektedir. Küresel anlamda çağdaşlaşma, beraberinde bölünmeleri de mi getirir? Yoksa çağdaşlaşan toplumlar, henüz bu düzeye ulaşamayanları istismar mı etmektedir[218]?

Soğuk Savaş sonrası dönemde, askeri ve hatta nükleer gücün önemini yitirdiği ve ekonomik gücün ön plana geçtiği pek çok kesimce kabul görmüştür[219]. Geçmiş dönemde güç, türdeş biçiminde ve askeri, ekonomik, siyasal öğeleri kendisinde toplayan bir bütün olarak algılanırken, Soğuk Savaş sonrası dönemde gücün çeşitli parçalara ayrılarak, sistemi tanımlama çabaları görülmektedir.

Chomsky, sistemin ekonomik olarak üç, askeri güç açısından tek kutuplu olduğunu belirtmektedir. Ekonomik olarak, Almanya ve Japonya ABD yanında yükselen güçlerdir[220]. Joseph S. Nye, gücün tüm ayrımlarında ABD'nin süpergüç olduğunu, sistemin askeri olarak tek kutuplu olmakla birlikte, ekonomik boyutunun üç kutuplu bir yapıda olduğunu belirtmiştir[221]. Sommer'a göre, bölgesel-askeri-siyasi bir çağdan, hızla ekonomik-mali-teknolojik bir çağa geçilmiştir[222]. Galbraith'e göre ise, askeri, ekonomik, teknik ve hatta entelektüel üstünlük ABD'ye aittir[223].

Chace'a göre, ABD bir süpergüç değildir. Körfez Savaşı, tek bir devletin dünyaya hükmedemeyeceğini göstermiştir. Körfez Savaşı giderlerinin, Almanya ve Japonya'dan sağlanan 54 milyar dolarlık destekle kazanıldığını vurgulayan Chace, süpergüçlerin kendi savaşının parasını ödeyebilmesi gerektiğini, bu nedenle ABD'nin süpergüç olmadığını belirtmektedir[224]. Healey'e göre, Körfez Savaşı'nda Portekiz'in milli hâsılasına sahip bir ülkeyi yenmek, ABD taktik uçaklarının %75'ine

[218] Yaşar Büyükanıt, "Orta Doğu; Belirsizlikler İçindeki Geleceği ve Güvenlik Sorunları" Konulu Uluslararası Sempozyum Açılış Konuşması, 5 Haziran 2008, İstanbul, s.vı
[219] Bkz. Sönmezoğlu, Uluslararası İlişkilere Giriş, s. 62, Sommer, s.88, Arıboğan, Kabileden Küreselleşmeye Uluslararası İlişkiler Düşüncesi, s.249
[220] Chomsky, s.25
[221] Joseph S. Nye, Jr, **Understanding International Conflicts**, Pearson-Addison Wesley Pub., New York, 2003, s. 251
[222] Sommer, s. 89
[223] Galbraith, s.37
[224] James Chace, "The Pentagon's Superpower Fantasy", The New York Times, 16 Mart 1992

ve tanklarının %40'ına mal olmuştur. Müttefiklerinin 54 milyar dolarlık yardımları vasıtasıyla, ABD'nin bu savaşın yükünü kaldırabildiğini ileri sürmektedir[225].

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, tehdit kavramını büyük ölçüde etkilemiştir. İki kutuplu sistemde, sistemin temel güçlerinde belirginleşen tehdit, iki kutuplu sistem sonrası, belirsiz, çok yönlü ve değişken bir niteliğe bürünmüştür. Bu dönemde tehdit kavramı; bölgesel ve etnik çatışmalar, ülkelerdeki siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar, ülkeler ve bölgeler arasındaki ekonomik dengesizlik, kitle imha silahlarının yayılması, radikal dini hareketler, uyuşturucu, silah, organ kaçakçılığı gibi organize suçlar, uluslararası terörizm, göç, çevre sorunları biçiminde ortaya çıkan yeni tehditleri içermektedir.

Asya ve Avrupa kıtalarının birleştiği bölgede bulunan Türkiye, aynı zamanda tüm bu tehditlerin de ortasında yer almaktadır. Türkiye, istikrarsızlık ve bunalımın yaşandığı coğrafyada yer almakla beraber, ekonomik merkezlerin ve zengin enerji kaynaklarının kesişim noktasında olmasından dolayı, jeostratejik anlamda önemli bir konuma sahiptir.

Miller, 1989 yılını dünya politikalarında önemli bir dönüşüm olarak görmüştür. Bu dönüşümün hemen ardından, Doğu Avrupa ve eski Sovyetler Birliği ülkelerinde çatışmalar ortaya çıkmıştır. Bu ülkeler üzerinde etkin olan düzenin ortadan kalkması, Yugoslavya'yı kanlı bir biçimde parçalamıştır. Azeri ve Ermeniler arasında, Yukarı Karabağ sorunu çatışmaları başlatırken, sorun günümüze dek uzanmıştır. Çekoslovakya yaşadığı Kadife Devrim sonrası, 1992 yılında şiddetten uzak taksim edilmiştir[226].

Nye, Sovyet hegemonyasının çözülüşünün, Yugoslavya'nın parçalanmasında Sırp, Hırvat, Müslüman ve Arnavut unsurlar arasında kanlı çatışmaların yaşanmasına neden olmakla birlikte, Çekoslovakya'nın yumuşak bir süreç içinde bölünmesini,

[225] Healey, s.17
[226] Lynn H. Miller, **Global Order Values and Power in International Politics**, Westview Press, Boulder, 1994, s.103

Huntington'un "medeniyetler çatışması" tezinin haklılığına dair görüşlerin öne sürülmesine zemin hazırladığını belirtmektedir[227].

Miller, Soğuk Savaş sonrası dünya politikalarının geleceğini ve yapısını belirlemesi açısından, temel üç problemin önemli olduğunu vurgulamaktadır; nükleer silahların yayılımı, etnik milliyetçilik ve şiddetin artması, 1991 Körfez Savaşı'nda görüldüğü gibi, silahlı saldırının artması[228].

Sovyet İmparatorluğu'nun çözülmesi, komünist ideolojinin yenilmesi ve askeri bloklar sisteminin sona ermesi ile başlangıçta aşırı iyimserlik havası yayılmıştır. Ancak kısa süre sonra, küreselleşmenin neden olduğu bölgeselleşme ve yerelleşme hareketi, demokrasi ve özgürlüklerin gelişmesi beklentisinin yerine faşist ve otoriter rejimlerin sayısının artması, insan haklarının yayılmasının yerine çatışma bölgesi olmayan Avrupa'da, Bosna ve Kosova soykırımlarının yaşanması, sisteme dair iyimser havayı ortadan kaldırmıştır. Sisteme hâkim olan istikrar ve düzenin yerini düzensizlik almıştır. Dünyada iki zıt olgu bir arada görülmüştür. Bir yandan Batı'da 1950'li yıllarla başlayan ve gelişen bütünleşme hareketi, diğer yandan mikro milliyetçiliklerin artmasıyla ortaya çıkan ve sınırları yeniden tartışan bölünme, parçalanma hareketi. Soğuk Savaş sonrası dönemde aşırı milliyetçilik ve atomizasyon akımı ivme kazanmıştır. Etnik ve dini çatışmalar artmıştır.

[227] Nye, Understanding International Conflicts, s.244
[228] Miller, s.104

# İKİNCİ BÖLÜM

## 2. 21. YÜZYILDA YENİ ÇELİŞKİLER, YENİ ÇATIŞMALAR

21. yüzyıla girerken, 20. yüzyılın değer ve algılamaları terk edilerek, olay, olgu ve görüşler yeniden ele alınmaya başlanmıştır. Bu durum, yeni çelişki ve algılamalarla birlikte, yeni çatışmaları da beraberinde getirmiştir.

### 2.1. 21. YÜZYILDA ULUSLARARASI SİSTEM

21. yüzyıla gelindiğinde, insanlık teknoloji alanında muazzam bir ilerleme kaydetmiştir. Medya alanında, kablolu televizyon İnternet teknolojisinin flaş haberini eskimiş bir meta haline getirebilmektedir. Finans piyasalarında, gün içinde alım satım yapılabilen web siteleri, hisse fiyatlarını anında yayınlayabilmektedirler. Yüksek teknolojiye bakıldığında, en hızlı bilgisayar mikroişlemcileri üzerine, süt kutularında olduğu gibi kullanım tarihi basmak gerekecektir, çünkü teknoloji kendini sürekli yenilemektedir. Ancak, düşün dünyasında bu hızlı gidişe aykırı bir durum söz konusudur: "Soğuk Savaş sonrası dünyası" deyiminin kalıcılığı. Düşünürlerin çoğu, "Soğuk Savaş sonrası" etiketine sarılıp kalmıştır[229].

Ajami, 1995 yazında, 6.546 insanın öldürüldüğü ve toplu mezarlara gömüldüğü Bosna'da yaşanan katliamın, Soğuk Savaş sonrası dönemin nasıl tanımlanacağına dair ipuçları verdiğini belirtmektedir. 21. yüzyılda dünyanın sadece belirli bir kesiminde barışın sağlandığını, bu barış ortamının ise sanayileşmiş ülkeleri kapsadığını ifade etmektedir. 2000'li yıllarda Clinton tarafından dile getirilen, birbirleriyle ticaret yapan ulusların savaş ve fetihten vazgeçtikleri yönündeki iddialar, gerçek olmaktan uzaktır. Ticaretin dünyayı ehlileştireceğine dair inanç yeni değildir. Montesquieu, "Kanunların Ruhu" adlı eserinde, ticaretin barışı sağladığı, ticaret yapan ülkelerin karşılıklı bağımlılık ilişkisi içine girdiklerini ve tüm beraberliklerin karşılıklı ihtiyaçlar üzerine kurulu olduğunu belirtmiştir[230]. Aynı görüşü paylaşan Sigmund Freud, I. Dünya Savaşı öncesine acı dolu bir bakış atarak

[229] Foreign Policy, "Yeni bir Dönemin Adını Koymak", Yıl.3, Sayı. 9-10, 2000, s.30
[230] Fouad Ajami, "Yeni İnanç", **Foreign Policy**, Yıl.3, Sayı. 9-10, 2000, s. 32

ticaret ve üretimin kurduğu geniş çıkarlar toplumunun, ahlaka doğru bir zorlama yaratacağını iddia etmiştir[231].

Wilson'a göre, 20. yüzyıl bilim ve teknolojide büyük ilerlemenin sağlandığı, fen ve sosyal bilimlerin zincirlerini kırdığı, demokrasi ve insan haklarının yayıldığı ve yükselişe geçtiği bir dönem olmuştur. Fakat aynı zamanda, karanlık ve vahşi dünya savaşlarının, soykırımın, dünyayı ele geçirmek isteyen totaliter ideolojilerin yaşandığı bir dönem olmuştur. İnsanlık doğal çevreyi katletmiş, yenilenemeyen kaynakları tüketmiş, ekosistemi bozarak, pek çok neslin azalması veya ortadan kalkmasına neden olmuştur. Bu nedenle Wilson, 21. yüzyılın en temel karakteristiğini, çevre sorunlarının oluşturduğunu ve bu yüzyılın ikinci yarsından itibaren, su ve ekilebilir arazi faktörlerinin dünya politikalarında önemli bir yer işgal edeceğini belirtmektedir[232].

Creveld'e göre, 1945 yılından 2000 yılına gelindiğinde, dünya üzerindeki devlet sayısında üç katın üstünde artış yaşanmıştır. 21. yüzyılı en iyi yansıtan süreç, siyasi bölünme ve yönetimin merkezden uzaklaşmasıdır. Creveld, bölünme sürecinin çok uluslu şirketler, sivil toplum örgütleri ve medya gibi devlet dışı örgütlerin gücünü artırdığını ifade etmektedir. Bu yüzyılda yaşanan gelişmelerin, dünyayı tekrar Ortaçağ'a götürdüğünü ileri sürmektedir. İmparatorluk koltuğunda ABD Başkanının, Papanın koltuğunda BM Genel Sekreteri'nin oturduğunu söylemektedir. Ortaçağ'da olduğu gibi, başkan ve genel sekreterin para kavgası yaptığını, başkan askeri gücü kullanırken, genel sekreterin kamuoyunun nabzını tutmaya çalıştığını belirtmektedir[233].

Bertram, mevcut güç dağılımının geçici niteliğinden dolayı, bu dönemin bir "ara dönem" olduğunu vurgulamaktadır. Soğuk Savaş'ın bilinmesinin nedeni, insanların sıcak savaşı engellemeye dönük çabaları ve motivasyonlarından kaynaklanmaktaydı. Belirsiz güç dağılımı içinde potansiyel güç odaklarına

[231] Aktaran: Emma Rotschild, "Baş Kaldırma Çağı", **Foreign Policy**, Yıl.3, Sayı. 9-10, 2000, s.45
[232] Edward O. Wilson, "Çevre Çağı", **Foreign Policy**, Yıl.3, Sayı. 9-10, 2000, ss. 33-34
[233] Martin Van Creveld, "Yeni Ortaçağ", **Foreign Policy**, Yıl.3, Sayı. 9-10, 2000, s. 38

yoğunlaşan Bertram'a göre, Rusya Batı tarafından istikrar ve reformun bekçisi olarak övülmektedir. Ancak modern demokrasinin yerleşmesi, Rusya için zaman alacaktır. Rusya'nın kültürü ve çıkarları, Batı ile karşılıklı bağımlılığın artırılmasına bağlıdır[234].

Çin, ekonomik ve sosyal dinamizmin güçlerini özgürleştiren, ancak demokratik meşruiyetten yoksun bir devlettir. Çin'in belirsiz geleceği, tüm Asya'yı etkilemektedir. Bertram, Hindistan ve Japonya'nın Asya'da çok taraflı bir güvenlik çerçevesine ihtiyaç olduğunu kabul ederken, Çin'in bu konuya mesafeli davrandığını belirtmektedir. Asya'da büyük aktörleri birbirine bağlayan ağın kurulmamış olması ve güvenlik yapısının yokluğu, bölgenin sürekli olarak Amerikan taahhüdüne ihtiyaç duymasına neden olmaktadır. AB'nin nasıl şekilleneceğine dair belirsizlikler sürmekle birlikte, ticaret ve parasal güç olarak küresel bir aktör durumundadır. Bertram'a göre, jeopolitik açıdan konumunu güçlendirmeye yönelik hareket etmektedir. AB, Finlandiya sayesinde Rusya ile 700 millik bir sınıra sahipken, Kıbrıs'ı Birliğine katarak, Orta Doğu'ya yakınlaşmıştır. Türkiye'nin Birliğe dâhil olmasıyla, Irak ve İran ile komşu olacaktır. Bertram, ABD'nin tek süpergüç olduğunu, ancak tek kutupluluğun rehaveti içinde kendi sonunu hazırladığını ileri sürmektedir[235].

Soros, küresel ekonomi ve küresel siyaset arasındaki uyumun ortadan kalktığını, bu nedenle karşılıklı bağımlılığın gitgide arttığı dünyada, gereksinimleri karşılayabilecek uluslararası finansal düzenlemeler oluşturulması gerektiğini belirtmektedir. Bu düzenlemeler, açık toplum ilkeleri üzerine kurulmalıdır. Dünya serbest ticaret ve sermayenin serbest dolaşımıyla tanımlanan küresel bir ekonomiyi yaşıyor olsa da, siyaset hala devletin egemenliği üzerine kuruludur. Uluslararası kurumlar var olmakla birlikte, güçleri devletlerin kendilerine ne kadar yetki aktarmaya hazır olduğuyla sınırlıdır. Kendini gelişime açık tutan bir toplum yaratarak, farklı görüşlere, çıkarlara ve geçmişlere sahip insanların barış içinde bir arada yaşamasını mümkün kılan kurumlar oluşturulmalıdır. Realist düşünce,

[234] Christoph Bertram, "Ara Dönem", **Foreign Policy**, Yıl.3, Sayı. 9-10, 2000, s. 43
[235] Bertram, s.44

devletlerin prensiplere değil, çıkarlara sahip olduğunu ileri sürer. Bu nedenle Soros, açıklık prensibinin uygulanması için devletlere güvenilemeyeceğini belirtmektedir[236].

Fukuyama, 21. yüzyıla "Pax-Americana" veya "Amerikan Hegemonyası Çağı" denilebileceğini belirtmektedir. Tarihte, askeri ve ekonomik güç ile kültür açılarından tepedeki büyük güçle ikinci ve üçüncü sıradakiler arasında büyük bir orantısızlığın yaşandığı çok az dönem olmuştur. Dünyayı birleştiren etkenler, ekonomi ve teknolojidir. Bu nedenle çağımıza "Küreselleşme Çağı" da denilebilir. Dünya politikası, küresel ekonominin etrafında dönmektedir. 21. yüzyıla girerken, yaşanılan dönemin başka bir adlandırmasının "Bilgi Çağı" olabileceğini belirten Fukuyama, bilginin politika, kültür ve toplumun doğasında köklü değişikliklere neden olduğunu, hatta internetin insanlık tarihini başlatan bir milat olarak ele alan görüşlerin var olduğunu belirtmektedir[237].

Mathews, 1990'lı yıllarla başlayan sürecin "Bilgi Devrimi" ile ifade edilebileceğini belirtmektedir. Bilgi Devrimi, Sanayi Devrimi gibi ekonomi ve toplumsal yapıda köklü değişikliklere neden olacaktır ve değişim hızı yüksektir. Matbaanın icadı, Protestan Reformasyonu'nu ateşleyerek, kilisenin birey-Tanrı ilişkisindeki aracı rolünü sona erdirmiştir. Bilgi ve iletişim teknolojileri de, devletin bireylerle sınırötesindeki dünya arasındaki resmi rolünü sona erdirecektir. Bilgi Devrimi ile devlet-dışı aktörler güç kazanmaktadır. Bilginin iletim hızı, gücü devletten piyasaya kaydırmaktadır[238].

Wright, 21. yüzyılın "Pax-Kapital", yani dünya barışının kapitalist demokrasilerce desteklenmesi üzerine kurulabileceğini ifade etmektedir. Pax-Romana, Roma İmparatorluğu'nun sınırlı etki alanı içinde hâkim olan barışı simgeliyordu; Pax-Kapital ise, gelişmiş, yüksek teknolojili kapitalizmin alanı içinde egemen olan barıştır. Pax-Romana tüm dünyayı saramamıştır, bugünün teknolojisi Pax-Kapital'in tüm dünyayı sarmasına izin vermektedir. Wright'a göre, bugünün

[236] George Soros, "Açık Toplum Çağı", **Foreign Policy**, Yıl.3, Sayı. 9-10, 2000, ss. 50-51
[237] Francis Fukuyama, "Adlardaki Sorun", **Foreign Policy**, Yıl.3, Sayı. 9-10, 2000, ss. 56-57
[238] Jessica T. Mathews, "Bilgi Devrimi", **Foreign Policy**, Yıl.3, Sayı. 9-10, 2000, s. 60

dünyasında savaşın hala var olması, yerkürenin bir bölümünün azküreselleşmiş olmasından kaynaklanmaktadır[239].

Bir sistemi, yönetimi dönüştürebilmek için, öncelikle dilini değiştirmek gereklidir. 1990'lı yıllarla birlikte kullanılan kavramlar, yeni sistemin yapısına dair önemli ipuçları sunmaktadır. Bu anlamda sıkça kullanılan "küreselleşme" kavramı "yeni sömürgeciliğin", "yerellik" kavramı "bölünmenin", "yönetişim" kavramı "yönetimin", "farkındalık" kavramı "farklılığın", "kredi" kavramı "borç" kavramının yerine ikame edilmektedir. Kullanılan yeni kavramların psikolojik etkisi sayesinde, insanları itmeden, yumuşak bir anlam vererek kullanılabilir kılınmakta ve kavramlar kendine meşru bir zemin bulmaktadır[240].

21. yüzyılla birlikte Amerika, silah üretiminden girişimciliğe, bilimden teknolojiye, yüksek öğrenimden popüler kültüre kadar, yerkürede benzeri görülmemiş bir üstünlüğe sahiptir. Amerika'nın bu üstün konumu, uluslararası dengenin sağlanması için bir koşul olmuş ve dünyanın çatışma bölgelerinde, arabuluculuk işlevini üstlenmiştir. Hatta kimi zaman aralarında çatışma bulunan taraflarca davet edilmese de, bu işlevi kendine görev bilmiştir. Bu nedenle, ülke dışındaki seçimlerin kurallara uygunluğu konusunda kendini hakem belirleyerek kendi ölçütleri sağlanmadığında, ekonomik veya askeri baskılar uygulayarak, kendisini yerküredeki demokratik kurumların hem kaynağı, hem de güvencesi olarak görmektedir. Kissinger; ABD'nin barışı sağlamak adına yaptığı bu girişimleri, geçmişte Balkanlarda Osmanlı ve Avusturya İmparatorluklarının, savaşan etnik grupları denetim altında tutmak için devletler kurarak barışı koruma işlevi ile aynı olduğu görüşünü savunmaktadır. Ayrıca, geçmişte Osmanlı İmparatorluğu, paralelde Avusturya İmparatorluğu ve Tito'nun Bosna ve Kosova'da sağladığı barış, Soğuk Savaş sonrası dönemde NATO vasıtasıyla sağlanmıştır[241].

---

[239] Robert Wright, Pax Kapital", **Foreign Policy**, Yıl.3, Sayı. 9-10, 2000, ss.63-65
[240] Bkz. Tülay Özüerman, "İki Bin Dokuz; Hepimiz Gözetleniyoruz!..", Cumhuriyet, 29 Aralık 2009, Bertrand Badie, "Hangi Uluslararası Sistemde Yaşıyoruz?", **Kim Korkar 21. Yüzyıldan**, der. Bertrand Badie, NTV Yay., İstanbul, 2008, s.3
[241] Henry Kissinger, **Amerika'nın Dış Politikaya İhtiyacı Var mı?**, çev. Tayfun Evyapan, METU Pres, Ankara, 2002, s.10

Kissinger'a göre, Westfalya düzeni kriz içindedir. Westfalya düzeninin ilkeleri ihlal edilmektedir. Diğer devletlerin iç işlerine karışmama ilkesi, sadece ABD tarafından değil, Batılı devletlerce de evrensel insani müdahale veya evrensel yargılama yetkisi kavramı çerçevesinde çiğnenmektedir. 1990'lı yıllarda Doğu Timor'a düzenlenen insani harekâta Avustralya öncülük etmiş, Sierra Leone harekatına İngiltere öncülük etmiştir. Kosova dışında çatışma bölgelerine düzenlenen müdahalelerde BM onayı sağlanmıştır[242].

Kissinger, 21. yüzyılda dört uluslararası sistemin varlığını yan yana sürdürdüğünü savunmaktadır[243]; ABD ve Batı Avrupa arasındaki ilişkilerde, Amerika'nın tarihsel idealleri önemli ölçüde uygulanabilirliğe sahiptir. Demokrasi ve ekonomik ilerlemeye dayalı, idealist barış anlayışı hâkimdir. Devletler demokratik, ekonomileri pazara yönelimli ve etnik anlaşmazlıklar dışında savaş çıkma olasılığı yoktur. Askeri hazırlıklar bölge dışındaki tehditlere yöneliktir, Atlantik bölgesine değildir.

Büyük nüfusa sahip Asya'nın büyük devletleri, birbirlerini stratejik rakip olarak görmektedir. Hindistan, Çin, Japonya ve Rusya yükselen güçlerdir. Bu güçler arasında savaş ihtimali olmamakla birlikte olanaksız da değildir. Bölgede askeri harcamalar artmaktadır. Bölgeye 19. yüzyıl Avrupa güç dengesi sistemi hâkimdir.

Orta Doğu'da yaşanan çatışmalar, 17. yüzyıl Avrupa'sına benzemektedir. Anlaşmazlığın nedeni ekonomik veya stratejik değil, ideolojik ve dinidir. Bölgede uzlaşma sağlanması olasılığı düşüktür.

Avrupa tarihinde hiçbir geçmiş örneği olmayan kısım Afrika'dır. Bölgede bir güç dengesinden söz edebilmek zordur. Kıta büyük ve ülkelerinin çoğu güçlü değildir. Soğuk Savaş sonrası, Afrika üzerindeki büyük güç yarışı kaybolmuştur. Bölgenin sömürgeci mirası, etnik çatışma, ciddi oranda az gelişmişlik ve sağlık sorunlarıyla birlikte, insani nitelikten yoksun sorunlar yumağı bırakmıştır.

[242] Kissinger, Amerika'nın Dış Politikaya İhtiyacı Var mı?, s.13
[243] Kissinger, Amerika'nın Dış Politikaya İhtiyacı Var mı?, ss.17-18

Josepf S. Nye tarafından geliştirilen *"3-Düzey kuramı"*, uluslararası sistemde El-Kaide gibi devlet dışı aktörlerin gücünün artığını açıklamaktadır. Kuram, uluslararası sistem içinde özellikle küresel bilgi çağı bağlamında, gücün nasıl tanımlandığı ve dağıtıldığını göstermeye çalışmaktadır. Nye, bilgi devriminin önemine değinirken, Bacon'ın "bilginin güç olduğu" ifadesine ve yönetimlerin bilgiyi kontrol etme isteklerine dikkat çekmektedir[244]. Soğuk Savaş sonrası uluslararası ilişkiler ve uluslararası sistemin 3 boyutlu yaklaşımla açıklanabileceğini belirtmektedir.

İlk düzeyde, klasik devletlerarası ilişkiler vardır. Bu düzey tek kutuplu sistemde askeri güç üzerine yapılandırılmıştır. Birleşik Devletler bu sistemin tepe noktasındadır. Çünkü sadece ABD, hem kıtalararası nükleer silahlara, hem de deniz ve kara gücüyle küresel yayılma yeteneğine sahip en büyük devlettir[245].

İkinci düzeyde temel etken, ekonomik güçtür. Bu düzey, çok kutuplu sistem içerisinde yapılandırılmıştır. Ekonomik güç olarak, Birleşik Devletler ilk sırada yer alırken, Avrupa Birliği ülkeleri ve Japonya dünya üretiminin 2.ve 3. büyük gücünü oluşturur. Çin'in büyümesi onu 4.büyük güç haline getirecektir. Ekonomik düzlemde Birleşik Devletler hegemon değil, Avrupa ile eşit pazarlık gücüne sahiptir[246].

En alt düzey, devletlerin kontrolü dışında olan uluslarüstü ilişkiler alanıdır. Bu alandaki aktörler çeşitlidir. Örneğin; bankaların transferleri ulusal bütçelerden daha büyüktür. Teröristler silahları transfer etme yeteneğine sahip olmaktadır. Hackerler, internet veya bilgisayar programlarına girip her şeyi altüst edebilmektedir. Bu düzeyde güç, yayılmış durumdadır. Tek kutupluluk, çok kutupluluk veya hegemonyayı konuşmak mümkün değildir. Üçüncü düzeyin önemi ve etkisi, küreselleşmeyle ilgilidir. Özellikle bilgi ve teknoloji devrimleri bağlamında, bu ortam içinde devlet dışı ideolojiler filizlenebilir ve gelişebilir. Bu ortam devletlerin

---

[244] Joseph S. Nye, **The Paradox of American Power: Why the World' Only Superpower Can't Go It Alone**, Oxford University Press, New York, 2002

[245] Joseph S. Nye, "The Information Revolution and the Paradox of American Power", der. Lexis-Nexis, **American Society of International Law: Proceedings of the Annual Meeting**,2003, s. 72

[246] Nye, The Information Revolution and the Paradox of American Power, s. 72

tamamen kontrolü dışındadır. Bu düzeydeki en önemli özellik teknolojinin yayılmasıdır.

Nye, iletişim maliyetlerinin gittikçe düştüğünü belirtirken, uluslarüstülük durumunun yükselişe geçerek teknolojinin demokratikleştirilmesinin, kitle imha gücünün birey ve grupların eline geçişini kolaylaştırdığını dile getirerek, bu durumun devletler için yeni bir tehdit oluşturduğunu, ancak devlet dışı aktörler için yeni bir güç dayanağı olduğunu öne sürmektedir. Bu düzeyde pek çok terörist grup gelişebilir[247].

Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemin dönüşümünde, savaşın maliyetlerinin yüksek olması önemli bir faktör olarak gösterilmiştir. Bu durum, sistem içinde askeri gücün önemini azaltırken, ekonomik anlamda zenginliğin ve bilgi devrimiyle bilginin kontrolünün sağlanmasının önemini artırmıştır. Ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle, özellikle ABD'nin askeri harcamalarını artırdığı görülmektedir. ABD'nin bu tutumu, nükleer silahların ve balistik füzelerin dünya genelinde yayılımından duyulan endişe ve ülkenin politik-ekonomik sisteminin bu harcamaları kaldırabildiği düşüncesiyle savunulmaktadır. Ayrıca 11 Eylül 2001 saldırıları, bu harcamaları artıran bir diğer etken olarak gösterilmekte; ABD'nin Afganistan ve Irak müdahaleleri, ülkeyi ekonomik ve hukuksal açıdan olduğu kadar, politik açıdan da zorlamaktadır[248].

## 2.2. SOĞUK SAVAŞ SONRASI ULUSLARARASI SİSTEMDE GÜÇ DAĞILIMI

21. yüzyılın başlangıcında, uluslararası ilişkilerin küresel alanına bakıldığında, devletlerin güç kapasiteleri açısından eşit olmadığı açıktır. Pek çok yazar tarafından ABD'nin süper güç olduğu kabul edilmekle birlikte[249], gücünün bazı kategoriler nezdinde üstünlüğü tartışmalıdır. Ekonomik güç açısından, ilk sırada yer alan ABD'yi, Japonya ikinci sırada, hemen arkasından Almanya üçüncü sırada

[247] Nye, "The Information Revolution and the Paradox of American Power", ss. 70-75
[248] Duncan ve diğerleri, ss.140-141
[249] Bkz. Duncan ve diğerleri, s.147, Boztemur, s.155, Mingst, s.92

izlemektedir[250]. Ancak 2009 yılı itibariyle, gayri safi yurt içi hasılası 14.51 trilyon dolarla AB ülkeleri ilk sırada, ABD 14.26 trilyon dolarla ikinci sırada, Çin 8.7 trilyon dolarla üçüncü sırada yer almaktadır. Japonya dördüncü sıraya gerilemiştir[251]. Soğuk Savaş sonrası dönemde, Çin, Brezilya, Hindistan gibi ülkelerin yanı sıra, NAFTA, AB gibi bölgesel örgütlenmelerin ekonomik güç potansiyeli, sistemin şekillenmesinde önemli bir role sahiptir. Kişi başına düşen gelir açısından, ABD ilk sırayı almaktadır. Ancak ülkenin ticaret hacminde büyük bir açık vardır. 11 Eylül olaylarının ABD ekonomisi üzerine negatif etkileriyle birlikte, Wall Street'de yaşanan yolsuzluklar, sahtecilik ve diğer etik dışı ticari davranışlar, Amerikan yatırımcısını ve ABD ekonomisini olumsuz etkilemektedir[252]. 2008 yılının ortalarında Mortgate uygulaması ile ortaya çıkan finansal kriz, yatırım bankalarının başarısızlığı, ev fiyatlarının düşmesi, ABD ekonomisiyle birlikte, tüm dünyayı sarsmıştır. 2008 yılında 840 milyon dolara ulaşan ABD ticaret açığı, 2009 yılında 450 milyon dolara çekilmiştir.

Endüstriyel ekonomik kapasiteden ayrı olarak, diğer ülkelerin ihtiyaç duyduğu doğal kaynakları kontrol eden ülkelerin, gelecekte potansiyel güç olmaları beklenmektedir. Bu bağlamda, petrol üreten ve rezervlerin çoğunluğuna sahip olan Irak, Suudi Arabistan, İran ve Rusya gibi ülkeler önem taşımaktadır.

Askeri güç açısından, ABD'nin üstünlüğü açıktır. Rusya ve Çin, askeri personel sayısı bakımından ABD'den üstün olmasına rağmen, askeri harcamalar konusunda ABD ve Rusya ilk sırada yer almaktadır. Askeri gücün değişkenleri arasına, nükleer silahları eklemek gereklidir. ABD ve Rusya; Soğuk Savaş döneminde, nükleer güce sahip olan iki başat güç iken, yeni sistemde nükleer silahlara sahip olan ülkelerin sayısı artmıştır[253].

Soğuk Savaş dönemiyle birlikte tartışılan konulardan biri de, Amerika'nın hegemon bir güç olup olmadığıdır. Bu konuda görüşler farklılaşmaktadır. "Büyük

[250]Quester, Almanya ve Japonya'nın ekonomik yükselişini, Soğuk Savaş dönemi de dahil olmak üzere savunmaya çok az miktarda para ve işgücü harcamasında görmektedir. Bkz. Waltz ve Quester, s.122, Benzer görüş için bkz. Healey, s.18
[251] https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/us.html, (24.1.2010)
[252] Duncan ve diğerleri, s.147
[253] http://www.globalfirepower.com/countries-comparison-detail.asp (2.11.2009)

güç" kavramı, çoğunlukla devletlerin askeri güçleri ve uluslararası politikada oynadıkları öncelikli rolleri ile tanımlanır. Etkin bir dış politikayı destekleyecek askeri kapasiteye, ancak birkaç devlet sahip olabilmektedir[254].

Hegemonya kavramı, uluslararası sistemde gücün bir devletin elinde toplandığı ve bu devletin uluslararası siyasal ve ekonomik ilişkileri düzenleyen kuralların uygulanmasında başat olma durumunu ifade eden bir kavramdır. Kavram, İtalyan Marksist kuramcı Antonio Gramsci tarafından kullanılmıştır[255]. 21. yüzyıla girerken, Gramsci ve hegemonya kavramına ilgi artmıştır. Bu ilginin arkasında, uluslararası düzen ve yönetime ilişkin fikirler yatmaktadır. "Düzenin" üretiminin ve yeniden-üretiminin analizinde Gramsci'nin hegemonya kavramının anahtar işlevini gördüğü eleştirel modern toplum söyleminden yola çıkan Robert Cox, kavramı uluslararası ilişkiler kuramına uyarlayarak, dünya düzenini açıklamaya çalışmaktadır[256].

Cox, hegemonyanın sadece askeri ve ekonomik güçle analiz edilemeyeceğini, bunlara ideolojik üstünlüğün eklenmesi gerektiğini de belirtmektedir. Hegemonyanın bir devletin diğerlerini sömürdüğü bir kavram olarak algılanmasının yanlış olduğunu söyleyen Cox, diğer devletlerin de çıkarları gereği hegemonyayı kabul ettiğini belirtmektedir. Bir devletin hegemonik güç olabilmesi için, evrensel bir dünya düzeni kurarak koruyabilmesi ve bu düzende diğer devletlerin çıkarlarını kendi çıkarları ile uyumlaştırabilmesi gereklidir[257].

Hegemonya kavramı, realist yaklaşımda, dünya güçlerinin yükselişi ve düşüşünü, belirli bir tarihsel dönemde, küresel ilişkilere nasıl hâkim olduklarını açıklamak için kullanılmaktadır. Bu görüş kapsamında, pek çok hegemonya çalışmasında iki örnek verilmektedir. İlk örnek, Napolyon Savaşları sonrasında, Fransa'nın gücünü yitirmesiyle, uluslararası sistemde İngiltere'nin başat güç olmasıdır. İngiltere, hem dünya ticaretinde, hem de donanması açısından üstünlüğü

[254] Baldwin, s. 177
[255] Joshua S. Goldstein, **International Relations**, Longman, New York, 2004, s.99
[256] Keyman, s.156
[257] Arıboğan, Kabileden Küreselleşmeye Uluslararası İlişkiler Düşüncesi, ss.245-246, Aynı görüş için bkz. Ergin Yıldızoğlu, **Hegemonyadan İmparatorluğa**, Everest Yay., İstanbul, 2003, s. 344, Brown ve Ainley, s.220

yakalamıştır. ABD, hegemonyaya sahip olan ikinci örnek ülke olarak verilmektedir. ABD'nin hegemonyası, Almanya ve Japonya'nın II. Dünya Savaşı'nda yenilmesiyle başlamıştır. 1940'lı yılların sonları itibariyle, ABD dünyanın toplam GSYİH'nın yarısından fazlasına sahiptir. Dünyanın en güçlü donamasına sahip olan ülke, nükleer güç kapasitesi açısından ilk sıraya yerleşmiştir. ABD endüstrisi, teknoloji ve üretimde dünyaya yön verirken, ABD vatandaşları, dünyanın en yüksek yaşam standartlarını elde etmiştir[258].

Hegemonya kavramı, özellikle askeri alanda olmak üzere, dünya gücünün sahip olduğu ve dünyanın geri kalan kısmına bir dizi kuralı ve düzenlemeyi dayatması, böylece uluslararası sistemde istikrar yaratmasını sağlayan materyal güçlerle tanımlanan bir "tahakküm" ilişkisi anlamına gelmektedir. Realist yaklaşımda, hegemonya kavramının merkezinde, ulus-devletin hegemon olarak ortaya çıkması ve uluslararası sistemdeki üstünlüğünün yerleşmesi, sistemin ön koşuludur. Bu duruma bağlı olarak, hegemonun düşüşü, sistemin istikrarsızlığının ilk koşuludur. Ancak Gramscici hegemonya kavramı, tahakkümün yanında, konunun "rıza" boyutunu da inceler. Gramsci'ye göre, rızanın oluşması için, hegemonyanın ideolojik oluşumu gereklidir. Hegemonyanın kendini üretebilmesi için, hegemonyanın sahip olduğu materyal güçlerden çok, evrensel dili daha önemlidir[259]. Bu evrensel dil, normlar ve fikirlerden oluşur. Hegemon güç, böylelikle kendine meşruiyet zemini oluşturabilir.

Realist görüşe göre hegemonya, uluslararası sistemde düzeni sağlayarak, anarşiyi azaltabilir. Gerginlikleri yumuşatarak, serbest ticareti teşvik ederek, dünya hükümetine benzer bir işlev görebilir. Ayrıca, orta güçteki devletler ile zayıf devletler arasındaki çatışmalar için, çözümleyici bir rol üstlenebilir. Ancak, güçsüz devletler açısından hegemon devlet, diğer devletlerin egemenliklerini ihlal etmektedir. Onun yarattığı düzen meşru değildir. Çin, Soğuk Savaş döneminde, ABD'nin ekonomik yaptırımlarını, bu bağlamda algılamıştır.

[258] Goldstein, s.100
[259] Keyman, ss.159-162

Nye'a göre, küresel güç sahibi olmak, hegemonya kurmak için yeterli değildir. Gücün uluslarüstü karşılıklı bağımlılık nedeniyle dağılımı sonucu, hegemonya imkânsız hale gelmiştir[260]. Bu bağlamda Nye, ABD'nin bir süpergüç olduğunu, ancak gücün diğer ayrımlarında küresel üstünlüğe sahip olmadığını ileri sürmektedir. Sistemin çok kutuplu olduğuna dair yaklaşımlarda, güçleri birbirine yakın en az beş devletin olması gerekliliğinin Soğuk Savaş sonrası sistemde sağlanamadığını, nedenini ise, büyük güçteki devletlerin güçlerinin eşitlikten uzak olmasına bağlamaktadır. Körfez Savaşı ile başlayan Pax-Amerikan görüşünün savunduğu tek kutuplu hegemonya yaklaşımında, gücün türdeş olmadığını ve gücün, boyutları bağlamında ele alınabileceğini belirtmektedir[261].

ABD'nin hegemonya olma iddiasında, çelişkili politikaların benimsendiği görülmektedir. 19. yüzyılda Filipinler ve Porto Riko'da deniz aşırı koloniler elde eden ABD, bu dönemde emperyal bir güç değildir. I. Dünya Savaşı'nın sonuna dahil olan ülke, savaş sonrası koşulların oluşumunda öncü olmakla birlikte, bir savaşın çıkma olasılığını engelleme amacıyla kurumsallaştırılan Milletler Cemiyeti'ne girmeyi reddetmiştir. 1930'lu yıllar, izolasyonist politikanın en revaçta olduğu yıllardır. ABD kamuoyunun yaklaşık %70'lik bir oranı, Milletler Cemiyeti'nin içinde olmayı istememiştir[262].

Başkan Roosevelt ve Wilson, dünya ilişkilerinde aktif politika izlemeyi tercih etmişlerdir. II. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkmasında, ABD'nin izlediği izolasyonist (yalnızcılık) politikanın etkisi olduğunu belirterek, savaş sonrası dönemde Sovyet komünizmini tehdit olarak algılayan ABD liderleri, "uluslararasıcılığı" benimsemişlerdir. Soğuk Savaş döneminde yaşanan Vietnam deneyimi, eski izolasyonist politikanın yeniden benimsenmesi gerektiği tartışmalarını beraberinde getirmiştir. Frank Klingberg 1952 yılında yazdığı makalesinde, 1776 yılından itibaren Amerikan dış politikasının düzenli olarak, izolasyonist ve uluslararasıcılık devrelerini her 21-27 yıl arasında değişen zaman aralıklarında yaşadığını ileri

[260] Joseph S. Nye, "What New World Order", **Foreign Affairs**, Vol. 71. No. 2, 1992, s. 88
[261] Nye, Understanding International Conflicts, s. 251
[262] Goldstein, s.101

sürerek, Vietnam Savaşı'na gösterilen tepkiyi 15 yıl öncesinde tahmin etmiştir[263]. Ancak 11 Eylül olayları, dünya ilişkilerinden sıyrılmış bir ABD fikrini tamamen ortadan kaldırmış; ABD'nin çatışmalara yönelik tek taraflı müdahaleleri Amerikan halkı tarafından da destek görmeye başlamıştır.

ABD hegemonyasının bir diğer çelişkisi, çok taraflılığa karşı tek taraflı politikaları benimsemiş olmasıdır. Uluslararası kurumlar aracılığı ile işleyen çok taraflılık, ABD'nin gücünü artırırken, maliyetleri düşürmektedir. Ancak, ABD'nin hareket alanını sınırlandırmaktadır. Bu nedenle ABD, her zaman BM'in kurallarını yerine getirmemektedir. 1990'lı yıllarda yapılan seçimler, Amerikan halkının çoğunluğunca uluslararası kurumların desteklendiğini göstermiştir. BM'in sınırlayıcılığından dolayı 1 milyar doların üzerinde zarar eden ABD, bunu engellemek için Küba gibi ülkelere yaptırım uygulamayı amaçlayan Helms-Burton Yasası ve İran ve Libya'ya karşı yaptırım uygulamak maksadıyla Iran- Libya Sanctions Yasası'nı Kongre'den geçirmiştir. ABD'nin bu tek taraflı politikaları, Avrupa ülkelerinden tepki görmektedir. 2002 yılında Bush Doktirini, sadece terörizme karşı savaşı değil, aynı zamanda uluslararası toplumun küresel ısınmaya karşı bir Antlaşma yapılması ve katılmasını, ırkçılığa karşı bir konferans düzenlenmesini, Uluslararası Suç Mahkemesi'nin durumunu içermektedir[264]. Teröre karşı savaşta tek taraflı politika izlemeye devam eden ABD'nin dış politikası, tek taraflılık ve çok taraflılık çelişkisini, en azından politikalarına meşruluk sağlama noktasında sürdürmektedir.

ABD hegemonyasının çelişkilerinden bir diğeri, insan hakları ve demokrasi gibi ahlaki değerlerin yanında, doğal kaynaklar, jeopolitik konumu gibi ulusal çıkarlarına yoğunlaşma hedefleri arasında kalmasıdır. Amerikan vatandaşlarının çoğunluğu, ABD'nin "dünyanın jandarması" olmasını istememektedir[265]. Goldstein,

[263] Klingberg, Amerikan kamuoyunun içedönüklük ve dışadönüklük arasındaki ruh halinin, 1776 yılından itibaren yedi kez değiştiğini ileri sürmektedir. Amerikan içedönük politikasının dört defa yaşandığını, dışa dönüklük politikasının üç defa yaşandığını belirten Klingberg, dördüncü dışadönük politikanın ve ruh halinin 1940-41 yılı itibariyle başladığını belirtmektedir. Her bir döngüsel dönem, 21 ve 27 yıl arasında değişmektedir. Klingberg, çalışmasında varsayımlarını güçlendirecek istatistiki veriler sunmaktadır. Bkz. Frank L. Klingberg, "The Historical Alternation of Moods in American Foreign Policy", **World Politics**, Vol. 4, No. 2, 1952, s. 240

[264] Goldstein, s.101

[265] Kissinger, Amerika'nın Dış Politikaya İhtiyacı Var mı?, s. 10, Waltz ve Quester, s. 127

ABD'nin Soğuk Savaş döneminde en büyük rakibi olan Sovyetler Birliği'ne, çözülüşünün ardından yardım etmesini ve destek vermesini, ABD'nin gerçekçilik ve ahlakilik olguları arasında kalmışlığı ile açıklamaktadır[266]. Ancak, ABD'nin Rusya'ya yapmış olduğu yardımlar, demokrasi ve insan hakları götürme bahanesi ile Irak'a müdahalesi, sadece ahlakilik çerçevesinde ele alınamaz. ABD'nin bu türden uygulamaları, ulusal çıkarlarına hizmet etmektedir.

## 2.3. 11 EYLÜL 2001 SALDIRILARI ve TERÖRE KARŞI SAVAŞ

11 Eylül öncesi dönemde ABD'ye yönelik terörist saldırılar, ABD'nin yurt-dışındaki kuruluşlarını hedef almıştır. 1993 yılında Dünya Ticaret Merkezi'ne El Kaide tarafından küçük çaplı bir saldırı düzenlenirken, 1998 yılında Kenya ve Tanzanya ABD büyükelçiliklerine düzenlenmiştir. Bu saldırıların etkisi semboliktir ve ABD içindeki insanların yaşamlarını ve toplumunu hedef almamıştır. Ülke içinde yaşanan birkaç saldırı etkisizdir. Bazılarınca Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a yapılan saldırılar, sembolik olmanın ötesindedir. Saldırılar, ABD toplumuna, güvenliğine ve dünyadaki bütün toplumlara tehdit oluşturmuştur.

11 Eylül terör saldırılarını takiben Başkan Bush tarafından "teröre karşı savaş" ilan edilmiştir. Başkan ulusa sesleniş konuşmasında, *"Amerikan Hükümeti, teröristler yasalara uyarak sığınma talebinde bulunsalar bile diğer teröristler ile aralarında ayrım yapmayacaktır."*[267] demiştir. Saldırılardan üç gün sonra Başkan, *"Salı günü ülkemiz muazzam bir saldırıya uğradı, bizler yangınları, küllerini, çöken çelik binalarımızı gördük. Daha üç gün öncesi Amerikalıların ve tarihinin böyle bir olayla karşılaşacağını tahmin edemezdik. Bizim tarihe karşı sorumluluğumuz nettir. O da bu saldırılara cevap vermek ve dünyayı kötülüklerden temizlemektir."* konuşmasını kapatırken, *"Bu çatışma, teröristler tarafından belirlenen bir zamanda başlatılmış, bizim belirleyeceğimiz bir zamanda sonlandırılacaktır."*[268]

[266] Goldstein, s.102
[267] President George W. Bush, "Address to the Nation on the September 11 Attacks",The White House, 11September 2001, in Our Mission and Our Moment, s.2
[268]President George W. Bush, "National Day of Prayer and Remembrance Service",Washington D.C., 14 September 2001,in Mission and Our Moment, s.3

Söz verilen savaş, 7 Ekim 2001 tarihinde ABD ve İngiliz savaş uçaklarının Afganistan ve El Kaide örgütü üzerine bombalarını bırakmaları ile başlamıştır. Bush, diğer ülkelere savaş çağrısını tekrarlamıştır[269]. *"Bugün Afganistan üzerine odaklandık, ancak bu savaş genişletilecek. Her ulus bir seçim yapmak zorunda. Bu çatışmada, yansız olmak söz konusu değil. Eğer hükümetler masumların katillerini ve teröristleri korurlarsa, onlar kendileri katil ve terörist konumuna düşeceklerdir. Onlar tehlike içinde politikalarında yalnız kalacaklardır[270]".*

Sontag, "terörizme karşı savaş" kavramının, insanlıkça bilinen "savaş" tarifine uymadığını belirtmektedir. *"Belli bir hedefi, muhatabı ve coğrafyası yok, savaş devletlerarası bir olguyken, buradaki savaşın başı var ama tarif edilebilir bir sonu yok. Bir gün terörist olarak görülen, bir başka dönemde devlet başkanı olarak meşru bir zemine çıkabiliyor."[271]* diyerek terörizm kavramının muğlaklığına dikkat çekmektedir. Aynı muğlâklığa değinen Derrida, El Kaide militanlarının Afganistan'da Sovyet işgaline karşı mücadele ederken özgürlük savaşçısı olarak övüldüklerini, aynı silahları kullanan aynı savaşçıların, 11 Eylül olaylarında terörist olarak suçlanabildiklerini belirtmiştir[272].

11 Eylül saldırıları, böyle muazzam bir olayda Avrupa kurumlarının hazırlıksız olduğunu ortaya çıkarmıştır. Başlangıçta terörizme karşı koalisyon kuran Batılı devletlerin, daha sonra aralarında görüş ayrılıkları çıktığı görülmüştür[273]. Bush'un terörizme karşı savaşta belirlediği hedefler, belirli bir ülkedeki tanımlanmış terörist grupların ortadan kaldırılmasından, kitlesel imha silahlarının dağıtımını yok etme yönünde değiştiğinde, uzlaşmanın zayıfladığı ve bazı konularda ortadan kalktığı görülmektedir[274]. Ayrıca ABD ve Avrupa'nın askeri güçleri arasındaki farklılık, bakış açılarındaki farklılığı da arttırmaktadır.

---

[269]Benjamin Grob-Fitzgibbon, "What is Terrorism? Redefining A Phenomenon in Time Of War", **Peace&Change**,Vol.30, No.2, 2005, s.236

[270] President George W. Bush, "Address to the Nation on the Bombing in Afghanistan", The White House, 7 October 2001, in Mission and in Moment, S.18

[271] Susan Sontag, "Real Battles and Empty Metaphors", The New York Times, 10 Eylül 2002

[272] Jacques Derrida, "Otoimmünite: Gerçek ve Simgesel İntiharlar", Giovanna Borradori'nin söyleşisi, **Cogito**, Sayı. 47-48, 2006, s. 55

[273] Robert Kagan, "Power and Weakness", **Policy Review**, No. 113, 2002, ss. 1-3

[274] Kissinger, Amerika'nın Dış Politikaya İhtiyacı Var mı?, ss.265-267

Afganistan'a yönelik saldırıların ardından 20 Eylül 2002 tarihli "Amerikan Ulusal Güvenlik Stratejisi", içeriğiyle bir hayli tartışılmıştır. Bush Doktrini olarak da tanımlanan stratejiye göre, ABD tüm gücünü kullanarak potansiyel tehdit olarak gördüğü düşmanlarını caydırmakla zaman kaybetmeyerek, gerektiğinde ilk vuruş hakkını (önleyici vuruş) kullanacaktır. ABD'nin askeri üstünlüğünün herhangi bir yabancı güç tarafından tehdit edilemeyeceği, uluslararası kurumların ABD iradesini engellemesine izin verilmeyeceği belirtilmiştir. Ayrıca, çok taraflı uluslararası bir örgütlenmeye katılmak istenmekle birlikte, gerektiğinde tek başına hareket etmekten çekinilmeyeceği, amacın; öncelikle Müslüman dünyası olmak üzere, tüm dünyaya demokrasi ve insan haklarının yayılması olduğu vurgulanmıştır[275].

Bush yönetimi, tek taraflı politikalarını terörizm dışındaki konularda da göstermiştir. Küresel ısınmaya neden olan etkenlerin sınırlandırılmasına yönelik Kyoto Protokolü'nden çekilmiş, Rio Sözleşmesine imza koymamış, uluslararası savaş suçlularının yargılanması ve devletlerüstü bir ceza hukuku oluşturmayı amaçlayan Uluslararası Ceza Mahkemesi Anlaşmasına karşı çıkmıştır. Anti-Balistik Füze Antlaşması'ndan tek taraflı çekilerek, Deneme Yasağı Anlaşmasına uymayacağını açıklamıştır[276].

Anti-Balistik Füze Antlaşması, iki kutuplu sistemde diğer tarafın "ilk vuruş"una karşı bir garantiydi. Bush yönetimi tarafından açıklanan roket saldırılarına karşı Ulusal Füze Savunma Sistemi, Anti-Balistik Füze Antlaşması'nı aşındırmıştır. Kimilerine göre, Ulusal Füze Savunma Sistemi nükleer silah yarışını ortaya çıkaracaktır. Nedeni ise, tüm nükleer güçlerde ABD'nin ilk vuruş yapma olasılığı korkusu oluşacaktır. ABD yetkilileri ise bu tür tartışmaları reddederek, Irak, Kuzey Kore gibi nükleer güce sahip, dost olmayan ülkelere karşı kendisini korumak amacıyla geliştirildiğini belirtmektedir[277]

Kissinger, terörizme karşı belirlenen hedeflerde olağan durumlarda ortak kararlarla hareket edilmesini, ancak olağanüstü durumlarda sadece ABD'nin hareket

[275] The National Security Strategy of The United States of America, http://www.whitehouse.gov/nsc/nssall.html, Yıldızoğlu, Hegemonyadan İmparatorluğa, s.27
[276] Goldstein, s.101, Yıldızoğlu, Hegemonyadan İmparatorluğa, s. 5
[277] Duncan ve diğerleri, s. 143

etmesine izin verilmesi gerekliliğini vurgulamaktadır. ABD'nin tek taraflı hareket ettiği yönündeki eleştirileri, ABD'nin ulusal çıkarlarına göre hareket ettiği biçiminde değerlendirmektedir[278].

Derrida'ya göre; 11 Eylül'ün emsalsiz, tarihe damgasını vuran ve/veya tarihte iz bırakan bir olay olarak anılmasının ve uluslararası toplumda bu hissi uyandırmasının temel nedeni, bu hissin medya üzerinden, devasa bir teknik-toplumsal-siyasi makine aracılığıyla dolaşıma sokulmuş olmasıdır.

> *"İleri teknoloji denen şey yoluyla birkaç saniye içinde dört bin kadar insanın, özelikle de "sivilin" ölümüne sebep olmak, bunu söylemek çok üzücü ama "büyük bir olay" yaratmak için yeterli değil; dünya savaşlarında ve sonraki savaşlarda gerçekleşen birçok kitle katliamı örnek gösterilebilir- bunlar "büyük bir olay" olarak kaydedilmeyen, yorumlanmayan, hissedilmeyen, sunulmayan ve sanki birdenbire olup biten katliamlardı. Bu olayların unutulmaz felaketler olduklarına dair bir izlenim en azından herkeste oluşmadı. (...) Bizi bu olayın "büyük bir olay" olduğuna inandıran yorumlanmış, yorumlayan, malumatla biçimlendirilmiş bir izlenim, koşullu bir değerlendirme var."*[279]

Yerkürenin her yerinde ölülerin aynı şekilde dikkate alınmadığına dikkat çeken Derrida, görünmeyen ölümler ve katliamlar için Hiroşima ve Nagazaki'ye kadar geri gitmeye gerek olmadığını belirtmektedir.

11 Eylül saldırılarından birkaç yıl önce Dünya Ticaret Merkezine, ayrıca Kenya ve Tanzanya ABD Büyükelçiliklerine düzenlenen saldırılar, 11 Eylül gibi bir saldırının habercisi olarak, bunu önlemesi gereken CIA (Merkezi Haber Alma Örgütü) ve FBI (Federal Soruşturma Bürosu)'nın dikkat çekici başarısızlıkları hakkında soru işaretleri belirmiştir. 11 Eylül'le birlikte tekrar tekrar anlatılan "Amerikan ulusal toprakları" ve "Amerikan ulusal çıkarları" ndan ne anlaşılması gerektiği, bu sınırların kesin olarak tanımlanmasının zorluğu ve sınırları kimlerin tanımlayacağı diğer soru işaretlerini oluşturmaktadır. Terörizme karşı savaş kapsamında Afganistan'a yönelik operasyonlarda, düşmanın Afganistan halkı ve ordusu olmadığı sıklıkla vurgulanmasına rağmen, baş düşman olan Usame Bin

[278] Kissinger, Amerika'nın Dış Politikaya İhtiyacı Var mı?, s.269
[279] Derrida, ss. 37-41

Ladin'in Afgan olmadığı, ülkesinden (Suudi Arabistan) sürüldüğü, eğitimini ve desteğini büyük ölçüde ABD'ye borçlu olduğu herkes tarafından bilinmektedir[280].

ABD'nin "önleyici vuruş" hakkı ile ulus-devletlerin meşruiyetinin tanındığı, bağımsızlığının kabul edildiği, savaşların belli koşullar altında yapıldığı ve açıklanmış bir tehdit olamadan, savaş ilan edilmeden saldırmanın reddedildiği Vestfalya düzeni (ulus-devlet düzeni) sona ermiş, güçlünün zayıfı yuttuğu, ulus-devletin anlamının kalmadığı Vestfalya sonrası dönem başlamıştır[281]. 11 Eylül saldırıları, devlet sınırlarında yaşayan devlet-dışı aktörlerce gerçekleştirilirken, saldırıların yanıtı devletlerce verilmiştir. 11 Eylül sonrası dünya düzeninin değiştiği söylenmekle birlikte, dünya düzeninin merkez yaklaşımı değişmemiştir. Egemen devletler, sistemin temel aktörü olmaya devam etmektedir[282].

### 2.3.1. Yeni Terörizm

11 Eylül 2001 terörist saldırılarının hemen ardından, terörizm kavramı dünya genelinde yeniden ele alınarak, kavrama dair çalışmalar artmıştır. Konu üzerine yapılan çalışmalar, pek çok farklı tanım ve tanım içinde farklılaşan unsurları beraberinde getirmektedir. Terörizmin analizini kolaylaştırmak amacıyla sınıflandırmalara gidilerek, kavram hakkında farklı teoriler geliştirilmiştir. Dünya sisteminde yaşanan hızlı değişim ve dönüşümler, terörizmin anlayış biçimini etkileyerek, kavrama yeni dinamikler eklemektedir.

Terör ve terörizm kavramlarının topyekûn bir tanımı yoktur. Kavramın tanımlanmasına dair farklı anlayış biçimleri hâkim olmaktadır. Özellikle teröre maruz kalanlarla, terörü uygulayan devletlerin kendilerine meşruiyet kazandırmak için yeni terör tanımları getirdikleri bir gerçektir. Fuller'in;

> *"PKK, Türkiye'ye dikkate değer biçimde meydan okumaktadır: Bütün Kürtlerin tek bir devlet çatısı altında birleşmesini öngören Pan-Kürdist bir ideale sahip olan ilk ve tek Kürt hareketidir. Yerelciliğin,* (…) *kabileciliğin,*

[280] Derrida, ss. 43-53
[281] Bkz. Yıldızoğlu, Hegemonyadan İmparatorluğa, s.28
[282] Goldstein, s.94

*hatta dilsel farklılıkların üzerine çıkabilen, uluslararasılaşmış, reformist, seküler, solcu ve dolayısıyla da "modern" bir harekettir."*[283]

biçimindeki tanımlaması, "terör", "terörizm" ve "terörist" kavramlarının tanımlamasının çıkarlara göre değişebildiğini göstermektedir.

New York City ve Washington üzerine düzenlenen 11 Eylül saldırılarının hedefi, Amerikan ekonomik ve askeri gücünü temsil eden Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon olmuştur. Terörizm, daha önce uluslararası sistemin yönelimlerinin bir ürünüyken, 11 Eylül saldırıları ile sistemi biçimlendiren bir niteliğe kavuşmuştur. Bu saldırılar ile terörizmin, sadece bir devletin askeri gücünün neden olabileceği zarar seviyesine ulaştığı görülmüştür.

Bu dönem itibariyle, intihar bombalarının artması ve yayılması, ayrıca kitle imha silahlarının kullanımının planlanması yeni terörizmin özellikleri arasındadır. Terörist saldırıların etkisi ve niteliğinde meydana gelen gelişmeler, kitlesel korkuyu ve yıkıcılık kapasitesini arttırmıştır. Yeni teknoloji ile beraber kullanılan silahların niteliği, saldırılarda öldürücülük etkisinin artması, yasa-dışı suç örgütleriyle bağlantıları ve bazı durumlarda bu örgütler gibi çalışması, "yeni terörizm"in uluslararası politika alanında çalışılan ve çözülmesi gereken sorun olarak ilk sıraya oturmasına neden olmuştur.

Terörizmin yeni niteliğinin alternatif bir adlandırması Walter Laqueur tarafından kaleme alınan 1996 yılında Foreign Affairs dergisinde yayınlanan aynı başlıklı "postmodern terörizm" kavramıdır. Terörizmin yeni tipi, devlet destekli özelliği, kitle imha silahlarının kullanma eğiliminin artması ve dini ideolojilerin önemine değinmiştir. Zarar verici gücünün büyüklüğü, taktiklerinin sınırsız oluşu gibi özelliklerinin toplumlar tarafından da fark edildiğine dikkatleri çekerek, toplumların terörizmin yeni türü karşısında savunmasız kaldıklarını belirtmiştir[284].

Yeni terörizmin bir başka adlandırmasını David C. Rapoport, dördüncü dalga terörizmi olarak ifade etmiştir. Yeni terörizmin uluslararası sistemle beslenmekte

[283] Graham E. Fuller, **Yeni Türkiye Cumhuriyeti**, Timaş Yay., İstanbul, 2008, s. 174
[284] Walter Laqueur, "Postmodern Terrorism", **Foreign Affairs**, Vol.75, No.2, 1996, ss. 24-36

olduğunu belirterek, modern terörizmi uluslararası sistemdeki büyük gerilim ve değişimlerin yansıması olarak 1880'li yıllarla başlatmaktadır. Bu gerilimlerin sonucu olarak terörizm, dalgalar biçiminde oluşur. Rapoport dalga kavramını "belirli bir zaman içinde oluşan faaliyet döngüsü" olarak tanımlar. Dalganın en önemli özelliği, onun uluslararası karakteridir. Pek çok ülkede benzer faaliyetler biçiminde oluşmakta olan hâkim enerji, grupların karakterini ve karşılıklı ilişkilerini biçimlendirmektedir. Dalgaya ismini veren özellik başat olmakla birlikte, sadece tek özellik değildir[285].

Rapoport'un teorisinde[286] ilk dalga olan modern devlet-dışı aktör terörizmi, 19.yy.ın sonlarında ortaya çıkmıştır. Özellikle Çarlık Rusya'sında, Avrupa ülkeleri ve ABD'de devrimci, anarşist, anti-monarşist akımlar yükselişe geçmiştir. Teröristlerin kullandıkları yöntemler, daha çok yüksek makamda bulunan resmi görevlilerin cinayetleri biçiminde oluşmuştur.

Terörizmin ikinci dalgası, sömürge devletleri ve imparatorluklara karşı "kendi kaderini tayin hakkı" ilkesi etrafında şekillenen uluslararası sistem içerisinde gelişmiştir. I. Dünya Savaşı sonucu imzalanan Versay Barış Anlaşması, bu dalga içindeki terörist faaliyetlerin ilkelerini oluşturmaktadır. Yenen devletler, bozguna uğramış imparatorluklara bağlı devletlerin ayrılması ve bu ilke çerçevesinde kendi ulus-devletlerini kurmaları için, yeni devletleri desteklemişlerdir. Özellikle anti-sömürgeci hareketler ve ayaklanmalar, bir strateji olarak terörizm biçiminde kullanılmıştır. Örneğin; Hindistan, Pakistan, Burma, Tunus, Fas, Filipinler, Gana, Nijerya'da görülen faaliyetler bu tür içinde değerlendirilmektedir. Anti-sömürgeci mücadele, terörizmde yeni bir dil yaratmıştır. Yahudi Irgun militan grubu lideri Menachem Begin kendilerini "özgürlük savaşçısı" olarak tanımlamıştır. İkinci dalga, ilk dalgaya göre meşru görülerek, yeni dil çekici olmaya başlamıştır.

Üçüncü dalga, Soğuk Savaşın gerilimleri üzerine oturtulan 1960-1970'li yıllardaki uluslararası sistem içerisinde görülmüştür. Uluslararası sistemde "yeni sol" hareketi ile birlikte kapitalist-komünist ideolojinin yarışı vardır. Rapoport, bu dalgayı

[285]David. C. Rapoport, "Generations and Waves: The Keys to Understanding Rebel Terror Movements", **Seminar on Global Affairs**, Columbia University Pres, New York, 2003, s. 2
[286] Rapoport, ss. 4-16

harekete geçiren politik olayın Vietnam Savaşı olduğunu belirtmektedir. Batı dünyasının genç nüfusu 3.dünya ülkelerinin kötü vaziyetlerine sempati ve büyük ilgi duymuşlardır.

Rapoport'a göre, dördüncü dalga, 1979 yılından başlayarak günümüzü de içine alan ve 2025 yılında sonlanacağını öngördüğü dönemdir. Bunu "dini dalga" olarak adlandıran Rapoport, tüm dinlerde bu dalganın örneklerini görmenin mümkün olduğunu belirtmekte ancak bu dalganın merkezine İslamiyeti oturtmaktadır. Bu dalgayı başlatan ve şekillendiren uluslararası sistemde iki olay vardır. 1979 İran Devrimi ve yine 1979 yılında eski SSCB tarafından Afganistan'ın işgali. Bu dalga içinde yöntemsel açıdan yenilik, intihar terörizminin sıklıkla kullanılmasıdır. 11 Eylül 2001 saldırılarından sadece bir yıl önce Jemeah İslamiyah terörist grubunun Endonezya'da Hıristiyan kiliselerini ve Cakarta döviz bürosu gibi küreselleşmeyle özdeşen hedefleri vurduğu görülmektedir. Saldırılardan iki yıl önce aynı grup Bali'de Kuta Resort'ü bombalamıştır. Bu saldırıda çoğunluğu Avustralyalı turist olmak üzere 200'ün üzerinde insan ölmüştür[287]. İslami olmayan dini Japon terör örgütü Budist Aum Shinrikyo (Yüce Gerçek), ilk olarak 1994 yılında Matsumoto şehrine, daha sonra 1995 yılında Tokyo metrosuna kimyasal silah kullanarak saldırıda bulunmuştur. Terörizmde ilk defa kitle imha silahı kullanılışına örnek bir saldırıdır[288].

Dördüncü dalga terörizmini tetikleyen üç unsur vardır: Küreselleşme, dini ideoloji ve şiddet, kitle imha silahlarının artmasıdır[289]. Bu dalganın bitiş tarihi olarak 2025 yılının neden seçildiği tam olarak belirgin değildir, açıklanamamıştır.

Soğuk Savaş Dönemiyle birlikte terörizm, öne çıkan temel özellikleri çerçevesinde sınıflandırılabilir. II. Dünya Savaşı ertesinde komünizmle özdeş sayılan eylemler "kızıl terör", 1970'li yılların sonlarından itibaren "bölgesel ayrılıkçı terör", 1990'larda "etnik terör" ve 11 Eylül saldırıları ile birlikte genellikle Batı tarafından

[287] Paul J. Smith, "Fourth Wave Terrorism and The International System", **ProQuest Inf. And Learning Company**, 2005, (UMI No. 3171072), s.5, Rapoport, s. 15
[288] Onur Öymen, **Çıkış Yolu Dış Baskılara Karşı Tam Bağımsızlığı Korumak**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2008, s. 36
[289] Smith, s. 8

dillendirilen "İslami terör" veya "yeşil terör" veya "din temelli terör" olarak sınıflandırma yapmak mümkündür[290].

### 2.3.2. Terörizm ve Uluslararası Sistem İlişkisi

11 Eylül olaylarının hemen akabinde, pek çok siyasal bilimci, araştırmacı ve köşe yazarı tarafından, 11 Eylül saldırılarının uluslararası sistemi kökten değiştirdiği ve terörizmin devletler için stratejik bir tehdit haline geldiği belirtilmiştir. Bu olaylar, Amerikalı yetkililer açısından "istihbarat başarısızlığı" olarak nitelendirilirken, Birleşik Devletler hükümeti dış politikasını, terörizme karşı küresel bir savaş rehberliğine dayandırmıştır.

Terörizm, şiddete dayanan bir olgudur. Terörizm etkisini, gözlenen saldırıları kadar, amaçlarında da hissettirmektedir. Terörist saldırının çapı bu açıdan önemlidir. 11 Eylül gibi büyük çaplı saldırıların, etkisi de geniş yankı uyandırmaktadır. Terörizmin uluslararası sisteme etkisi konusuna şüpheci yaklaşan bazı görüşler vardır. Özellikle "insan kaybı" ölçütünde konuyu değerlendirenler için, terörizmin etkisinin sınırlı olduğunu ileri sürenler bulunmaktadır. Bu bakış açısıyla, 1980 ve 90'lı yıllar itibariyle terörizme kurban gitmiş Amerikalı sayısı 871 olarak belirlenmiştir. Ancak, sigara, trafik kazaları gibi etkenler, Amerikalıların hayatını terörizmden daha çok tehdit etmektedir. Otomobil kazalarından yılda ortalama 43.000 kişi, medikal hatalardan ortalama 98.000 Amerikalı hayatını kaybetmektedir[291].

Uluslararası sistemin Soğuk Savaş sonrası dönemde almış olduğu biçim, bazıları tarafından ABD önderliğinde tek kutuplu bir sistem olarak değerlendirilmekle birlikte, 1990'lı yıllardan itibaren özellikle Sovyet sisteminin çözülmesiyle beraber, yeni bir sistemin ortaya çıktığı, ancak doğasının tam olarak anlaşılamadığı göze çarpmaktadır. Bu durumun nedeni, Yeni Dünya Düzeni olarak adlandırılan yeni sistemin, özünü yansıtması, bir başka deyişle sisteme, *düzensizliğin* hâkim olmasından kaynaklanmaktadır. ABD'nin özellikle askeri ve ekonomik güç

[290] Beril Dedeoğlu, "Terörizm ve Terörizmle Mücadelenin Paradoksal Olguları", **Avrasya Dosyası**, Cilt.12, Sayı.3, 2006, s.6
[291] Smith, s.95

açısından önde olduğu kabul edilmekle birlikte, bir uluslarüstü örgüt olarak AB, Japonya, Hindistan, Çin, Brezilya gibi yeni potansiyel güçlerin ortaya çıkmasıyla sistem, çok kutuplu bir niteliğe büründüğünün ipuçlarını vermektedir.

Bu dönemin temel karakteristiğini "Medeniyetler Çatışması" tezi etrafında açıklayan Huntington'a göre, Soğuk Savaş sonrası yeni dünyada mücadele; ideolojik ve ekonomik[292] temelli değil, kültürel, etnik ve dini bir eksene doğru kayacaktır. Çatışma, Batı medeniyeti ve Batılı olmayanlar arasında yaşanacaktır. Ortadoğu kaynaklı terör örgütleri ve 11 Eylül saldırıları, Huntington'un tezinin meşru bir zemine oturmasına yardımcı olmuştur. Ancak sisteme yüklenen, aidiyetlerin etnisite ve din üzerinden arandığı, kimlik olgusunun ön plana çıkarıldığı bu dönemde, terör kavramının önüne "*dini***"** sıfatının eklenmesi, uluslararası sistem ve terörizm olgularının birbirine içkin olduklarını ispatlar niteliktedir.

Modern devletler sisteminin gelişimiyle birlikte, teröristlerin tıpkı devletler gibi güç arzusunda oldukları göze çarpar. Tarihsel süreç içinde pek çok terörist saldırı, cinayet ve suikast olayı görülmüştür. Bu olayların sistem içinde marjinal kaldığı söylenebilir. Ancak, I. Dünya Savaşı'nı başlatan ilk kıvılcım olan Avusturya-Macaristan veliahdının öldürülmesi olayı, terörist bir saldırı olmakla beraber, savaşın asıl nedeni değildir.

Dünya çapındaki büyük savaş ve gerilimlerin, uluslararası sistemin şekillenmesi ve yeni bir düzenin oluşumundaki rolü büyüktür. 11 Eylül olaylarını, kendinden önceki terörist saldırılardan ayıran, hedefi ve saldırının etkisinin geniş çaplı oluşudur. Ayrıca, sistem içinde başat aktör olarak ABD'nin dış politikasının eksenini terörizmle mücadeleye dayandırması, böylelikle sisteme şekil verme çabaları, doğal olarak 11 Eylül saldırılarının önemini arttırmaktadır.

11 Eylül saldırıları, " uluslararası sistemin temel aktörü, devlettir" görüşünü savunan realist yaklaşımın yeniden ele alınmasını beraberinde getirmiştir. Devlet-dışı aktörlerin, oluşan yeni sistem içindeki rollerinin arttığı, tehditlerin sadece

[292] Huntington'ın tezi Fukuyama'ya bir cevap gibi görünse de, her iki tezin Amerikan dış politikası ve amaçlarına uygun bir zemin hazırlaması bakımından paralellik gösterdiği göze çarpmaktadır.

devletlerden değil, kendileri gibi devlet- dışı aktör olan suç örgütleri ile işbirliğine girişen veya bir suç örgütüne dönüşebilen aktörlerden de gelebileceği görüşü yaygınlık kazanmıştır. Ancak, uluslararası arenada önemi artan devlet- dışı bu terörist grupların, devlet desteği olmadan etki kapasitelerinin genişliği ve başarı dereceleri tartışmalıdır. Kissinger'a göre, küresel terörizm ancak devletler tarafından beslenerek gelişebilir. Devletler, terörist grupları açık bir biçimde desteklemezler. Kendi sınırları içinde onların barınmasına, faaliyetlerine izin vererek, onlara maddi anlamda yardım ederek desteklerler. En kapsamlı siyasal örgüt olması açısından devletlerin yardımı olmaksızın, terörist grupların silah elde etmeleri, bunların taşınması, saklanması, sınırlardan geçirilmesi, ticareti gibi eylemlerin gerçekleştirilmesi mümkün görünmemektedir[293].

### 2.3.3. 2003 Irak İşgali

Gelişmiş endüstriyel ekonomiler, Körfez'den sağlanan enerjiye dayanmaktadır. Bölgenin radikalleşmesinin Kuzey Afrika'dan Orta Asya yoluyla Hindistan'a kadar olan alanı etkilemesi muhtemeldir. Bu nedenle, bölgede ABD'nin politikalarına Wilson'un bakış açısı kılavuzluk edemez. Körfez Savaşı sonrası 687 no'lu BM Güvenlik Konseyi Önergesi ile Irak devletinde özellikle kitle imha silahlarına yönelik denetim sistemi kurulmuştur. 2003 yılında Irak'a tekrar müdahale edilmesi ve Saddam rejiminin kaldırılması nedenleri, Saddam'ın Körfez Savaşı sonrası imzalanan ateşkes şartlarını çiğnemesidir. 1996 yılında ülkenin kuzeyinde, Kürt hareketi desteklemek üzere kurulan Amerikan özerk kurumları Saddam tarafından kaldırılmış; bu dönemde çok sayıda insan kaybı yaşanmıştır. Ayrıca kitle imha silahlarının üretimine yönelik programlar hazırlandığı iddia edilmiştir. BM nezdinde Irak'a karşı uygulanan yaptırımlara Rusya, Çin ve Fransa karşı çıkmıştır[294].

Irak topraklarının önemi, Körfez Savaşı döneminde ABD Dışişleri Bakanlığı yapan James Baker tarafından da tekrarlanmıştır; *"Sanayi dünyasının ekonomik can*

[293] Henry A. Kissinger, "US Policy Towards Iraq", Federal New Service, 26 Eylül 2002, Aynı görüş için bkz. Yaşar Büyükanıt, "Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik", Konulu Uluslararası Sempozyum Açılış Konuşması, 29 Mayıs 2003, İstanbul, s. xx, Derrida, s. 57
[294] Kissinger, Amerika'nın Dış Politikaya İhtiyacı Var mı?, ss. 172-175

*damarı Körfez'den çıkmaktadır ve böyle bir diktatörün bunun üstüne oturmasını kabul edemeyiz."*[295]

11 Eylül saldırılarının ardından bir CIA ajanı, El Kaide militanlarının Rus cephaneliğinden on kiloton nükleer bomba elde ettiklerini rapor etmiştir. El Kaide bu silahları, Rusya'daki Çeçen ayrılıkçılar vasıtasıyla ele geçirmiştir. Dolayısıyla ABD, nükleer bir tehdit altında bulunduğunu ileri sürmektedir[296]. Bush yönetimi terörizmle savaş stratejisinde, "şer ekseni" olarak tanımladığı Irak, İran ve Kuzey Kore gibi devletleri tehdit olarak algıladığını belirterek, onlarla açıkça cepheleşmeyi tercih etmiştir. Bush doktrininin temel ilkesi olan önleyici saldırı, düşman kendisine saldırmadan, düşmanlarına saldırma hakkını kendinde saklı tutmaktaydı. ABD, Irak'ın El Kaide ile bağlantılı olduğunu, kitle imha silahlarını ürettiğini ve bu silahları terör örgütlerine verebileceğini iddia etmiştir. Irak'ta hâkim olan rejimin baskıcılığına da değinen ABD yönetimi, ülkeye ve bölgeye istikrar getirmenin şart olduğunu sık sık dile getirmeye başlamıştır.

ABD tarafından tanımlanan "şer ekseni" devletler[297], Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve komünist tehdidin ortadan kalkması ile ilk kez, yeni bir tehdit unsuru olarak 1990 Körfez Krizi döneminde dile getirilmiştir. "Serseri devletler" veya "haydut devletler" biçiminde tanımlama, dönemin ABD Genelkurmay Başkanı Carl E. Vuono tarafından yapılmıştır. ABD Savunma Bakanı Dick Cheney "Serseri Devletler Stratejisini" geliştirerek, bu devletleri üç kategoride değerlendirmiştir. Bu sınıflandırma içinde "aday serseri devletler" sınıfında olan Türkiye, bu grubun içine hegemonya kurma ve kitle imha silahlarına sahip olma arzusu olduğu varsayımıyla alınmıştır[298].

---

[295] Aktaran: Erol Bilbilik, **Küresel Dünya Politikaları ve Ulusal Seçenekler**, Kaynak Yay., İstanbul, 2002, s. 107

[296] Graham Allison, **Nükleer Terörizm Önlenebilir Nihai Felaket**, çev. Güneş Ayas, Salyangoz Yay., İstanbul, 2006, ss. 9-11

[297] Derrida, Bush ve müttefikleri tarafından dile getirilen "şer ekseni" suçlamalarını, bir balon gibi dini çağrışımlar, çocuksu aldatmacalar ve cehalete sürükleyen bir gizemleştirme yanı olduğunu belirterek, bu niteliklerin ifşa edilmesi gerektiğini ve asıl tehdidin topyekun yaşama karşı gerçekleştirilmek istendiğinin altını çizmek gerekliliğine işaret etmektedir. Derrida, s.51

[298] Bilbilik, ss. 106-109

BM Güvenlik Konseyi'nde meşruiyet zemini bulamayan Irak işgali, hem ABD hem de diğer devletler nezdinde tartışma ve ayrılıklara neden olmuştur. ABD yönetimi içinde "Şahinler" ve "Güvercinler" ayrımı yaratan savaş, uluslararası alanda Almanya ve Fransa'nın Irak'ta bir savaşa karşı ortak açıklamasıyla yeni bir boyut kazanmıştır. Ancak İngiltere, İspanya, İtalya, Danimarka, Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan'ın ABD'nin Irak politikasını desteklediğini açıklayan sekizler bildirisi olarak da bilinen ortak dayanışma mesajı, AB'nin kendi içinde çatlaklıklara neden olmuştur[299].

11 Eylül olayları sonrası ABD'nin AB'ye yönelik ayrıştırma politikaları güttüğünü belirten görüşler mevcuttur. Avrupa'nın Alman militarizmini yıkmak için iki dünya savaşı geçirdiğini belirten Healey, ABD'nin Yeni Dünya Düzeni ile yeniden bu ruhu canlandırmak çabası içinde olduğunu iddia etmektedir[300]. Kissinger, Soğuk Savaş döneminde ABD ve Avrupa devletlerinin ortak amaçları olduğu, müttefikler zor durumda kaldıklarında, ABD'nin kendi küresel sorumluluklarını yerine getireceğinden Avrupa devletlerinin emin olduğunu belirtmektedir. Ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, ortak amaçların doğasının doğruluğundan şüphe ettiklerini, yük paylaşımı konusunda isteksiz davrandıklarını ifade etmektedir. Ayrıca küresel bir aktör olma yolunda ilerleyen AB'nin, Avrupa kimliği arama politikasını, ABD'ye meydan okuma olarak algılamaktadır. Pek çok ulusüstü Avrupa savunucusu, gerçek Amerikan çıkarlarının, Avrupa'nın ulusal devletlere bölünmesinde yattığını, böylece Avrupa içindeki rekabetleri sömürerek, ABD'nin egemenlik sağlama yeteneğinin artacağını ileri sürmektedir[301].

ABD'nin Afganistan ve Irak'a yönelik askeri müdahaleleri, uluslararası hukuka rağmen gerçekleştirilmiştir. Irak'a kanıtsız bir "önleyici savaş", dünya barışını garanti altına alan uluslararası hukuk ve Batı'nın üretmiş olduğu hukuk devleti gibi değerler için bir yenilgi olmuştur. Bu durum hem dünya kamuoyunda Amerikan karşıtlığını pekiştirirken, hem de Amerikan kamuoyunun ABD yönetimine

[299] Yıldızoğlu, Hegemonyadan İmparatorluğa, s.176
[300] Healey, s.19
[301] Kissinger, Amerika'nın Dış Politikaya İhtiyacı Var mı?, ss. 40-46

karşı olumsuz duygu beslemesine neden olmuştur[302]. ABD'nin 1991 yılında Saddam'a karşı gerçekleştirdiği savaşın meşruluğu tartışılmazken, 2003 Irak Savaşı'nın Amerikan hegemonyasının sonunu getirdiği görüşleri hız kazanmıştır. Ayrıca İsrail- Filistin sorununa çözüm bulmak amacıyla gerçekleştirilen Camp David görüşmelerinin başarısızlığı, ABD hegemonyasını sarsan diğer bir olay olarak gösterilmektedir[303].

Lipson'a göre, ülkeler başkalarının deneyimlerinden yararlanabilirler ve yararlanmaları da gereklidir. *"Ancak, hiç kimse başka bir halka demokratik bir sistemi dışarıdan veremez. Ayrıca hiçbir toplum demokrasiye rahatça, kolayca veya çabucak ulaşamaz."* [304]

Demokrasi, tüm insanlık için evrensel geçerliliği olan bir yönetim biçimidir ve özü bireyin değerine saygı ilkesine dayanır. Demokrasinin temel ilkelerinden biri, bireyin özgür iradesiyle siyasal karar alma mekanizmasına katılımını gerektirir. Lobilerin baskısına dayalı olarak işleyen Amerikan siyasal sisteminde, daha önce pek çok oylamada olduğu gibi, 5 Mart 2010 günü ABD Temsilciler Meclisi Dış İlişkiler Komitesi'nde, beş saat süren ve bir milletin tarihini yargılayan asılsız Ermeni soykırımı oylamasında, meclis üyelerinin oylarının tek tek hangi doğrultuda yönlendirildiğine dünya tanıklık etmiştir. Kullanılan tercihlerin arkasında hangi hesapların, hangi sözlerin verildiği bilinmemekle birlikte, oylamaya özgür iradenin hâkim olmadığının bilindiği bir gerçektir.

---

[302] Nebil Reyhani, "Irak'a Kant Çıkarması", **Cogito**, Sayı. 39, 2004, s.361

[303] Recep Boztemur, "Irak Savaşı Sonrası Orta Doğu", **Beşinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., İstanbul, 05-06.06.2008, s. 160, ABD'nin gücünün düşüşüne dair çeşitli görüşler mevcuttur. ABD hükümetinin Ulusal İstihbarat Konseyi Projesine göre, *"Amerikan başatlığı 2025 yılına kadar azalan bir özellik gösterecektir, geleceğin yarışmacı dünyasında "askeri güç" daha az önemli olacaktır."* Rusya Devlet Başkanı Medyedev, 2008 finansal krizinin, Amerika'nın küresel liderliğinin sonunun geldiğinin işareti olduğunu belirtmiştir. Nye ve Wohlforth'a göre, devletlerin yaşam zamanlarının tahminleri insan yaşamına benzememektedir. Ayrıca, sosyal bilimler büyük güçlerin yükseliş ve düşüş oranlarını tahmin edebilecek teorilerden yoksundur. Bkz. William C. Wohlforth, "The Stability of a Unipolar World", **International Politics Enduring Concepts and Contemporary Issues**, der. Robert J. Art ve Robert Jervis, Longman, New York, 2003, s.472, Joseph S. Nye, "American Power in 21st Century", http://www.koreatimes.co.kr/www/news/opinion/2009/09/137_51780.html

[304] Leslie Lipson, **Demokratik Uygarlık**, çev.Haldun Gülalp, Türker Alkan, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara, 1984, s.10

Kissenger'a göre, Orta Doğu bölgesinde yaşanan çatışmalar, demokrasi ile ilgili değildir. Çünkü İsrail dışında, bu bölgedeki ülkelerin hiç biri demokratik değildir ve çıkarları ABD ile uyuşmamaktadır. Endüstriyel demokrasiler Körfez'deki petrole ulaşamamayı kabul etmezler ve Körfez'in kendilerine düşman bir ülke veya ülkeler grubu tarafından yönetilmesine razı olmamaktadırlar. Bu nedenle bölgedeki "düşman" kavramı, değişkendir. 1979 İran Devrimi'ne kadar, bölgede Amerikan güvenlik politikasının teminatı İran iken, Devrim sonrası, Batı çıkarlarını koruma görevi Irak'a geçmiştir. İran Savaşı sonrasında Kuveyt'i işgal eden Irak, bölgedeki güvenliği tehdit eden düşmana dönüşmüştür[305].

ABD kuvvetleri, 2003'teki Irak işgali boyunca pek çok tarihi eseri yıkarak, insanlık tarihini yansıtan uygarlıklara ait en eski kalıntıların bulunduğu müzeyi talan etmiştir. Münif, Amerikan uçaklarının Körfez Savaşı sırasında da Irak'taki anıt ve tarihi binaları bombaladığını belirtmektedir. Münif ABD'nin bu tavrını, sadece yaşlı ulusların sahip olduğu dilsel şahsiyet, tarihi görüş açısı ve insanları bir arada tutan tarihsel ve coğrafi bağlardan yoksun olmasıyla açıklamaktadır. *"Kültürün yerine kitle iletişim araçlarını, uygarlığın yerine teknolojiyi ve insanın yerine makineyi koymak imkânsızdır"*[306]. Huntington'a göre, ABD'nin önderliği tehdit altındadır. ABD olası düşüşünü engellemek ve uygarlığının devamını sağlayabilmek için, Batı uygarlığı kimliğini sağlamlaştırmalıdır. Temel inanç ve değerlere sahip çıkarak, Avrupa ile uygarlık temelinde işbirliğini güçlendirmelidir[307].

AB tehdit ve cezaya başvurmayarak cazibe merkezi olmakta, uzun dönemli planlar yaparak dost kalmayı başarmaktadır. Ancak ABD'nin Irak demokrasi modeli ve Latin Amerika'da darbe sonrası oluşturduğu hükümetlerin başarısızlığı, küresel bir aktör olarak prestijini erozyona uğratmaktadır. Günter Verheugen, Avrupa Birliğini "mıknatısa" benzetmiştir. AB, çekiciliğini önceleri tam üyelik ile sağlarken, daha sonra aday ülkeler ve Komşuluk Politikası'nda sunduğu ilişki yapıları ile devam ettirmeye çalışmaktadır. Emerson AB içinde Avrupalılaşmayı, "demokrasinin çekim

[305] Henry Kissinger, Amerika'nın Dış Politikaya İhtiyacı Var mı?, s. 149
[306] Münif, ss. 54-56
[307] Arıboğan, Kabileden Küreselleşmeye Uluslararası İlişkiler Düşüncesi, s. 236

modeli" olarak ifade etmiştir. AB'nin koşulluluk ve demokratik açılımları ile kendisine aday ve üye 21 ülkenin demokratikleşmesini açıklamaktadır[308].

## 2.4. SOĞUK SAVAŞ SONRASI ULUSLARARASI SİSTEMDE DEĞİŞEN OLGU VE ALGILAR

### 2.4.1. Küreselleşme ve Ulus-devletin sorgulanması

Küreselleşme, ekonomiden siyasete, kültürden ahlaki değerlere kadar tüm alanların karşılıklı etkileşimini içermektedir. Karşılıklı bağımlılık olgusu ile ekonomik anlamda küreselleşme, 1990'lı yılların sonucu değildir. İlk ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkiler, Avrupa devletlerinin 15. yüzyıldan itibaren gerçekleştirmiş oldukları coğrafi keşifler ile başlamıştır[309]. 19. yüzyılda izlenen emperyalizm politikası ile Batı değerleri, diğer toplumları hızlı bir etkileşim içine çekmiş ve benimsenmeye başlamıştır. Günümüzde iletişim, ulaşım ve teknolojik alandaki gelişmeler, küreselleşme olgusuna hız kazandırmıştır.

Küreselleşme temelini liberal düşünceden almaktadır. Liberal düşünce, ekonomik ve siyasal özgürleşmeye işaret eder. Ekonomik kalkınmanın, ancak devlet müdahalesi olmaksızın, sermaye piyasasının serbest hareketi ile sağlanabileceğini savunur ve korumacı politikaların terk edilmesi gerektiği düşüncesine dayanır. Devletin küçültülmesini ve ekonomik özgürleşmenin siyasal özgürleşmeyi de beraberinde getireceğini öngörür. Dolayısıyla ulus-devlet bu özgürleşmenin önünde sınırlayıcı bir engeldir[310].

Liberal düşünce, ulus-devleti sorgularken, özgür birey ve farklı kimliklere vurgu yapmaktadır. Küreselleşme sürecinde, farklılığa, çok sesliliğe, yerelliğe, özgün olmaya önem verilmektedir. Küreselleşme, bir yandan özellikle iletişim olanaklarının artması ile sınırların kalkması ve farklılıkların giderilmesini amaçlarken, diğer yandan dini ve etnik temele dayanan yeni kimlikleri ve farklılıkları körüklemektedir.

---

[308] Michael Emerson, Gergana Noutcheva, "Europeanisation as a Gravity Model of Democratisation", **Conference of the Center for Democracy**, Development and the Rule of Law", Stanford University, 2004, s.1

[309], Deniz Ülke Arıboğan, **Tarihin Sonundan Barışın Sonuna**, Timaş Yay., İstanbul, 2003, s.185

[310] Tülay Özüerman, **Türkiye'nin Batılılaşma ve Demokratikleşme Açmazı**, Dokuz Eylül Yay., İzmir, 1998, s. 37

Refah devletinin Sovyet sisteminin çözülüşü ile çökmeye başlaması, kaçınılmaz olarak kapitalizmin bir düzen olarak her yönüyle yeniden yapılanması sorununu gündeme getirmiştir. Refah devletinin oluşumunu sağlayan politik süreç, 1980'li yıllarda pazarın koşulsuz egemenliği, özelleştirme ve devletin küçültülmesi gibi değerlerin ön plana çıkması ile güç kaybetmiştir. Bu değerlerin, Reagan ve Thatcher tarafından uygulama alanı bulduğu politik yaşamda, "Yeni Sağ" söylemi ile özgürlüğün altı çizilerek, klasik liberalizm yerini yeni liberalizme bırakmıştır. Burada dikkat çekilmesi gereken husus, liberalizm ile tutuculuğun (muhafazakârlığın) bütünleşmiş olmasıdır[311].

Küreselleşmenin ekonomik ve siyasal boyutunun yanında, kültürel boyutu da vardır. Özellikle tüketim toplumuna ait tüm değerler evrenselleşmiş durumdadır. Dünyanın her yerinde belirli giysi markaları tercih edilmekte, büyük şirketlerin eliyle yürütülen fast-food türevi yiyecekler tüketilmekte, aynı film starlarına sempati duyulmaktadır. Özellikle internetin yaygınlaşması ve İngilizcenin, sınırlarını ve Avrupa kıtasını aşması ile evrensel bir dil haline gelmesi, küreselleşmenin sosyal ve kültürel yaşama dönük sonuçlarıdır. Sosyal ve ahlaki değerler evrenselleşmeye, yerel hukuk kuralları evrensel standartlara kavuşmaya başlamıştır. 1990'lı yıllarla birlikte, insanlar küresel kimliklerini oturtarak, kendilerini dünya vatandaşı olarak tanımlama eğilimi göstermişlerdir. Ancak, insanlar homojen bir yapıya ulaşacakken, farklılıklarının bilincine varmışlar ve bu durum etnik ve dini çatışmaları körüklemiştir. Ayrıca zengin ve yoksul arasındaki uçurum, küreselleşmenin hızına paralel olarak giderek artmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde, birçok eski kavram önemini yitirmiş ve yeni kavramlar anlamlı hale gelmiştir. Savaş yerine, düşük yoğunluklu çatışma; ideolojik gerilim yerine, medeniyetler arası çatışma; devlet yerine, devlet-dışı aktör; ulusal yerine, küresel kavramları popüler hale gelmiştir[312].

Küreselleşmenin etkinliğinde iletişim faktörünün rolü büyüktür. İletişim ile sınırlar aşılabilmekte, dünya küçülmekte ve farklılıklar ortadan kaldırılabilmektedir. Dünyada herkes tek bir noktada toplanabilmektedir. Örneğin, internet vasıtasıyla

[311] Gencay Şaylan, **Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi**, İmge Yay., Ankara, 2003, ss. 131-144
[312] Arıboğan, Tarihin Sonundan Barışın Sonuna, ss. 184-188

dünyanın herhangi bir yerinde herhangi biriyle iletişime geçilebilmekte, yine I. Körfez Savaşı'nda olduğu gibi, tüm dünyada insanlar evlerinde yemek yerken, otururken canlı yayından savaşı izleme olanağına sahip olabilmektedirler.

Keohane ve Nye, 1970'lerin "karşılıklı bağımlılık" kavramını andırır biçimde, 1990'ların gözde kavramlarından birinin "küreselleşme" olduğunu belirtmektedir[313]. Küreselleşmenin çok kıtalı mesafeleri kapsaması bir zorunluluktur. Ancak küreselleşmenin evrenselliği tartışılabilir. Onlara göre, küreselleşmenin "mesafenin ölümünü" getirdiği yaklaşımı, bilgi çağının savaş çığlığıdır. Dünyaya küresel perspektifle bakıldığında, Amerika kıtasındaki nüfusun dörtte birinden fazlası interneti kullanabiliyorken, bu oran Güney Asya için onbinde birlerdedir. Günümüzde, dünyadaki insanların çoğunun telefonu yoktur, yüz milyonlarca köylü ücra köylerinde dünya piyasalarına veya küresel fikir akışına zayıf bağlarla yaşamaktadır. Kürselleşmeyle birlikte, zengin ve fakir arasındaki uçurum giderek artmıştır. Bu bağlamda küreselleşme ne homojenleşme, ne de eşitlikçilik anlamına gelir. Küreselleşmenin daha uzağa, daha hızlı, daha derine ve daha ucuza gittiği düşüncesinin kısmen doğru olduğunu belirten Keohane ve Nye, fiziki malların hareketinin sermayeye göre daha yavaş işlediğine dikkat çekmektedirler. Otomobiller veya çiçekler bilgisayarda dijital formata dönüştürülemezler. Tokyo'dan Cakarta'ya gönderilecek bir otomobil anında ve ucuza gönderilemez. Ancak New York borsasında satılan bir senet, anında Moskova'dan alınabilmektedir[314].

Kültürel küreselleşmeden söz edebilmek için, yeni kavramların nasıl anlaşıldığına ve kabullenildiğine, farklı insan topluluklarının tavırlarına ve beklentilerine dikkat etmek gereklidir. Amerikan popüler kültürü, bazı kültürlerde gençler tarafından yeni değerler ve yaşam biçimleri yaratan bir olgu şeklinde

[313] Aynı görüş için bkz. Michael Zürn, "From Interdependence to Globalization", **Handbook of International Relations**, der. Walter Carlsnaes, Thomas Risse ve Beth A. Simmons, SAGE, London, 2005, s. 235

[314] Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye, "Küreselleşme: Yeni Olan Ne? Olmayan Ne? (Ve Kime Ne?), **Foreign Policy**, Yıl.3, Sayı. 9-10, 2000, ss. 128-130

yorumlanırken, örneğin bir beyzbol şapkası Tahran'daki bazı gençler için Büyük Şeytan'ın, bazıları için ise kurtuluşun simgesi olabilmektedir[315].

Falk, küreselleşmenin ekonomik boyutunun neo-liberalizm ile özdeş olduğuna dikkat çekmektedir. "Washington uzlaşması" olarak da bilinen neo-liberalizm ideolojik bakış açısı politikalarının içeriği; liberalleşme, özelleştirme, ekonomik kısıtlamaların en aza indirilmesi, sosyal politikalardan geriye dönüş, kamusal nitelikli mallara olan harcamaların azaltılması, mali disiplinin sıkılaştırılması, örgütlü işgücü üzerinde sıkı denetim, serbest sermaye akışının desteklenmesi, vergi indirimleri ve sınırsız para hareketliliğidir[316].

#### 2.4.1.1. Ulus-Devlet ve Egemenlik

Ulus-devlet, egemenliği ulusa dayanan ve ulusal çıkarını koruyabilen devlettir. Çıkarına sahip çıkamayan devlet için, ulus-devlet yapısının zayıfladığı söylenebilir. Ulus-devlet yapısının bozulduğu ve sorgulandığı günümüzde, ulus-devletin çözüldüğünü söylemek için Batı demokrasilerine bakmak gereklidir. Tam anlamıyla ulus-devleti kurmayı başaran Batı ülkeleri, ne zaman ki ulus-devlet kimliklerinden sıyrılarak ve milliyetçiliği terk ederek, bir üst otoriteye egemenliklerini teslim ederlerse, ulus-devletin çözülüşünden söz edilebilir. Ulus-devleti zayıflatan bir unsur, egemenliğe sahip ulusun ve/veya egemenliğinin eritilmesi biçiminde gerçekleşir.

20. yüzyıla ulus-devletler damgasını vururken, 20. yüzyılın ikinci yarısında, BM gibi küresel, AB gibi ulusüstü, NAFTA ve Mercosur gibi bölgesel aktörler ortaya çıkmış ve dünya politikalarını etkiler hale gelmiştir. Klasik anlayışta ulus-devletlerin en temel özelliği olan egemenlik, II. Dünya Savaşı sonrası süreçte, hem siyasal hem de hukuki anlamda mutlak olma özelliğini yitirmiştir. Devletlerin kendi iradeleriyle gerçekleştirdikleri uluslararası antlaşmalar ve kendi iradeleri dışında uluslararası toplumda yaygın kabul gören düzenlemeler, egemenliği ciddi anlamda sınırlandırmaktadır. Ayrıca, Uluslararası Hukuk alanında "rıza" doktrinine karşı, iki

[315] Keohane ve Nye, s.135
[316] Richard Falk, **Yırtıcı Küreselleşme**, Küre Yay., İstanbul, 2002, s.2

kutuplu sistemde belirginleşen, uluslararası toplumun üyelerinin büyük çoğunluğu tarafından kabul edilen anlaşmalara, imza koymayan devletleri de bağlayıcı niteliği olan "oydaşma" doktrini giderek ivme kazanmıştır[317].

Talbott'a göre, ulus-devlet kavramının iki sorunu vardır. İlk olarak, bu kavram uç noktasına götürüldüğünde, yeryüzündeki binlerce ulusun kendi devletine sahip olması gerektiği anlamına gelir. Bu durum BM'in genişlemesi ve uluslararası ilişkilerin çok daha karışık hale gelmesine neden olacaktır. Bir diğer sorun ise, yeryüzünde saf bir ulus-devletin olmamasıdır. Etnografik sınırlar genel olarak siyasal sınırlarla örtüşmemektedir. Bu durum ise, tıpkı Avrupa'da olduğu gibi, sık sık savaşlarla kıtaların haritalarının yeniden kanla çizilmesi ile sonuçlanmaktadır[318].

I. Dünya Savaşı sonrası düzeni belirleyen Wilson'ın 14 prensibinden "kendi kaderini tayin hakkı", savaş sonrası ulus-devletlerin sayısının artmasında etkin olmuştur. Bu prensip, Wilson'un kendi dönemi ve yönetiminde kuşkuyla karşılanmış ve gelecekteki olumsuzlukların bir işareti olarak görülmüştür. Dönemin ABD Dışişleri Bakanı Robert Lansing, kendi kaderini tayin hakkının *"tatminsizlik, karışıklık ve isyan"* yaratmasının olası olduğunu ve terimin kendisinin *"düpedüz bir barut fıçısı"* olduğunu belirtmiştir[319].

Lipson'a göre, ulus-devlet siyasal örgütlenmenin ana birimi olarak işlev görüyor olmakla birlikte, Yunanlıların "Polis"i Philip ve İskender çağına nasıl ayak uyduramadıysa ulus-devlet de çağdaş gereksinimlere aynı ölçüde ayak uyduramamaktadır. Bu nedenle, tıpkı daha önceki benzeri yapılanmalar gibi yok olmaya mahkûmdur[320]. Huntington'a göre ise ulus-devletler kimliklerini ve çıkarlarını medeniyetlerine göre tanımlamakla birlikte, dünyada meydana gelen olayların en güçlü aktörleri olmaya devam edecektir[321].

---

[317] Sönmezoğlu, Uluslararası İlişkilere Giriş, s.72
[318] Strobe Talbott, "Karşılıklı Bağımlı Bir Dünyada Kendi Kaderini Tayin Hakkı", **Foreign Policy**, Yıl.3, Sayı. 9-10, 2000, s. 101
[319] Aktaran Talbott, s. 101
[320] Lipson, s.1
[321] Samuel P Huntington, "Cevap: Medeniyetler Çatışması Değilse Nedir? Soğuk Savaş-Sonrası Dünyasının Paradigmaları", **Türkiye Günlüğü**, çev.Mehmet Öz, Sayı.24,1993, s.77

Badie, devlet krizinin Güneyde daha belirgin olduğunu ileri sürmektedir. İthal edilen devlet modeli ve Batılı devlet evrenselleşmesinin başarısızlığı, Afrika ve Asya'da kanlı çatışmaların temel nedenini oluşturmaktadır. Güneyde siyasal otoritelerin çöküşü ve kurumların çözülmesi, uluslararası dengeleri işlevsiz kılmaktadır. Ancak bu durum, kabileler, klanlar, dinsel gruplar ve hatta mafya oluşumları için bir fırsat olarak görülmektedir[322].

Rosenau, Soğuk Savaş sonrası dönemde ulus-devletin kilit aktör olma özelliğini kaybettiğini belirtmektedir. Otorite krizleri ve küreselleşmeyle birlikte, ulusal ekonomilerin dünya ekonomisine entegre olma çabaları, ulus-devletin konumunu dönüştürmüştür. Devletin temel aktör olma durumunun aşındığı bu süreç, çok merkezli dünyanın doğuşunu hazırlamış, aynı zamanda devletin ekonomi üzerindeki denetimi azalmaya başlamıştır[323].

Huntington'un "medeniyetler çatışması" ve onun öncesinde Toynbee tarafından ortaya atılan "meydan okuma ve cevap verme" tezleri, Batı dışındaki diğer kültürlerin uygarlığa katkılarını görmezden gelmektedir. Bu tezler, çatışmayı savunduğu için, uluslararası işbirliğini, barışı ve karşılıklı güveni zedelemektedir. Ülkeler arasında güven bunalımını körüklemektedir. Bu bağlamda gerek dünya vatandaşlığı, evrensel kültür adları altında dünya çapında tek kültürlülüğün savunulması, gerekse alt kimlik, üst kimlik ayrımları ile desteklenen mikro milliyetçilik akımları, ulusal kimlikleri erozyona uğratarak, güven bunalımlarını beslemektedir. Ülkelerin refahını artması, o ülkelerin ulusal kimliklerini geliştirirken, kimlik çatışmaları ekonomik anlamda sıkıntı yaşayan ülkelerde görülmektedir[324].

#### 2.4.1.2. Avrupa Bütünleşmesi

Soğuk Savaş sonrası dönemde hız kazanan atomizasyon hareketi, dünyada bütünleşmeyi zorlaştırmaktadır. Almanya ve Avrupa'nın ortadan bölünük olan durumunun ortadan kalkması ile yeniden bir araya gelen Almanya, AT ülkelerini

[322] Badie, s.4
[323] James N. Rosenau, "Normative Challenges in a Turbulent World", **Ethics&Internetional Affairs**, Vol. 6, 1992, ss.9-11
[324] Bkz. Yaşar Büyükanıt, "Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik", Konulu Uluslararası Sempozyum Açılış Konuşması, 29 Mayıs 2003, İstanbul, s. xvıı

ürkütmüştür. Almanya'nın birleşmesi, Avrupa'nın birleşmesi için bir dürtü olmuştur. Helmut Kohl, Almanya'ya ilişkin bu korkuları yatıştırmak için Avrupa para birimi Euro'yu ortaya çıkaran Maastricht Antlaşması'nın savunucusu olmuştur[325]. Topluluk 10-11 Aralık 1991 Maastricht Zirvesi ile siyasal bir birlik olarak bütünleşme yolunda adım atmıştır. Zirvede kabul edilen Antlaşma ve Antlaşmanın 1992 sonuna kadar üye ülkelerin parlamentolarında onaylanması gerekliliği, görüş ayrılıklarına neden olmuştur. Danimarka halk oylamasında Antlaşmayı reddederken, Fransa çok az bir farkla kabul etmiştir. İngiltere'de parlamento Antlaşmaya direnmiştir. Avrupa'daki bu gelişmelere ilaveten, Çekoslovakya ve Yugoslavya'nın çözülme süreci başlamıştır. Bu dönemde ABD, Avrupa'nın birleşmesine destek vermiştir[326].

Maastricht Antlaşması ile kurumsal düzenini yeniden yapılandıran ve siyasal birlik olma yolunda adım atan Avrupa Birliği, sınırlarının genişlemesi için kolları sıvamıştır. Genişleme stratejisinde aşama aşama Birlik dışında bulunan Kıta Avrupa devletlerini, Birliğinin içine dâhil etmeyi başarmıştır. Sovyetlerin çözülmesi ve ardından Merkezî Doğu Avrupa ülkelerinin dağılması ile birlikte ekonomik bütünleşmenin yanında, güvenlik ve enerji faktörünü dikkate alarak, Doğu Bloku'ndan kopan bu ülkeleri 2004 yılından başlayarak bünyesine katmış ve siyasal bütünleşmesine hız kazandırmak istemiştir. Siyasal bütünleşmeyi kolaylaştıracak ve yaygınlaştıracak en önemli argümanlardan biri olan kimlik konusu, Birlik içinde tartışılmakta ve kavram, belirsizliğini korumaya devam etmektedir.

Yurttaşlık kavramı ve hakları konusu, ulus-devlet öncesi şekillenmekle birlikte, ortaya çıkışı ulus-devlet ile paralellik gösterir ve vatandaşlık, ulus-devlet üyesinin rolünü belirler[327]. Avrupa yurttaşlığı ilkesi, ulus-devletin dışında ve üstünde bir vatandaşlık kurumunun yaratılmasını amaçlayan bir girişimdir. Birliğin devamının sağlanabilmesi açısından, ekonomik bütünleşme yanında, sosyal ve kültürel özelliklerin de Avrupalıları birbirine bağlaması gerekir. Maastricht Antlaşması ile Avrupa Topluluğu Antlaşması'nın 17. maddesine dayanılarak, "Birlik vatandaşlığı" ilkesi getirilmiş, bir üst kimlik inşa edilmeye çalışılmıştır. Ancak

[325] Kissinger, Amerika'nın Dış Politikaya İhtiyacı Var mı?, s. 37
[326] Kamran İnan, **Dış Politika**, Timaş Yay., İstanbul, 1998, s.85
[327] Deniz Altınbaş, "Avrupa Kimliği", **Stratejik Öngörü 2023**, ASAM Yay., 2006, s.8

Avrupalı halklar arasında benimsenen ve kabul gören ulusal vatandaşlıklarıdır. Avrupa yurttaşları, AB sınırları içinde serbest dolaşabilmekte, herhangi bir üye devletin belirlemiş olduğu kıstaslar çerçevesinde yerel seçimlere katılabilmektedir. Birliğe üye her ülkede ortak para birimi "euro" kullanılabilmekte, üye ülkelerin vatandaşları Birliğin organlarından Avrupa Parlamentosu seçimlerine aday veya seçmen olarak katılabilmektedirler. Tüm bu kolaylıklar, Avrupa Yurttaşlığını bir üst kimlik olarak cazip kılmaktadır.

Avrupa Anayasası fikri, tüm Avrupa ülkeleri ve yurttaşlarını kapsaması açısından, kimlik yaratmada önemli bir adım olarak düşünülmüştür. Anayasa'nın kabul edilmesi, AB'nin tüzel kişiliğini kuvvetlendirerek, özellikle dış politikada, tek taraflı hareket imkânını sağlayacaktır. Ancak Anayasanın oluşturulmasından, müzakere edilmesi ve oylanması aşamalarına kadar pek çok tartışma yaşanmıştır. 2003 yılında şekillenmeye başlayan Anayasa, başlangıcından itibaren yapılmış Birlik Kurucu Antlaşmalarının tümünü kapsayacaktır. Anayasa ve içeriği ile ilgili, üye devletleri arasında pek çok fikir ayrılıkları ve anlaşmazlıkları çıkmıştır. 2005 yılında Anayasa'nın Fransa ve Hollanda halkoylamalarında reddedilmesi, bu tartışmalara son noktayı koymuştur. Anayasa metni içinde (özelde egemenlik kısmında) değişikliklere gidilerek, diğer Kurucu Antlaşmalar gibi bir Reform Antlaşması olması hususunda anlaşılmıştır. Ekim 2007 yılında Lizbon Zirvesi sonucu, Lizbon Antlaşması adını alan Anayasa taslağı, üye ülkelerin liderlerince imzalanmıştır. Antlaşmada, bir devleti çağrıştıran marş, bayrak gibi ortak simgeler çıkartılmış ve eski Kurucu Antlaşmalar referans alınarak, atıfta bulunulmuştur. Bu Antlaşma, savunma, içişleri ve adalet gibi konularda, büyük ülkelere daha çok söz hakkı tanıdığı için, İrlanda Antlaşmayı halkoyuna sunmak istemiştir[328]. Yapılan referandum sonucu, İrlanda halkı metni çok teknik ve karmaşık bulduğunu belirterek ve de İrlanda kimliği öne çıktığı için Antlaşmayı kabul etmemişlerdir[329]. Antlaşmanın sadece İrlanda'da halkoyuna sunuluyor olması, "demokrasinin beşiği" Avrupa için kaygı vericidir. Yapılacak referandumlar ile olumsuz sonuç alınabileceği endişesi yüksek olmakla birlikte, AB projesi halktan kopuk ve halkı soyutlayarak ilerlemesine devam etmektedir. Uzun ve zahmetli bir referandum/onay sürecinden

[328] Deniz Altınbaş, "Lizbon Antlaşması imzalandı: Avrupa'da Demokrasi Sallantıda",**ASAM**, 2007
[329] www.abhaber.com, 17.06.2008 (e.t.09.09.2008)

sonra AB, 1 Aralık 2009'da Lizbon Antlaşmasını yürürlüğe sokmuştur. Tam zamanlı bir Başkan ve dış politika temsilcisi[330] ile Antlaşma somut olarak yürürlüğe girmiştir. Avrupa bütünleşmesine engel olabilecek en önemli tehdit, Avrupa devletlerinde zaman zaman milliyetçiliğin yükselişe geçmesidir.

Türkiye, Birliğe üye olmadan Gümrük Birliği Antlaşmasını imzalayarak risk almıştır. Gümrük Birliği sadece malların serbest dolaşımını içermektedir. Üretim aracı olan sermaye ve emek dolaşımı bu ekonomik bütünleşmeye dâhil değildir. Ayrıca Türkiye Birliğin karar organları içinde yer almadığından, Tarım Fonu, Bölgesel Kalkınma Fonu ve Sosyal Fon gibi Birlik kaynaklarından faydalanamamaktadır. Türkiye'nin AB üyeliği, toplumsal gerçeklikler ve üyeliğin fayda- maliyet değerlendirmesi ile sağlanmalıdır. AB-Türkiye ilişkisi ve müzakere sürecinde, "ne verebiliriz" anlayışının yerini, "ne alabiliriz" anlayışı almalıdır. Örneğin, AB, pek çok aday ülkenin vatandaşlarına vizesiz Avrupa'ya seyahat hakkı ve ortak tarım politikasının gerektirdiği sübvansiyon desteğini vermiştir[331]. Türkiye aday ülke olarak, bu avantajları sağlamanın yolunu aramalıdır.

Küreselleşme olgusu, evrensel olandan, bölgesel olanı ön plana çıkarırken, "siyasal alana katılmak istiyor ve ulusal çapta sesini duyuramıyorsan, bunu yerelde gerçekleştirebilirsin" tezi ile ulusal alana katkıda bulunulabileceğini savunmaktadır. Demokratikleşmenin yerelde gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir. Ancak küreselleşme, bu küçük parçalar vasıtasıyla daha hızlı ilerlemekte ve gittikçe nüfuzunu genişletmektedir. Gözden kaçırılan husus ise, genel kültürün türevi olan siyasal kültür, ulusal alanda kişilerin özgür iradelerine dayanarak gerçekleşmiyorsa, yerel olan katılımda da aynı tutum ve davranışlar sergilenecektir. Ulusal olana yansıyan kültür, yerel olana da yansıyacaktır. Böylelikle Batılılaşma (demokratikleşme) açık uçlu, alınacak değerlerin seçimi ve yeterliliği bir tercih iken, küreselleşme ile bölgeselleşen değerler zorunluluk halini almaktadır. Türkiye'nin Avrupa ile ilişkileri ve modernleşme projesinde *"Batılılaşma, evrensel bir ideal, bir*

[330]http://www.tepav.org.tr/tur/admin/dosyabul/upload/DN_Lizbon_Antlasmasi_ve_Turkiye.pdf (18.1.2010)
[331]Onur Öymen, "Karşı Görüş" adlı programa verdiği mülakat, NTV, 2 Mart 2005, s.4, İnan, s.86

*amaç iken; Avrupalılaşma alternatif bir kimlik sunmaktadır. Ve de bu kimliği herkese vermek istemediğinin altını belli kriterlerle çizmektedir."*[332]

### 2.4.2. Güvenlik Algısında Dönüşüm

20. yy.lın sonlarıyla birlikte, uluslararası sistemin en önemli sorunlarından birisi güvenlik konusudur. Realist yaklaşıma göre, güvenliğin bir sorun olarak ortaya çıkması, uluslararası sistemin anarşik doğasından ileri gelmektedir. Çünkü devletler diğerlerinin güvenliğini tehdit etmeye eğilimlidirler. Bu nedenle güvenlik sorunu, çözülemez bir sorundur. Ancak normatif yaklaşıma göre, normların ve kurumların geliştirilmesi ile güvenlik sorununun çözülebileceği savunulmaktadır[333].

Baldwin'e göre, güvenlik kavramını yeniden tanımlama, güvenlik kavramının kendisi ile ilgili olmaktan çok, ulus-devletlerin politika gündemleri ile yakından ilgilidir. Genellikle, dışarıdan gelebilecek askeri tehditlere karşı bir güvenlik kaygısı varken, günümüzde insan hakları, ekonomik, çevre, uyuşturucu madde trafiği, göç, salgın hastalıklar, suç ya da sosyal adaletsizlik gibi konular da güvenlik konuları içine girmektedir[334].

Güvenliğin amacı, var olma amacı ile çok yakından ilgilidir. Doğrudan anavatanın savunulmasına gerek bıraktırmayacak önlemlerin alınmasını ifade eder. Güvenlik, bir dış politika amacıdır[335]. Ulusal güvenlik sadece devlet merkezli, ulusal sınırlar içindeki güvenliği kapsar. Geleneksel olarak, korunması gereken değerler olan siyasal bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü içermektedir. Oysa uluslararası güvenlik, devletin de içinde olduğu, uluslararası sistem içindeki diğer aktörleri kapsayan, mevcut tehditlere karşı koyma mücadelesidir. Küreselleşme süreci ve 11 Eylül saldırılarının ardından ulusal ve uluslararası güvenlik sorunu birinci sırada önem arz etmiştir. Soğuk Savaş dönemi boyunca yapılan güvenlik çalışmaları, daha çok devletin askeri alanla ilgili yaptığı çalışmalardan ibarettir.

---

[332] Tülay Özüerman, "Küreselleşme, Batılılaşma ve Avrupalılaşma Kıskacında Türkiye", **VIII. Ulusal Sosyal Bil. Kong. Özet kitabı**, ODTÜ,3-5 Aralık 2003, s.125
[333]Goldstein, s.92
[334] David Baldwin, "Güvenlik Kavramı", **Uluslararası Güvenlik Sorunları**, der. Kamer Kasım ve Zerrin A. Bakan Montero Muriel, ASAM Yay., Ankara, 2004, s.2
[335] Sönmezoğlu, Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi, s.227

Uluslararası güvenlik ortamının farklılaştığı, yeni tehdit ve risklerin ortaya çıktığı, güç mücadelelerinin devam ettiği uluslararası sistemde, ülkelerin çıkarlarını koruyabilmek için, güvenlik stratejilerini yeniden yapılandırmaları gerekmektedir. Düşmanın kim olduğu, nerede, ne zaman, nasıl ortaya çıkabileceği kestirilememektedir. Güvenlik dinamikleri bir dönüşüm geçirmektedir.

Soğuk Savaş süreci sonrası, küreselleşme vasıtasıyla, uluslararası sistemdeki başat aktörler sadece ekonomik değil, güvenlik sistemleri üzerinde de çıkarları doğrultusunda hareket edebilme olanağı bulmuşlardır. Özellikle 11 Eylül saldırıları, bu arzuların önünü açmıştır.

Küreselleşmenin etkisi ile artan etnik ve dini çatışmalar, zengin-fakir arasındaki uzaklıklar, uluslararası ortamın güvensizliğinin etkenleridirler. İnsanların güvensiz bir ortamda olmalarını hissetmeleri, onları korkuya itmektedir. Sparks'a göre, bir kişi kanser olduğunu öğrendiğinde, kendisini korku salmaktadır. Çünkü ileride ne olacağından emin değildir, ancak öleceği konusunda şüphe yoktur. Günümüzde de insanlar uluslararası güvenlik sorunları karşısında aynı duyguya sahiptir. Küreselleşmenin etkisi ile bu korku yaygınlaşır[336]. Gerçekte insanlardaki güvensizlik ve korku duygusu, başat aktörlerin işine yaramaktadır. Böylelikle insanlar, sürekli gözetim altına alınabilmektedirler, bu durum iktidarın tüm alanlara nüfuz etmesi anlamını taşır[337]. Dolayısıyla iktidar, herkesi kontrolü altına almış olmaktadır.

Totaliter rejimler, baskıcı ve otoriter yönetimler içinde tanımlanır. Otoriter rejimlerden farklı olarak, bireylerin tüm alanlarına, özel hayatlarına müdahale etme hakkını gösterirler. Ancak günümüzün baskıcı olmayan demokratik sistemleri içinde yeni totalitarizm biçimleri gelişmiştir. Teknolojik gelişmeler vasıtasıyla, bireylerin kontrolü sağlanabilir hale gelmiştir. Bireylerin telefonlarının dinlenmesinden, her an nerede olduklarının uydu vasıtasıyla tespit edilebilmesi, kredi kartları vasıtasıyla yerlerinin belirlenebilmesi gibi pek çok gelişme, insanlığın özgürlük alanını

[336] Chris Sparks, "Liberalism, Terrorism and the Politics of Fear", **Politics**, Vol. 23, No. 3, s.204
[337] Orhan Tekelioğlu, **Michel Foucault ve Sosyolojisi**, çev. İbrahim Sirkeci, Bağlam Yay., İstanbul, 1999, s. 128

daraltmaktadır. Hatta bu durum insanlar tarafından istenir hale gelerek, güvenlik algısı değişime uğramaktadır[338].

Küreselleşme ile güvenlik alanındaki bir diğer değişiklik, önceleri sadece devletlerden gelebilecek tehditler önemsenirken, Soğuk Savaş sonrası dönemde devlet-dışı aktörlerin birinci sıraya yükseldikleri görülmektedir. Bu durum, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde gerçekleşmiştir. Sivil toplum örgütleri giderek önem kazanmıştır. Bu örgütler meşru kuruluşlar olmakla birlikte, diğer yandan örgütlü suç unsuru içeren çıkar grupları da uluslararası alanda faaliyet göstermektedirler. Bu örgütler, geleceğe yönelik güvenlik tehdidi olarak algılanmaktadır[339].

#### 2.4.2.1. NATO'nun Yeni Misyonu

Batılı devletler II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte, birbirlerine karşı saldırı durumundan savunma durumuna geçerek, kendileri dışında bir tehdit oluşturmayı tercih etmişlerdir. 1989 yılıyla birlikte, Versay ve Yalta'da kurulmuş olan barış düzeni çözülmüştür. Balkanlarda patlak veren savaşlar, Doğu ve Orta Avrupa ile Rusya'da görülen ekonomik ve siyasal istikrarsızlık, ABD'nin gelecekteki rolü kadar, AT'nun geleceğine ilişkin şüpheler, Soğuk Savaş sonrası istikrarlı bir Avrupa güvenlik sisteminin yokluğuna dikkati çekmiştir[340].

1997 yılında ABD Başkanı Bill Clinton West Point'de yaptığı konuşmada, NATO'nun genişleme gerekçelerini sıralamıştır;

- "yeni yüzyılda tüm insanlığın barışını tehdit eden çatışmalara işaret etmek" için ittifakı güçlendirmek,

[338] Tülay Özüerman, "Yeni Totalitarizm", Cumhuriyet, 3 Şubat 2007, Tülay Özüerman, "İki Bin Dokuz; Hepimiz Gözetleniyoruz!..", Cumhuriyet, 29 Aralık 2009
[339] Turan Moralı, "Küreselleşmenin Siyasi Boyutları ve Güvenlik Stratejilerine Etkileri", **Birinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., İstanbul, 29-30.05.06.2003, s. 3
[340] Arıboğan, , Kabileden Küreselleşmeye Uluslararası İlişkiler Düşüncesi, s. 226

- "Avrupa'da demokrasinin tarihi kazanımlarını güvence altına almaya yardımcı olmak",

- "olası üyeleri aralarındaki farklılıkları barış içinde çözmeye teşvik etmek" ve

- Barış ortaklığı ve Rusya- Ukrayna ile özel düzenlemelerle beraber "Avrupa'daki Stalin'in çizdiği yapay sınırı silmek ve Avrupa'yı güvenlik içinde bir araya getirmek" tir[341].

Sovyetlerin çözülmesiyle birlikte, Doğu Avrupa ülkelerinde istikrarsızlığın önüne geçilmek istenmesi ve tekrar Rusya'nın etkisi altına girmelerini engellemek için, söz konusu ülkelerin NATO ile olan ilişkilerinin geliştirilmesi önem arz etmiştir. AB ve NATO'nun eşgüdümlü ilerlemesi, AGSP (Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası)'nın oluşturulmasında önemlidir. Ayrıca AB içindeki başat aktörler olan İngiltere, Almanya ve Fransa'nın çıkarlarının uzlaşması ve rekabeti, AGSP'nin kurumsal yapısını ve gelecekteki rolünü belirleyecektir[342].

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, NATO'nun varlığını devam ettirip ettirmeyeceği çok tartışılmıştır. Nedeni ise, yeni oluşan sistemde "hür dünya"ya saldıracak veya askeri tehdit oluşturacak bir düşman yoktur. Ancak, NATO varlığını sürdürürken kendine yeni görev ve roller aramıştır ve bulmakta da zorluk çekmemiştir. 1990'lı yıllarla birlikte geçmişin güvenlik riskleri ve tehditlerinin yerini, yenileri almaya başlamıştır[343].

11 Eylül saldırılarının hemen ardından düzenlenen Prag Zirvesi'nde NATO, eski Varşova Paktı üyelerini bünyesine katarak Soğuk Savaş'ın son izlerini silmiştir. NATO'nun görevleri kapsamında yapılan radikal değişiklikler ile Soğuk Savaş sonrası içinde bulunduğu kimlik krizini aşmış ve terörizme karşı savaşta, küresel

[341] Bill Clinton, ABD Askeri Akademisi diploma törenindeki konuşması, West Point, New York, 31 Mayıs 1997 Aktaran: Kissinger, Amerika'nın Dış Politikaya İhtiyacı Var mı?, s. 32
[342] Bülent Sarper Ağır, "Soğuk Savaş Sonrası Avrupa Güvenlik Düzenine Kurumsal Bir Bakış", **Uluslararası Güvenlik Sorunları**, der. Kamer Kasım ve Zerrin A. Bakan Montero Muriel, ASAM Yay., Ankara, 2004, ss. 102-116
[343] Sami Kohen, "Yeni bir NATO'ya doğru…", Milliyet, 3 Nisan 2009

düzeyde aktif bir rol oynamasına karar verilmiştir[344]. Ancak yeni üyeleriyle Rusya sınırına dayanmış olan NATO, ekonomik ve siyasal açıdan istikrarsız, hantal ve eskimiş askeri yapıları olan, bazıları içinde etnik çatışmaların yaşandığı ülkeler ile kendini sorunlar yumağının içine atmıştır.

Türkiye uzun yıllar terörizmle mücadeleyi, NATO'nun başlıca tehdit konularından biri olması için çaba sarf etmiştir. Ancak 1999 Washington NATO Zirvesi'nde, ittifakın yeni stratejik konsepti şekillendirilirken bu konu çok tartışılmakla birlikte, bazı ülkeler terörü daha çok bir iç sorun olarak görmüşlerdir. Onlara göre, terörizm NATO'nun esas görev alanına girmemektedir. Bu nedenle terörist saldırılar NATO Antlaşması'nın 5. madde kapsamı dışında tutulmuştur. Zirveden iki yıl sonra, NATO tarihinde ilk kez, 5. madde kararı almıştır. 5. madde; "bir üye ülke saldırıya uğrarsa, diğer bütün ülkeler bu saldırıyı kendilerine yapılmış sayacak ve bütün olanaklarıyla bu saldırıyı önlemek için çaba göstereceklerdir" biçiminde düzenlenmiştir. 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'ye yönelik yapılan saldırıların 5. madde kapsamına girdiği kararlaştırılmış ve terörle mücadele, NATO'nun başlıca gündem maddelerinden biri olmuştur[345]. Bu dayanışma, NATO üye devletleri açısından olumlu bir gelişme ve güvence olmakla birlikte, bu güvencenin her üye devlet için sağlanacağı kuşkuludur.

Soğuk Savaş döneminde, düşmana kurşun sıkmadan sadece "caydırıcı" gücüyle karşı koymayı başaran NATO, Soğuk Savaş sonrası dönemde niteliği ve sınırı belli olmayan tehditlere karşı fiilen askeri gücünü kullanmak zorunda kalmıştır. Bosna'dan Sudan'a, Kosova'dan Afganistan'a kadar dünyanın değişik bölgelerinde savaş ve barış misyonları üstlenmiştir. Ayrıca Asya ve Afrika'da insani yardım kampanyalarına öncülük yaparken, açık denizlerde korsanlarla mücadele etmiştir. Faaliyetlerini Kuzey Atlantik bölgesi dışında diğer kıtalarda sürdüren NATO, barışı koruma ve kurma görevlerini üstlenmektedir. NATO'nun yeni ilgi alanları, tehdit

[344] Ergin Yıldızoğlu, "NATO'nun Yeni Görevi", Cumhuriyet, 25 Kasım 2002
[345] Öymen, Çıkış Yolu Dış Baskılara Karşı Tam Bağımsızlığı Korumak, s. 39

algılamaları, askeri yöntemler dışında başvurulacak siyasi, ekonomik ve sosyal yöntemlerle ilgili net bir görev anlayışı oluşmuş değildir[346].

Gelişmiş ve güçlü ülkelerin tehdit algılamaları ile az gelişmiş ülkelerin tehdit algılamaları, aynı eksende değildir. Gelişmiş ülkeler için tehdit algılamaları;

- Ulaştıkları refah seviyelerini korumak ve bu seviyenin yükselmesi önündeki her olumsuz yaklaşım ve engel, tehdit olarak algılanmaktadır.

- Doğrudan kendi ulusal çıkarlarını ve toplumsal düzenlerini tehdit eden terör faaliyetleri bir tehdittir. Ancak, terör faaliyetleri kendi ulusal çıkarlarını hedef almıyorsa ve hatta ulusal çıkarlarıyla uyuşuyorsa, tehdit yerine desteklenmektedir.

- Yasa-dışı göç, nüfus hareketleri ve uyuşturucu trafiği, önemli bir tehdit olarak algılanırken, bu faaliyetleri cesaretlendiren iç dinamikler ve hukuksal düzenlemeler göz ardı edilmektedir.

- Güçlü ülkeler her türlü kitle imha silahlarına sahipken, bu silahlara sahip olmaya çalışan bazı ülkeleri (terör faaliyetleri için kullanılacak diye) bir tehdit olarak algılamaktadırlar.

Az gelişmiş ülkeler için tehdit algılamaları;

- Askeri yaptırımlardan çok politik, ekonomik ve sosyal yaptırımların tehdidi altındadır.

- Küresel ekonomik manipülasyonlar, ekonomik hassasiyetlerin istismarı, ülke içi etnik ve dini hassasiyetlerin istismarı ve siyasi dayatmalar en

[346] Kohen, "Yeni bir NATO'ya doğru…", Milliyet, 3 Nisan 2009

önemli tehdit algılamalarıdır[347]. Ancak, gelişmiş ülkeler kendi tehdit algılamalarını, evrensel tehditler olarak dayatmaktadır.

#### 2.4.2.2. Ulus Sonrası Savaş

11 Eylül öncesi dünya düzeni, Körfez Savaşı, Kosova ve Bosna örneklerinde görüldüğü gibi, insani müdahale başlığı altında yeni bir savaş türüne tanıklık etmektedir. Bu süreç 11 Eylül saldırıları sonrasında daha da keskinleşmiştir. Bu savaş türünü "ulus sonrası savaş" olarak adlandıran Beck, insan haklarının başka ülke topraklarında savunulması ve teröre karşı savaşta, terörün devlet tarafından kontrol altına alınmasını yeni savaş türünün özellikleri olarak belirtmektedir. George Orwell'ın "1984" romanından esinlenen Beck, Büyük Ağabey (Big Brother) rejiminin üç sloganına dikkat çekmektedir: "savaş barıştır", "özgürlük köleliktir", "bilgisizlik (cehalet) güçtür". Büyük Ağabeyin rejimini meşrulaştırmak için ürettiği yeni dil, 11 Eylül sonrası "barış" ve "demokrasi" söylemleri ile paralellik göstermektedir. Orwell 1949 yılında yazmış olduğu romanında, II. Dünya Savaşı'nın askeri gücüyle bozguna uğrattığı faşizm, savaş sonrası dönemde ortadan kalkmamıştır. Büyük Ağabeyin rejimi, ırkçılık sonrası dönemdir, ancak "faşizm, demokrasidir"[348].

Yeni savaş türü, zamansal ve uzamsal olarak kısıtlanamayan ve belirsizleşen bir sürece girmiştir. Bu savaş türü, "biyo-iktidar" kavramıyla özdeşleşmektedir. "*Biyo-iktidar kavramı çerçevesinde "ulus sonrası savaş", "bir nüfusu kontrol etmeyi değil toplumsal yaşamın tüm yönlerini üretme ve yeniden üretmeyi amaçlayan bir idare biçimi haline gelmiştir. Bu savaş ölüm getirir ama aynı zamanda, paradoksal biçimde, yaşamı da üretmek zorundadır."*[349]Bu bağlamda, insan haklarının korunması, ABD ve Batı için dini bir misyon haline gelirken, savaş, bu misyonu yerine getirmekte kullanılan bir araç haline dönüşmüştür. Bu çerçevede, 11 Eylül

[347] Yaşar Büyükanıt, "Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik", Konulu Uluslararası Sempozyum Açılış Konuşması, 29 Mayıs 2003, İstanbul, s. xıı

[348] Ulrich Beck, "War is Peace: On Post-National War", **Security Dialogue**, Vol. 36, No. 1, 2005, ss. 5-6

[349] Rasim Özgür Dönmez ve Murat Kayıkçı, "Yeni İmparatorluk Çağı: "Bir Tartışma Çerçevesinin Türkiye Üzerine Düşündürdükleri"", **Yeni İmparatorluk Çağı**, der. Murat Kayıkçı ve Özgür Dönmez, Say Yay., İstanbul, 2008, s. 39

öncesi Yugoslavya'da meydana gelen çatışmalara, 11 Eylül sonrası Afganistan ve Irak'a müdahale edilerek, bu ülkeler küresel kapitalizme kazandırılmak için yeniden inşa edilmekte ve modernleştirildiği iddia edilmektedir.

Bu çerçevede, ABD yönetiminin güvenlik, insan hakları ve demokrasi (uygarlaştırma projesi) bağlamında Orta Doğu'yu "Büyük Orta Doğu Projesi" ile yeniden şekillendirme çabaları örnek gösterilebilir niteliktedir. Bu proje, bir yandan petrol kaynakları üzerinde denetimi sağlamaya yönelik politik bir süreçken, diğer yandan ABD'nin bölgede orta ve uzun vadeli güvenliğini sağlamak için önemli bir girişimdir. Irak'ta federal bir yapının kurulması, Gürcistan'da Rus yanlısı hükümetin yıkılarak yerine Amerikan dostu bir iktidarın geçmesi, bu projenin işlediğini gösteren örneklerdir. Haritalara yeniden şekil verilmesinde, siyasal şiddet ve sermaye araç olarak kullanılmaktadır. ABD'nin Orta Asya ülkeleri ve Kafkasya ülkeleriyle yakınlaşma siyasetini mali piyasalardaki hegemonyası ile kurduğu dikkat çekmektedir. Siyasal şiddeti Irak ve Afganistan'a karşı yaptığı konvansiyonel savaş ile uygulayabildiği gibi, Lübnan'da terör örgütü Hizbullah'ı veya bölgede bulunan etnik ve dini gruplara destek vererek de yapabilmektedir[350].

Günümüzde Türkiye'nin de içinde bulunduğu coğrafyada, öncelikle akademik çevrede başlayan sorgulama bir yanılgıdır. Batılı çevrelerce de sorgulanıyor izlenimini veren, ulus-devletin kendisinden çok, bu bölgedeki ulus-devletlerin sınırlarıdır. 2003 yılında ABD'nin güvenlikten sorumlu danışmanı ve daha sonra Dışişleri Bakanı olacak olan Condoleeza Rice, Washington Post gazetesinde yayınlanan "Orta Doğu'yu dönüştürmek" başlıklı açıklamasında, Fas'tan Basra Körfezi'ne kadar Orta Doğu'da bulunan 22 devletin rejimleri, sınır ve haritalarının değiştirileceği, Türkiye'nin de bu devletler içinde yer aldığı vurgulanmıştır[351].

2006 yılında "Yeni Orta Doğu haritası"nın Armed Forces Journal'da yayınlanmasını takiben, ABD Dışişleri Bakanı Rice, İsrail'in Lübnan'a düzenlediği askeri operasyona yönelik olarak *"artık yeni bir Orta Doğu'nun zamanı gelmiştir"*

[350] Dönmez ve Kayıkçı, ss.41-42
[351] Condoleeza Rice, "Transforming The Middle East", The Washington Post, 7 Ağustos 2003

ve bu operasyonu *"yeni Orta Doğu'nun doğum sancılarının artması"* biçiminde ifadelendirerek tanımlamıştır[352]. 2004 NATO İstanbul zirvesi sonucunda İstanbul iş birliği girişimi ile birlikte, Büyük Orta Doğu Projesinin sonradan değişen biçimiyle Proje, "Genişletilmiş Orta Doğu ve Kuzey Afrika Projesi" ne dönüşmüştür.

Ulus-sonrası savaşta, savaşın alanı belirsizdir. Savaş olanı 11 Eylül olaylarının görüldüğü New York sokakları olabileceği gibi, Afganistan'ın Tora Bora Dağları da olabilir. Savaş alanının yokluğuyla birlikte, bu savaş türünde "dost"/ "düşman" ayrımı ortadan kalkmış, bireyler de devletlere savaş açabilir hale gelmiştir[353].

21. yüzyıla girildiğinde siyasal, güvenlik ve hukuk açısından devletleri huzur, barış, güvenlik ve istikrar içinde yaşatacak bir uluslararası sistem kurulabilmiş değildir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra, ülkelerin bir daha savaş felaketini yaşamamaları için oluşturulan yeni düzenin araçlarından Birleşmiş Milletler ve örgüt nezdinde oluşturulan silahlı gücü, hem Soğuk Savaş, hem de Soğuk Savaş sonrası dönemde başarılı olamamıştır. 1974 yılında BM Barış Gücü'nün sadece birkaç yüz metre ilerisinde bulunan Lagosa civarındaki Türk köylerinde yaşayan halk, Kıbrıslı Rumlar tarafından katledilmiştir[354]. Soğuk Savaş sonrası uygarlığın beşiği Avrupa'nın ortasında Sırpların Bosnalı Müslümanların katledilmesine müdahale edemeyen BM, 1999 yılında Sırpların bu kez Kosovalılara yönelik saldırılarına mani olmakta yetersiz kalmıştır. Bu bölgelere NATO müdahale kararı aldığında, yüz binlerce insan hayatını kaybetmiştir.

BM ve NATO, Soğuk Savaş döneminde, dünyada barışın ve güvenliğin korunmasında yeterince başarılı olamamışlardır. NATO ve Sovyetler Birliği arasında nükleer silahların varlığına dayanan dehşet dengesi, bir dünya savaşının oluşumunu engellemiş, ancak küçük çaplı savaşlar, iç çatışmalar ve katliamları engelleyememiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde NATO'nun Afganistan örneğinde görüldüğü gibi, sınırlı bir başarıya sahip olduğu görülmektedir. Pek çok devlet

[352] http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/380455.asp, 26 Temmuz 2006 (27.6.2009)
[353] Dönmez ve Kayıkçı, s. 40
[354] Öymen, Çıkış Yolu Dış Baskılara Karşı Tam Bağımsızlığı Korumak, s. 25

uluslararası hukuk organlarının kararlarını kendi ulusal hukuklarından üstün görmelerine rağmen, devletlerarasındaki çatışmaların çözümünde, barışın ve güvenliğin sağlanmasında uluslararası hukuk başarılı olamamıştır. Öncelikle çatışma halindeki devletlerin masaya oturup sorunlarını hukuk yoluyla çözme niyetinde olmaları gereklidir. Büyük devletlerin uluslararası hukuk ve organlarına yönelik tutumları da önem arz etmektedir. Örneğin ABD, BM yasasına aykırı olan önleyici müdahale stratejine dayanarak, Irak'ı işgal etmiştir. Yine, Uluslararası Ceza Mahkemesinin kuruluş sözleşmesi, ABD tarafından imzalanmamıştır. Alman Anayasa Mahkemesi, 14 Ekim 2004 tarihinde aldığı bir kararla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarının Alman mahkemelerini bağlamayacağını açıklamıştır[355]. Bu bağlamda, uluslararası sistemin işleyişinde güç unsuru, baskınlığı devam ettirmektedir.

## 2.5. ORTA DOĞU BÖLGESİ VE SORUNLARI

Orta Doğu sözcüğü ilk kez II. Dünya Savaşı'nda Doğu Akdeniz harekat alanındaki İngiliz birliklerinin kumanda ve sorumluluk sahasını belirleyen bir unvan olarak kullanılmış ve bölgeyi tanımlayan Doğu, Yakındoğu, Levant, Küçükasya gibi diğer sözcüklerin yerini alarak yaygınlaşmıştır[356]. Orta Doğu denildiğinde; genel olarak Moritanya'dan Afganistan'a kadar uzanan coğrafya kastedilmektedir. Bu coğrafyayı Türk boğazlarından Indus nehrine kadar olan bir bölge olarak tanımlayanlar da vardır. Fransız jeopolitik görüşü Mısır dahil bütün Kuzey Afrika'yı dışlayarak, Orta Doğu'yu Türkiye-Arap Yarımadası ve İran'la sınırlama eğilimindedir[357]. Orta Doğu, dünyada medeniyetin ve yerleşim alanlarının ilk olarak ortaya çıktığı yerdir. Üç büyük dinin doğduğu bölge, zengin enerji kaynaklarına da ev sahipliği yapmaktadır. Bu nedenle su, enerji ve din unsurları Orta Doğu üzerinde önemli etkilere sahip olmaktadır[358].

---

[355] Öymen, Çıkış Yolu Dış Baskılara Karşı Tam Bağımsızlığı Korumak, s. 31
[356] Muzaffer Özdağ, "Orta Doğu'da Yaşanan Durum ve Yakın Gelecek Üzerine Değerlendirmeler", **Avrasya Dosyası**, Cilt. 5, Sayı.1, 1999, s. 10
[357] Özdağ, s.10
[358] Ergin Saygun, "Orta Doğu; Belirsizlikler İçindeki Geleceği ve Güvenlik Sorunları" Konulu Uluslararası Sempozyum Kapanış Konuşması, 5 Haziran 2008, İstanbul, s.233

Orta Doğu bölgesi, 22 Arap ülkesiyle birlikte, İran, Türkiye ve İsrail devletlerini kapsamaktadır. Bölgenin toplam nüfusu 500 milyon civarındadır; bu nüfusun 340 milyonu Arap, 72 milyonu Türk ve 71 milyonu da İran nüfusudur. Nüfusun yaklaşık %90'ı Müslüman, %10'u gayrimüslimlerden oluşmaktadır. Bölgedeki Müslümanların yaklaşık %75'i Sünni, %25'i Şii'dir. Şiiler İran ve Irak'ta çoğunluğu oluşturmaktadırlar[359].

Orta Doğu coğrafyası; barındırdığı dini ve etnik çeşitlilik, zengin petrol ve doğal gaz rezervleri, sınırlı su kaynakları, kontrolsüz silahlanma, ekonomik dengesizlikler, otoriter rejimler, radikal dini örgütlenmeler, enerji kaynaklarından dolayı yabancı güçlerin bölgeye olan ilgisi gibi etkenler nedeniyle, bölgede düzen ve istikrarın oluşturulabilmesini sağlayacak çözümlerin üretilmesi güç olan bir coğrafyadır.

Soğuk Savaş döneminin hemen ertesinde Körfez Krizi ile başlayarak Irak'ta iki defa savaş yaşanan bölgede, Türkiye'nin geleceği açısından yaşamsal önem taşıyan olaylar gelişmiştir. Orta Doğu'da birbirine bağlı ve hızlı değişim gösteren sorunlar, hem bölgenin hem de dünyanın barış ve istikrarını etkilemektedir. Orta Doğu coğrafyası, günümüzde dünya petrolünün %60'ına, doğal gazının ise %41'ine sahip durumdadır[360]. Enerji, ulusal güvenliğin sağlanmasında en önemli faktörlerden biridir. Enerji güvenliği, ekonomik güvenlik ve ulusal güvenlik birbirinden ayrılmayan ve bir bütünsellik içinde değerlendirilmesi gereken kavramlardır[361]. Enerji kaynakları ve bu kaynaklara ulaşım yollarının kontrolü için yapılan güç mücadelesi, bölgeyi istikrarsızlığa sürükleyen temel etkenlerin başında gelmektedir.

---

[359] Abdelmahdi Alsoudi, "Küreselleşmenin Orta Doğu Ülkelerine Kültürel, Ekonomik ve Siyasi Etkisi", **Beşinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., İstanbul, 05-06.06.2008, s. 30

[360] 2008 yılı itibariyle, dünya petrol rezervlerinin %60'ı Orta Doğu bölgesinde bulunmaktadır. Suudi Arabistan tek başına dünya rezervlerinin %21'sine sahiptir. Suudi Arabistan'ı %10.9'luk dilimle İran, %9.1 ile Irak ve %8.1 ile Kuveyt izlemektedir. Bölgenin rezervlerine ilişkin tahminler 1985'te 431 milyar varil iken 2008 sonunda %78.6 oranında artışla, 754 milyar varile ulaşmıştır. Orta Doğu bölgesi petrolün yanında, doğal gazda da üstünlüğe sahiptir. 2008 verilerine göre, dünyanın doğal gaz rezervlerinin %41'i ( 76 trilyon m3) Orta Doğu'dadır. Bkz. **BP Statistical Review of World Energy**, June 2009, ss.6-22

[361] Büyükanıt, s.xıii

Bölgede etnik ve mezhepsel çatışmaların yayılması, Irak örneğinde görüldüğü gibi, bölgesel ve küresel güçlerin güdümünde küçük devletçiklerin ortaya çıkması, bölgede ortaya çıkan otorite boşluğu ve buna bağlı olarak oluşan kaos ortamı, Orta Doğu'nun dünya ve bölge ile tarihi, kültürel ve geleneksel bağlara sahip olan Türkiye'nin dış politika gündeminin öncelikli konusu olarak yer almasını sağlamaktadır.

### 2.5.1. Orta Doğu'da Çatışma ve Terör

Abu Jaber'e göre, Orta Doğu bölgesinde sürekli istikrarsızlık ve çatışma yaşanmasının nedenleri, 1917 yılında imzalanan Sykes- Picot Anlaşması ile beraber Balfour Deklerasyonu'nun benimsenmesidir. Özellikle Osmanlı'nın mirasçısı Türkiye'nin bölgedeki olayların dışında kalmasıyla, bölge kendi kaderine bırakılmıştır. Sykes- Picot Anlaşması ile Lübnan ve Suriye Fransa'nın, Filistin, Ürdün ve Irak İngiltere'nin mandası olmuştur. 2 Kasım 1917 yılında İngiltere'nin Balfour Deklerasyonu'nu kabul etmesiyle, Filistin'de Siyonist bir devletin kurulması kolaylaştırılmıştır. Bu iki politika, günümüzde bölgedeki tüm ülkelerin politikalarını ve kaderini belirleyen parametreler olmuştur.

Orta Doğu bölgesinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun yok olmasıyla ortaya çıkan, çeşitlilik ve çokkültürlülük kaynağı olması gereken etnik ve dini milletler, Sadece Irak ve Lübnan'da değil, bölgenin başka yerlerinde de bölücülük ve dolayısıyla istikrarsızlık açısından en önemli etken haline gelmiştir[362]. Orta Doğu'da yaşayan toplumların bireysel ve kolektif kimlik algılamasında din, bir iç dinamik olarak bölgeyi şekillendiren temel etkendir. Bölgede yaşanan din eksenli çatışma ve savaşlar, kimliklerin belirginleşmesi ve ayrışmasında keskinleşmektedir[363]. Orta Doğu, kimlik çeşitliliğinin en fazla bulunduğu bölgelerden biridir. Örneğin, sadece Lübnan'da 18 çeşit millet vardır[364].

[362] Kamel S. Abu Jaber, "Lübnan Krizi ve Sonuçları", **Beşinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., İstanbul, 05-06.06.2008, ss.143-144
[363] Saygun, s.235
[364] Abu Jaber, s.146

Müslümanlık üst kimliğinin, bölge için birleştirici ve katalizör bir rol oynaması beklenirken, dinin Orta Doğu'da böyle bir rolü üstlendiği söylenemez. Bu konuyu Türkiye açısından değerlendirdiğimizde, Kıbrıs gibi haklı bir davada, İslam dayanışmasını Türkiye ve Kıbrıs Türkü için görmek mümkün olmamıştır. (BM Genel Kurulu'nun "Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bir bölümünün hala yabancı güçler tarafından işgal altında bulunmasını kınıyoruz", "işgal kuvvetlerinin derhal çekilmesini talep ediyoruz" gibi ifadelerin yer aldığı 13 Mayıs 1983 tarihli 37/253 Sayılı kararına, Türkiye ile birlikte olumsuz oy kullanan İslam ülkeleri Pakistan, Bangladeş, Malezya ve Somali olmuştur.) Yine Irak Savaşı'nı takiben, bu bölgede çalışan Türk şoförlerinden bazılarının, Iraklı Müslümanlarca öldürülmesi, dinin bu bölgede birleştirici bir işlev görmediğinin göstergesidir[365].

Bölgede bulunan 25 ülkeden 22'sinin Arap ülkesi olmasıyla birlikte[366], I. Dünya Savaşı'yla Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmayı sağlayan Arap milliyetçiliği, bölgede kendisinden beklenen birleştiricilik işlevini yerine getirememiştir. Arap birliği ülkeleri tarafından ekonomik, askeri ve siyasi alanlara ilişkin imzalanan Antlaşmalar, hayata geçirilememiştir. 1950 yılında Ortak Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. 1957 yılında Ekonomik Konsey kurulmuştur. 1964 yılında gümrük birliği ve serbest ticareti öngören Arap Ortak Pazarı oluşturulmuştur. Tüm bu girişimlere rağmen, bölgede ekonomik işbirliğinin sağlandığını söylemek güçtür[367].

Arap devletleri bölgedeki istikrasızlıkta, İsrail'in payının olduğuna inanmaktadırlar. İsrail'in hegemonyasını ve devamlılığını sağlamak için, Arap ülkelerini birbirine düşman, daha küçük ve zayıf devletlere bölme politikası izlediği ileri sürülmektedir. Özellikle Batı'nın I. Dünya Savaşı'ndan bu yana bölgede oluşturduğu "kontrollü istikrarsızlık", İsrail'e verilen bilinçli ve zımni desteği göstermektedir. Bölgede hüküm süren Hizbullah, Hamas gibi örgütler, öfkeli ve engellenmiş toplumların mirasçılarıdır. Bölgedeki dini yakınlaşmalar ve tanımlamalar, mezhepler arasındaki sert çizgileri belirlemiştir. Toplulukların "ulus"

[365] Saygun, s.236
[366] Alsoudi, s.30
[367] Saygun, s.236

olma bilincine ulaşmaları mümkün olmamıştır. Aksine bölgede birbirini izleyen rejimlerin, bu bölünme eğilimlerini besledikleri ve kendi lehlerinde kullandıkları göze çarpmaktadır. Ayrıca İsrail mevcut olan bu unsurlardan faydalanmayı ihmal etmemiştir[368].

Bu bağlamda Orta Doğu'da sürekli istikrarsızlık içinde olan devletlerden biri olan Lübnan'da krizin çözülmesi için, Lübnan Dışişleri Bakanlığı da yapan Elie Salem, krizin çözümünün sadece kendileri ile mümkün olmadığını, öncelikle süpergüçlerin, bölge güçlerinin ve daha sonra kendilerinin elinde olduğunu belirtmiştir[369].

Orta Doğu bölgesinde terörizmin gölgesinin hep bulunduğu göze çarpmaktadır. Tarihsel süreç içinde Sicari ve Haşhaşinler hareketinin yaşandığı bölgede, 20. yy.da radikal terörist örgütlenmelerin Mısır'da emperyalizm ve sömürge düzenine karşı Hasan El Benna ve Seyyid Kutub gibi aktivistlerin direniş hareketlerinin radikal örgütlerin bünyesine taşınmasıyla başladığı görülmektedir. Özellikle Müslüman Kardeşler örgütü, bölgedeki diğer yapılanmalara önayak olmuştur. Orta Doğu'da terörizmin temellerinin II. Dünya Savaşı sonrası ve özellikle İsrail devletinin kurulmasıyla yoğunluk kazandığı dikkat çekmektedir.

Orta Doğu bölgesinde bulunan terör örgütleri ve bu örgütlerin faaliyetleri, 11 Eylül 2001 saldırıları ile uluslararası gündemin ilk sırasına oturarak, başta ABD ve diğer Batılı güçlerin bölgeye müdahalesinde birincil faktör olarak kullanılmıştır. Orta Doğu coğrafyasında çatışma ve terörizmin yoğunluk kazanmasının nedenleri araştırıldığında[370], bölgede bulunan petrol ve diğer enerji kaynaklarının zenginliği, hem bölge insanı, hem de dış güçler açısından bölgeyi cazibe merkezi haline getirmiştir. 20. yy'lın başlangıcıyla birlikte Batılı güçler bölgeyle yakından ilgilenerek, petrolün kontrolünü sağlamak için, bizzat bölgenin içinde aktif şekilde var olmuşlardır. Onların bölgedeki varlığı, bölge devletleri üzerine etkileri,

[368] Abu Jaber, s145
[369] Elie Salem, "Prospects For A New Lebanon", **American Enterprise Institute Özel Analizi**, Washington D.C., 1982, s.1
[370] Türel Yılmaz, "Orta Doğu'da Terör ve Uluslararası Etkileri" **Beşinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., İstanbul, 05-06.06.2008, ss.162-165

çatışmanın temel nedenlerinden biri olmaya başlamıştır. Hem Batılı güçlerin terörist grupları desteklemeleri bu grupları radikalleştirmiş, hem de bu gruplar Batı hegemonyasına karşı tepki duyarak radikalleşmektedirler.

Çatışma kaynaklarında biri de, bölge içinde yaşanan ekonomik eşitsizlik ve istikrarsızlıktır. Bu durum bölge insanını yasadışı faaliyetlere yönelterek, silah ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi yollarla zenginleşen grupların bölgedeki gücü arttırmaktadır. Ayrıca bölgede artan nüfus ve buna paralel artan işsizlik, özellikle genç nüfusu radikal örgütlere sevk etmektedir.

Bölgede yaşanan etnik çatışmaların bir diğer nedeni, I. Dünya Savaşı sonrası bölgenin sınırlarının yapay çizilmiş olmasında yatmaktadır. I. Dünya Savaşı sonrasında, Orta Doğu coğrafyasının sınırları, bölgenin etnik, dini ve diğer faktörleri göz ardı edilerek yapay bir biçimde çizilmiştir[371]. Bu dönemde Batılı güçlerce sömürülen bölgenin, II. Dünya Savaşı sonrasında da sınırlarının zorlama karakteri göze çarpmaktadır. Bu durum, bölgede ulus-devlet oluşumunun önünde bir engel olmuştur. Saygun'a göre, Orta Doğu'da I. Dünya Savaşı sonrası çizilen sınırlar, bölgede barışa ve bir arada yaşamaya değil, çatışmaya ve savaşlara kolay zemin hazırlayabilecek bir karakter taşımaktadır. Buna "yapıcı istikrarsızlık" veya "yaratıcı kaos" denilmektedir[372].

Bölgede Hıristiyanlık ve Musevilik dinleri mevcut olmakla birlikte, bölgeye hâkim olan din İslam dinidir. İslam dini içinde Şii ve Sünni mezhepleri arasında tarihsel bir mücadele vardır. Geçmişte bu mücadele, ciddi çatışmalara neden olmuştur. Çok katmanlı dini yapılanma, bölgede istikrarsızlık unsuru olmuştur.

[371] Türkiye açısından sınırlara bakıldığında, düz olan arazinin 600 km'den fazlası Suriye'ye bırakılmıştır. Bu bölgenin güvende olduğu düşünülmüştür. Çünkü Suriye bu dönemde Fransa mandasıdır. Irak sınırımızda ise, Habur ve çevresindeki küçük bir düzlük dışında, sınır, sarp dağlar ve derin vadilerden geçirilmiştir. Böylelikle Türkiye'nin Orta Doğu'ya tekrar dönmesi engellenmek istenmiştir. Bkz. Saygun, s.237

[372] Saygun, s.237

Bölgede silahlanmaya büyük meblağların ödendiği dikkat çekmektedir. 1991-2001 yılları arasında, yıl başına silahlanmaya harcanan para yaklaşık 60 milyar dolardır. Aynı dönemin tümünde (10 yıllık süreçte) eğitime yapılan yatırım 20 milyar dolar civarındadır[373].

Orta Doğu coğrafyasında radikal dini grupların oluşumunda, bölgenin kronik sorunu olan Arap- İsrail çatışmasının etkisi göz ardı edilemez. Özellikle İsrail'in 8 Nisan 1948'de Irgun/Stern terör örgütüyle başlattığı ve yüzden fazla Filistinlinin öldüğü olaylar, 1953'de Libya'da bulunan Filistin mülteci kampına saldırması, 1980'lerin başında Şabra ve Şatilla katliamları, İsrail'in kullandığı "devlet terörü" eylemleri olmuştur. Bu sorun, din temelli grupların radikalleşmesinin önünü açmıştır. Ayrıca çatışma sonucu mülteci durumuna düşen Filistinlilerin örgütleşerek, İsrail'e karşı faaliyete giriştikleri görülmektedir[374]. 2003 Irak işgali sonrası, mülteci durumuna düşen Iraklılar için de, bölge açısından benzer bir yapılanmanın ortaya çıkması ihtimaldir ve önlem alınmalıdır.

### 2.5.2. Irak

Saddam rejiminin devrilmesinin ardından, Irak'ın her alanda yeniden yapılandırılması ve Orta Doğu'daki örneklerden tamamen farklı bir yapıya dönüştürülmesi hedeflenmiş olmakla birlikte, ülkede yaşanan olaylar pek çok sorunu da beraberinde getirmiştir. Rejimin ortadan kalkmasıyla kimlik sorunu ortaya çıkmış ve eski rejim döneminde dini, mezhepsel ve etnik olarak farklı kimliklere sahip olan unsurların, baskıya dayalı siyasal mekanizma ile bir arada tutuldukları ortaya çıkmıştır[375].

Irak işgali sonrası ülke, de facto (fiilen) olarak üç parçaya bölünmüş, ülkede etnik, dinsel-mezhepsel çatışmalar hüküm sürmektedir. Toplumsal açıdan bakıldığında, ülkenin ulusal kaynakları üzerinde kurulan yabancı denetim, ekonomiyi zayıflatmış ve böylelikle ekonomik dengesizlik, toplumsal hiyerarşik yapıyı bozmuştur. Savaşla birlikte 1 milyon civarında insan kaybı yaşanmış, 4 milyona

[373] Saygun, s.240
[374] Saygun, s.165
[375] Büyükanıt, s.viii

yakın insan da ya yerlerinden edilmiş veya ülkelerinden başka ülkelere göç etmek zorunda bırakılarak mülteci durumuna düşmüştür. İşsizlik oranı %60'ları bulmakla birlikte, nitelikli insan kaynağı azalmıştır. Özellikle, akademisyen, öğretmen ve aydınların ülkeyi terk etmeleri, eğitim sistemini çökertmiştir. Ayrıca bu sorunlara temel ihtiyaç maddelerinin bulunması konusundaki sıkıntılar da eklenmelidir. Yiyecek ve ilaç sıkıntısı, elektrik ve gaz kesintileri, benzin kuyrukları ve su yokluğu önemli sorunlardır[376].

Farklı mezhep ve etnik gruplara mensup milislerin saldırıları sonucu, pek çok Iraklı evlerini terk etmek zorunda bırakılarak, bazıları ülke dışına kaçmıştır. Irak'taki pek çok yerleşim biriminin, işgal öncesi dönemdeki farklı etnik kimlik ve mezhepteki kişilerin bir arada yaşadığı yer olma özelliğini yitirerek, bu yerleşim birimlerinin homojen bir niteliğe doğru evrildiği göze çarpmaktadır. Bu bağlamda Kerkük'ün statüsü, Türkiye açısından özel bir konuma sahiptir. Irak Anayasası'nın 140. maddesinde Kerkük'ün statüsünün bir referandum ile 2007 sonuna kadar belirlenmesi öngörülmüştür. Bununla birlikte nüfus sayımı, seçmen kütüklerinin belirlenmesi, mülkiyet iddialarının sonuçlandırılması ve il idari sınırlarının yeniden belirlenmesi gibi teknik adımlar atılmamış ve referandum gerçekleştirilememiştir. Ancak 2003 Irak Savaşı'nda Kerkük'te, devlet binaları yerel güçler tarafından yağmalanarak, tapu kayıtları tahrip edilmiştir[377]. Bölgeye Irak Bölgesel Kürt Yönetimince Kürt yerleşimciler getirilmiştir. Irak Bölgesel Kürt Yönetimi tarafından bölgenin diğer unsurlarının katılımının göz ardı edilerek hazırlandığı Kerkük referandumu, bir kısır döngüye dönüşerek hala gerçekleştirilememiştir.

PKK (Kürdistan İşçi Partisi) ve PJAK (Özgür Yaşam Partisi) terör örgütleri, 1991 yılında ABD'nin Körfez Savaşı ile Irak'ın kuzeyinde yarattığı boşluktan yaralanmışlardır. Ülkede süregelen istikrarsızlık, terör örgütlerinin gelişmesi için uygun bir ortam oluşturmuştur. Bu terör örgütlerinin eylemlerinde kullandıkları silahların ABD menşeli oldukları ortaya çıkmıştır[378]. PKK terör örgütü geçmişte ikmalini katırlarla sağlarken, günümüzde Kuzey Irak'tan sağladığı ikmal,

[376]Recep Boztemur, "Irak Savaşı Sonrası Orta Doğu", **Beşinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., İstanbul, 05-06.06.2008, s.154
[377] Büyükanıt, s. ıx
[378] Yılmaz, s.167

kamyonların oluşturduğu taşıt kafileleriyle yapılmaktadır. Bu durum, terör örgütlerinin dışarıdan destek almadan varlıklarını sürdüremeyeceği görüşünü somutlaştıran bir gerçektir. Türkiye açısından ABD'nin niçin PKK terör örgütünü desteklediği sorusu önem kazanmaktadır. Ancak Türkiye 2008 yılı itibariyle PKK ile mücadelede, ABD ile hem istihbarat paylaşımı, hem de operasyon yapılabilmesi konularında ortak hareket etmeye karar vermiştir. Bu durum, bölgede terör örgütü ile mücadelenin yerini hangi politikaların aldığı yönünde, yeni sorularla birlikte, kafa karışıklıklarını da beraberinde getirmektedir.

Irak işgali ve sonrasında ülkede yaşanan gelişmelerin, Orta Doğu coğrafyasının yeniden şekillenmesinde büyük payı vardır. Bu coğrafyadaki Amerikan varlığı, otoriter ve dinsel rejimleri güçlendirmiştir. Bu sadece Amerikan ve Batı karşıtlığından değil, aynı zamanda bu güçlerin otoriter rejimlere destek vermesinden kaynaklanmaktadır. Irak savaşı, bölgeye huzursuzluk, güvensizlik, istikrarsızlık, radikal hareketlerin ve siyasal İslam'ın yükselişi ile beraber, terörist faaliyetlerin yükselişini getirmiştir[379].

Mevcut yapının kalıcı hale gelmesi durumunda Irak, hem her türlü istikrarsızlığın merkezi haline gelecek, hem de Orta Doğu bölgesinin istikrara ulaşmasına engel olan İsrail- Filistin sorunu gibi temel belirleyicilerinden bir diğeri olacaktır. Bu durum, Türkiye'nin genel anlamda güvenliğini ciddi olarak tehdit edecektir.

### 2.5.3. İran

ABD'nin başını çektiği Batılı devletler ve İsrail, Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu vasıtasıyla İran'ın gizli olarak nükleer tesis inşa ettiğini ve bu tesislerde uranyum zenginleştirme çabalarının olduğunu ileri sürmektedir. Uluslararası baskılar sonucu İran, amacının sadece enerji üretmek olduğunu ileri sürerek Uluslararası Atom Enerjisi Kurumuyla bir ek protokol imzalayarak, bu kurumun ülkesinde

[379] Boztemur, s.160

habersiz denetlemeler yapabilmesini kabul etmiştir. Ancak İran, bu protokolü anayasal süreçten geçirememiştir[380].

İran'ın nükleer teknolojiye sahip olma çabaları, 1957 yılında Şah Pehlevi döneminde ABD'nin desteği ile başlamıştır. Bu dönemde ABD, İran'ın askeri kapasitesini artırarak, komünizmin bu ülkeye yayılımını önlemek istemiştir. Nükleer güçten kasıt, nükleer silahlar olmakla birlikte, İran uranyum zenginleştirmeyi başarmasından dolayı, daha sonraki aşamada nükleer silah üretimine geçmesi olasılığı korkutmaktadır. Bu korkunun kaynağını, bölgedeki mevcut güç dengesinin bozulması ve İran'ın bölge devletleri üzerindeki etkinliğinin artması ihtimalinin yüksekliği oluşturmaktadır[381]. ABD'nin İran'ı istediği çizgiye getirmek istemesi ve baskılaması, Kafkaslar ve Orta Asya'da istediği ortamı oluşturmak amacından kaynaklanmaktadır[382].

İsrail, İran'ı ve nükleer programını yakından takip etmektedir. Ayrıca Lübnan'da faaliyet gösteren Hizbullah'ın dini- ideolojik referansının İran'a dayanması ve İran tarafından desteklenmesinden rahatsızlık duymaktadır. İran devlet başkanı Mahmud Ahmedinecat'ın zaman zaman İsrail'e yönelik sözlü saldırıları, İsrail tarafından tepki görmektedir. Ahmedinecat, *"uluslararası güçlerin Siyonist devlet denilen pis bir siyah mikrop ortaya çıkardıklarını ve bunu bölge ülkelerinin üzerine vahşi bir hayvan gibi saldıklarını"* söylemiştir. Bu beyanat üzerine, İsrail'in BM büyükelçisi durumu protesto etmiştir. Ayrıca Mossad'ın eski başkanı Dany Yatom gibi Knesset üyeleri Avrupa başkentlerine giderek, İran'ın nükleer savaş başlıkları taşıyabilecek kapasiteye sahip olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca İran'ın 3500 km menzile sahip füzeleriyle tüm Avrupa başkentlerini vurabilecek bir tehdit olduğuna ikna etmeye çalışmışlardır[383].

---

[380] Büyükanıt, s.x

[381] Ali Bülent Uşaklı, "Nükleer Güç Olarak İran'ın Uluslararası Sistemdeki Yeni Konumu ve Konunun Türkiye Açısından Değerlendirilmesi", **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, GenelKurmay Ataşe Başkanlığı Yay. Sayı.13, 2009, s. 107

[382] Uşaklı, s.112

[383] Al Rai, Amman, 22 Şubat 2008 Aktaran: Jaber, s.148, Kissinger'a göre, İran'ın neden olacağı İslami muhafazakarlık sıçraması ve orta menzilli füzelerin ilk kurbanı Avrupa devletleri olacaktır. Bkz. Kissinger, Amerika'nın Dış Politikaya İhtiyacı Var mı?, s.180

AB, İran'ı tehdit olarak görmemekte, ancak nükleer kapasitesini dünya güvenliği için potansiyel bir istikrarsızlık kaynağı olarak değerlendirmektedir. Bu nedenle ABD'nin müdahalesini istememektedir. Arap devletleri resmi olarak karşı çıkmamalarına rağmen, yönetim ve halkın bazı kesimlerinin İran'a açık destek verdiği görülmektedir[384]. Araplar Orta Doğu'nun temel problemini Filistin sorunu olarak görmektedirler. Bu temel problemden dikkatleri başka yöne çevirecek, Lübnan krizi gibi sorunların önüne geçmek istemektedirler. Ancak İran'ın hem siyasi ve güvenlik, hem de Şii- Sünni bölünmesi üzerindeki etkisinin tüm bölgeye yayılmasından endişe duymaktadırlar.

1639 yılında imzalanan Kasr-ı Şirin Antlaşması'ndan bu yana hiçbir silahlı mücadeleye girişmeyen Türkiye ve İran, sorunlarını barışçıl yöntemlerle çözmeye çalışmıştır. ABD tarafından İran'a yapılabilecek bir müdahale, her iki ülke ile ilişkiler açısından Türkiye'yi zor duruma düşürecektir. Yapılabilecek bir müdahale ile petrol ve doğal gaz akışının sağlandığı sevkiyatın tıkanması, ekonomik durgunluk ile sonuçlanacaktır. Bölgede güçsüz bir İran, terör örgütü PKK'nın gelişme zeminini hazırlayacaktır. Ayrıca olabilecek bir nükleer silah kullanımı, radyoaktif kirlenmeye neden olacaktır. Bölgedeki tehlike ve istikrarsızlık, Türkiye'ye gelecek yabancı yatırımcının isteksizliğine yol açarken, turizm sektörü de olumsuz etkilenebilecektir[385].

İran, Orta Doğu bölgesinde giderek önem kazanan bir ülkedir. Batı ve Amerikan karşıtı ideolojisi, ekonomik gelişme başarısı, petrol fiyatlarının artmasıyla elde ettiği kazançlar ve doğal gaz enerji kaynaklarının sağladığı avantajlar, Irak'taki Şii nüfusu, Hamas ve Hizbullah üzerindeki nüfuzu ile bölgeyi kendi ideolojisine uygun olarak biçimlendireceği ve İran merkezli, güçlü bir İslamcı dayanışma ortamı oluşturma amacına yönelik politikalar üretme çabası dikkat çekmektedir. Bölgede böyle bir durumun oluşması, bölgenin tek nükleer güce sahip ülkesi İsrail'in konumunu ve bölgenin barışını etkileyecektir. İsrail, Batı Şeria işgali, Lübnan krizi ve Gazze operasyonları nedeniyle çok boyutlu güvenlik sorunları yaşamaktadır. Ayrıca Golan Tepeleriyle ilgili olarak, su kaynakları sıkıntısı, sınırlar ve İsrail ile

[384] Uşaklı, s.119
[385] Uşaklı, s.119

Suriye toplumunun karşılıklı olarak toplumsal psikolojileri, iki ülke arasındaki barış görüşmelerini zorlaştıran etkenlerdir[386].

Özdağ'a göre, İran çok uluslu bir devlettir. Devlet yapısının sadece din, mezhep birliği temeline dayatılarak veya yeni bir devlet hanedanı oluşturarak korunması mümkün değildir. İran İslam Devrimi özünde, İslam'ın evrensel değerlerinin korunması amacından çok, İran genel nüfusu içinde azınlık durumunda bulunan Fars unsurunun iktidarını İslami makyajla sürdürmeyi amaçlamaktadır. Ancak, İran'ın bu çabası başarısız olmaya mahkûmdur[387].

### 2.5.4. İsrail

İran'ın nükleer projeleri, bölgede yükselen dini radikal hareketler ve Sünni-Şii mezhepleri arasındaki gerginliği tırmanması, Orta Doğu bölgesinin en önemli meselelerindendir. Göksel'e göre, Körfez'deki asıl korku kaynağı İran değil, bölgede gerilimi tırmandırabilecek ve sıcak bir çatışma çıkarabilecek İsrail'dir. Mısır ve Ürdün ile barış anlaşmaları olan ülke için, Hizbullah ve Hamas gibi devlet-dışı aktörler çok iyi silahlanmış olsalar da, tek başına bir tehdit oluşturmaları mümkün değildir. Ekonomisi zayıf, ordusu teknolojik açıdan geri kalmış ve uluslararası alanda izole edilmiş bir Suriye'nin, İsrail'le mücadele edebilmesi mümkün değildir. Askeri ve siyasi açıdan kendini güçlü hisseden İran ise, savaşmaktan ziyade farklı yöntemler ile bölgede güç dengesini kurmak istemektedir[388].

Orta Doğu'nun temel problemi olarak görülen İsrail-Filistin sorununun çözümüne yönelik, Kudüs, Oslo, Doha ve Camp David'de gerçekleştirilen Amerikan girişimlerinin hiçbiri başarılı olamamıştır. Ayrıca, demokratik seçimlerle çoğunluk tarafından seçilen Filistin hükümeti, ABD tarafından reddedilmektedir. Hamas ve Hizbullah, El- Kaide gibi terör örgütü olarak kabul edilmektedir. Ancak Göksel'e göre, hem Hamas, hem de Hizbullah'ın coğrafi temelleri ile birlikte, İslamcı ve

[386] Boztemur, s.160
[387] Özdağ, s. 19
[388] Timur Göksel, "Geleceğin İpoteği: Filistin- İsrail Sorunu ve Uluslararası Güvenliğe Yansımaları", **Beşinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., İstanbul, 05-06.06.2008, s. 130

milliyetçi kökenleri bulunmaktadır[389]. Filistin topraklarının işgalinin sona erdirilmesi, İsrail'in yerleşim alanlarını genişletmekten vazgeçmesi ve bir Filistin devletinin kurulması için, hem ABD ve Avrupa, hem de Arap devletlerinden ciddi anlamda bir baskı gelmemiştir.

2000 yılı Camp David görüşmelerinde, Suudi Prens Abdullah, İsrail'in 1967 Arap savaşları öncesi sınırlarına geri dönmesi durumunda, bölgede İsrail'in bir devlet olarak tanınacağına ve devletlerarası ilişkiler geliştirileceğine dair bir görüş sunmuştur. İsrail'in tezi ise, toprakların %90'ını yerleşim için önermektedir. Ancak elinde %75'lik oranı tutmaktadır. Aynı zamanda Filistinlilerin İsrail'e dönüş haklarından vazgeçmelerini öngörmüştür. Filistinlilerse topraklarına geri dönmek istemektedir[390].

İsrail, Arap devlerinden daha güçlüdür ve Filistinli terörist grupları kesinlikle ağır zayiatlara uğratabilecek güçtedir. İsrail'de toplumsal yapı, orta sınıf ağırlıklı bir niteliğe dönüşmektedir. Arap dünyası ile yaşanan çatışma, her iki tarafı psikolojik olarak yormaktadır. Camp David görüşmelerinin başarısızlığı ile başlayan Filistin İntifada'sından sonra, uzlaşmaya olan inanç kaybolmuştur[391]. İsrail, bölgede kıta ötesi, okyanus ötesi destekleri olmadan, dost ve müttefikten yoksun, yalnız ve yabancı kalmanın zorluklarını yaşamaktadır. Sergilediği davranış ve uygulamaları ile bölge ülkeleriyle karşılıklı anlayış ve saygıyı geliştiren ilişkiler kurmayı başaramamıştır. Aynı zamanda sürekli savaş beklentisi içinde Araplarla kuşatılmış durumda bulunması ve diaspora döneminin acı hatıraları, ulusal psikolojilerini şekillendirmektedir[392].

Kissinger Arap dünyası ve İsrail arasında sağlanacak bir uzlaşıyı, İsrail'in yok edilmesine yönelik bir adım olarak görme eğilimindedir. Ancak, diğer yandan iki

[389] Göksel, s.130
[390] Kissinger, Amerika'nın Dış Politikaya İhtiyacı Var mı?, s.276
[391] Kissinger, Amerika'nın Dış Politikaya İhtiyacı Var mı?, s.278
[392] Özdağ, s. 16

kesim arasındaki uzlaşmanın, ABD'nin İslam ülkeleri arasındaki imajını düzeltmek ve terörizmle savaşta başarıyı etkileyebilecek bir araç olduğu çelişkisi içindedir[393].

İsrail, bölgedeki tek nükleer güçtür[394] ve Non-Profileration Treaty Antlaşmasına taraf değildir, ancak İran bu Antlaşmayı imzalamıştır[395]. Dolayısıyla İsrail, nükleer silah geliştirmemek konusunda bağlayıcı bir taahhüt altına girmemiştir.

[393] Kissinger, Amerika'nın Dış Politikaya İhtiyacı Var mı?, ss.275-282
[394] Boztemur, s.160
[395] Uşaklı, s117, Kissinger, Amerika'nın Dış Politikaya İhtiyacı Var mı?, s.178

# ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

# 3. TÜRK DIŞ POLİTİKASI VE KIBRIS

Uluslararası sistemde meydana gelen değişiklikler, Türk dış politikasının önemli belirleyici etkeni durumundadır. Türk dış politikasında temel paradigma olarak konjonktür esas alınmakta, bu durum dış politikanın kararlılığı, tutarlılığı ve sürekliliği üzerinde olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Kıbrıs sorunu, bir süreç olması açısından, Türk dış politikasının bu özelliklerini göstermesi nedeniyle iyi bir örnektir.

## 3.1. TÜRK DIŞ POLİTİKASININ EKSENİ

### 3.1.1. Dış Politikayı Etkileyen Faktörler

Dış politikanın hareket noktası, ulusal çıkardır. Hedefi barışın korunması, diğer devletlerle iyi ilişki ve işbirliğinin geliştirilmesidir. Bir ülkenin dış politikasını etkileyen faktörler çeşitlidir. Bu faktörlerden ilki ve değişmeyeni, "vatan"dır. Oturulan toprakların dünya siyasi coğrafyasındaki yeri, o ülkenin dış politikasını şekillendiren en önemli unsurudur. Türkiye'nin stratejik konumu, bu anlamda dış politikasının ağırlık merkezini oluşturmaktadır[396].

Dış politikayı etkileyen faktörlerden bir diğeri, o ülkenin komşu olduğu devletlerdir. Devletlerin komşularını seçme hakkı yoktur ve Türkiye'de olduğu gibi, komşular ve komşuluk ilişkileri zorlayıcı olabilmektedir. Türkiye'nin üzerinde bulunduğu coğrafyada sadece dış güçlerin değil, bu bölgede oturan komşularının da büyük idealleri ve hedefleri bulunmaktadır. Ege'deki komşu devlet Yunanistan, Büyük İskender ve Bizans'ın mirasına sahip çıkarak, Doğu'ya doğru genişleme isteğini "Megali İdeası"[397] ile ifadelendirmektedir. Bu bağlamda, ilk önce 1821 Mora isyanıyla Osmanlı Devleti'ne karşı başlattığı idealini, 1919 Anadolu işgaliyle devam

[396] İnan, Dış Politika, s.15, Baskın Oran, **Türk Dış Politikası Cilt: I 1919-1980**, der. Baskın Oran, İletişim Yay., İstanbul, 2004, s. 25

[397] Megali İdea fikri ilk kez Rigas Ferreros tarafından güncellenerek, 1791–96 yılları arasında haritaları Bükreş'te hazırlanmıştır. İçerik olarak Kıbrıs'ın alınması, Ege Denizi'ne sahip olunması, İstanbul'a egemen olunması, Pontus Devleti'nin kurulması ve Batı Anadolu'nun Yunanistan'ın eline geçmesini kapsamaktadır. Kemal Akmaral, **Akritas Planı ve Annan'a dek Uzanan Planlar Süreciyle Kıbrıs**, Bilge Karınca Yay., İstanbul, 2004, ss. 41-253

ettirmek istemiştir. Kurtuluş Savaşı ile başarısızlığa uğrayan Yunanistan, bu idealini ulusal bir politikaya dönüştürerek, Kıbrıs meselesinde "ENOSİS"[398] ile Türkiye'nin karşısına çıkmış ve geçmişte Avrupa Topluluğu, günümüzde AB içinde Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile birlikte Türkiye'nin önüne ket vurmaya çalışmaktadır. Komşulardan bir diğeri olan Suriye, "Büyük Suriye" ideali[399] çerçevesinde, sadece Hatay değil, Toroslar'ın güneyinden başlayan ve Kıbrıs'a kadar uzanan bir alanı elde etme düşüncesini korumaktadır. Hatta Dicle ve Fırat suları için hak iddiaları vardır. Irak'ın Saddam Hüseyin döneminde de topraklarını genişletme girişimleri olmuştur. Önce İran'la yaşadığı savaş, ardından Kuveyt işgali, bu niyetini açığa çıkarmıştır[400].

Türkiye'nin kuzey komşusu Rusya, Çarlık döneminde boğazlardan geçerek Akdeniz'e inme hedeflerini gerçekleştirmeye dönük idealini, Bolşevik devrim sonrası SSCB döneminde de (II. Dünya Savaşı sonrası Montrö Boğazlar Sözleşmesinin yeniden gözden geçirilmesi talebi gibi) devam ettirmiştir. Soğuk Savaş döneminde komünizm tehdidi, Türkiye'nin hem iç, hem de dış politikasını belirleyen önemli etkenlerinden biri olmuştur. Soğuk Savaş sonrası dönemde Rusya Federasyonu'nun zaman zaman Türkiye'ye yönelik tehdit edici tutumları devam etmiştir. Özellikle kendisinden ayrılan devletlerin iç istikrarını bozmaya ve baskılamaya dönük politikalar uygulamıştır. Sovyetler Birliği'nin çözülüşünün ardından kurulan Ermenistan devletinin de, geçmişten bu yana Türkiye'nin Doğu Anadolu bölgesi üzerinde toprak talepleri bulunmaktadır. Sözde "Ermeni Soykırımı" iddiaları çerçevesinde, bu coğrafya üzerinde "Büyük Ermenistan" idealini yaşatmaya çalışmaktadır. Ancak Ermenistan tüm bu iddiaları ve Azerbaycan topraklarındaki haksız tecavüzüne rağmen, Türkiye tarafından şartsız tanınan bir devlettir.

Bir diğer komşu olan İran, tarihsel süreç içinde sıkıntı yaşanılan ve Türk diplomasisini zorlayan devletlerden biri olmuştur. 1979 İran devrimi sonrasında, radikal dini hareketler açısından Türkiye'yi tehdit etmekle birlikte, Türkiye'nin laik yapısını da kendisine bir tehdit olarak görmüştür. Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası sistemin önemli aktörlerinden biri olan İran, özellikle radikal

[398] Kıbrıslı Rumların Yunanistan ile birleşmesi.
[399] Musa Yıldız, "Modern Arap Dünyası ve Bazı Sorunlar", **Avrasya Dosyası**, Cilt.5, Sayı.1, 1999, s.147
[400] İnan, Dış Politika, s.16

örgütlenmeleri etkileyerek Orta Doğu coğrafyasında lider olmaya dönük tutum sergilemektedir.

Dış politikayı yönlendiren faktörlerden biri de, ülkedeki rejimin şeklidir. II. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası sistemin blok tipi örgütlenmesi, ülkelerin rejimlerindeki yakınlığa göre olmuştur. Bu bağlamda Türkiye, Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'la başlayan Batılılaşma hareketini devam ettirerek, sistemde Batı dünyası içinde yer almayı tercih etmiştir. Soğuk Savaş döneminde NATO başta olmak üzere, Batı kurumları içinde yer alması, Türkiye'nin dış politikasının temelini oluşturmaktadır.

Dış politikayı etkileyen faktörlerden bir diğeri, ekonomik çıkar ve ilişkilerdir. Ekonomik çıkar, dış politikanın savunmadan sonraki hedefini oluşturur. Ekonomik güç, dış politikada etkinliği sağlar. Dış politikada özgür hareket edebilme yeteneği, devletin ekonomik bağımsızlığı ile yakından ilgilidir[401].

Dış politikayı etkileyen bir diğer faktör, o devletin askeri gücü ve kapasitesidir. Özellikle uluslararası sistem içinde yaşanan silahlanma yarışı ve silahların yayılımı, askeri harcamalar için ayrılan payın her devlet için büyük miktarlara ulaşması, askeri teknolojide sağlanan muazzam ilerlemeler, askeri gücün devletlerarasındaki ilişkilerde önemli rol oynadığının göstergeleridir. Türkiye'ye yönelik baskıları önleme ve caydırma işlevini görmesi açısından Türk Silahlı Kuvvetleri, Türk dış politikasının en önemli güç kaynaklarından biri olmuştur.

Dış politikayı etkileyen faktörlerden bir diğeri, kamuoyudur[402]. Bir dış politika meselesinin kamuoyuna mal edilmesi ve kamuoyunun desteğinin sağlanması, uygulanan dış politikanın meşruluğu yanında, başarısı ve etki derecesini de artıracaktır. Bir devlet uyguladığı dış politikada sadece kendi kamuoyunu değil, dünya kamuoyunu da dikkate almalıdır.

[401] İnan, Dış Politika, s.22
[402] İnan, Dış Politika, s.23

Dış politikanın diğer önemli bir faktörü, ülke içinde birlik, beraberlik ve iç dayanışmanın sağlanmasıdır. Bu konuda zayıf olan ülkeler dış politikalarında başarısız olmaktadırlar. Devletin kurumları ve aktörleri arasındaki görüş ayrılıkları, önemli konularda mutabakatın sağlanamaması, uygulamaya konulan dış politikanın sürekli, tutarlı ve kararlı bir biçimde sürdürülmesine engel olarak, dış politikanın devlet politikası olmaktan çıkıp, hükümet politikası olarak algılanmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda özellikle siyasal partiler arasında görüş birliğinin sağlanması, dış politikanın başarısı için önemlidir.

Dış politikanın oluşumunu ve başarısını etkileyen bir diğer faktör, istihbarat olarak da nitelendirilen, sağlıklı bilgiyi elde edebilmektir. İstihbaratı sağlayan kurum ile dış politikanın oluştuğu kurumlar arasındaki işbirliği önemlidir. Ayrıca devletler arşivlemeye önem vermeli ve teknolojik gelişmeleri takip ederek bilgi bankası oluşturmalıdırlar[403].

Dış politikanın etkinliğini sağlayan faktörlerden biri de, ulusal çapta siyasal ve sosyo-ekonomik istikrarın korunmasıdır. Rakip devletler propaganda aracılığıyla, diğer devletin iç istikrarını etkilemeye yönelik girişimlerde bulunabilirler. Türkiye bu gibi faaliyetlere hedef olmuş bir ülkedir.

Bir ülkenin dış politikasının sürekli, kararlı ve tutarlı olması, güven vermesi ve inandırıcılığı açısından önemlidir. Şartlara ve gelişmelere göre değişen, bazen fırsatçılığa dayanan dış politika, devletlerarasındaki ilişkileri zorlamaktadır. Dış politikada sürekli olan temel unsur ise, "ulusal çıkar"dır[404]. Hedefi barışın

[403] Mehmet Gönlübol, " Türkiye'nin 1980'li Yıllardaki Dış Politikasının Bir Değerlendirmesi", **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, der. Mehmet Gönlübol, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, s. 611, İnan, Dış Politika, s.29

[404] Quester'e göre, uluslararası ilişkileri anlaşılmaz kılan faktörlerden biri, "hükümetler", "Dışişleri Bakanlıkları" ve hatta bakanlık içi bölümlerin kendi ayrı çıkarlarının olmasıdır. Belli birimler, belli politikaları "ulusal çıkar gereğidir" diyerek empoze etmeye ve böylelikle kendi çıkarlarına hizmet etmeye çalışırlar. Uluslararası ilişkiler uzmanları dış politika kararlarını, söz konusu devletlerinin amaçları açısından değil, görüşmeyi yapan memurların kariyerlerinde ilerlemeleri açısından değerlendirmelidirler. Yasama ve yürütme organları, bazı durumlarda, ülke için dış politika kazançları görmezlerse, bürokratik birimlerin çalışmasına engel olabilirler. Bkz. Waltz ve Quester, s.131

korunması, diğer devletlerle iyi ilişki ve işbirliğinin geliştirilmesidir. Dış politikayı yönlendiren siyasi liderliğin güçlü olması önemlidir ve profesyonelliği gerektirir[405].

Dış politika analizi, dış politika kararlarının oluşumuyla birlikte, uluslararası ilişkilerde davranış ve değişim kaynağının bireysel ya da kolektif halde hareket eden insanlar olduğunu ortaya koymaktadır. "*Liderlerin kişisel özellikleri, kullandığı argüman ve söylemler, yaratıcılık ve öğrenme yetenekleri, danışma süreçleri, bürokratik süreçler, yasama süreçleri, muhalefet grupları, iç politika zorunlulukları*"[406] gibi etkenler hem dış politika karar süreçleri hem de tüm siyasi karar verme süreçlerini etkilemektedir.

### 3.1.2. Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikası

Bir devletin dış politikasının amaçları, devletin diğer devletler karşısındaki önemini ve rolünü artırmak, geleceğini sağlam esaslar üzerine oturtmak için uzun vadeli planlar yapmak, ulusal heyecanı ayakta tutmak, diğer devletlerle ilişkilerini geliştirmek ve barışı öne almak, çıkar dengesini gözetebilmek, ani çıkan krizlere yönelik hazırlıklı olmak, her konuya yönelik olasılıkları ve alternatiflerini artırmak olmalıdır. Her şeye tahammül eden, kabullenen veya sineye çeken bir devlet görünümü vermek tehlikelidir[407]. Her boyuttaki tek taraflı taviz, uzlaşmazlığı ılımlı hale getirmekten çok, onu güçlendirmektedir. Bu nedenle dış politikadaki tutumun net ve kararlı olması önemlidir. 1963–1974 yılları arasında Kıbrıs'ta yaşananlar ve Averof- Makarios mektuplarının ortaya çıkması, kararlı tutum sergilemenin önemini göstermiştir. Makarios "salami politikası"yla, 1963 yılından itibaren Kıbrıs Anayasası'nı ihlal etmiş, Londra ve Zürih Antlaşmalarının hükümlerini çiğnemiş ve ülkede gerginliği artıran girişimlerde bulunmuştur. Antlaşmalara aykırı

[405] İnan, Dış Politika, s.44, Gönlübol, " Türkiye'nin 1980'li Yıllardaki Dış Politikasının Bir Değerlendirmesi", s. 627
[406] Hudson ve Vore, s.5
[407] Rıfat Serdaroğlu, **Yeni Dünya Düzeni Büyük Ortadoğu ve Türkiye**, Eda Matbaası, Ankara, 2004, s. 332, Kamran İnan, **"Yurtta Sulh, Cihanda Sulh Paneli"**, ODTÜ İİBF Yay., Ankara, 1988, s. 34, Kıbrıs'a BM'in ilk arabulucusu olarak giden ve rapor hazırlayan Sakari Tuomioja, 1964 Temmuz ayında gerşekleşen görüşmelerde Türk yetkililere *"Şahıs olarak Türkiye'nin sabrına hayranım ve ben olsa idim bu hallere şimdiye kadar tahammül edemezdim. Fakat Türkiye müdahale ederse çok kan dökülecek, Rumlar Ada'daki Türkleri geniş bir katliama tabi tutacaklar ve belki de Rusya işe karışıp geniş bir harbe sebebiyet verilmiş olacaktır. Bunun için gene de müdahalenin aleyhindeyim."* demiştir. Habertürk, "İlk arabulucu: Sabrınıza hayranım", 20 Şubat 2010

hareketlerinden dolayı Türk müdahalesine yol açabileceği konusunda dönemin Yunanistan Dışişleri Bakanı Averof tarafından uyarılmıştır. Makarios, Yunanistan Bakanına verdiği cevapta, Ankara'nın nabzını iyi tuttuğunu ve herhangi bir anlaşmazlığa sebep olmadan hedefine ulaşabileceğini belirtmiştir[408]. Bu dönemde özellikle ABD tarafından baskılanan Türkiye, Kıbrıs'taki olaylar karşısında etkisiz kalmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması ile ardından yeni bir devletin kurulması ve Cumhuriyetin ilanı, uluslararası bir başarıdır. Dışişleri Bakanlığı İmparatorlukla beraber dağılmış ve yeni kadronun oluşturulması zor olmuştur. Ancak tüm zorluklara rağmen devletin Atatürk dönemi dış politikası aktif ve başarılı olmuştur. Öncelikle "Yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesi[409] benimsenerek, barışı sağlamak ön koşul kabul edilmiştir. 1936 yılında Montrö Sözleşmesi ile Boğazların statüsü belirlenmiş, 1939 yılında Atatürk'ün büyük çabaları sonucu, Hatay anavatan topraklarına katılmıştır. Anadolu'yu işgal eden Yunanlılara karşı kazanılan savaş sonrası, Yunanistan ile diyalog sağlanarak, iyi komşuluk ilişkileri kurulmuştur.

Siyasal yapılanması Batı modeli üzerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti devletinin dış politikası, Batılı devletlere karşı tarafsız bir politika izlenmeye özen göstermiştir. Lozan Antlaşması sonrası Batıyla ilişkileri eşitlik ilkesi çerçevesinde kurulması kolay olmamıştır. Atatürk dönemi Türk dış politikasının nitelikleri;

- *Başka devletlerin iç işlerine karışmamak ve onları kendi içi işlerine karıştırmamak,*
- *Dış politika ulusal çıkarın emrettiği yolu seçmek, hiçbir şekilde macera yolunu tutmamak, mümkün olduğu kadar çıkar gruplarının etkisini yurttan uzak tutmak,*

[408] Evanthis Hatzivassiliou, "Cyprus at the Crossroads 1959-63", **European History Quarterly**, Vol. 35, No. 4, 2005, ss.529-530

[409] "Yurtta sulh, cihanda sulh; ben karışmıyorum" tarzında bir politika değildir. Türkiye'de bu durum "etliye-sütlüye karışmama; sırtüstü yat ve başkası ne derse desin" biçiminde algılanmıştır. Bu algılama, Yunanistan'ın Türkiye'ye karşı genişleme politikası üretmesine zemin hazırlamıştır. Böylelikle Ege'deki 3042 adayı ele geçirmiştir. Atatürk'ün bu ilke ile kastetdiği, politikalardaki kararlılıktır. Venizelos "Megali İdea"nın savunucularından biri olmasına rağmen, Atatürkle işbirliği Türk dostu olmasından değil, Atatürk'ün politikalarındaki kararlılığındandır. Atatürk sonrası kararlılık eksikliği, uygulanan politikalarda zikzaklara neden olmuştur. İnan, "Yurtta Sulh Cihanda Sulh Paneli", s. 33

- *Daima barıştan yana olmak, böyle bir barışın tek çaresi bütün dünyanın huzur ve sosyal adalet içinde olması görüşünü ön planda tutmak, (Yurtta sulh, cihanda sulh ilkesi)*
- *Emperyalizm ve sömürgecilik karşıtıdır,*
- *Misak-ı Milli'yi hedef almıştır,*
- *Dış ilişkilerde Batı'ya öncelik tanır. Türkiye'nin çağdaş uygarlık düzeyine kavuşturulmasını öngörür. Batı'ya öncelik tanınması Atatürk'ün kendisi tarafından şöyle ifade edilmiştir: "Bizim, siyaset-i hariciyemizde herhangi bir devletin hukukuna tecavüz yoktur. Biz ecnebilere karşı hasmane bir his beslemediğimiz gibi, onlarla samimane münasebetler tesis etmek arzusundayız. Türkler, bütün milletlerin dostudur.",*
- *Akılcıdır,*
- *Cumhuriyet dönemi Türk dış politikası dogmatik değil, gerçekçidir. Sabit fikirlere göre hareket etmez, daima gerçeği arar*[410].

Atatürk sonrası dış politikanın pasif bir niteliğe dönüştüğü görülmektedir. II. Dünya Savaşına taraf olmayan Türkiye, savaşın sonunda Almanya'ya savaş ilan etmiş olmakla birlikte, savaş-dışı kalmayı başarmıştır. Ancak savaş sonrası Oniki Ada'nın İtalyanlardan Yunanistan'a verilmesi gibi savaş sonrası gelişmelerde söz sahibi olamamıştır. Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den Kars ve Ardahan ile Boğazlarda kontrol hakkı talebine[411], henüz Batı bloğu içinde olmamasına rağmen direnmiştir. Türkiye'nin yanında Yunanistan'ın da tehdit altına girmesi, ABD'yi harekete geçirerek 1947 yılında Truman Doktrini çerçevesinde, Türkiye ve Yunanistan'ın toprak bütünlüğü garanti altına alınmıştır. Bu nedenle Truman Doktrini[412], Türk dış politikasında bir dönüm noktasıdır. Bu doktrin çerçevesinde

[410] Hasan Berke Dilan, **Atatürk Dönemi Türkiye'nin Dış Politikası (1923-1939)**, Alfa Yay., İstanbul, 1998, ss. 6-7

[411] Türkiye ve Sovyetler Birliği 1925 yılında Saldırmazlık ve Dostluk Antlaşması imzalamıştır. 1929 ve 1931'de yenilenen Antlaşma 1935 yılında 10 yıl uzatılmıştır. 1935 yılından itibaren ilişkilerin bozulmaya yüz tutmasıyla Sovyetler Birliği II. Dünya Savaşı'nın hemen ardından, 1925 Antlaşmasının günün şartlarına göre yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini öne sürmüştür. Ruslar Türkiye ile anlaşmaya varılabilmesi için; Kars ve Ardahan'ın Sovyetlere iadesi, İstanbul ve Çanakkale Boğazlarında askeri üs hakkı, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin yeniden gözden geçirilmesi ve Türkiye'nin Trakya sınırının Bulgaristan lehine yeniden gözden geçirilmesi talebinde bulunmuştur. Stalin Yatla Konferansı'nda Montrö Sözleşmesi'nin değiştirilmesini açıkça talep etmiştir. Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov, Moskova'da Türk Büyükelçisine bu talepleri iletmiştir. Kemal Karpat, Türk Demokrasi Tarihi, ss.299-301

[412] ABD'nin Moskova Büyükelçisi 1947 yılında Dışişlerine gönderdiği bir telgrafta şu ifadelere yer vermiştir: *"Sovyetler'in Türkiye'ye yönelik politikaları sadece güvenlik gerekçelerinden kaynaklanmamakta, daha ziyade bu ülkenin Akdeniz'e rahat inebilme ve Orta Doğu'daki İngiliz nüfuzunu ortadan kaldırma amacı taşımaktadır. Kremlin için Türkiye hem Sovyetler Birliği'ne karşı saldırı yapabilecek bir ülke ve hem de Rusya'nın yukarıda belirtilen amaçları için bir engel oluşturmaktadır. Türkiye Amerikan ve İngiliz desteği olmadan uzun dönemde bağımsızlığını kaybetme tehlikesi ile karşı karşıyadır."* FRUS (Foreign Relations of the United States), vol.5, 1947, ss. 2-3

Marshall yardımları alan Türkiye, oluşan Batı kuruluşları içinde yer almaya başlamıştır. 1949 yılında Avrupa Konseyi'ne, 1952 yılında NATO'ya üye olmuştur. Türkiye'nin Batı bloğuna katılması, çok partili sürece geçişini tetikleyen unsurlardan biridir.

### 3.1.3. Soğuk Savaş Döneminde Türk Dış Politikası

Soğuk Savaş döneminde Türk dış politikasının temel konularını, NATO, Sovyet tehdidi, Kıbrıs sorunu ve Avrupa ile ilişkiler oluşturmaktadır. Orta Doğu'ya yönelik bakış açısı, İsrail-Arap çatışması üzerine yoğunlaşmıştır[413]. Sovyetler Birliği'nin çözülüşüne kadar olan dönemde, Türk dış politikası temel olarak Soğuk Savaş'ın koşullarından ve ülkenin Sovyetler Birliği'ne olan coğrafi yakınlığından etkilenmiştir. Coğrafyasının kültürüne yansıdığı bir ülke olarak Türkiye, hem Avrupalı, hem Asyalı bir ülkedir. Bu nedenle, Balkanlar, Ortadoğu, Karadeniz, Akdeniz, Kafkasya ve Orta Asya'da yaşanan gelişmelerle yakından ilgilidir. İzlediği politikalar, rasyonel, pragmatik ve esnek olmuştur. Katı bir ideoloji taşımamıştır. Örneğin hem Araplar, hem de İsrail arasında dengeli bir ilişki kurmayı başarmıştır. Genel olarak Batı yanlısı bir politika izleyen Türkiye'nin dış politikasına yön veren temel hedeflerden biri, AB üye ülkesi olmaktır[414].

Çok partili sürece giren Türkiye, Batı bloğu içinde yer almayı ve Batı bağlılığını, Türkiye'nin ulusal çıkarlarını koruyacak en iyi yol olarak görmüştür. Bu nedenle Bandung Konferansı'ndaki tutumu, bağlantısızlığı bir dış politika tercihi olarak benimsemediğini göstermektedir[415]. NATO üyeliğiyle birlikte, Batılı devletlerden farklı bir tutum içine girmekten dikkatle kaçınmıştır. Bu bağlamda, Cezayir sorununun BM Genel Kurulu'nda gündeme alınmaması için oy kullanırken,

---

Aktaran: Abdulkadir Baharçiçek, "Soğuk Savaşın Anlamı ve Sona Ermesinin Türk Dış Politikası Üzerindeki Etkileri", **21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası**, der.İdris Bal, Alfa Yay., İstanbul, 2001, s.39 Bu yıllarda ABD, Sovyetler'in yayılmasını önlemenin çarelerini ciddi biçimde ele almaya başlamış ve ekonomik gücünü kullanarak, Sovyet yayılımını bertaraf etmek için bu ülkelere yardım etme kararını almıştır.

[413] Philip Robins, "The 2005 BRISMES Lecture: A Double Gravity State. Turkish Foreign Policy Reconsidered", **British Journal of Middle Eastern Studies**, Vol. 33, No. 2, 2006, s.199

[414] Abu Jaber, s.151

[415] Mehmet Gönlübol ve diğerleri, "II. Dünya Savaşı'ndan Sonra Türk Dış Politikası (1945-1965)", **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, der. Mehmet Gönlübol, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, s.312

Cezayir'in "kendi kaderini tayin hakkı" konusunda çekimser kalmıştır. Bu dönemde Yunanistan, Cezayir lehine oy kullanmıştır.

Türkiye NATO çerçevesinde ve ABD ile yaptığı ikili anlaşmalarda, toprakları üzerinde yabancı üsler kurulmasına izin vermiştir. NATO devletlerinden sadece üç ülke, topraklarında orta menzilli balistik füze üslerinin kurulmasını kabul etmiştir. Bu ülkeler İngiltere, İtalya ve Türkiye'dir. Yunanistan ve Fransa bu üslerin ülkelerinde kurulmasını reddetmişlerdir[416].

1962 Küba krizinin ardından, iki süper güç arasında silahların ve nükleer denemelerin sınırlandırılması antlaşmaları imzalanmış, uluslararası ortama çoğulculuk hakim olmuştur. Küba krizi, Türkiye'nin sürekli olarak iki süper güç arasında bir çekişme ve nüfuz mücadelesinin yapıldığı bir alan olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Yumuşama döneminde Türkiye, kendisini sürekli olarak meşgul edecek Kıbrıs sorunuyla yüzleşmiştir. 1963 yılında patlak veren Türklere yönelik saldırılar ve Türkiye'nin Kıbrıs'a dikkat çekme girişimleri, 1964 yılında Kıbrıs'a yapılacak bir müdahaleyi reddeden ABD Başkanı Johnson'ın mektubu, gücü sınırlı olan Türkiye için birer sınav olmuştur. 1965 Aralık ayında, Türkiye'nin 1960 tarihli Garanti Antlaşması'ndan doğan Kıbrıs'a müdahale etme hakkının BM Genel Kurulu'nda oylanması sırasında[417], 47 devletin müdahaleye karşı çıkması, 54 devletin çekimser kalması, sadece 6 devletin Türkiye'yi desteklemesi, Türkiye'nin sadece Batı bloğu içinde değil, uluslararası sistemde de yalnız kaldığını göstermiştir. Ancak Türkiye'nin 1974 yılında gerçekleştirdiği Kıbrıs Barış Harekatı sonrasında, uluslararası tepki çekilmesine ve ambargolarla yüz yüze kalınmasına rağmen, Türkiye sadece uluslararası sistemden etkilenmekle kalmamış, sistemi etkiler hale geldiğini göstermiştir.

Türkiye 1960'lı yıllarla birlikte, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) içinde yer almak için çaba harcamıştır. Bu amaçla, 1963 yılında AET'e katılma yolunda Ankara Antlaşması imzalanmıştır. Hazırlık, Geçiş ve Son Dönem olmak üzere üç

[416] Gönlübol ve diğerleri, "II. Dünya Savaşı'ndan Sonra Türk Dış Politikası (1945-1965)", s. 317
[417] Mehmet Gönlübol ve Ömer Kürkçüoğlu, "1965-1973 Dönemi Türk Dış Politikası", **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, der. Mehmet Gönlübol, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, s. 493

aşamayı öngören bu Antlaşma, Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik ve siyasal istikrarsızlıktan olumsuz etkilenmiştir. 1970'li yılların sonuna gelindiğinde, AT ile ilişkiler Ecevit tarafından askıya alınmıştır. Avrupa ile ilişkilerin yeniden başlatılması, 1980 sonrası Özal dönemine denk gelmektedir. 1987 yılında Başbakan Turgut Özal, AT üyeliği için resmen müracaatta bulunmuştur. Türkiye'nin uluslararası ekonomik sisteme eklemlenmesi çabaları ve serbest piyasa ekonomisinin etkileriyle, dış politikada ABD ve Avrupa devletleri yanında, Doğu ve Arap ülkeleriyle ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine çalışılmıştır.

### 3.1.4. Soğuk Savaş Sonrası Türk Dış Politikası

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte Türkiye, yeni bir stratejik çevre ve psikoloji ile karşı karşıya kalmıştır. Körfez Savaşı ile başlayan dönem, Bosna-Hersek ve ardından Kosova'da yaşanan savaş, Kafkasya ve Orta Asya'da ortaya çıkan gelişmeler ile yeni bir güvenlik ortamının belirginleştiğini göstermektedir. Bu dönemde dış ve güvenlik politikaları konusunda yazan yazarlar, Türkiye'nin "stratejik bir konseptten" yoksun olduğunu dile getirmiştir. Bağcı'ya göre, bu stratejik konsept yoksunluğu yeni değildir[418]. Davutoğlu bu durumu, "stratejik teori yetersizliği" olarak tanımlamıştır. Ona göre stratejik kuram yetersizliği, siyaset kuramcıları ile siyaset yapımcıları arasındaki kopukluğun bir işaretidir. Üniversite ve akademik çevreler kuramsal düzeyde ya yetersizlerdir ya da siyaseti yapan bürokrat ve diplomatlar ile sağlıklı bir iletişim kanalı kuramamışlardır. Bu nedenle Mahan ve Spykman'ın Amerikan küresel stratejisi, Mackinder'in İngiliz ve Rus stratejileri üzerindeki etkilerine benzer kuram-pratik ilişkisi Türkiye'de ortaya çıkamamıştır. Fukuyama ve Huntington'un yeni dünya düzeni ve küresel çatışmaların ABD stratejisi açısından kullanımı konusunda Amerikan siyaset yapımcılarına sundukları meşruiyet sağlayıcı kuramsal destek, bu ilişkinin ne denli önemli olduğunu ortaya

[418] Hüseyin Bağcı, "Türk Dış Politikası: Genel Bir Bakış", **Türk Dış Politikasında Gelenek ve Değişim**, der. İhsan D. Dağı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1998, s. 2

koymuştur. Türkiye'de böyle bir yaklaşımın eksikliğinin nedeni, Osmanlı-Türk dış politika geleneğinin emperyal/sömürgeci bir stratejiye dayanmamasıdır[419].

Güvenlik algısının değiştiği bu dönemde Sovyet tehdidinin yerini, PKK terörü ve radikal İslamcılık almıştır. Ancak 21. yy'a girerken Türkiye'nin rejiminin zamanla laiklikten İslamcılığa doğru kaydığı da bir gerçektir. Özellikle tarihi bağları, coğrafyası ve nüfus yapısıyla Türkiye kendini Orta Doğu'dan uzak tutamamıştır. 1990'lı yıllarla beraber Kuzey Irak'ta konuşlanan PKK'ya karşı zaman zaman operasyonlar düzenlemiştir.

Kasım 1990'daki Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) Zirvesi'nde Soğuk Savaşı resmen sona erdiren Paris Şartı'nın imzalanmasıyla, Türkiye yeni döneme seçimini Batıdan yana yapmış bir ülke olarak girmiştir[420]. 1997 Lüksemburg Zirvesi sonucu AB genişlemesi sürecinde Türkiye'nin aday ülke statüsünü alamaması, Türk politikacılarında hayal kırıklığı yaratmıştır. AB'nin bu tutumundan Yunanistan ve Kıbrıs Rum Yönetimi hoşnut olurken, AB 1998 yılı itibariyle Kıbrıs Rum Yönetimi ile üyelik müzakerelerine başlamıştır. Türkiye bu dönemde, AB'nin yeni güvenlik yapılanması olan Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği'nin de dışında bırakılmıştır. Bu bağlamda Dışişleri Bakanı İsmail Cem, Avrupa'nın bir tutku olmaması gerektiğini ve Türkiye'nin bir dünya devleti olması gerekliliğini vurgulamıştır[421].

Almanya ve Japonya Soğuk Savaş'ın gerçek kazananları olarak görülmektedir. Özellikle Almanya hem ekonomik bir güç olarak ortaya çıkmış, hem de siyasal birleşmesini gerçekleştirebilmiştir. Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrasındaki konumu ise, Batı güvenliği için stratejik öneminin azaldığı biçiminde yorumlanmıştır. Buna göre, Soğuk Savaş'ın iki bloklu cepheleşmesi ortadan kalkmış

---

[419] Ahmet Davutoğlu, "Türk Dış Politikasında Stratejik Teori Yetersiziği", **Yeni Türkiye Özel Sayısı II**, Sayı. 23-24, 1998, s. 1532, Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, Küre Yay., İstanbul, 2001, s. 47

[420] Şule Kut, "Türkiye'nin Soğuk Savaş Sonrası Dış Politikasının Anahatları", **En Uzun Onyıl,** der. Gencer Özcan ve Şule Kut, Büke Yay., İstanbul, 2000, s. 43

[421] İsmail Cem, " Turkey: Setting Sail to the Twenty First Century", **Perceptions**, Vol. 2, No. 3, 1997, s. 7

ve Doğu Bloğu diye bir şey kalmamıştır[422]. Ancak yeni dönemin Körfez Savaşı ile başlaması, Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası dönemin en önemli ülkelerinden biri olacağını göstermiştir. Bu dönemde etnik milliyetçilik ve dini duyguların güçlenmesi, sınır anlaşmazlıkları, sosyo-ekonomik sorunlar, petrol ve doğal gaz gibi enerji kaynaklarının artan önemi belirgin nitelikte ortaya çıkmıştır. Tüm bu sorunların büyük ölçüde Türkiye'yi çevreleyen coğrafyada görülmesi, Türkiye'nin bu sorunlara duyarsız ve tarafsız kalamayacağını beraberinde getirmiştir.

#### 3.1.4.1. Çekiç Güç ve Türkiye

Irak'ın Kuveyt'i işgali, Türkiye tarafından destek verilecek bir durum değildir. Irak uluslararası hukuka aykırı hareket ederek, "toprak bütünlüğüne saygı" ilkesini ihlal etmiştir. Ancak Türkiye, Irak'ın 1980 yılında İran'a karşı yaptığı saldırıda farklı bir tutum geliştirerek, tarafsızlık politikasını benimsemiştir. Irak ile ekonomik, ticari, mali ve petrol ilişkileri yanında, ayrılıkçı Kürt hareketine karşı işbirliği geliştirilmiştir[423]. Irak- İran Savaşı'nın bitimiyle Dicle nehri konusundaki su problemleri belirmeye başlamış[424] ve Irak, Dicle nehri üzerinde tarihsel hakları olduğunu ileri sürmüştür. 1991 Körfez Savaşı'nın patlak vermesi, bu sorunu rafa kaldırmıştır[425].

Türkiye'nin Körfez Savaşı politikasının oluşturulmasında, Türkiye'yi Irak'a karşı aleyhte bir tutum izlemeye zorlayan faktörler; Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesiyle eşi görülmemiş bir uluslararası koalisyon hareketinin ortaya çıkması, bu bağlamda BM Antlaşması'nın 25. maddesi gereğince, BM Güvenlik Konseyi kararlarını kabul etme ve uygulama taahhüdünde bulunulmasıdır. Diğer bir faktör, NATO

[422] Baharçiçek, s.42

[423] Ramazan Gözen, " Türkiye'nin II. Körfez Savaşı Politikası: Aktif Politika ve Sonuçları", **Türk Dış Politikasında Gelenek ve Değişim**, der. İhsan D. Dağı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1998, s. 180

[424] Türkiye'nin Irak ve Suriye dışında kalan komşuları ile paylaştığı su kaynaklarının kullanılması konusunda uzlaşmazlık blunmamaktadır. Meriç nehri üzerinde Bulgaristan ve Yunanistan ile, Arapçay nehri üzerinde Sovyetler Birliği ile, Sarısu ve Karasu üzerinde Irak ile anlaşmalar yapılmıştır. Ancak Orat Doğu'nun az yağışlı ve yarı kurak bir bölge olması, hızlı nüfus artışı, sanayileşme ve kentleşmenin su kaynaklarına olan talebi artırması, Fırat, Dicle ve Asi nehirlerinin kullanımına dair sorun getirmektedir. Orta Doğu'daki mevcut sorunlara, su kaynaklarının kullanımının eklemlenmesi, bölgenin siyasal istikrarsızlığını geleceğe taşımaktadır. Konuralp Pamukçu, "Su Sorunu ve Türkiye, Suriye-Irak İlişkileri", **Türk Dış Politikasının Analizi**, der. Faruk Sönmezoğlu, Der Yay., İstanbul, 1998, s. 179

[425] Mustafa Çufalı, "21. Yüzyıla Girişte Türkiye'nin Bölgesel Sorunları ve Öneriler", **21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası**, der.İdris Bal, Alfa Yay., İstanbul, 2001, s. 60

çerçevesinde üye devletlerin oybirliği ile Irak'a karşı önlemler almaları ve bunu uygulamalarıdır. Bu konuda Türkiye'nin tercihleri sınırlı kalmıştır. Bir başka faktör ise, Özal'ın bir yandan ABD yanlısı, diğer yandan Arap ve Müslüman ülkelere sempati duyan bir dış politika anlayışını benimsemesidir[426]. Irak'ı kendilerine bir tehdit olarak gören Arap devletleri, Körfez Savaşı'nda Batı ile ittifak yapmıştır. Bu dönemde, Cumhurbaşkanı olan Turgut Özal Yıldırım Akbulut'u Başbakan seçtirerek, yürütme erkinin iki kanadını kontrolü altına almıştır. Aynı zamanda Genel Kurmay Başkanlığı'na Necip Torumtay'ı seçtirmesi, Türk dış politikasının "tek adam politikası"[427] olarak değerlendirilmesi ve iç politikada siyasal rejime dair, başkanlık rejimi tartışmalarını gündeme getirmiştir.

Körfez Krizi, Türkiye'nin doğrudan taraf olmadığı uluslararası sorunlar karşısında, uluslararası toplumla birlikte hareket etme ve bu tür sorun odaklarına uluslararası askeri müdahaleden yana olma niteliğini kazandıran ilk sorun olması bakımından önemlidir[428].

Körfez Savaşı ile birlikte ortaya çıkan ve Türkiye'nin gelecekteki temel sorunlarının kaynağı olacak kırılma noktası "Çekiç Güç" olmuştur. ABD tarafından Çöl Kalkanı Harekatı çerçevesinde gelişen Körfez Krizi, sadece Irak için değil, Türkiye başta olmak üzere tüm bölge ülkelerinin altından kalkamayacağı yeni oluşumlara zemin hazırlamıştır.

Çekiç Güç (Operation Provide Comfort-OPC), 5 Nisan 1991 tarihinde Irak Silahlı Kuvvetleri'nden kaçan Irak Kürtlerinin, Türkiye ve İran sınırlarını zorlayarak girmek istemeleri üzerine, Ankara'nın müttefiklerine çağrıda bulunarak "acil insani yardım sağlamak" amacıyla başlatılan uluslararası bir faaliyettir. Çekiç Güç kuvvetleri İncirlik/Adana, Pirinçlik/Diyarbakır, Kuzey Irak/Zaho'da

[426] Gözen, " Türkiye'nin II. Körfez Savaşı Politikası: Aktif Politika ve Sonuçları", s. 180-184
[427] Semih Günver, "Tek Kişilik Oyun", Milliyet, 18 Ocak 1991
[428] Kut, Türkiye'nin Soğuk Savaş Sonrası Dış Politikasının Anahatları, s.45

konuşlandırılmıştır. Kuvvetlerden hava gücünün ağırlığı olmakla birlikte, tüm personel sayısı 1600 kişidir. Türk personel sayısı 33'tür[429].

Çekiç Güç'ün Türkiye'nin denetimi altında olup olmadığı konusu, tartışmalara neden olmuştur. Özellikle Amerikan uçaklarının Türk güvenlik güçlerinin bilgisi dışında Türkiye'nin pek çok noktasında görülmeleri, Amerikan yetkililerince test uçuşu olarak savunulmuştur. Ancak 1994 yılının Nisan ayında, Amerikan uçaklarının Çekiç Güç'e ait 26 kişilik heyeti taşıyan iki helikopteri vurarak düşürmesi, yeni tartışmaları beraberinde getirmiştir. Zaho'ya gitmek üzere Diyarbakır'dan havalanan helikopterlerdeki 3 Türk subay ve diğer 23 kişi ölmüştür[430].

Soysal'a göre, Çekiç Güç'ün Türkiye topraklarında olması, Irak yönetimi ile diyaloğu önlediği gibi, Türkiye'ye karşı kin ve nefreti de beslemektedir. Bunun nedeni ise, Çekiç Güç, Irak halkını saldırıdan korumanın ötesinde, mevcut Irak yönetiminin yıkılmasını amaçlamaktadır. Bülent Ecevit'te, Çekiç Güç'ün Türkiye'yi parçalayacağını belirtmiştir[431]. Elekdağ'a göre, Çekiç Güç ile Türkiye'nin, bağımsız bir komşu ülkedeki ayrılıkçı etnik grupları korumak için topraklarında diğer ülkelerin silahlı güçlerini konuşlandırması, gelecekte Türkiye'ye karşı kullanılabilecek çok tehlikeli bir örnek oluşturabilecektir[432].

Körfez Savaşı'nın siyasi ve ekonomik faturasından en çok etkilenen ülke Türkiye olmuştur. Türkiye Irak'a uygulanan ambargo çerçevesinde, Kerkük-Yumurtalık boru hattını ve Habur sınır kapısını kapatmış, göç eden Kürtlerin korunması ve barınması için, gereken önlemleri alarak yardımcı olmuştur. Çekiç Güç'e topraklarını açan Türkiye'ye, ambargodan doğan zararlarının ödeneceği ve Kuzey Irak'ta bir Kürt devletinin kurulmayacağı garanti edilmiştir. Irak Başbakanı

[429] Mehmet Kocaoğlu, **Orta Doğu Parçalanmak İstenen Topraklar ve İstismar Edilen İnsanlar**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995, ss.360-361
[430] Kocaoğlu, s.363
[431] Mümtaz Soysal, "Çekiç Güç'ün Sapı", Hürriyet, 28 Aralık 1993
[432] Şükrü Elekdağ, "Çekiç Güç Kararı: Çaresizlik mi?", Milliyet, 2 Ocak 1994

Tarık Aziz, Türkiye'nin Irak'a karşı kurulan ittifaka katılmasını, tarihi bir hata olarak değerlendirmiştir[433].

Çekiç Güç sonrası Türk ekonomisi, milyarlarca dolar zarar etmiştir. Irak halkının Saddam'ın etrafında kenetlenmesi, Kuzey Irak'taki Kürtlerin tüm enerjilerini bağımsız bir devlet kurmaya harcamalarını sağlamıştır. Türkiye Çekiç Güç vasıtasıyla, bu oluşuma yardımcı olmuştur. Kocaoğlu'na göre, Körfez Savaşı sonrası ABD Saddam'ın devrilmesini istememiştir. Irak'ı bölme politikası ile Arap milliyetçiliği güçlenmiş ve Saddam Araplar tarafından desteklenmeye başlamıştır. Eğer bu bölgede denge sağlama politikası uygulanırsa, diğer Arap devletlerinin Saddam'a karşı bir ittifak oluşturup, onu tasfiye etmeleri mümkün olabilecektir. Yine Saddam'ın devrilmesi, İran-Irak dengesini İran lehine bozacağı için, İran'ın bu dönemde bölgede etkin olması istenmemiştir. Saddam'ın Kuveyt'i işgali, Arap dünyasını ikiye bölmüştür. Bu durum, İsrail-Filistin çözümünün ertelenmesi için bir fırsat yaratmıştır. ABD'nin Saddam'ı devirerek bölgede askeri güç bulundurması, hareketin meşruiyeti açısından tartışmalara neden olacaktır. Ancak Saddam'ın devrilmeyip, "Kuzey Irak'taki Kürtleri imha edebilir" tezi, ABD'nin bölgede askeri güç bulundurmasına meşru bir zemin hazırlamıştır[434].

Kocaoğlu'na göre, bölgede bir Kürt devleti istenmektedir. İkinci aşamada bu gerçekleştirilecektir. Türkiye-İran ve Suriye'deki Kürtlerle birleşerek, nüfus ve toprakları genişlemiş ve ekonomik kaynakları yeterli olanaklara kavuşturulmuş Birleşik/Büyük Kürdistan kurulacaktır. Bunun en açık göstergesi ise, ABD ve Batı'da yayınlanan Kürdistan haritalarıdır[435]. Kuzey Irak'ta parlamento seçimleri yapılarak federe devlet kurulduğunun ilan edilmesi, Çekiç Güç şemsiyesi altında gerçekleşmiştir. Irak'ın parçalanması, ülkenin kuzeyinde yeni bir Kürt devletinin ilk nüvelerinin oluşturulması ve Türkiye açısından günümüz Kürt sorununun ortaya çıkmasında, İsrail'in desteği ve ABD'nin yeni muhafazakâr politikalarının etkisi yadsınamaz.

---

[433] Milliyet, "Savaşın Faturasını Ödüyorsunuz", 11 Mayıs 1994, daha geniş bilgi için bkz. Bruce R. Kuniholm, "Turkey and the West", **Foreign Affairs**, Vol. 70, No. 2, 1991, ss. 34-48

[434] Kocaoğlu, s. 358

[435] Kocaoğlu, s. 370, Aynı görüş için bkz. Kemal Kirişçi, "Huzur mu Huzursuzluk mu: Çekiç Güç ve Türk Dış Politikası (1991-1993)", **Türk Dış Politikasının Analizi**, der. Faruk Sönmezoğlu, Der Yay., İstanbul, 1998, s. 196

#### 3.1.4.2. Soğuk Savaş'ın Sona Ermesinin Ortaya Çıkardığı Fırsatlar ve Sorunlar

Bir yandan Körfez Savaşı'nın olumsuz etkileri yaşanırken, diğer yandan Soğuk Savaş'ın sona ermesi, bazı kesimler tarafından Türkiye için yeni fırsatların ortaya çıkmasına zemin hazırladığı biçiminde yorumlanmıştır. Bu bağlamda, Türkiye'nin bölgesel bir güç olabilmesi için, belki bir daha zor yakalanabilecek tarihi bir fırsat doğmuştur[436]. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, Kafkasya ve Orta Asya Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını bir bir kazanmaya başlamıştır. Türkiye yeni kurulan Türk Cumhuriyetleri ile yakın ilişkiler kurarken, bu devletlerde bulunan zengin enerji kaynaklarının dünya pazarına aktarılmasında kilit bir role sahip olacaktır. Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmasıyla Türkiye'de oluşan sevinç ve ümit duygusu ile bölgeye olan ilgi artmıştır. Bölge ile ilişkilere dair bilimsel çalışmalarda patlama gerçekleşmiş ve bu çalışmalarda kimlik konusu öne çıkmıştır. Türkiye bu devletlere örnek bir model olarak sunulurken[437], sınırlı da olsa, Turancı fikirler belirmeye başlamıştır. Bazı kesimler Türk dünyası birliğinin sağlanması gerekliliğinin altını çizerek, 21. yüzyılın Türk asrı olacağını vurgulamışlardır[438].

Ancak, Türkiye'nin finansal ve teknolojik imkanlarının geri kalmış/bıraktırılmış eski Sovyet Cumhuriyetlerinin büyük sosyo-ekonomik ihtiyaçlarını karşılamaya yetmeyeceğinin anlaşılması uzun sürmemiştir. Bu devletlerce Latin alfabesinin kabul edilmesi, paylaşılan ortak bir dil ve dinin, yakın işbirliği sağlanması için yeterli temeller olmadığı gerçeği anlaşılmıştır. Türkiye bu dönemde, Sovyetler Birliği sonrası kurulan Rusya Federasyonu'nu göz ardı etmiştir.

---

[436] Dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal 1 Eylül 1991'de Meclis açılış konuşmasında Sovyetler Birliği'nin dağılmasının Türklere bölge lideri olabilmeleri için tarihi bir fırsat hazırladığını ve 400 yıldır ilk defa bu fırsatın ortaya çıktığını ifade etmiştir. Aktaran: Mustafa Aydın, "Global Değişim ve Genişleyen Türk Dünyası: Türkler ve Türkiler", **Türkiye'nin Dış Politika Gündemi Kimlik, Demokrasi, Güvenlik**, der. Şaban Çalış, İhsan Dağı, Ramazan Gözen, Liberte yay., 2001, Ankara, s. 273, Aynı görüş için bkz, Baharçiçek, s.47, Kamran İnan, **Dış Politika**, Timaş Yay., İstanbul, 1998

[437] NATO'nun güneydoğu kanat ülkesi Türkiye, yeni Avrasya coğrafyasının tam ortasında yer alan, demokratik, laik siyasal sistemi ve liberal ekonomiye geçiş deneyimiyle Orta Avrupa'dan Orta Asya'ya kadar yeni bağımsızlığını kazanmış ülkelere model olarak gösterilmiştir. Kut, Türkiye'nin Soğuk Savaş Sonrası Dış Politikasının Anahatları, s. 49

[438] Reha Oğuz Türkkan, "21. Yüzyıl Kimin Asrı Olacak?", **Yeni Türkiye "Türk Dış Politikası Özel"**, Cilt. 3, 1995, s.503 Aynı görüş için bkz. "İstikbal Türklerin", Türkiye, 25 Eylül 1991, Aktaran: Aydın, s. 279

Bölgedeki Rus nüfuzu kırmak istemiştir. Bu dönemde ortaya atılan Pan-Türkist ve İslamcı söylemleri, Rusya ve İran tarafınca hoş karşılanmazken[439], Sovyetler Birlğinin bölgede bıraktığı boşluğu, Rusya Federasyonu'nun dolduracağı kısa sürede anlaşılmıştır[440].

Uzun dönem Rus etkisi altında kalan bu cumhuriyetlere Batı tarafından Türkiye modeli sunulmakla birlikte, yeniden bir "büyük kardeş" etkisi altında yaşamak bu devletlerce istenmemiştir. Rusya, ekonomik, siyasi ve askeri olarak bölgeyi tekrar etkisi altına almayı başarmıştır. Bölgede istikrarın sağlanması, Türkiye açısından hayati bir öneme sahipken, bölgede çözüm üretilmediği sürece tarafların Rus etkisine açık olmalarından dolayı, Rusya bölgenin istikrarsız kalmasını istemektedir. Örneğin, Yukarı Karabağ sorununda Ruslar Ermenilere destek vermiş, Rus-Ermeni yakınlaşması, Azerbaycan'ı yalnızlığa itmiştir. Azerbaycan yeniden Rusya'ya yaklaşarak, Türkiye'nin bölgedeki nüfuzu azalmaya başlamıştır[441]. Türkiye Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİÖ) ve Orta Doğu Ekonomik Bölgesi (ECO) gibi bölgesel işbirliği girişimleri ile bölgede istikrarı sağlamaya yönelik çaba sarf etmiştir.

Soğuk Savaş sonrası Yugoslavya'nın dağılmasıyla, bölgede etnik ve dini çatışmalar şiddetlenmiştir. Bosna-Hersek'te Sırpların Bosnalı Müslümanlara saldırıları ile başlayan süreç savaşa dönüşmüştür. Türkiye, Boşnakların katledilmesini önlemek maksadıyla yoğun diplomatik çaba sarf ederek, her uluslararası toplantıda BM ve Batılı devletleri Körfez Krizinde olduğu gibi işbirliğine çağırmıştır. Bu dönemde Türk yetkililer, başta NATO ve BM olmak üzere, uluslararası örgütler ve uluslararası toplumun güvenilirliğinin Bosna-Hersek'te ciddi biçimde erozyona uğradığına dikkat çekmiştir[442]. Avrupa devletleri kıtanın ortasındaki vahşete ve pek çok Müslüman'ın ölmesine sessiz kalmıştır. Nihayet ABD'nin düzenlediği harekat çerçevesinde Sırplar durdurulmuş, 1995 yılında imzalanan Dayton Ateşkes Anlaşması çatışmayı bitirmekle birlikte, kurulan

[439] Oral Sander, "Yeni Bir Bölgesel Güç Olarak Türkiye'nin Dış Politika Hedefleri", **Türk Dış Politikasının Analizi**, der. Faruk Sönmezoğlu, Der Yay., İstanbul, 1998, s. 610
[440] Aydın, "Global Değişim ve Genişleyen Türk Dünyası: Türkler ve Türkiler", ss. 272-276
[441] Çufalı, s. 57
[442] Şule Kut, " Yugoslavya Bunalımı ve Türkiye'nin Bosna-Hersek ve Makedonya Politikası: 1990-1993", **Türk Dış Politikasının Analizi**, der. Faruk Sönmezoğlu, Der Yay., İstanbul, 1998, s. 330

yeni siyasal yapı içinde güven ve barışı oluşturamadığı gibi, Sırbistan ile ilişkiler normalleşememiştir.

Avrupa'nın göbeğinde yaşanan dram, AB ülkelerini yeni bir güvenlik yapılanması çabası içine sürüklemiştir. Bu çerçevede oluşturulan Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği (AGSK) ve Batı Avrupa Birliği (BAB) önem arz etmektedir. Türkiye'nin büyük bir coşkuyla Gümrük Birliği Anlaşması'nın imzası sonrasında, AB'nin ekonomik ve siyasal kriterler doğrultusunda, özellikle insan hakları bağlamında Türkiye'ye yönelik baskıları artmıştır. Bu dönemde Kıbrıs meselesi, Türkiye-AB ilişkileri içinde değerlendirilmeye başlanmıştır. 1997 yılında Lüksemburg Zirvesi'nden Türkiye'ye aday ülke statüsü çıkmamış ve Türkiye, Avrupa'nın yeni güvenlik yapılanmasının dışında bırakılmıştır.

Türkiye, dünyanın petrol ve doğal gaz kaynaklarına yakın olmakla birlikte, sorunlu olan ancak stratejik açıdan önemli olan coğrafi bölgelerdeki gelişmelere ve krizlere müdahale etme imkanına sahip bir ülke konumundadır. Soğuk Savaş döneminde Doğu Bloğuna karşı koruyucu kalkan görevi gören Türkiye, Körfez Krizi boyunca askeri imkanlarını ve topraklarını başta ABD olmak üzere Batılı devletlerin hizmetine sunmuştur. Bölgede, Batı'nın çıkarlarına en iyi hizmet edecek devlet rolünü üstlenmiştir. 1990 Körfez Krizi'nden 1Mart 2003 TBMM tezkeresine kadar, ABD İncirlik'teki hava üslerini kullanarak, Irak'ı kontrol altında tutabilmiştir[443].

Türkiye'nin Batılı devletlerce dışlanması, Türk dış politikasında bölgesel politikaları ön plana çıkarırken, dış politikanın yönünü ülkenin doğusu ve güneyine doğru yoğunlaştırmıştır. 20. yüzyıl biterken 17 Ağustos 1999'da yaşanan Marmara depremi, Türkiye açısından maddi ve manevi travmaya neden olmuştur. Deprem, Türk toplumunun güven duygusunu etkileyen etmenlerden biri olarak, Fen bilimleri gibi bir alanda, her televizyon kanalında açıklama yapan bilim insanlarının çelişen ifadeleri toplumun güven duygusunu zedelemiştir[444]. Bu dönemde yapılan uluslararası yardımlar çerçevesinde Yunanistan önemli puan toplamıştır. 21. yüzyıla

[443] Nasuh Uslu, **Türk Dış Politikası Yol Ayrımında**, Anka Yay., İstanbul, 2006, s.25
[444] Mim Kemal Öke, "Küreselleşmenin Algılanması: "Paranoya mı, Türk Asrı mı" Paradoksu", **21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası**, der.İdris Bal, Alfa Yay., İstanbul, 2001, s. 66

girerken ekonomik bir krizin eşiğinde olan Türkiye'de, 11 Eylül 2001 saldırılarının oluşturduğu koşullar çerçevesinde, Türkiye iç ve dış politikasını yeni gerçek ve gelişmelere göre adapte etme çabası içine girmiştir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin iç siyasal yapısında çok sayıda siyasal partinin bulunması, hiçbir partinin tek başına iktidarı elde edebilecek gücünün olmaması, 1990'lar boyunca koalisyon hükümetlerini Türk siyasal yaşamının değişmez bir özelliği haline getirmiştir. Uluslararası sistemde büyük dönüşümler yaşanırken ve Türkiye'de yeni fikirler sorgulanırken, bu dönemde sık sık yapılan seçimler ve hükümet değişiklikleri, dolayısıyla Dışişleri bakanlarının sıklıkla değişimini beraberinde getirmiştir. Bu durum dış politikada istikrarlı ve kararlı bir tutum izlenmesini önlemiştir. 1990-1997 yılları arasında 11 tane Dışişleri bakanı görev yapmıştır. 1997 yılı itibariyle Türk dış politikasına damgasını vuran isim, Dışişleri Bakanı İsmail Cem olmuştur.

1990'lı yıllarda ulusal güvenlik politikaları uluslararası sistemden çok, iç tehdit algılamaları çerçevesinde değerlendirilmiştir. Ulusal güvenlikte ilk tehdit, bölücülük sorunudur. 1984 yılında silahlı eylemlerine başlayan PKK terör örgütü, başlangıçta *"üç beş eşkıya"* olarak nitelendirilirken, 1988 yılı itibariyle *"her türlü siyasetin üstünde milli bir sorun"* olarak değerlendirilmiştir[445]. 1990'lı yıllar Türkiye'nin bir iç mesele olarak terör sorununa yoğunlaştığı bir dönem olmuştur. Türk dış politikası için olumsuz bir diğer gelişme, 1997'de yeni bir iç tehdit olarak "irtica"nın tekrar ortaya çıkmasıdır. Bu bağlamda, Türkiye'yi 28 Şubat sürecine götüren gelişmeler ve bu sürecin sonuçları, Türkiye'nin bugününe ışık tutmaktadır. Bu dönem, Türkiye'yi kendi içindeki siyasal ve toplumsal konulara yoğunlaştırmıştır.

Marmara depremi ertesinde yaşanan ekonomik kriz, siyasal istikrarsızlığı beraberinde getirmiştir. Mevcut koalisyon hükümeti parçalanırken, koalisyonun birinci partisi olan DSP(Demokratik Sol Parti) içindeki çatlaklar, Türk siyasetine damgasını vurmuştur. 1990'lar boyunca AB'ne uyum çerçevesinde pek çok reform

[445] Burak Ülman, "Türkiye'nin Yeni Güvenlik Algılamaları ve "BÖLÜCÜLÜK"", **En Uzun Onyıl,** der. Gencer Özcan ve Şule Kut, Büke Yay., İstanbul, 2000, ss. 107-108

paketi çıkarılmıştır. 2002 yılında AKP'nin iktidara gelmesi ile Anayasa ve yasalarda değişikliği öngören bu uyum paketlerinin çıkarılması hızla devam etmiştir.

### 3.1.5. 21. Yüzyılda Türk Dış Politikası ve Yeni Eğilimler

Soğuk Savaş sonrası dönemde de "AB ile ilişkiler", "Kıbrıs konusu", "Ege sorunu" ve "Ermeni sorunu", Türkiye'nin dış politika öncelikleri arasında yer almıştır. Daha önce birbirinden ayrı olarak ele alınan AB, Kıbrıs ve Yunanistan ile olan sorunlar, bu dönemde birbiriyle bağlantılı olarak değerlendirilmek ve çözülmek zorundadır. Türkiye'nin güvenliğine yönelik tehdit olarak algıladığı Orta Doğu bölgesindeki komşuları ile ilişkilerinde, Suriye ile su, İran ile radikal İslam ve Irak ile Kuzey Irak sorunları, Türkiye'nin terör sorununa daha çok eşlik etmeye başlamıştır. Türkiye'nin Orta Doğu'daki Kürt sorunuyla olan bağlantısı, Türkiye'nin iç ve dış sorunları arasındaki içkinliği arttırmaktadır[446].

21. yüzyılda Türk dış politika yapımında kendini gösterecek olan yeni bir özel sektör ortaya çıkmıştır. Anadolu Kaplanları gibi iş çevrelerinin yükselişi, devletin klasik yapılanması dışında yeni bir elitin filizlenmesini gündeme getirmiştir. Yeni ortaya çıkan elit, rejimin yapısında sivil güçlerin etkinliğinin arttırılmasına yönelik bir dönüşümden yanadır. Bu bağlamda, ordunun sistemdeki etkinliğinin azaltılması ve rejimin sivil hale gelmesi beklenmektedir[447]. 3 Kasım 2002 yılında yeni kurulan ve eklektik bir parti olan AKP'nin (Adalet ve Kalkınma Partisi) iktidara gelmesiyle, Türkiye'de kökleşen laik elite karşı, dini ve muhafazakar nitelikli bazı grupların etkinliğini sağlayacak bir ortamın oluşması hızlanmıştır.

Türkiye'deki yerleşik yapıya rağmen iktidara gelmeyi başaran çevreler, içerideki zayıf durumlarını güçlendirmek amacıyla, Batılı kurumlarla bütünleşme sürecini hızlandırmıştır. Seçimlerin hemen ardından gelişen 2003 Irak işgali, AKP'nin dış politika tutumu konusunda bir sınav olmuştur. ABD, Afganistan ve El-Kaide kamplarına yapılan askeri operasyon sonrası asıl hedefine, Irak'a kilitlenmiştir. ABD'nin tüm Orta Doğu'dan sorumlu Merkez Komutanlığı'nda

[446] Kut, Türkiye'nin Soğuk Savaş Sonrası Dış Politikasının Anahatları, s.57
[447] Uslu, Türk Dış Politikası Yol Ayrımında, ss. 29-32

(CENTCOM) 2001 yılı itibariyle, Irak'a Türkiye üzerinden ikinci bir cephe açılması öngörülmüştür. ABD bu amaçla 2002 yılından başlayarak Türkiye'den destek talebinde bulunmuştur. Kuzey cephesi için 23788 askerin Habur sınır kapısı üzerinden Irak'a geçmesi, 37742 askerin cephe gerisi destek amacıyla Türkiye'de konuşlandırılması, Türkiye'deki bazı liman ve havaalanlarının hareket amaçlı kullanılması için Türkiye'ye başvurmuştur[448].

AKP hükümeti, ABD Silahlı Kuvvetleri'nin Türkiye'ye kabulü ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Irak'a gönderilmesi için Anayasa'nın 92. maddesi uyarınca 25 Şubat 2003 tarihinde TBMM'den izin istemiştir. Tezkere sürecinde AKP hükümeti tarafından tezkerenin geçmesini sağlamak amaçlı, partisi ve halkın genel eğilimi dikkate alınmamıştır. Bu dönemde, IMF'nin yaptırımları tehdit olarak kullanılmıştır. Medyanın bazı kesimlerince, *"dolar yükselir, borsa düşer, ekonomi çöker, borçlar ödenemez"* gibi haberler ile halk korkutulmaya çalışılmıştır[449].

TBMM 1 Mart 2003 günü yaptığı gizli oturumda hükümetin izin tezkeresini kabul etmemiştir. Irak tezkeresi, Türkiye'nin siyasal yaşamı için önemli bir dönüm noktasıdır. Tezkere ile Türk-Amerikan stratejik partnerliği çökmüş[450] ve savaş sonrası ABD'nin yanında yer alan Kürt gruplar, Irak'ta hüküm süren kaos ortamından fazlasıyla yararlanmışlardır. Federal bir yapı içinde çok ileri otonom yetkileriyle donatılmış bağımsız bir bölgeye kavuşmuşlardır.

TBMM 'de Irak tezkeresinin kabul edilmemesinin nedenleri; Irak işgalinin meşruiyet sorunu ve Türk kamuoyunun işgale ve ABD'ye karşı olması, AKP Meclis grubunun bölünmesi, hükümetin ABD ile yapılan askeri, siyasal, ekonomik belgeler ve müzakereler konusunda kamuoyunu ve TBMM 'ni somut ve ayrıntılı olarak bilgilendirmemesidir. Ayrıca, tezkere sürecinde Türk Silahlı Kuvvetleri sessiz kalmıştır[451].

---

[448] Deniz Bölükbaşı, **1 Mart Vakası Irak Tezkeresi ve Sonrası**, Doğan Kitap, İstanbul, 2008, s.18
[449] Ergin Yıldızoğlu, "Çatlak", Cumhuriyet, 5 Mart 2003
[450] Mustafa Aydın, **Turkish Foreign Policy: Framework and Analysis**, SAM Papers, Ankara, No. 1, 2004, s. 4
[451] Bölükbaşı, s. 132

AKP hükümeti döneminde Türkiye'nin dış politikasındaki yeni yönelimler ve açılımlar, önce Başbakanın dış politika danışmanı olan, sonra AKP'nin 2007 seçimleri ertesinde kurduğu hükümette Dışişleri Bakanı olarak görev alan Ahmet Davutoğlu'nun "stratejik derinlik doktrini"nden[452] esinlenmektedir. Davutoğlu'nun geliştirdiği doktrinde, "komşularla sıfır sorun", "çok boyutlu dış politika" ve "pro-aktif diplomasi" gibi temel kavramlar, dış politika anlayışına hakimdir. Geleneksel Türk dış politikasının ana kaynakları; Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı Devleti'nden kalan tarihsel deneyimi (güç dengesi geleneği), Kemalist devrim ve benimsenen "Yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesi, Batılılaşma ve modernleşme arzusu ile Türkiye'ye yönelik dış güçlerin çıkarları olduğu şüphesidir[453]. Soğuk Savaş döneminde çok partili sürece geçen Türkiye'nin dış politikası, Batıya bağımlı ve statik bir tutum benimsemiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile iç ve dış politika önemli dönüşüm geçirmeye başlamıştır.

AKP döneminde dış politikada arabuluculuk veya kolaylaştırıcılık misyonu, Türkiye'yi çevreleyen bölgelerde anlaşmazlıkların giderilmesi ve barışın sağlanması için sık kullanılan bir argüman olmuştur. Davutoğlu'nun ele aldığı kavramları, Türkiye'nin dış politikada uyguladığı örneklerle somutlaştırmak mümkündür:

**Komşularla sıfır sorun;** Suriye, İran, Irak (bu arada Irak Kürdistan'ı) ile ilişkiler geliştirilmiş, Kuzey Irak sorunu iç politikada Kürt açılımı ile desteklenmiştir. Yunanistan'la yakınlaşmaya dair yeni adımlar atılırken, en önemli girişim Ermenistan açılımı ile olmuştur. Bu açılım Ermenistan ile olan sorunları çözmediği gibi, daha önce Azerbaycan'dan destek sağlanamadığı ve Bakü'nün görüşü alınmadığı için, Azerbaycan ile ilişkiler gerilmiştir. Türkiye bölgede Arap ülkeleriyle sıfır sorun politikasını yürütürken, İsrail ile ilişkileri bozulmuştur. 2009 yılında İsrail'in Gazze'de Filistinlilere uyguladığı operasyonla başlayan Türkiye-İsrail gerginliği, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Davos Zirve'sinde "one minute" çıkışı olarak bilinen, Perez'e karşı sözlü tepkisiyle devam etmiştir. NATO bünyesinde Türkiye'de gerçekleştirilen Anadolu Kartalı Tatbikatı

[452] Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, Küre Yay., İstanbul, 2001
[453] Alexander Murinson, "The Strategic Depth Doctrine of Turkish Foreign Policy", **Middle Eastern Studies**, Vol. 42, No. 6, 2006, s. 945

operasyonuna İsrail'in davet edilmemesi ve büyükelçi krizi ile tırmanan ilişkilerde, İsrail Dışişleri Bakanı Avigdor Lieberman'ın "Kaddafi ve Chavez" benzetmeleri, iki ülke arasındaki gerginliği zirveye çıkarmıştır. Son olarak, Kayseri'de modernize edilen tankların teslim töreninde ortaya çıkan bayrak krizi, gerginliğin boyutunu göstermektedir. Ancak, bu gerilimler yaşanırken, İsrail'le askeri antlaşmalar, silah satın alınması ve/veya silah ve teçhizatların modernize edilmesi gibi konular sekteye uğramamaktadır[454].

**Pro-Aktif Politika;** Türkiye Orta Doğu, Balkanlar ve Asya'da arabuluculuk misyonu yüklenerek, bölgede etkin bir rol oynamaya çalışmaktadır. Türkiye'nin bölgede oynadığı arabuluculuk rolü, Türkiye'nin bölge için önemli bir aktör olduğunun göstergesi olarak değerlendirilmektedir[455]. Ancak arabuluculuk uzun bir süreci gerektirdiği için, her zaman başarılı olunması mümkün değildir. Türkiye, ilişkilerin normalleşmesi için Bosna ve Sırbistan, Suriye ve İsrail (İsrail ile yaşanan gerginlikler bu süreci başarısız kılmıştır.), Irak ve Suriye, Hamas ve El-Fetih, Pakistan ve Afganistan, Gürcistan ve Rusya arasında bir takım arabuluculuk girişimlerine başvurmuştur. Türk dış politikasında pro-aktif ve işbirliği yaklaşımının yaygınlaşması, Türkiye'nin çevresiyle "sıfır sorun alanını" yaratacaktır.

**Çok yönlü dış politika;** 1980'lerden itibaren uygulanan bu politika, AKP hükümeti döneminde daha geniş çapta hayata geçirilmiştir. Bu politikanın temelinde yatan görüş; dünya konjonktürü artık değişmiştir, güç dengeleri Orta Doğu, Rusya ve Asya'ya yayılmıştır. Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde, Türkiye'nin dış ilişkilerdeki kapasitesi de genişlemiştir. Bu nedenle Türkiye bağımsız, çok yönlü ve çok eksenli bir politika izleyebilir[456]. Dış politikada "fazla yayılma (overstretching)", yeni sorun ve tehlikeler yaratabilir. Yakın geçmişte, büyük güçlerin bile bu politika yüzünden sıkıntı çektiği bilinmektedir[457]. Bu bağlamda, bölgede istikrar ve barışı

[454] Refah-yol Hükümeti döneminde Refah Partisi'nin D-8 Projesi girişimleri, Kudüs Gecesi programı, İslam ülkelerine yapılan ziyaretler ve buna benzer tutumlarına rağmen, ordunun dış politika yapım süreci üzerindeki etkisinin tepe noktasında olmasının da etkisiyle İsrail ile askeri antlaşmaların imzalanması bir tesadüf değildir. Bkz. Kut, Türkiye'nin Soğuk Savaş Sonrası Dış Politikasının Anahatları, s. 57
[455] Sami Kohen, "Dış Politikada Yeni "Sektör": Arabuluculuk", Milliyet, 3 Kasım 2009
[456] Sami Kohen, Davutoğlu'nun Performansı, Milliyet, 4 Mayıs 2010
[457] Sami Kohen, "Açılımlar Politikası", Milliyet, 5 Eylül 2009

tesis etmek için kurulan çok yönlü politika yarar sağlayacağı yerde, politikayı uygulayan ülkeye sorun yaratan yeni sorumluluklar yükleyebilir.

Davutoğlu'na göre, Türkiye'nin bir taraftan küresel ve bölgesel stratejilerin odağındaki pivot bir ülke (Brzezinski'nin deyimiyle), diğer taraftan kimlik düzleminde parçalanmış bir ülke (Huntington'un deyimiyle) olarak görülmesi, Türk karar vericileri ve aydınlarında zihin karışıklığına yol açmaktadır. Ortaya çıkan bu karmaşık durum, sistemli bir anlamlandırma bütünü oluşturmaya engeldir. Stratejik zihniyeti oturmuş olan ve bu zihniyeti değişen şartlara göre yeni kavramlar, araçlar ve formlar ile yeniden üretebilen toplumlar, uluslararası güç parametrelerinde ağırlığını koyabilmektedir. Dinamik bir dönüşüm yaşayan uluslararası sistemin her yeni sürecinde Türkiye, stratejik tanımlamalarında yeni duruma adaptasyon sorunu ile karşı karşıya kalmaktadır[458].

Türk dış politikasında görülen eksen değişikliği, Türk dış politikasının süreklilik ve değişim sorunu ile Türkiye'nin uluslararası sistem içindeki yerinin tespit edilmesinde, kimlik problemini beraberinde getirmektedir. Uluslararası, bölgesel ve ulusal düzeyde ortaya çıkan gelişmelerin, bu sorunun öne çıkmasında katkıları göz ardı edilemez. Soğuk savaş sonrası dönemde Türk dış politikasının çıkmaza girdiği yeni alanlar: kimlik, demokrasi ve güvenlik sorunları ve iç politika ile iktidarın egemenlik alanının küresel/ yerel taleplerle daraltılmasıdır[459].

## 3.2. TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA KİMLİK TARTIŞMALARI

Tarih boyunca dünyada görülen en kanlı savaşların aynı dine mensup olanlar arasında görüldüğü dikkat çekicidir. 30 Yıl Savaşları, I. Dünya Savaşı, II. Dünya Savaşı, İran-Irak Savaşı, günümüzde Orta Doğu coğrafyasında aynı dine mensup olanların yaptığı mezhepsel çatışmalar çarpıcı örneklerdir. Dinin yanında, 19. yüzyıldan itibaren uluslararası sistemde etkin olan milliyetçilik ideolojisi, 19. ve 20. yüzyılda pek çok imparatorluğun çökmesine neden olmuştur. En son bu durumla

[458] Davutoğlu, Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu, ss.9-31
[459] **Türkiye'nin Dış Politika Gündemi Kimlik, Demokrasi, Güvenlik**, der. Şaban Çalış, İhsan Dağı, Ramazan Gözen, Liberte yay., 2001, Ankara, s.x

yüzleşen Sovyetler Birliği'dir. Bu akımlar içinde Türkiye'nin yerini tespit etmek önem arz etmektedir.

Çok uluslu Osmanlı devleti yerine kurulan milli Türk devletinde, Atatürk'ün amacı devleti "muasır (uygar)" medeniyetler seviyesine ulaştırmaktır. Türkiye bu dönemde uluslararası alandaki prestijini sağlamakta gecikmemiştir. Ancak çok partili sürece geçişle birlikte, Batı'ya olan bağımlılığın artması Türkiye'nin yerini yeniden sorgulanır hale getirmiştir. 1980'li yıllarda "yeni sağ" hareketinin yükselişe geçmesiyle, laiklik kavramıyla ilgili algılamaların değişmesi, dış politikayı ve dış politika kimliğini ister istemez etkilemiştir. Türkiye hangi kimliğe sahiptir? Türkiye Doğulu mu, Batılı mıdır? 1990'lı yıllarda AB ile ilişkilerde, Avrupa'nın Türkiye'ye yönelik mesafeli davranışı[460], bu soruları besleyen faktörlerden biri olmuştur. Türk iç politikasında irticai faaliyetlerin yükselişe geçmesi, dini referans alan bir siyasal partinin iktidar ortağı olması, bu partiyle organik bağlantılı ama devamı olmadığını belirten eklektik[461] bir parti olan AKP'nin iktidarı tek başına ele geçirmesi Türk dış politikasında "İslamcı" izleri ortaya çıkarmıştır.

Türkiye'nin bir Avrupa mı yoksa bir Asya ülkesi mi olduğu sorusu, çok partili süreçle birlikte başlamıştır. Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak TBMM'de yaptığı bir konuşmada, Türkiye'nin 1949 yılında Avrupa Konseyi üyesi olmasını, bu sorunun cevabı olarak açıklamıştır. Sadak'a göre, Türkiye'nin Avrupa Konseyi'ne girişi bu şüphelere son vermektedir[462]. Huntington Medeniyetler Çatışması tezinde, hangi medeniyete mensup olduğu konusunda bölünük olan ülkelerden biri olarak Türkiye'yi örnek vermiştir. Türkiye'nin tarihi, kültürü ve gelenekleri bağlamında Batılı olmadığını belirten Huntington, Türkiye'nin NATO içinde yer aldığını, Körfez

[460] Türkiye'nin AB üyeliği için Kopenhag kriterlerinde yaşadığı sıkıntılar, insan hakları konusunda yapılan baskılar, yeni kurulan Merkezi-Doğu Avrupa ülkelerinin durumu, AB'nin siyasi bütünleşme yolunda genişleme ve derinleşme stratejilerini izlemesi, oluşturulmak istenen Avrupa kimliği konusunda kültürel ve sosyal değerlerin ön plana çıkmaya başlaması AB'nin Türkiye'ye mesafeli yaklaşmasının nedenleridir.

[461] "Eklektik" kavramı, kelime olarak "seçmeci" anlamına gelmektedir. 1980 sonrası askeri yönetimce siyasal partilerin yasaklanması sonucu, ANAP (Anavatan Partisi) "catch-all party (hepsini yakala)" tipi niteliği ile muhafazakâr, liberal, milliyetçi ve sosyal demokrat eğilimleri parti içinde toplamıştır. Bu eğilimler partinin kimliğini etkilemektedir. AKP, Anavatan Partisi'ne benzer eğilimleri ve niteliği taşımakta ve parti içindeki kimlik bunalımı, toplumsal ve siyasal düzleme yansımaktadır.

[462] Hüseyin Bağcı, "Demokrat Partinin Orta Doğu Politikası", **Türk Dış Politikasının Analizi**, der. Faruk Sönmezoğlu, Der Yay., İstanbul, 1998, s. 103

Savaşı'nda Batı ile ittifak halinde olduğunu ve Avrupa Topluluğu'na girme arzusunu taşıdığını ifade etmektedir. Ancak, Türk toplumunun çoğunluğunun Müslüman olmasının, bazı Batılılarca "Türkiye'nin Müslüman bir Orta Doğu ülkesi" olduğu biçiminde yorumlamalara sebebiyet verdiğini belirtmektedir. Bu nedenle, Türkiye ve Batıda bu konuda görüş ayrılıkları mevcuttur. Huntington, "*Mekke'yi reddettikten ve ardından Brüksel tarafından reddedildikten sonra, Türkiye nereye bakar? Cevap, Taşkent olabilir. Sovyetler Birliği'nin çözülüşü, Türkiye'ye Yunanistan sınırlarından Çin'e kadar yedi ülkeyi kapsayan ve yeniden hayat bulan bir Türk medeniyetinin lideri olma fırsatını veriyor. Batı tarafından teşvik edilen Türkiye, bu yeni kimliği benliğine kazımak için büyük çaba sarf ediyor.*"[463] ifadeleriyle, Türk dış politikasının kimlik tartışmalarının başladığı noktalar konusunda ipucu vermektedir.

Türkiye'nin dış politika kimliğinin sorgulanması Soğuk Savaş sonrası dönemde hızlanmıştır. Bu dönem aynı zamanda ulus-devletlerin sorgulandığı ve küreselleşmeye yönelik görüşlerin ileri sürüldüğü dönemdir.

Rus kimlik bilincinin evrensel ideolojik kimlik tanımlamasını öngören sosyalist ideolojiye rağmen yaşadığını ve Soğuk Savaş sonrası dönemde eski Marksistlerin yeni milliyetçi akımın temsilcileri olduklarından hareket eden Davutoğlu'na göre, Osmanlı Devleti'nin çözülme süreci ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana stratejik bilincin[464] sürekliliği açmazdadır. Türkiye'nin stratejik bilincinin sürekliliği ve uluslararası güç dengelerindeki yeri arasındaki fark, psikolojik gerilime neden olmaktadır. Bu psikolojik gerilim, kimlik üzerinde yıpratıcı etkiye sahiptir. Bu nedenle Osmanlı-Türk stratejik bilincinin, süreklilik ve değişim yönleriyle yeniden tartışılması yüzleşilmesi gereken bir sorundur[465].

Türk devletinin kurulduğu dönemde, reel güce orantılı bir dış politika izlenmiştir. Türk dünyası, Bolşevik Devrimi sonrası esaret altına girmiş, İslam dünyası karmaşa ve bunalım içindedir. İslamcılık ve Türkçülüğün (ve de

[463] Huntington, The Clash of Civilizations, s.42
[464] Söğüt civarında göçmen Türkmenlerin oluşturduğu küçük bir beylikten başlayarak, zamanla yerel medeniyet havzaarının tümüne yayılan ve insanlık tarihinin en renkli, sinkretik (psikolojik/ruhsal) ve karmaşık siyasi yapılarından biri haline dönüşen Osmanlı Devleti'ni kuran zaman ve mekan bilincidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Davutoğlu, Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu, s. 30
[465] Davutoğlu, Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu, s. 30

Osmanlıcılığın) başarısızlığı, yeni devletin iki unsur etrafında kurulmasını gerektirmiştir: *"1. Uluslararası alanda iddialı bir konum yerine Misak-ı Milli sınırlarını ve ulus-devleti müdafaa stratejisi, 2. Yeni Türk devletinin yükselen Batı eksenine alternatif ya da muhalif değil, bu eksenin bir parçası olması*[466]*"*dır. Bu çerçevede Batıya dönük realist bir dış politika tavrı öne çıkmıştır.

Dış politikada benimsenen kimlikten farklı olarak iç politikada ise, Lozan Antlaşması ile yeni devlette azınlık statüsü sadece gayrimüslimlere verilerek, devletin çoğunluğa dayalı kurucu unsurları İslam kimliği ile tanımlanmıştır. Böylelikle Lozan Antlaşması, bağımsız ve otonom bir Kürt devleti kurulmasının yolunu açan Sevr Antlaşması'nı hükümsüz kılarak, Türk olmayan Müslüman etnik grupların azınlık olmalarını reddeden anlayışa yasal temel sağlamıştır[467]. Türk milleti sentezi, etnik ayrımcılığı önlediği gibi, kurucu unsurun Müslümanlar olarak belirginleşmesi, İslam dini içindeki mezhepsel (Alevilik) ayrılıkçılığı gidererek birleştirici bir işlev görmüştür.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile ortaya çıkan gelişmeler, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine damgasını vuran Osmanlıcılık, İslamcılık, Batıcılık ve Türkçülük akımlarını yeniden gündeme getirmiştir. Özal'ın dile getirdiği yeni-Osmanlıcılık, Refah Partisinin siyasete taşıdığı İslami söylem ve Avrupa'nın Bosna'da yaşanan katliama sessiz kalmasıyla Müslüman kimliği, 28 Şubat süreci ile radikal bir programa dönüşen Batıcılık[468], Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlığını kazanması, PKK'nın eylemlerini arttırması ve terörist başı Abdullah Öcalan'ın yakalanması ile Türkçülük akımları tekrar canlanmıştır. Bu gelişmeler, "kimlik"in yeniden tasarlanmasında rol oynamıştır. Osmanlı Devleti'nin son döneminde ortaya çıkan Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük ve Turancılık akımları Berkes'e göre hayali, ayakları yere basmayan hareketlerdir. Bu akımlar Liberalizm, Halkçılık ve

[466] Davutoğlu, Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu, s. 69
[467] Muhittin Ataman, "Özal Leadership and Restructuring of Turkish Ethnic Policy in the 1980s", **Middle Eastern Studies**, Vol. 38, No. 4, 2002, ss. 123-127
[468] Davutoğlu, Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu, s. 84

Sosyalizm gibi gerçek fikir akımlarının Türk düşüncesinde gelişimine engel olmuştur[469].

Davutoğlu'na göre, Türk toplumu bütünü ile kendini yeniden tanımlama çabası içerisindedir. Türkiye'deki hakim siyasal elitin (laik kesim) ülkeye biçtiği sistem-içi periferik rol, Türk toplumunun gerçeklerine, tarihi birikimine ve geleceğe dair ideal ve beklentilerine uygun düşmemektedir[470].

2000'li yıllarda kimlik konusu ele alınırken, egemenlik anlayışı da değişime uğramıştır. Ulusal bütünlükten yana politikalarda (birleştiren milliyetçilik) millet egemenliği, ayrılıkçılıktan yana politikalarda (ayrılıkçı milliyetçilik) halk egemenliği söylemi hakimdir. Türkiye açısından, Batılı devletlerce Kıbrıs'ta bütünleştirici milliyetçilikten yana bir tavır konulurken, Türkiye içinde Kürt unsur açısından ayrılıkçı milliyetçilikten yana tavır konulmaktadır[471]. Bu dönemin yaygın söylemlerinden "halk iradesi", sıkça vurgulanır olmuştur. Bugünün yaşayanlarını kapsayan halkın iradesi, özgürlük olarak ileri sürülmektedir. Ancak göz ardı edilen nokta, geçmişi yok sayarak, geleceğin kaderini belirleme hakkına sahip olunamayacağıdır.

Ulusal kimliğin parçalanmasının Uluslararası Politika açısından anlamı; iç savaşlar, krizler, değişen ittifak yapıları, var olan devletlerin dağılması ve yenilerinin oluşmasıdır. Bu nedenle, uluslararası sistemde kimlik politikalarının önemini idrak etmek kolaydır[472].

### 3.2.1. Yeni-Osmanlılık (Neo-Ottomanism)

Osmanlılık, içerde yeni bir kimlik ve vatandaşlık ile bölünmeyi engellemeye çalışırken, dışarıda yükselen Batılı değerlerle uyumlu bir politika geliştirmeyi hedeflemiştir. Bu amaçla "unsurların birliğinden (İttihad-ı Anasır)" söz edilmiştir. Bu birlik, Padişahın bütün tebaasını hiçbir ırk, inanç ve dil farkı gözetmeksizin tek bir

[469] Niyazi Berkes, **İkiyüz Yıldır Neden Bocalıyoruz?**, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1965, ss. 57-79
[470] Davutoğlu, Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu, s. 91
[471] Tülay Özüerman, "Hukuk, ciddiyet ve devlet!..", Haberekspres, 18 Nisan 2009
[472] Paul A. Kowert, "Ulusal Kimlik: İçsel ve Dışsal", **Uluslararası İlişkilerin Psikolojisi**, der. Erol Göka ve Işık Kuşçu, ASAM Yay., Ankara, 2002, s.53

milliyet ve bağ içinde birleştirecek olan ortak bir Osmanlı vatandaşlığı anlamına gelmektedir[473].

Türklerin hangi uygarlığa ait olduğu, hem Müslüman hem Türk kimliğinin temelinde ve sadakatin odağında Müslüman cemaat mi yoksa Türk milleti mi bulunacak sorusu, Osmanlı Devleti'nin çözülüş sürecinde en önemli sorun olarak öne çıkmıştır. Lewis bu sorunu, Orta Asya'daki atalarının Çin ve İslam arasında tereddüt edip, daha sonra Batı alternatifini seçtikleri zaman yaşadıkları ve kısmen unutulmuş dönemle karşılaştırılabilir bir dönüm noktası olarak değerlendirmektedir[474]. Aynı kimlik bunalımı bu dönemde de yaşanmaktadır.

Osmanlılık akımı, dini reformdan çok, devlet kurumlarının yeniden yapılanması ve siyasallaşmayı hedeflemiştir. Bu akımın öncülerinin öne çıkardığı kavram "vatan (anayurt)" dır. Yeni "vatan" kavramı, dini, etnik ve yerel bölünmelerin üstesinden gelecek yeni bir kimlik biçimidir. Hiç kimseyi ayırmaksızın bir üst-kimlik olarak Osmanlı kimliği vermek, "millet"leri[475] yok etmek ve genel bir askerlik hizmeti başlatmak (sadece Türklere özgü bir uygulamadır) amaçlanmıştır. "Vatan", aidiyetin belli bir toprak parçası üzerinde kurulduğu devlet fikrine dayanmaktadır[476].

Önce gayrimüslimlerin daha sonra Arap ve Arnavut gibi Müslüman unsurların milliyetçilik akımından etkilenmesiyle ortaya çıkan tablo, Osmanlılık idealini başarısız kılmıştır. Bu başarısızlığa rağmen Osmanlılık akımı, 1876 Anayasası'nın denenmesi için uygun zeminin hazırlanmasında ve çağdaşlaşma öncesi siyasal kültürün bazı kavramlarının hayata geçirilmesinde önemli bir rol oynamıştır.

---

[473] Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, çev. Boğaç Babür Turna, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2009, s. 315

[474] Lewis, s.317

[475] Osmanlı Devleti'nde "millet" kavramı, günümüz anlamından farklı olarak dini grupları ifade etmektedir. Kimlik, din üzerinden tanımlanmıştır. Devletin uyguladığı" millet sistemi", her dini gruba kültürel ve dini yaşamında özerklik sağlamıştır. Din liderleri, anlaşmazlık olduğu durumlarda kendi dini kurallarını uygulama imkanına sahip olmuştur.

[476] Kemal Karpat, **Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma**, çev. Dilek Özdemir, İmge Kitabevi, Ankara, 2006, ss.38-45

Yeni-Osmanlılık akımı Özal'ın liderliğinde, yeni Türk dünyası bakışı ve dış politikası çerçevesinde, Osmanlı kültürel kimliği ve tarihinin yeniden değerlendirmesidir[477]. Özal'a göre, Kemalist ideolojinin belirlediği "Yurtta sulh cihanda sulh" ilkesi, Türkiye'nin dış ilişkilerini sınırlandırmaktadır. Oysa Türk dış politikası özgür olmalıdır. Bu dönemde Yeni-Osmanlıcı gazeteci Cengiz Çandar, akımın "yayılma" veya "maceracılık" olmadığını, "eski Osmanlı İmparatorluğu topraklarında kişilerin, fikirlerin ve malların serbest dolaşımı" anlamına geldiğini ifade etmiştir[478].

Özal'ın 1983 yılında iktidara gelmesiyle hem Kürt milliyetçiliği, hem de siyasal İslam ivme kazanmıştır. 1980'lerin sonu ve 1990'larda meydana gelen iç ve dış gelişmeler, Özal'ın Kemalist politikaları değiştirmesi açısından onu cesaretlendirmiştir. Cumhuriyeti kuranlar ülkede etnik ayrışmayı reddetmiş ve Türk etnisitesini (Anadolu'ya ithaf ederek) siyasal kültür çerçevesinde tanımlamışlardır. Özal Osmanlı örneğinden hareketle, ülkedeki diğer etnik grupların varlığını kabul ederek, Türk etnisitesini kültürel ve etnik ayrımlara dayandırarak tanımlamıştır. Bazı kesimlere göre Özal, Kemalist tabuları yıkmış ve Pandora'nın kutusunu açmıştır. Özal ABD Savunma Komitesi ile yapılan bir toplantıda, Türkiye'nin yeni görünümünü açıklamıştır: *"Birleşik Devletler ismi herhangi bir etnisiteyi temsil etmez. Bu ülkede Yahudiler, Müslümanlar ve Latinler yaşar. Eğer Türkiye ismi, Türkiye yerine Anadolu olsaydı, daha çok kabul edilebilirdi. Böylece Türkler, Kürtler herkes "ben Anadoluluyum" diyebilirdi"*[479]. Özal'ın tarih ve kültürü referans alarak tanımladığı Türk kimliğini, tarih sahnesine henüz yeni çıkmış bir ülkenin kimliği ile kıyaslaması dikkat çekicidir.

Özal'a göre, Türkiye'nin diğer sorunlarının çözülebilmesi için, etnik sorunlarının çözülmesi bir zorunluluktu. Bu dönemde, siyasal liderler tarafından Atatürk'ün "Ne mutlu Türküm diyene" sözü, "Ne mutlu Türkiyeliyim diyene"

---

[477] Shireen Hunter, "Turkey, Central Asia, and the Caucasus: Ten years after independence", **Southeast European and Black Sea Studies**, Vol. 1, No. 2, 2001, s. 7, Erdağ Göknar, "Orhan Pamuk and the "Ottoman" Theme", **World Literature Today**, Vol. 80, No. 6, 2006, s.35

[478] Cengiz Çandar'ın görüşleri üzerine bkz. Sami Kohen, Contacts with Central Asin States: A Foundation for Pan-Turkism, **The Washington Report on Middle East Affairs**, 1992, s. 16, Aktaran: Hunter, s.7

[479] Aktaran: Ataman, s.129

biçiminde değiştirilmişti. Resmi ve yarı-resmi toplantılarda, Türk dış politikasının şekillenmesinde en önemli faktörlerden birinin etnik sorun olduğu kabul edildi[480]. 1991 Körfez Krizi'nde Kürt sorunu, Sevr Antlaşması'ndan sonra ilk kez uluslararası bir nitelik kazanmıştır. Böylelikle Türk liderleri, Irak Kürt liderleri Talabani ve Barzani ile diyalog kurulması için Batı tarafından hem cesaretlendirilmiş, hem de zorlanmıştır.

1980 askeri darbesiyle, milliyetçilik ve İslam'ın uzlaşmaz olduğu düşüncesi terk edilmiştir. Askeri yönetim, askeri öğrencilere İslam konusunda dersler verilmesini sağlamıştır. Bu dersler, Sünni İslam ve milliyetçilik ile Peygamber ve Atatürk arasındaki yakın ilişkiyi göstermeyi amaçlamıştır. İmam Hatip Liselerine ek olarak, din dersleri kamu okullarında zorunlu hale getirilmiştir. Darbe sonrasında sol görüşlü 1000 üniversite öğretim üyesi ya okuldan uzaklaştırılmış, ya da yurt dışına gönderilmiştir. Bülent Ulusu Hükümeti (1980-83) Türk-İslam sentezini yeni devlet ideolojisi olarak kucaklamış ve siyasal kimliğin dini boyutunu daha çok vurgulamıştır[481].

Özal, Türk kimliği ve onun dış politika üzerindeki etkileriyle ilgili olarak; *"Osmanlı İmparatorluğu zamanında olduğu gibi, bugün de etnik farklılıkları İslami bir kimlik yoluyla aşmak mümkündür. Bu toplumun en güçlü kimlik öğesinin İslam olduğuna inanıyorum. Anadolu'daki Müslümanları ve Balkanları birleştiren dindir. Bu yüzden İslam, farklı Müslüman grupların bir arada yaşamaları ve yardımlaşmaları için güçlü bir birleştiricidir. Zaten, eski Osmanlı'da Türk olmak Müslüman olmak demektir veya tam tersidir"*[482]demiştir. Osmanlı insanının kimliği yüzyıllar boyunca "İslam kimliği" olarak yaşanmıştır. Yönetici zümrenin etnik saflığını kaybetmesi ve kendini dini terimlerle tanımlamasından dolayı, Osmanlılarda "Türk" terimi küçültücü bir anlamda kullanılmıştır. Bu durum 19. yüzyıla kadar sürmüştür[483]. Din faktörü Cumhuriyet'in kurulduğu yıllarda, kimliğin oluşumu

[480] Ataman, s.129
[481] Hakan Yavuz, "Değişen Türk Kimliği ve Dış Politika: Neo-Osmanlıcılığın Yükselişi", **Türkiye'nin Dış Politika Gündemi Kimlik, Demokrasi, Güvenlik**, der. Şaban Çalış, İhsan Dağı, Ramazan Gözen, Liberte Yay., Ankara, 2001, ss. 49-51
[482] Turgut Özal, "Türkiye'nin Önünde Hacet Kapıları Açılmıştır", **Türkiye Günlüğü**, Sayı.19, 1992, s.17 Aktaran: Yavuz, Değişen Türk Kimliği ve Dış Politika: Neo-Osmanlıcılığın Yükselişi, s.42
[483] Taner Timur, **Osmanlı Kimliği**, İmge Kitabevi, Ankara, 2000, ss. 113-115

üzerine önemli bir etkiye sahip olmuştur. Arnavut, Bosnalı, Çerkes ve Pomak Müslümanları kültürel açıdan "Türk" olarak değerlendirilmiş, Ortodoks Hıristiyanlığa geçen Gagavuz Türkleri etnik ve kültürel açıdan "Türk" olarak görülmemiştir.

Özal döneminde ekonomik liberalleşme ile yeni bir Anadolu girişimci sınıfı doğarken, bu sınıfın belirli kültürel ve ideolojik sınıfları desteklemesi, laikliğin ekonomik tabanını zayıflatmıştır. 1980 ve 90'lar boyunca, çoğu dini gruplar tarafından kurulan, ihtiyaç olanları korumaya yönelik sosyal, ekonomik ve kültürel kuruluşlar artmıştır. Osmanlı tarihi ve çok kültürlülük üzerine yapılan çalışmalar, Nakşibendi, Nurcu eğitimin canlandırılması, kontrol edilemeyen bağımsız gazeteler ve televizyon kanalları, Türk-İslamcı kimliğin gelişimine kaynaklık etmiştir. İslamcı entelektüeller, gazeteciler, tarikat ve dernek gibi gruplar, "devlet", "toplum", "kimlik" ve "tarih"e yönelik sorular sorarak kamuoyunu şekillendirmeyi başarmışlardır[484].

Yeni-Osmanlılık düşüncesi Refah Partisi içinde de kabul görmüştür. Parti dış politika hedefini, *"Osmanlıların yapmış oldukları gibi daha büyük bir Türkiye yaratmak"* olarak belirlemiştir[485]. 28 Şubat süreci sonrasında Refah Partisi hükümetten ayrılmasına rağmen, İslamcı gruplar merkez-sağ partilerde önemli rol oynamışlardır. Dini tarikat ve gruplar siyasal partileri destekleyerek, onları yönlendirmeye çalışmışlardır[486]. Tansu Çiller'de, İslami siyasal kimlikten etkilenmiştir. AB ile imzalanan 1995 Gümrük Birliği Antlaşması'nı *"Kur'an'ı, ezanı ve camiyi Avrupa'ya taşımak"* olarak sunmuştur. Bu dönemde Nurcu grupların, Avrupa'da İslamcı varoluşu ilerletmek için, AB ile ekonomik ve kültürel birliği destekledikleri görülmektedir[487].

[484] Yavuz, Değişen Türk Kimliği ve Dış Politika: Neo-Osmanlıcılığın Yükselişi, ss. 37-52-54
[485] Refah Partisi döneminde "İstanbul'un fethi" alternatif bir ulusal gün olarak sunulmuştur. "Osmanlı dönemi İstanbul" temaları işlenerek, aktiviteler düzenlenmiştir. Bu dönemde, "adil düzen" olarak adlandırılan çoğulculuğun İslamcı modeli, "Medine Vesikası" ve Osmanlı "millet sistemi"ne dayandırılarak geliştirilmiştir. Yılmaz Çolak, "Ottomanism vs. Kemalism: Collective Memory and Cultural Pluralism in 1990s Turkey", **Middle Eastern Studies**, Vol. 42, No. 4, 2006, s.596
[486] Yavuz, Değişen Türk Kimliği ve Dış Politika: Neo-Osmanlıcılığın Yükselişi, s. 39
[487] Yavuz, Değişen Türk Kimliği ve Dış Politika: Neo-Osmanlıcılığın Yükselişi, s. 57

Yeni-Osmanlılık tartışmaları, AKP'nin iktidarı ele geçirmesi ile yeniden gündeme gelmiştir. Başbakan Erdoğan, *"Türkiye Cumhuriyeti devletinin geçmişte uyguladığı, farklı etnik kökenden gelen vatandaşları dışlayan politikaları, "faşist" bir yaklaşım olarak"* tanımlamıştır. AKP Hükümetinin Yeni-Osmanlı yaklaşımı, sadece Anadolu sermayesinin bir girişimi değildir. Öncelikle içerde Kemalist elitle güç mücadelesi, dışarıda Türkiye'nin aktif bir dış politika izlemesi gerekliliği ve "komşularla sıfır sorun" ilkesini hayata geçirebilmeyi içermektedir[488].

AKP, İslami kökeni ve Müslümanlık bakış açısının sonucu olarak, Türkiye Cumhuriyeti'nin miras aldığı Osmanlı İmparatorluğu ve Müslüman değerlerin birleşen özelliğine odaklanmıştır. Bu dönemde Türkiye'nin yeni vizyonunun Batı'ya dayanmadığı açıktır. AKP'nin stratejisi, Osmanlı dönemine uzanmaktadır. Buna dayanarak, önce Erdoğan'ın dış ilişkiler başdanışmanı, daha sonra Dışişleri Bakanı olan Davutoğlu, kitabında stratejik bilinç üzerinde Osmanlı mirası ve Neo-Osmanlılığın etkisini tartışmıştır. Ona göre Türkiye, Müslüman dünyasını birleştiren Osmanlı İmparatorluğu'nun doğal mirasçısıdır. Balkanlar, Orta Asya ve Orta Doğu ile tarihi, coğrafi ve kültürel bağları vardır. Türkiye çevre ülkesi olmaktan ziyade, merkezde yer alan uluslararası bir oyuncudur. Avrasya'nın merkezinde, üç kıtanın ortasında yer almaktadır. Bu nedenle Türkiye, sıradan bir ulus-devlet değildir. Güçlü devlet geleneğine sahip, bölgesel bir güçtür[489]. AKP hem kültürel zenginlik, hem de Türk kimliğinin kaynağı olarak Osmanlı geçmişinin yeniden hayata geçirilmesini savunmaktadır.

Türk dış politikasının aktif hale gelişi, Orta Doğu bölgesinde İran'ın liderliğinin yükselişi ile eş zamanlıdır. Bu nedenle Soğuk Savaş sonrası ABD yönetimi, Türkiye'nin bölgedeki önemini sık sık vurgulamıştır. ABD yönetiminin Pax-Ottomanica (Osmanlı barışı) ile ilgili beklentileri, bölgede Anadolu İslamcı liberalizminin yayılmasına dayanmaktadır. İslam ve kapitalizm arasındaki ilişkiyi açıklayan ve İslami değerler ile ekonomik liberalleşmeyi harmanlayan Fethullah

[488] Clemens Hoffmann, "The Pax Ottomanica from the 19th to the 21st Century On the (im)possibility of Turkish Regional Hegemony", **Research in Progress Seminar University of Sussex**, 16 November 2009, ss.20-23

[489] Joshua W. Walker, "Turkey's Imperial Legacy: Understanding Contemporary Turkey through its Otoman Past", **Perspectives on Global Development and Technology**, No. 8, 2009, ss. 504-505, Davutoğlu, Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu, ss. 65-74

Gülen hareketidir. Bu hareket ABD tarafından destek görmektedir. ABD dış politikasının esas hedefi, geleneksel İslam ve kapitalizm arasındaki büyüyen uyumu, bölgenin diğer ülkelerine ihraç etmektir[490].

Türk dış politikasının doğu ve güney bölgelerine yoğunlaşması, Batı'da bazı kesimler tarafından bir "eksen kayması" olarak nitelendirilmiştir. Buna göre Türkiye, Batı'nın önemsediği konularda giderek Batı çizgisinden uzaklaşmaktadır. 24 Aralık 2009 Şam ziyareti esnasında Başbakan Erdoğan bu durumu, "normalleşme" olarak tanımlamıştır[491]. Batı'da bazı kesimler, Avrupa'da İslamofobinin artması ve Fransa ile Almanya'nın Türkiye'nin AB üyeliğine karşı olması gibi faktörlerin, Türkiye'yi Neo-Osmanlılığa ittiğini savunmaktadır[492]. AKP'nin 2002 seçimlerini kazanması dünya medyasında "İslamcı partinin zaferi" olarak yankılanmıştır. Bu dönemde, Türkiye Cumhuriyeti önüne "İslam" veya daha yumuşatılmış hali ile "Ilımlı İslam" sıfatı eklenmiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin Doğu açılımını hayretle ve kaygı içinde izleyen Batı'nın bugün gelinen noktayı, İslamcı partinin iktidarı ele geçirmesi ile koyduğu teşhis üzerinden okuması gereklidir[493].

Osmanlılık akımı, devleti hanedan malı olmaktan çıkararak, ilk kez kişiyi "vatandaşlık" ile devletin temeli yapmış ve kişiyi böylece siyasallaştırmıştır. Osmanlı Müslümanlarını devletle özdeşleştirerek, devleti Müslümanların devleti haline getirmiştir. Müslüman-Hıristiyan ayrılığı milliyetçiliğe dönüştürerek her iki halkı birbirinden ayırarak din farklarını "milli" kimliğin temeli yapmıştır. Günümüzde de Türkiye Cumhuriyeti'ne vatandaşlık bağı olan bir gayrimüslim "Türktür", ancak toplum gözünde "Türk" değildir[494].

AKP hükümetinin Yeni-Osmanlılık yaklaşımı ışığında başlattığı Kürt açılımıyla ilgili olarak, ünlü tarihçi Halil İnalcık Türk yetkilileri uyarmıştır:

---

[490] Hoffmann, ss.27-32, Gülen hareketi ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Rachel Sharon-Krespin, "Turkey's Islamist Danger", **Middle East Quarterly**, 2009, ss. 55-66

[491] Sami Kohen, "Dış politikada "eksen" testi", Milliyet, 25 Aralık 2009, Dış politikada yön değişikliğine dair bkz. Eric Roleau, "Turkey: Beyond Atatürk", **Foreign Policy**, No. 103, 1996, s. 77, Sami Kohen, "Açılımlar Politikası", Milliyet, 5 Eylül 2009, Sharon-Krespin, s. 55

[492] Hoffmann, s. 25

[493] Tülay Özüerman, "İslamcı Parti'nin "Doğu" Açılımı", Cumhuriyet, 4 Kasım 2009

[494] Kemal Karpat, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kimlik Arayışı", Taraf, 10 Şubat 2008

*"Osmanlı İmparatorluğu kendi etnik azınlıklarını aynı seviyede tutardı, bir mozaik gibi, onların üzerinde bir hâkimiyet şemsiyesiydi. Fakat yeni devletimiz Türk devleti olarak doğdu. Belli bir etnik grubun devleti olarak kuruldu. Tamamen bir antitez olarak geldi. Milli devlet, milli birliği kurmak için milli tarih üzerine yoğunlaştı. Şimdi soru şu: Sayıları milyonları bulan azınlıklar var. Bunlar kendi milli bilincini oluşturdu. "Türk milletinin bir parçası değiliz" hissiyatları doğdu….Bugün bir bunalım içindeyiz…Biz Osmanlı değiliz. Osmanlı azınlıkların üzerindeydi. Aynı şeyi biz yapalım olamaz. Milli bir devletiz. O bir imparatorluktu…Devlet sistemimiz bugün temelinden sarsılıyor.Nereye gideceğimiz belli değil. Bu bunalım çok kötü neticeler verebilir."*[495]

İnalcık'ın ifadeleri, Neo-Osmanlı idealinin Türk devlet yapısı ile uyuşmadığını göstermektedir. Etnik ve dini farkındalığa yönelik yaklaşımların Türkiye'ye zarar getireceği yönündedir.

Türkiye açısından bir başka sorun, Yeni-Osmanlılık idealinin doğu ve güneye doğru, Müslüman dünyasıyla yeniden buluşma olarak algılanmasındaki yanlışlıktır. Osmanlı İmparatorluğu, Akdeniz merkezli bir dünya imparatorluğudur[496]. Yayılmacı politikasının yönü daima Batı olmuştur. Hedefi Roma'nın ele geçirilmesidir. Bu nedenle Viyana önlerine kadar gidilmiştir. Dış politika hedefi Sultan II. Murat tarafından belirlenmiş, Fatih ve Kanuni dönemleri, bu hedefin somut örneklerini vermektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğu ile yüzleşmesi ise, Hac yolunun kontrolünün sağlanması ve Halifeliğin ele geçirilmesi ile gerçekleşmiştir.

Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Türkiye'nin çevre bölgelere uyguladığı politikanın Yeni-Osmanlı yaklaşımı çerçevesinde değerlendirilmesine karşı çıkmaktadır. Amaçlarının Türkiye'yi BRIC (Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin) ülkeleri gibi merkez oyuncu yapmak ve AB üyeliği ile bölgeyi "barış-istikrar-enerji

[495] Halil İnalcık ile mülakat bkz. Şükran Pakkan, "Türkiye Devleti Osmanlı Gibi Değil", Milliyet, 16 Kasım 2009

[496] Daha geniş bilgi için bkz. Oral Sander, **Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü**, İmge Kitabevi, Ankara, 2008, ss.33–97, İlber Ortaylı, **Son İmparatorluk Osmanlı II**, Timaş Yay., İstanbul, 2006, s. 10 Çalış'a göre, Türk dış politikasını belirleyen ulus kimliği değil, devlet kimliğidir. Bu nedenle Türkiye, Batı hedefinden sapmamıştır. Şaban Çalış, "Ulus, Devlet ve Kimlik Labirentinde Türk Dış Politikası", **Türkiye'nin Dış Politika Gündemi Kimlik, Demokrasi, Güvenlik**, der. Şaban Çalış, İhsan Dağı, Ramazan Gözen, Liberte Yay., Ankara, 2001, ss. 3–34

havzasına" dönüştürmek olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle uyguladıkları politikayı, "yeni Türk vizyonu" olarak tanımlamaktadır[497].

Kimlik konusu, Osmanlı-Türk tarihinde 19. yüzyıldan başlayarak her yüzyılın başlangıcında hem iç hem de dış politikanın temel sorunu ve belirleyicisi olmuştur. Soğuk Savaş dönemi sonrası ortaya çıkan gelişmeler Türkiye açısından bu sorunu tekrar gündeme getirirken, ABD'nin bölgeye yerleşmesi, Türk dış politikasının manevra alanını kısıtlamıştır. Türk özel kuvvetlerinin başına çuval geçirilmesi olayı ile daha önce PKK'ya karşı yürütülen askeri operasyonların ABD ile istihbarat paylaşımı çerçevesinde yapılması, bir anlamda ABD kontrolünde olması, Türkiye'nin bölgede sınırlandığının bir göstergesidir. AKP hükümeti ile başlayan aktif diplomasi ve çok yönlü politikalar, ABD'nin dost ve düşman ayrımına dayanan tek taraflı politikalarını aşamamaktadır. Türkiye'nin İran'ı desteklemesi[498] ve İsrail'e tepkisi, Batılı devletlerden bağımsız değildir. Türk Başbakanının NATO Genel Sekreterliği için Anders Fogh Rasmussen'in gösterilmesine tepki koymasına rağmen, Türkiye'nin geri adım atmak zorunda kalması, bu duruma bir örnektir.

Osmanlılık akımı, Osmanlı toplumunu Müslüman ve Hıristiyan olarak ayırırken, günümüzde vatandaşlık kavramının devleti sahiplenme bağlamında Türklük ve Kürtlük üzerinden tanımlandığı bir sürece doğru gidilmektedir[499]. Türk dış politikasına egemen olan "sıfır sorun" yaklaşımı, iç politikayı da kapsamalıdır. İç ve dış politika birbirinden bağımsız değildir. Dışarıda uzlaşmacı, içerde çatışmacı yaklaşım, darbe senaryoları, çeşitli komplolar ve liderlerin kavgaları, Türk toplumunun kafasında zihinsel karışıklıklara neden olmaktadır. Dış politikada bölgesel istikrarı kurmaya yönelik aktif çabalar, iç politikada da sergilenmelidir. Birinin başarısı, diğerininkine bağlıdır.

[497] Eyüp Can, "Yeni-Osmanlıcılık mı Yeni Türk Vizyonu mu", Hürriyet, 5 Mayıs 2010
[498] Türkiye, 12-13 Nisan 2010 Washington'da düzenlenen "Nükleer Güvenlik Zirvesi"nde İran'ın nükleer kapasitesini arttırma hakkı olduğunu savunmuştur. Batılı güçlerin İran'ın nükleer silah üretebilecek kapasitede olduğu ve derhal kontrolünün BM'lerce yapılması gerekliliği konusunda, Batılı devletlerle aynı fikirde olan Türkiye, İran'a uygulanabilecek uluslararası bir yaptırıma karşı çıkmakta ve çözümün diplomasi ile sağlanması gerekliliğini savunmaktadır.
[499] Aynı görüş için bkz. Kayıkçı ve Dönmez, s. 51

### 3.2.2. Medeniyetler Buluşması (Medeniyetler İttifakı)

Kimlik, toplumsal bir olgudur. Tanımlanması bir başkasının varlığına bağlıdır. Kimlik, "öteki"ni gerektirir. "Öteki" tehdit oluşturuyor veya tehdit olarak algılanıyorsa, kimliği kuvvetlendirir. Öteki"nin oluşumu, yansıtma (projeksiyon) mekanizmasıyla sağlanır. Yansıtma (Projeksiyon) mekanizması, kişinin psikolojik olarak kullandığı savunma mekanizmalarından biridir. Bu mekanizma ile kişi, iç dünyasındaki olumsuz içeriklerin tümünü bir başkası üzerine boşaltır[500]. Böylelikle iyiler ve kötüler, uygarlar ve barbarlar oluşur. Batı yansıtma mekanizmasını önce İslam'a, daha sonra Osmanlı'ya (özelde Türklere), sömürge devletlerine, II. Dünya Savaşı sonrası komünist ideolojiye ve Soğuk Savaş sonrası bu tehdidin ortadan kalkmasıyla tekrar İslam'a çevirmiştir. Avrupa'da insan hakları, hukuk devleti ve demokratik değerlerin, yüzyıllar süren kanlı mücadele ve devrimler sonucu oluştuğu uzun süreç unutularak, Batı insanının uygar doğası nedeniyle bu değerleri benimseyip uyguladığı inancı hakim olmuştur. Bu nedenle, Batılı olmayan toplumlarda evrensel değerlerin gelişmemesi ve benimsenmemesi, ancak bu toplumların uygar olmayan doğalarına bağlanmıştır[501].

Fukuyama'nın Soğuk Savaş sonrası dönemde yeni bir dünya düzeni için ortaya attığı tez, Körfez Savaşı'nda kullanılmıştır. Bosna'da yaşanan insanlık dışı dram ile bu tez sona ermiştir. Tarihin sonunu getirdiği iddia edilen Batı'nın değerleri, Bosna'da ayaklar altına alınmıştır. Bosna'da yaşananları açıklayan Huntington'un "medeniyetler çatışması" tezi olmuştur. Huntington'a göre, Batı medeniyetinin ideal değerlerinden sapması onun suçu değildir, bu durum diğer medeniyetlerin çatışmasından kaynaklanmıştır. Fukuyama *düzenin* arkasında Batı medeniyetini görürken, Huntington *düzensizliğin* arkasında diğer medeniyetleri göstermiştir. Bu nedenle Huntington 20. yüzyıl sonu itibariyle yeniden canlanmaya başlayan Japon,

[500] Erol Göka, Fatih Volkan Yüksel ve Sevinç Göral, "İnsan İlişkilerinde Yansıtmalı Özdeşim", **Türk Psikiyatri Dergisi**, Cilt.17, Sayı. 1, 2006, s.48
[501] Gündüz Aktan, "Avrupa Birliği'nin Bizde ve Onlarda Yarattığı Kimlik Krizi", **Foreign Policy**, İstanbul Bilgi Üni. Yay.,Yıl. 2, Sayı. 6, 1999, s.67

Çin, Hint ve İslam medeniyetlerini, 21. yüzyıl için bir tehdit ve bunalım olarak algılamıştır[502].

2002 Şubat ayında AB ve İslam Konferansı Örgütü ülkeleri, "Medeniyetler Buluşması" dolayısıyla İstanbul'da bir toplantı düzenlemiştir. Toplantı entelektüel, dini ve felsefi olmaktan ziyade, diplomatik ve siyasal bir nitelik taşımaktadır. Toplantıdan henüz Irak'a müdahale etmeyen ABD'ye yönelik mesajlar çıkmıştır. Toplantı, 2005 yılında "Medeniyetler İttifakı projesi" ile devam ettirilmiştir[503]. Bu ittifakın amacı, özellikle 11 Eylül sonrası İslam karşıtlığını yumuşatıp, dinler arası diyalogu sağlamaktır. Proje, BM nezdinde yürütülmekte olup, mimariliği ve öncülüğü Türkiye ile İspanya tarafından yapılmaktadır.

"Medeniyetler İttifakı" girişimleri, medeniyetler arasında bir çatışma olduğu biçiminde algılamaları pekiştirmektedir. Bu ittifak çerçevesinde yapılan toplantıda, Huntington'un tezinde tanımladığı gibi "Batı" ve "Müslümanlar" biçiminde gruplandırma yapılarak[504], din temelinde ele alınan "Müslümanlar" ötekileştirilmiş olmaktadır. İttifaka, Batı medeniyetini temsilen İspanya ve İslam medeniyetini temsilen "Müslüman Türkiye" öncülük etmektedir. Türkiye, Osmanlı Devleti'nin son dönemleri ile beraber yaklaşık son 200 yıldır Batılılaşma gayreti içindedir. Bu bağlamda laik Cumhuriyet, bir "uygarlaştırma projesi"dir. Medeniyetler ittifakı adı altında medeniyetler ayrışması yaşanmaktadır[505]. Türkiye'nin bu toplantıya "Müslüman Türkiye" başlığı ile katılması, "Batı medeniyetinden olmayan toplumların, Batılılaşmasının mümkün olmadığı" Batı- merkezci anlayışı, haklı çıkarır niteliktedir. Türkiye, AB üyeliği ile ilgili yapılan tartışmalarda tarafını seçmiş gibi görünmektedir.

Davutoğlu'na göre her toplum, kurduğu son medeniyetle kimlik bulur. Türklerin bizzat şekil verdikleri son medeniyet Osmanlı medeniyetidir. Bu açıdan

---

[502] Ahmet Davutoğlu, **Küresel Bunalım**, Küre Yayınları, İstanbul, 2002, ss. 198-222-250

[503] Proje çerçevesinde ilk resmi toplantı, 15-16 Ocak 2008 tarihinde İspanya'nın Madrid kentinde gerçekleştirilmiştir. İkinci toplantı, 6-7 Nisan 2009 tarihinde İstanbul'da yapılmıştır. Bu toplantı ABD Başkanı Obama'nın Türkiye ziyaretine denk gelmiştir.

[504] Ahmet Özer, "11 Eylül, bölünen dünya, Huntington ve çatışma", **İnsan Bilimleri Dergisi**, Cilt. 4, Sayı. 2, 2007, s. 9

[505] Tülay Özüerman, "Dış Politika Trajedisi", Cumhuriyet, 17 Temmuz 2006

Osmanlı kimliğini dışlayan bir kimliği yaşatmak zordur. Türkiye'de Batılılaşma serüveni doğal bir süreç içinde değil, merkezi bir kararla toplumun bir başka dünyaya ait olmaya yönlendirilmesiyle yürütülmek istenmiştir. Türklerin Batı tarafından kabul görmemesi, kimlikte çift yönlü gerilim doğurmaktadır[506]. Avrupa kültürel temelde yeni bir duvar örmektedir. Davutoğlu bu durumu "Kültürel Soğuk Savaş" olarak tanımlamaktadır[507]. Ancak bu duvar yeni değildir. Avrupa'ya fırsat veren, kültür ayrışmasını körükleyen politikalardır.

2008 yılında İspanya'da gerçekleştirilen İttifak toplantısında Türkiye Başbakanı Erdoğan, "türbanın siyasal bir simge" olduğunu söylemiştir. Bu söylem, Türkiye'de laik/anti-laik bölünmeyi derinleştirmektedir. Aynı dönemde hükümetin başlattığı "Alevi açılımı", Türkiye'de dini inançlarını yüzyıllardır özgürce yaşayan Alevi kesimin, hem kendi içinde, hem de Sünni kesim ile çatışmasına neden olmuştur. Önce "Kürt açılımı" daha sonra "Roman açılımı" ile devam eden açılımlar politikası, farklılıkları farkındalık olarak sunmakta ve toplumu birbirine ötekileştirmektedir.

Medeniyetler İttifakı çerçevesinde, ayrımın Batı ve Müslüman kavramlarının tercih edilerek yapılıyor oluşu dikkat çekicidir. Ayrım Hıristiyan-Müslüman veya Batı–Doğu arasında değildir. Batı kavramı monolitik bir birlik olarak sadece Hıristiyan niteliği değil, ulus-devlet, özgürlük ve eşitlik gibi, insani ve demokratik değerleri ortaya çıkaran, gelişmişlik düzeyi ve refah düzeyini artıran, bilim ve teknoloji alanında devrimler yaparak gelişime yön veren bir Batı dünyasını anlatmaktadır. Böylelikle, kendini dine hapsetmeyen, aynı zamanda dinin eski etkisine tekrar kavuşması tehdidini ortadan kaldıran bir Batı dünyası vardır.

## 3.3. TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA KIBRIS

Kıbrıs sorununun kökleri eski olmakla birlikte, sorunun asıl nedeni, iki toplumun dini ve etnik bakımdan farklılıkları ve bu farklılıkların barış içinde yaşamaya engel teşkil etmesidir. Zaman içinde gerçekleşen olumsuz gelişmeler bu

[506] Davutoğlu, Küresel Bunalım, ss. 229-234
[507] Sami Kohen, "Kültürel Soğuk Savaş mı?", Milliyet, 20 Kasım 2009

farklılıkların ve gerilimlerin daha da derinleşmesine neden olmuştur.1955 yılından bu yana, Türkiye Kıbrıs sorununa taraf olmuş veya olmaya zorlanmakla birlikte, birkaç istisnai durum dışında Kıbrıs sorunu Türkiye'nin dış politikasının sürekli olarak gündeminde yer almıştır. Rum kesiminin AB'ye üye olması, Türkiye'nin Kıbrıs politikasını daha çok derinleştirmiştir.

### 3.3.1. Kıbrıs Sorununun Tarihi Arkaplanı

Kıbrıs, Anadolu'yu elinde bulunduran milletlerin hâkimiyetine girmekten kurtulamamış, tarihinin hiçbir döneminde Yunanistan'ın hâkimiyeti altına girmemiştir[508]. Mısır, Fenike, Persler ve daha sonrada Romalıların egemenliği altına girmiş, Romalıların M.S. 395 yılında ayrılmasıyla Ada, Bizans'ın kontrolüne geçmiştir. Roma devrinde Kıbrıs'ta bulunan büyük bir Yahudi kolonisi, M.S. 116–117 yıllarında Roma idaresine karşı ayaklanmıştır. Bu ayaklanma sonucunda 240.000 kişi ölmüş ve Yahudiler Ada'dan kovulmuştur. Roma yönetimi tarafından, tasfiye işleminde Yahudiler denizde boğulacak olsa dahi, kurtarılmamaları emredilmiştir [509]. Bizanslılardan sonra İngiliz, Fransız ve Venediklilerin hâkimiyetine geçen Ada, 1571 yılında Osmanlı yönetimi altına girmiştir. Bu dönemde Ortodoks Rumlar, Katolik olan Venediklilerin baskısıyla Ada'dan çıkarılmıştır. Ancak Ada'nın Osmanlı eline geçmesi ile Rumların geri dönmesine izin verilmiştir. Ada'da millet sisteminin getirdiği gelenek ile yerel halka dini tüm özgürlükleri verilmiştir. Ada halkının Osmanlı idaresine tepkisi, 1821 Mora İsyanı ile kendini göstermiştir.

İngiltere, Hindistan'ı ele geçirdikten sonra Hint yolunun kontrolünü elinde tutan Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu'daki statükosunu ve toprak bütünlüğünü savunmuştur. 1877–1878 Osmanlı-Rus savaşı ile Batı'da Edirne, Doğu'da Erzurum'a kadar gelen Ruslarla önce Edirne Mütarekesi, ardından Ayastafanos Anlaşması ile Rusya, Avrupa güçler dengesini bozmuştur. Bu durumdan tüm Avrupa devletleri rahatsız olmuş ve Berlin Kongresi'nde durumu lehlerine çevirmeye çalışmışlardır. İngiltere 1713 yılında Akdeniz'i Atlas Okyanusu'na bağlayan Cebelitarık Boğazı'nı ele geçirerek, en önemli sömürgesi Hindistan yolunun güvenlik zincirini korumak

[508] Rauf R. Denktaş, **Karkot Deresi**, Akdeniz Haber Ajansı Yay., İstanbul, 2000, s.15, Onur Öymen, "Kıbrıs'ın Dünü ve Bugünü", **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Cilt. 28, Sayı. 242, 2004, s.1
[509] Hasan Fehmi, **A'dan Z'ye KKTC**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992, s.16

amacıyla Akdeniz'e kesin olarak yerleşmek çabasına girmiştir. Rusya'nın ilerlemesinden dolayı, Kıbrıs'ın idaresinin Osmanlıdan devralınması için gayret göstermiş, 4 Haziran 1878 yılında yapılan Anlaşma ile, İngiltere Kıbrıs Adası'na yerleşmiştir[510]. Bu durum 1914 I. Dünya Savaşına kadar sürmüş, Osmanlı Devleti Almanya'nın yanında savaşa girince İngiltere Ada'yı ilhak etmiştir[511]. İngiltere, 1914 I. Dünya Savaşı nedeniyle, Kıbrıs'ın hükümranlığına tek yanlı sahip çıkmıştır. Türkiye ve Yunanistan arasında denge sağlayan 1923 Lozan Antlaşması'nda, Kıbrıs'ın İngilizlere bırakılışı kaçınılmaz bir gelişmedir. Kıbrıs'tan 600 mil uzakta bulunan Yunanistan'ın Kıbrıs'ı ilhak etmek istemesi durumunda, 40 mil mesafeye sahip olan Türkiye'nin de aynı hakkı dile getireceği açıktır[512].

İngiltere, yönetimi altındaki Ada'da zaman zaman Rumların isyanı ile karşılaşmıştır. Bunlardan en önemlisi, 1931 yılında yasama konseyinde vergi kanunu ile ilgili olan oylama sırasında bir Türk üyenin Rumlarla birlikte oy kullanması sonucu kanunun kabul edilmemesinden kaynaklanmıştır. İngiltere kabul edilmeyen kanunu " Order in Council " şeklinde yayınlamış ve bir ENOSİS provası olan 1931 ayaklanması gerçekleşmiştir. Yunanistan ayaklanmada İngiltere'ye destek vermiş, Rumlara karşı tavır almıştır[513].

Kıbrıs'ın İngiliz hâkimiyetine girmesiyle, Türk tarafının ulusal davası; Kıbrıs'ta Rum tarafının esiri olmamak, ENOSİS'i önlemek ve insanca yaşamaktır. İngiliz hâkimiyetine geçen Ada'da, özellikle Lefkoşa'yı çevreleyen araziler, Rumlar tarafından satın alınmaya başlamıştır. Rumlar arazilerini satarlarken kendi soydaşlarını Türklere tercih etmişlerdir. Bu hareketlenme, Kıbrıs Türk halkı arasında Rumların Ada'dan Türkleri silecekleri düşüncesinin oluşumunun kaynaklarındandır. Bu dönemde Kıbrıs Türkleri; toprağa sahip çıkmak, gençleri Kıbrıs'ta tutmak

---

[510] Rifat Uçarol, **1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1998, ss. 23-25-61

[511] Kıbrıs İngiltere tarafından Osmanlı Devleti'nden devralındığında, Rumlar endüstri ve ticaretle uğraşmakta, toprak sahipleri zengin bir zümreyi oluşturmaktadır. Türkler, devlet memuriyeti le askerlik görevlerini ellerinde bulundurmakta ve aynı zamanda geniş topraklara sahiptirler. Ada'da tapulu toprakların %60'ı Türklere aittir. Nüfus bakımından, I. Dünya Savaşı'na kadar Ada'da çoğunluğu Türkler oluşturmaktadır. Her iki toplum, barış ve hoşgörü içinde yaşarken, her millet dinine özgürce sahip bulunmaktadır. Uçarol, s. 99

[512] Denktaş, s.15

[513] Ali Özerenkulu, "Cumhuriyetin Kuruluşunun 75'inci yılında Kıbrıs", **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı;23-24, Ankara, 1998, s.1412

(Özellikle okuyan gençler Türkiye vatandaşlığına geçmekte veya İngiltere'ye gitmektedirler.), Türkiye'ye yerleşen nüfusu geri getirmek, bir Türk çarşısı oluşturarak I. Dünya Savaşı öncesinde olduğu gibi ticarete sahip çıkmak konularını tartışmaktadır. İngiliz yönetimi bu dönemde milliyetçi Türkleri sürekli izleyerek, baskı politikası izlemeyi benimsemiştir[514]. İngiliz yönetiminin baskı politikası, Rumların 1931 isyanı sonrasında ortaya çıkmıştır.

II. Dünya Savaşı sonrası oluşan yeni sistemde, sömürgelerin tasfiyesiyle yeni pek çok devletin ortaya çıktığı bir ortamda, Yunanistan Kıbrıs üzerinde hak iddia edebilmek için, Kıbrıs Rumlarının "çoğunluk" ve self-determinasyon yolu ile harekete geçmelerini sağlamıştır. Bu dönemde Türkiye'de, İngilizlerin Ada'dan hiç çıkmayacakları inancı hakim olmuştur. Denktaş'a göre, *"Türkiyesiz Kıbrıs, hızla Yunanistan'a kayacaktır. Bu siyaset, başladığından günümüze, geçerliliğini korumaktadır"*[515]. Rumlar meselenin başlangıcından itibaren tek başına Ada'ya sahip olmaya niyetlenmemişlerdir. Ada'ya dair sahip oldukları ENOSİS davası, Yunanistan ile birleşmeyi öngörmektedir. Kıbrıslı Türklerin tek başına Ada'ya egemen olmaları mümkün değildir. Bu nedenle, Ada'da Türklerin varlığını koruyabilecek tek güç Türkiye'dir.

### 3.3.2. Türkiye'nin Kıbrıs Sorununa Taraf Olması

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde, alevlenen ENOSİS davası konusunda Türkiye'yi bilgilendirme ve Türkiye ile iletişime geçmek zor olmuştur. Dış politika temsilcileri vasıtasıyla sağlanacak iletişim konusunda yol almakta sıkıntı yaşanmıştır[516].

Yunanistan Kıbrıs sorununu 1955 yılında Birleşmiş Milletler'de tekrar gündeme getirmiştir. İngiltere Üçlü Londra Konferansını toplayarak, Türkiye'nin Kıbrıs sorununa taraf olmasında aktif rol oynamıştır. Meselenin başlangıcında, Lozan Antlaşması ile Kıbrıs'ın İngiltere tarafından ilhakı resmen kabul edildiği için, Kıbrıs'ın sorun olarak görülmediği devlet adamlarımızca pek çok defa dile

[514] Denktaş, ss. 49-92
[515] Denktaş, s.77
[516] Denktaş, s.71

getirilmiştir. Kıbrıs'ta olayların başladığı süreçte, Türkiye'nin Kıbrıs konusunda belirlenmiş uzun soluklu ve tutarlı bir politikası yoktur. Kıbrıs davası ulusal olmakla birlikte, Kıbrıs konusuna yönelik politikalar iktidar, hatta bakanlara göre değişmektedir. Politikalarda zig-zaglar çizildiği ve süreklilik taşımadığı dikkat çekicidir. 1948 yılında, Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak *" Türkiye'nin bir Kıbrıs sorunu yoktur."* demiştir. Yine, 1951 yılında Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü *" Kıbrıs'ta statükonun değişimi için bir sebep yoktur. Hâlihazırdaki dünya şartları hür ulusların dayanışmasını gerektirirken, Kıbrıs gibi bir konuyu sorun haline getirmeye gerek yoktur."* biçiminde açıklama yapmıştır[517]. Ancak Türk kamuoyunun sert tepkisi ve Fatin Rüştü Zorlu'nun Dışişleri Bakanlığı'na gelmesi ile durum değişmiştir. Kıbrıs, Yunanistan ile İngiltere arasında bir sorun olarak başlamış, Türkiye'nin taraf olması ile Türkiye-Yunanistan sorunu haline dönüşmüştür. İngiltere arabulucu rolüne soyunarak, böylelikle EOKA'nın hedefi olmaktan kurtulmuş ve örgütün faaliyetleri Türkiye'yi taraf olmaya zorlamıştır.

1959 yılındaki Zürih ve Londra Antlaşmaları ile birlikte, İttifak, Garanti ve Kurucu antlaşmaları çerçevesinde 16 Ağustos 1960 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti resmen kurulmuştur. 1959 yılında hükümet başkanları nezdinde gerçekleştirilerek imzalanan Antlaşmaların konu başlıkları;

- Kıbrıs üzerindeki İngiliz egemenliğinin Kıbrıs Cumhuriyeti'ne devrine ilişkin Kuruluş Antlaşması,

- Kıbrıs'ın bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü ve Anayasa düzenini teminat altına alan Garanti Antlaşması,

- Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs arasında yapılacak Askeri İttifak Antlaşması,

- Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'nın temel maddeleri[518].

[517] Suat Bilge, "Kıbrıs Uyuşmazlığı", **Olaylarla Türk Dış Politikası**, der. Mehmet Gönlübol, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, s. 351
[518] İnan, Dış Politika, s.68

Zürih ve Londra Antlaşmalarının İngiltere ile Kıbrıslı Türk ve Rum toplulukları tarafından onaylanması gereklidir. Bu antlaşmalar süresince, henüz bir Kıbrıs Cumhuriyeti devleti mevcut olmadığı için, Ada henüz üzerinde iki topluluğun yaşadığı İngiltere'ye ait bir toprak niteliğinden kurtulamamıştır. Bu antlaşmaların 16 Ağustos 1960 tarihinde Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması ile Lefkoşe'de Makarios ve Fazıl Küçük tarafından imzalanması ile taraf sayısı dörde yükselmiş ve Lefkoşe Antlaşmaları adını almıştır. Bu antlaşmalarda Kıbrıs Devleti toprakları üzerinde iki ayrı bölgede, toplam 99 mil karelik bir alanda İngiliz üsleri kurulmuştur. Bu üslerde İngilizler, sivil yönetimden sorumlu olacaklar, üsler dışında belirli yerlerde İngiliz askerlerinin eğitim yapabilmeleri, haberleşme olanakları ve Ada üzerinde serbest uçuş ve yargı dokunulmazlığından yararlanmaları öngörülmüştür[519].

Bu antlaşmalarla Kıbrıs'ta iki toplumun ortaklığına dayanan, Türkiye ve Yunanistan ile yakın işbirliği yapacak bağımsız, toprak yerine insana dayanan, bir anlamda federal bir cumhuriyetin kurulması öngörülmüştür. Türk toplumu azınlık statüsünden çıkarak Rumlarla eşit bir statü kazanmıştır. Kıbrıs Cumhuriyeti 16 Ağustos 1960 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir. Ancak Cumhuriyet'in ömrü uzun olmamıştır. Makarios, Cumhuriyet'i ENOSİS'i gerçekleştirme yolunda bir aşama olarak görmüştür. Antlaşmaları imzalayan Menderes ve Karamanlis hükümetleri iktidardan düşmüş ve 1963 yılında ABD Başkanı John Keneddy'nin öldürülmesi ile Makarios otorite boşluğundan faydalanmak istemiştir. Bu amaçla, önce Türkler aleyhine anayasanın bazı maddelerinde değişiklikler yapılması öngörülmüş[520], daha sonra Türkler anayasal kuruluşlardan çıkarılmak istenmiştir. "Kanlı Noel" olarak da bilinen 21 Aralık 1963 gecesi Rumlar, 256 Türk'ü öldürmüştür. Akritas Planı ile Ada'daki Türklerin tamamı yok edilmek istenmiştir. Makarios'un Sovyetler Birliği ile yakın ilişkisi ABD'yi rahatsız etmiş, NATO'nun Doğu Akdeniz'deki güvenliği

[519] Murat Sarıca, Erdoğan Teziç ve Özer Eskiyurt, **Kıbrıs Sorunu**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1975, ss.11-16

[520] Ordunun miktarının Anayasaya göre değil, özel bir kanunla belirlenmesi, Cumhurbaşkanı ve yardımcısının veto hakkının kaldırılması, polis ve jandarma teşkilatlarının birleştirilmesi, adalet mekanizmasının tek elde birleştirilmesi, belediyelerin birleştirilmesi, memurların nüfus oranına göre toplumlar arasında dağıtılması, kamu hizmeti komisyon üye oranlarının 3/10 yerine 1/5 oranına çekilmesi, Rum Cemaat Meclisi'nin lağvedilerek, sadece Türk Cemaat Meclisi'nin bırakılması, Temsilciler Meclisi başkan ve yardımcısının ayrı ayrı cemaatlerce değil, Temsilciler Meclisi'nce seçilmesi. Tüm bu değişiklik tekliflerinin ardında, Kıbrıs'taki Türkleri azınlık haline getirmek ve ENOSİS'i gerçekleştirmek yatmaktadır. Daha geniş bilgi için bkz. Sarıca ve diğerleri, ss.41-46

tehdit altına girmiştir. Burada NATO barış gücü oluşturulması gündeme getirilmiş, teklif Makarios tarafından reddedilince, 1964 tarihinde Birleşmiş Milletler Barış Gücü kurulmuştur.

BM bir taraftan iki toplumu, "Ada'nın geleceğinde, siyasal olarak eşit veya eşite yakın gibi görmekte", diğer yandan, Güvenlik Konseyi kararlarında ve açıklamalarında, GKRY (Güney Kıbrıs Rum Yönetimi) Ada'yı temsil eden hükümet olarak algılamakta ve değerlendirmektedir. Uluslararası bir örgüt olarak BM'in, bir tarafı meşru hükümet olarak değerlendirme yetkisi yoktur[521].

Birleşmiş Milletler Barış Gücü'nün Kıbrıs'a gelmesinden sonra da Rumların Türklere karşı olan saldırıları durmamış ve Türkiye bu duruma müdahalede bulunacağını ülkelerin tümüne açıklamıştır. Bu müdahaleye karşı tarihe Johnson mektubu olarak geçen mektupta, ABD Başkanı Johnson, Türk ordusunun NATO'nun yardımı ile güçlendirildiği ve geliştirildiğini, NATO antlaşması uyarınca ordunun ve silahlarının NATO'nun izni olmadıkça kullanılmayacağını bildirmiştir. Türkiye herhangi bir müdahalede bulunamamıştır[522]. Ancak bu mektuptan sonra Türk-Amerikan ilişkilerinde güven sorunu yaşanmaya başlanmıştır. Türkiye bu dönemde Sovyetler ile ilişkilerini geliştirerek özellikle ekonomik anlamda önemli bir yol kat etmiştir. Ayrıca Türk-Sovyet yakınlaşması, Sovyetlerin Kıbrıs'ta Rum ve Türk unsurların varlıklarını ayrı ayrı tanımasını da sağlamıştır.

1963-1974 arası dönemde Türkiye, Yunanistan'da meydana gelen Albaylar darbesinden sonra(1967), Ada'da bulunan 17.000 Yunan askeri ve kanlı süreci başlatan EOKA terör örgütü lideri General Grivas'ın Ada'dan çıkarılmasını sağlamıştır. Ancak 1963 yılında itibaren Yunanistan'ın, Lozan, Londra ve Paris Antlaşmalarına aykırı olmasına rağmen, Ege Adaları'nı silahlandırmasına engel olabilecek önlemler alamamıştır[523].

---

[521] Erol Manisalı, "Kıbrıs Sorunu Hakkında Bir Değerlendirme", **Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç**, Sempozyuma Sunulan Tebliğler, VII. Dizi, Sayı: 188, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 15-17 Ekim 1997, s.568

[522] Suat Bilge, **Ankara Atina Lefkoşe Üçgeni**, İmge Kitabevi, Ankara, 1996, s.78

[523] İnan, Dış Politika, s.78

Türklere yönelik saldırılar, 15 Temmuz 1974'de Yunan Silahlı Kuvvetlerine bağlı subayların Makarios'u devirerek, yerine eski bir EOKA 'cı olan Nikos Sampson'un geçmesi ve "Kıbrıs Elen (Helen) Cumhuriyeti'nin ilan edilmesi[524] üzerine düzenlenen 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'na kadar sürmüştür.

### 3.3.3. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı

1963 yılından başlayarak Yunanistan, Kıbrıs ve Ege'de antlaşmalara aykırı hareket ederek, bölgede gerginliği tırmandırmıştır. Türkiye'nin Johnson mektubu ile üzerindeki baskı sonucu etkili bir politika izleyememesi, Yunanistan'a cesaret vermiştir. 1973 yılında Kıbrıs'ta Makarios karşıtlığı artmaya başlamış ve 1974 yılında Makarios darbe ile indirilmiştir. ABD, Makarios'un yönetimden uzaklaşmasına sessiz kalmıştır. Ayrıca ABD'nin bu sessiz kalışı NATO üyesi Türkiye ve Yunanistan arasında Kıbrıs'ın taksimine izin verileceği şeklinde yorumlanmıştır[525]. 1974 yılında Kıbrıs'a darbe girişiminde bulunan Yunanistan, Kıbrıs'la birleşmeyi öngören ENOSİS'i ilan etmiştir. Bunun üzerine Bülent Ecevit'in başında olduğu koalisyon hükümeti, İngiltere ile görüşerek Garanti Antlaşması çerçevesinde Ada'ya müdahalenin gerekliliğini vurgulamıştır. İngiltere'den istediği yanıtı bulamayan hükümet hazırlıklara başlamış, BM ve NATO Genel Sekreteri, Türkiye'ye sabır önerilerini göndermişlerdir. Türkiye, BM ve NATO Genel Sekreterlerine Türkiye'nin haklı görüşlerini açıklamışlardır.

20 Temmuz Cumartesi günü, dünya kamuoyuna Başbakan Bülent Ecevit tarafından Ada'ya Türk Silahlı Kuvvetleri'nin indirme ve çıkarma hareketine başladığı duyurulmuştur. Harekatın ilk günü, Genelkurmay Başkanlığı Girne'de duruma hakim olunduğu, Lefkoşe-Girne yolunun kontrol altına alındığı ve harekatın başarıyla yürütüldüğüne dair açıklamalar yapmıştır. Aynı gün BM Güvenlik Konseyi acilen toplantıya çağrılmıştır. Geç toplanan Güvenlik Konseyi'nde taraflara ateşkes çağrısında bulunulmuştur. ABD toplantının Sovyetler Birliği tarafından kasıtlı olarak geciktirildiğini beyan etmiş, Sovyetler Birliği, ABD'nin Güvenlik Konseyi'ne sunduğu karar tasarısının yetersiz olduğunu belirterek, Makarios hükümetinin

[524] Sarıca ve diğerleri, s.180
[525] Özerenkulu, ss.1413-1419

Kıbrıs'ta meşru sayılması gerekliliğini savunmuştur. Türkiye ise, Kıbrıs Türk Yönetimi Başkanı ve Cumhurbaşkanı yardımcısı Rauf Denktaş'ın, Güvenlik Konseyi'nde dinlenmesi gerektiğini belirtmiştir[526]. Bu harekât sonucu Kıbrıs'ta Nikos Sampson'un yerine Klerides getirilmiştir.

Barış Harekâtı sonucunda Ecevit, Türk-Yunan ilişkilerinin yeniden düzeltilmesi, Kıbrıs'ta herkesi memnun edecek bir çözüme kavuşulması için Cenevre görüşmelerinde[527] belli tavizler vermeye hazır iken[528], CHP-MSP koalisyonunda Erbakan, Ecevit'e bu konuda destek vermemiş ve Ecevit 1974 yılında istifa etmiştir[529]. Cenevre görüşmelerinde Türk Cemaati lideri Denktaş'a göre, Kıbrıs'ın statüsüne ilişkin önerilerin temeli, coğrafi esasa dayalı federatif bir devlet biçimidir. Türk Dışişleri Bakanı Turan Güneş, İngiltere Dışişleri Bakanı Callaghan'a federasyonun mutlaka iki bölgeye ayrılmasında ısrar edilmediğini, kurulacak federasyonun çok bölgeli (kantonlu) bir niteliğe sahip olabileceğini bildirmiştir. Klerides'e göre ise, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin üniter yapsında bir değişiklik yapılmasına gerek yoktur. Cenevre görüşmeleri ile 1963–67 yıllarında Rumların anayasayı ihlal etmesiyle, Türk bölgelerinde fiili ihtiyaçları gidermek amacıyla ilan edilen geçici Türk Yönetimi Anayasası, hukuki bir temele oturmuştur. 30 Temmuz 1974'de her üç garantör devlet, Kıbrıs'ın iki otonom idareden oluştuğunu kabul etmişler ve Kıbrıs Türk Yönetimi'nin otonomisi (muhtariyeti) uluslararası bir belge ile resmen tescil edilmiştir[530].

---

[526] Sarıca ve diğerleri, ss. 192-199

[527] Cenevre'de düzenlenen görüşmelerde, "kanton" sistemi önerilmiştir. İnan'a göre, Rumların bu sistemi kabul etmemeleri ve Acheson Planı'nı reddetmeleri, Türkiye'nin lehine olmuştur. Bkz. İnan, Dış Politika, s.70

[528] Albaylar Cuntası, Türkiye ile ödünlü ENOSİS'i gerçekleştirmek için girişimlerde bulunmuştur. Başbakan Demirel ile Yunan Başbakan Kolias 1967 yılında Keşan ve Dedeağaç'ta bir araya gelerek, Türkiye'ye Ada'da üs verilmesi pazarlık edilmiştir. Bu görüşmelerden bir sonuç çıkmamıştır. Daha önce ödünlü ENOSİS'e yönelik olarak, ABD Dışişleri Bakanı Acheson'un önerisi ile Türkiye'ye Karpas bölgesinde 400 milkarelik yer verilmesi görüşülmüş, yüzölçümü ve egemenlik konularında anlaşmaya varılamamıştır. Bilge, Ankara Atina Lefkoşe Üçgeni, s. 78

[529] Melek Fırat, "Kıbrıs Sorununun Türk Dış Politikasına Etkileri (1955–1997)", **Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç**, Sempozyuma Sunulan Tebliğler, VII. Dizi, Sayı: 188, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 15–17 Ekim 1997, s.560

[530] Nasuh Uslu, " Türk Tarafı Açısından Kıbrıs Sorununun Boyutları", **Türkiye'nin Dış Politika Gündemi Kimlik, Demokrasi, Güvenlik**, der. Şaban Çalış, İhsan Dağı, Ramazan Gözen, Liberte yay., 2001, Ankara, s. 227, Sarıca ve diğerleri, ss. 205–206

Cenevre görüşmelerinde Kıbrıs'ın geleceğine ilişkin bir anlaşmaya varılamamıştır. Görüşmeler sırasında, Türk köprübaşının önüne mayın döşendiği duyumlarının alınması ile dar bir alanda sıkışan Türk birliklerinin önünün açılması ve Türk bölgesinin kurulması için, Kıbrıs'ta ikinci harekât başlatılmış ve Cenevre Konferansı dağılmıştır. Türk birlikleri Ada'nın yaklaşık %30'dan fazla bir kısmını kontrol altına alarak, 15 Ağustos'da harekâtı durdurmuştur. Daha sonraki süreçte Türk tarafının barış çağrılarına Yunanistan'dan[531] yanıt alınamaması, Ada'daki fiili durumu günümüze kadar getirmiştir. Türk tarafının en önemli ve kalıcı anlaşması, Denktaş ve Klerides arasında 2 Ağustos 1975 tarihinde imzalanan Türk ve Rumların mübadelesinin sağlandığı anlaşmadır. Böylelikle Ada'daki fiili durum, hukukileşmiştir[532].

Türkiye'nin Kıbrıs'a yapmış olduğu ilk müdahale uluslararası camiada haklı görülmekle birlikte, ikinci kez düzenlenen harekâtı açıklamak kolay olmamıştır. Nitekim bu dönemde Türkiye kendi içinde siyasal istikrarsızlık yaşamaktadır. 1974 yılında istifa eden Ecevit koalisyon hükümeti sonrasında, altı aylık dönemde bir iktidar boşluğu yaşanmıştır. Bu dönemde ABD'de propaganda faaliyetlerini yürüten Rum lobisi, Türkiye'ye yönelik 5 Şubat 1975 tarihli silah ambargosunu Amerikan Kongresi'nde geçirmeyi başarmıştır.

Ecevit sonrası kurulan Sadi Irmak Hükümeti, ABD'nin ambargosu ile karşılaşmıştır. Daha sonra gelen Süleyman Demirel Hükümetinin, ambargoyu kaldırmak konusundaki çabaları da başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Türkiye coğrafi taksimi fiilen gerçekleştirerek bir başarı elde etmiştir. Ancak, harekâtın bedeli Türkiye için çok ağır olmuştur. Afyon sorunu dolayısıyla Ecevit hükümeti ile ilişkileri gerginleşen ABD, Kıbrıs çıkarmasını meşru bir gerekçe olarak göstererek, Ankara'ya karşı silah ambargosu uygulamaya başlamıştır. Türkiye uluslararası bir yalnızlığa itilmiş ve özellikle ekonomik anlamda bir darboğaza girmiştir. 1970'li yıllarda görülen ekonomik krizler, siyasi hayata yansımış ve 12 Eylül 1980 darbesine götüren sürece hız kazandırmıştır. Bu dönemde Türkiye, Kıbrıs'ta mevcut durumun

[531] Kıbrıs Barış Harekâtı ile Yunanistan'da Albaylar Cuntası dönemi sona ermiş ve ülke sivil yönetime geçiş yapmıştır.
[532] Bilge, Ankara Atina Lefkoşe Üçgeni, ss. 80-81

korunmasına çalışmış, gelişmelerin rotasını Rauf Denktaş'a bırakmayı tercih etmiştir. 1983 yılında KKTC'nin ilan edilmesi, belki de ilk kez Ada'nın Ankara'yı yönlendirdiği bir gelişme olmuştur.

### 3.3.4. KKTC'nin İlanı ve Kıbrıs Sorunu'nun Uluslararası Arenaya Taşınması

1981 yılında Yunanistan'da iş başına geçen PASOK lideri Papandreu, Kıbrıs'a ilişkin politikasında belirgin bir değişiklik yapmıştır. Toplumlararası görüşmelerin terk edilerek, bu sorunun uluslararası konferans yoluyla çözümlenebileceği görüşünü ortaya atmıştır. 1982 yılında Kıbrıs'ı ziyaret eden ilk Yunan Başbakanıdır. Burada, Kıbrıs'ın Helenizmin bir parçası olduğunu, Kıbrıs sorununun Türk-Yunan ilişkilerinin etkilediğini, ancak bu sorunun Türkiye-Yunanistan ve NATO şemsiyesi altında değil, BM kararları çerçevesinde ve uluslararası bir konferansta ele alınması gerektiğini belirtmiştir. Bu tarihten itibaren, Kıbrıs sorunu Türk tarafına uluslararası bir baskı unsuru olmaya başlamıştır[533].

Kıbrıslı Türkler kendi işlerini görebilmek için, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Rum tarafınca yıkılması sonucu önce Genel Komite kurmuşlar, 1967 yılında Geçici Türk Yönetimi'ni örgütlemişlerdir. 1974 Barış Harekâtı sonrasında kuzeyde toplanan Türkler, seçim yaparak 13 Şubat 1975'de Kıbrıs Türk Federe Devleti'ni ilan etmişlerdir. Kurulan yönetime, Kıbrıs'ta federal bir devlet kurulması beklentisi içinde iyi niyetle "federe devlet" denmiştir[534]. Yeni devletin yaptığı ilk işlerden biri, 2 Mayıs 1975 tarihli yönetmeliğe dayanarak, işgücü açığının kapatılması amacıyla Türkiye'den, ilk aşamada 40 bin göçmen getirilmesi olmuştur. Daha sonra BM aracılığıyla 1975 tarihli anlaşma ile Rum tarafıyla nüfus mübadelesini gerçekleştirmiştir[535]. Böylelikle Kıbrıslı Türkler tarihlerinde ilk kez, bütün nüfuslarıyla birlikte, sınırları belli olan bir bölgede toplanma imkânına sahip olmuştur. Kıbrıs Türk Federe Devleti, 1977'de Makarios ve Denktaş, 1979 yılında

[533] Melek Fırat, "Yunanistan'la İlişkiler", **Türk Dış Politikası Cilt II**, ed. Baskın Oran, İletişim Yay., İstanbul, 2004, ss.105-108
[534] Bilge, Ankara Atina Lefkoşe Üçgeni, s. 83
[535] Bahadır Bumin Özarslan, **Uluslararası Hukuk Açısından Kıbrıs Sorunu ve Avrupa Birliği'nin Yaklaşımı**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 31

Kipriyanu ve Denktaş olmak üzere Rum tarafıyla iki görüşme düzenlemiş, ancak bu görüşmeler sonucu imzalanan antlaşmalar Rum tarafınca inkâr edilmiştir[536].

BM, 13 Mayıs 1983 yılında aldığı 37/253 sayılı kararda, Rumların Ada'nın tamamında egemenlik ve denetim hakkı olduğunu vurgulayarak, Ada'dan işgalci güç olarak nitelenen Türk birliklerinin çekilmesini istemiştir. Mart 1983'de Yeni Delhi Bağlantısızlar Konferansı'nda, Kıbrıs Hükümetine destek verildiği ilan edilmiş ve Ada'yı işgal eden Türk kuvvetlerinin çekilmesi çağrısında bulunulmuştur. Aynı zamanda Avrupa Konseyi'nde temsiliyet konusu, Kıbrıs'ı sadece Rumların temsil ettiği biçiminde onaylanması ile sonuçlanınca, KTFD Meclisi 15 Kasım 1983'de Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Devleti'ni ilan etmiştir[537]. Arkasından KKTC Anayasası referanduma sunulmuş ve kabul edilmiş, yapılan seçimler sonucu devletin ilk cumhurbaşkanı Rauf Denktaş olmuştur.

KKTC Devleti; Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kuran Antlaşmalara bağlı kalacağını, bağlantısız politika izleyeceğini, Türk ve Rum toplumlarının işbirliği ve barış içinde yaşayacakları iki bölgeli, iki toplumlu federal bir cumhuriyetin kurulmasını kolaylaştırmak için çaba sarf edeceğini ve Kıbrıs'ın güney kesimi dışında başka hiçbir devletle birleşme yoluna gitmeyeceğini bildirmiştir[538].

Türkiye'de 12 Eylül 1980 darbesi sonucu, seçimler ancak 6 Kasım 1983 yılında gerçekleşebilmiş, Turgut Özal hükümeti kurma görevini üstlenmiştir. Türk hükümeti göreve başlamadan, Kıbrıs Türk Federe Meclisi KKTC'nin bağımsızlığını ilan eden kararını almıştır. KKTC bağımsızlığını ilan ettiği gün ilk ve tek olarak Türkiye tarafından tanınmıştır. Pakistan yeni devleti tanıma kararını ABD baskıyla geri çekmiştir. KKTC'nin ilanı öncelikle Kıbrıs Rum Kesimi ve Yunanistan tarafından kesinlikle yasa dışı görülmüş ve sert tepkilerle karşılanmıştır. 18 Kasım 1983 tarihli 541 sayılı kararla BM Güvenlik Konseyi, KKTC'nin ilanını, hukuken geçersiz kabul etmiş ve bu kararın geri alınmasını beyan etmiştir[539]. Özal, Kıbrıs sorununu Türkiye'nin AT üyeliği ve dış yardımların kesintiye uğramasının en büyük

[536] Akmaral, s. 148
[537] Akmaral, s. 150
[538] Uslu, Türk Tarafı Açısından Kıbrıs Sorununun Boyutları, s. 233
[539] Özarslan, s. 33

nedeni olarak görmüş ve çözümlenmesi gereken öncelikli problem olduğunu düşünmüştür. Ancak içerideki bürokrasi, Dışişleri, ordu ve Denktaş, geleneksel ulusal tezleri savundukları için, Özal'ın "ver-kurtul" biçiminde ifade edilen politikasına karşı durmuşlardır[540].

Özal ile Türkiye'de uygulamaya konulan neo-liberal politikalar, ister istemez Kıbrıs'ın kuzeyini de etkisi altına almıştır. Dünya kamuoyunca tanınmayan KKTC'ye uygulanan izolasyonlar, bu ülkenin Türkiye'ye olan bağlılığını arttırmıştır. KKTC kuruluşundan bu yana ayakta kalmasında Türkiye'nin yardımlarının önemi yadsınamaz.

KKTC'nin kurulmasının ardından, toplumlararası görüşmelerin yeniden başlaması için BM Genel Sekreteri Perez de Cuellar'ın çabalarıyla, 1985 yılında Denktaş ve Kipriyanu bir araya gelmiştir. Görüşülen "Ön Anlaşma Taslağı" Denktaş tarafından kabul edilirken, Kipriyanu tarafından reddedilmiştir. Cuellar 1986 yılında "Taslak Çerçeve Anlaşması" önerisini getirmiş, öneri Denktaş tarafından kabul edilmiş, Kipriyanu tarafından yine reddedilmiştir. 1988 yılında yeniden girişimlerde bulunan Cuellar, Denktaş ve Vassiliou'yu bir araya getirmiş, ancak görüşmelerden sonuç alınamamıştır[541]. Genel Sekreter Cuellar, 1990 ve 1991 yılında BM'e iki rapor sunmuştur. Bu raporlarda; siyasi açıdan iki eşit toplumun olduğu, bu eşitliğin sağlanabilmesi için kurulacak devletin organlarında, her iki toplumunda temsil edilmesi gerektiği, Kıbrıs'ta iki toplumun egemenliği paylaşacağını ifade etmiştir[542].

Türk ve Rum tarafının uzlaşamadığı konular; Rum tarafı, eski topraklarına dönmesi demek olan seyahat, yerleşme ve mülkiyet özgürlüklerinin (üç özgürlük) tanınmasını, Türk askerlerinin çekilmesini ve göçmenlerin geri gönderilmesini şart koşmaktadır. Türk tarafı, kendi kaderini tayin hakkını vurgulayan iki bölgelilik,

[540] Fırat, Yunanistan'la İlişkiler, s. 118
[541] Şükrü Sina Gürel, "Değişmekte Olan Dünyada Türk-Yunan İlişkileri ve Kıbrıs Sorunu", **Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye**, der. Sabahattin Şen, Bağlam Yay., İstanbul, 1992, s. 154
[542] Özarslan, s. 34

siyasal eşitlik ve Türkiye'nin garantisi ile mülkiyet haklarından vazgeçilmeyeceğini şart koşmaktadır[543].

BM Güvenlik Konseyi, 12 Mart 1990 tarihli 649 sayılı kararı ile iki tarafı eşit temelde karşılıklı olarak kabul edilecek bir çözüme ulaşmaya ve Ada'daki durumu kötüleştirecek girişimlerden kaçınmaya davet etmiştir. Rum tarafı bu gelişmeler üzerine, 4 Temmuz 1990 yılında Avrupa Topluluğu'na tam üyelik için başvurarak, Kıbrıs'taki çözümsüzlük durumunu daha da derinleştirmiştir. Türk tarafı üzerine Amerikan Kongresi, BM ve Bağlantısızlar Konferansı ile kurulan baskılara AT baskısı eklenecektir[544].

## 3.4. SOĞUK SAVAŞ SONRASI KIBRIS KONUSU

1991 yılında BM Genel Sekreteri Cuellar, Kıbrıs konusunda toplumlararası görüşmeler çerçevesinde çözüm üretmeye çalışmıştır. Cumhurbaşkanı Turgut Özal çözüm için "Dörtlü Konferans"ı (Türkiye, Yunanistan, Kıbrıs Türk ve Rum Tarafı) önermiştir. Konuyu uluslararası zemine çekmekte ısrarlı olan Yunan tarafının bu teklife cevabı; "Dokuzlu konferans" biçiminde olmuştur. Soruna taraf olarak Güvenlik Konseyi'nin beş daimi ülkesi de eklenmelidir. BM ve ABD Türkiye'nin "Dörtlü Konferans" önerisine sıcak bakmışlar, ancak oluşturulmaya çalışılan bu zemin başarılı olamamıştır[545]. Cuellar'ın Güvenlik Konseyinde 716 Sayılı karar olarak çıkan raporunda; *"Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı, egemenliği, toprak bütünlüğü korunmalı, adanın tamamının veya bir bölümünün bir başka ülke ile birleşmesi, her türlü ayrılma ve bölünme dışlanmalı, iki toplumlu ve iki bölgeli bir federasyon içinde tarafların refah ve güvenliğini sağlayacak yeni bir anayasa yapılmalıdır[546]"* ifadelerine yer verilmiştir.

BM Genel Sekreteri Cuellar'dan sonra görevi devralan Butros Gali'de Kıbrıs sorununa yönelik çözüm önerilerini "Fikirler Dizisi" olarak ortaya atmıştır. "Fikirler Dizisi"nde sorunun çözümü siyasal eşitlik temeline dayanmaktadır. Federal yapı iki

[543] Uslu, Türk Tarafı Açısından Kıbrıs Sorununun Boyutları, s. 236
[544] Uslu, Türk Tarafı Açısından Kıbrıs Sorununun Boyutları, s. 237
[545] Gürel, s.159
[546] Faruk Sönmezoğlu, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der Yay., İstanbul, 2004, s.573

kesimli olsa da, kurulacak olan Kıbrıs Devleti'nin egemenliği ve uluslararası kişiliği tektir. Denktaş, 100 paragraflık fikirler dizisinin 91 paragrafını kabul ettiğini beyan etmiştir. Gali, Denktaş ve Vasiliu görüşmelerinde bulunmuş, özellikle Denktaş'a kendi haritası çerçevesinde baskı uygulamıştır. Bu haritada, Türk tarafına Kıbrıs topraklarından sadece %28,2'lik bir toprak bırakılıyor, Güzelyurt Rum kesimine veriliyordu. Bu teklif, Denktaş tarafından kabul görmemiştir. Ancak Gali, hazırladığı raporun altına bu haritayı ekleyerek, BM Güvenlik Konseyi'nin 774 Sayılı kararı olarak alınmasını sağlamıştır[547]. Çözümsüzlüğün adresi olarak Türk tarafını göstermiştir.

Rum kesiminin AB'ne üyelik başvurusu ve bu başvurunun AB tarafından kabul edilmesi, Rum tarafının çözüm için masaya oturmak konusunda isteksiz davranmasına yol açmıştır. Rum kesiminin başvurusu, 1959–60 tarihli Londra ve Zürih Antlaşmalarına aykırıdır. Garanti Antlaşması'nın birinci maddesinde, *"Kıbrıs Cumhuriyeti "garantör" devletlerin birlikte üye olmadığı hiçbir uluslararası siyasal, ekonomik ve ticari bir kuruluşa üye olamaz"* ifadeleri yer almaktadır. Bu nedenle Rum tarafının yanında, AB'de uluslararası hukuku çiğnemiştir[548]. Rum kesimi AB üyeliği ile Yunanistan'la ilişkilerini sıkılaştırmak, AB kararlarını Kıbrıs'ın tümüne uygulatmak ve Kıbrıs Türk halkını AB çerçevesinde azınlık konumuna indirgemeyi amaçlamıştır. Ayrıca AB üyeliği ile KKTC tamamen yalnızlaşacak ve Türkiye'nin AB üyeliğine karşı koyabilecektir.

1992 yılına girildiğinde yaklaşık on yıldır iktidarda olan ANAP dönemi sona ermiş; Türk-Yunan ilişkisini ve Kıbrıs sorununu Özal'ın politikaları çerçevesinde takip etmeyen, Dışişleri bürokrasisini bir kenara itmeyen DYP-SHP koalisyonu iş başına gelmiştir. Özal döneminde destek bulamayan ve yalnız kalan Denktaş, koalisyon hükümeti ile rahat bir nefes almıştır. Kıbrıs Rum kesiminde ise, 1993 yılı Vasiliu ve Klerides arasında bir seçim yarışı olmuş; Klerides, BM Genel Sekreteri Gali'nin fikirler dizisi ile Kıbrıs konusunda bir yere varılamayacağını, Vasiliu ise tam tersine Gali'nin çözüm önerilerinin temel alınması gerektiğini savunmuştur.

[547] Sönmezoğlu, Türk Dış Politikasının Analizi, s.574
[548] Maurice Mendelson, **EU and Cyprus: An Expert View**, http://kktc.pubinfo,gov.nc.tr, Tanıtım Kitapçığı, Lefkoşa, 1997

Seçimlerin ikinci turunda Vasiliu'da fikrini değiştirmekle birlikte, seçim sonucunda sağ kesimin temsilcisi Klerides cumhurbaşkanı olmuştur[549].

Klerides'in işbaşına geçmesinden sonra Denktaş-Klerides görüşmeleri BM şemsiyesi altında gerçekleştirilmeye devam etmiş, ancak bu görüşmelerden bir sonuç alınamamıştır. Bu dönemde Türk tarafının Butros Gali'nin ABD'ye yakınlığı ve Ortodoks oluşuyla ilgili endişeleri mevcuttur. Butros Gali, taraflar arasında güvensizliği aşmanın bir yolu olarak "Güven Artırıcı Önlemler" alınmasının gerektiğini açıklamış, 1994 yılı boyunca görüşmeler bu zeminde sürdürülmüştür. Türk tarafı güven artırmaya yönelik anlaşma imzalamaya hazır olduğunu bildirmiş, ancak Rum kesimi bu yönde olumlu bir tavır sergilememiştir. Butros Gali, görüşmelerde bir sonuca varılamamasının nedenini Türklere bağlamış ve Türk tarafını sorumlu tutmuştur[550]. Bu durum Türk hükümetinin Genel Sekreterin tarafsızlığı ile ilgili olan endişelerini haklı çıkarmıştır. Türk tarafı "güven artırıcı" deyiminin yerine, "güven oluşturucu önlemler" tabirini kullanmanın daha doğru olduğunu ileri sürmüştür. Çünkü güvenin olmadığı yerde, ancak güvenin oluşturulması için çaba sarf edilebilir[551].

1996–97 yılları iki taraf içinde Ada'da gerginliği artırıcı olaylar gerçekleşmiştir. İlk olarak 1996 Ağustosunda Rum motosikletlilerinin giriştikleri sınır delme girişimleri ve çatışmalar ölümle sonuçlanmış, bu durum Ada'daki havayı iyice germiştir. Derinya bölgesinde, iki tarafın milliyetçi fanatikleri sınır etrafında toplanarak birbirlerine hakaret etmişler ve sınırı geçmeye çalışmışlardır. Sınırı geçen bir Rum, Türkler tarafından dövülerek hastaneye kaldırılmış ve hayatını kaybetmiştir. Ayrıca sınırı geçerek Türk bayrağını indirmeye çalışan bir Rum, ateş açılması sonucu öldürülmüştür. Kıbrıs Rum kesiminde açılan ateşle Bir Türk askeri ölmüş ve bir Türk askeri de yaralanmıştır. Sönmezoğlu'na göre Ada'da yaşanan bu gerilimler özellikle istenmektedir. Çünkü Ada'da olayların çıkmadığı dönemler uzadıkça, Ada'nın statükosu pekişecek, konu uluslararası alanda unutulacak ve bu iş

[549] Fırat, Yunanistan'la İlişkiler, ss.455-457
[550] Sönmezoğlu, Türk Dış Politikasının Analizi, s.574
[551] Erhan Yarar, "Sınırlarımızda "Aynı Anda Dört Savaş" ve Ulusal Güvenlik Stratejimizde "Kıbrıs"", **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı.23–24, Ankara, 1998, s. 1570

Türk tarafına yarayacaktır. Rumlar Ada'nın sakin olmadığını ispatlamaya çalışmaktadırlar[552].

Kıbrıs'ta yaşanan bunalımlardan bir diğeri de, 18 Aralık 1996'da AİHM'de görüşülen ve Kıbrıs'ı yeniden gündeme getiren Titiana Loizidou'nun Türkiye aleyhine açtığı davadır. 1989 yılında evlerinden ayrılarak güneye göç etmek zorunda kalan Rumlar, dünya kamuoyunun dikkatini çekmek için Lefkoşa'nın Türk kesimine geçerek, Kıbrıs Türk polisi tarafından yakalanmışlar ve sınır dışı edilmişlerdir. Loizidou, Mahkemede Girne'nin kuzeyinde bulunan mallarından yararlanamadığını ileri sürmüştür. Mahkeme 6'ya karşı 11 oyla tanınmadığı için KKTC'yi değil, Türkiye'yi mahkûm etmiştir. Türkiye dava konusunun kendi sınırları dışında gerçekleştiğini, dolayısıyla kendisiyle bağlantılı olmadığını ileri sürmüştür. Ancak Mahkeme, Kuzey Kıbrıs'ta Türkiye Cumhuriyeti'nin birliklerinin denetimi sağladığını bildirerek itirazı kabul etmemiştir. Loizidou'nun arkasından pek çok Rum Türkiye aleyhine mahkemeye başvuruda bulunmuştur. Bu durum ise Kıbrıs'ta çözüm arayışlarının yeniden ele alınmasını gündeme getirmiştir[553].

Kıbrıs'ta gerginliğe yol açan diğer bir gelişim, Kıbrıs Rum Yönetiminin Rus yapımı S–300 füzelerini Ada'ya yerleştirme çabası olmuştur. Bu füzeler 140 km menzile sahip olan ABD yapımı Patriot füzelerinden daha üstün olmakla birlikte, bu durum Kıbrıs'ta dengelerin bozulmasına neden olacak bir girişimdi. Türkiye'nin hava gücüne karşı bir önlem olan bu silahlar, aynı zamanda Türkiye'nin bazı güney bölgelerini de vurabilme özelliğine de sahipti. Yunanistan-Güney Kıbrıs ikilisinin Ortak Savunma Doktrini çerçevesinde ele alınan S–300 projesi; Türkiye'yi denizden çevreleyerek, Yunanistan'dan başlayan Girit-Rodos üsleriyle devam eden eksen üzerinde Kıbrıs son ayağı oluşturuyordu. Türkiye, füzelerin alımını ve yerleştirilmesini sert tepki ile karşılamış, gerekirse 1974'ün tekrarının gerçekleştirilmesinden sakınılmayacağı uyarısında bulunmuştur. Bu tepkiler ABD ve

[552] Sönmezoğlu, Türk Dış Politikasının Analizi, s.575
[553] Özarslan, ss.196-201

İngiltere'yi harekete geçirmiş, Klerides'e yapılan baskılar sonucu füzelerin Kıbrıs'a değil Yunanistan'a verilerek Girit'e yerleştirilmesi sağlanmıştır[554].

Bu dönemde Türkiye'nin BM ile olan ilişkilerine bakıldığında, Kıbrıs sorunu Türkiye'yi BM'de çok yönlü bir politika izlemeye zorlamış, bütün gruplarla iyi ilişkiler kurmaya yönlendirmiştir. Kıbrıs sorunu, Türkiye'nin BM'deki manevra alanını daraltarak, tüm konulara hep Kıbrıs sorunu üzerinde olası etkileri açısından bakmaya zorlamıştır[555].

1997 yılında BM Genel Sekreteri Kofi Annan, Kıbrıs'taki tarafların yeniden görüşmelerini sağlamak için çalışmalarını yoğunlaştırmıştır. Denktaş ile Klerides'in bir araya getirilmesi ve görüşmelerin başlatılması kararı, BM Güvenlik Konseyince alınmıştır. Tüm bu çabalar sonuç vermemiş, iki taraf arasındaki en temel sorun, Rum kesiminin AB'ye üyeliği oluşturmuştur. 1997 Lüksemburg Zirvesi sonucu, Kıbrıs Rum kesiminin üyeliği resmen açıklanmış, Türkiye AB'nin genişleme stratejisinin dışında tutulmuştur. Türkiye Zirve kararına sert tepki gösterirken, Rauf Denktaş topluluklararası görüşmelerden çekildiğini BM Genel Sekreterine bildirmiştir. KKTC Meclisi, görüşmelerin yeniden başlayabilmesi için iki eşit devletin varlığının kabul edilmesi yönünde bir karar almıştır. Denktaş, bu aşamadan sonra çözümü federasyonda değil, konfederasyonda[556] gördüğünü açıklamıştır[557]. Denktaş'ın stratejisinin değiştirmesini sağlayan diğer etkenler; Kıbrıs Rum kesiminin AB'ne üyelik konusunda ısrarlı oluşu ve Yunanistan'da PASOK'un seçimleri kazanmasıyla Papandreu'nun yeniden başbakan olmasıdır.

Bazı kesimler, konfederasyon yaklaşımının Denktaş'ın dışında ileri sürüldüğü ve kendisinin bu yaklaşımı benimsemek zorunda kaldığını iddia etmektedir. Bu yaklaşım, Kıbrıs Konfederasyonu'nun AB'ne katılması yönündeki girişimlere yeşil

---

[554] Cengiz Başak, "75.yılda Kıbrıs Sorunu ve Son S-300 Krizi",**Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı:23-24, Ankara, 1998, s.1423, Fırat, Yunanistan'la İlişkiler, s.471

[555] Mustafa Akşin, "Birleşmiş Milletlerde Türkiye'nin Tutumu", **Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç**, Sempozyuma Sunulan Tebliğler, VII. Dizi, Sayı: 188, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 15-17 Ekim 1997, s.502

[556] Konfederasyon, birden fazla ülkenin dış işleri ve savunma alanlarında federasyona göre daha az bağımlılık içinde ortak politika ve yönetim izleyip, diğer alanlarda bölgesel yönetimlerin özgür ve etkin olduğu devletler topluluğudur.

[557] Uslu, Türk Tarafı Açısından Kıbrıs Sorununun Boyutları, s. 239

ışık yakmaktadır. Böylelikle mevcut Garanti ve İttifak Antlaşmaları ortadan kalkmakta ve Kıbrıs Türk tarafı için Türkiye güvencesi yok olmaktadır. Yaklaşımın önerildiği dönem, Türkiye'nin S–300 füzeleri ve Rum kesiminin AB üyeliği ile ilgili tavrına, hem AB hem ABD başta olmak üzere tüm dünyanın Yunanistan ve Rum kesiminin cevap vermesini beklediği bir dönemdir. Konfederasyon tezi, Rum kesiminin içinde bulunduğu zor durumdan kurtulmasını sağlamış, Türkiye'ye yönelik eleştiri ve söylemlerin artmasına yeniden ortam hazırlamıştır[558].

Kıbrıs Rum kesiminin AB üyeliği başvurusunun Avrupa devletlerince kabul görmesinden dolayı, Türk hükümetine göre Kıbrıs sorununa arabulucu olacak tek güç ABD'dir. 1990'lı yıllarda ABD, Kıbrıs sorununun çözümü için aktif politika izlemeyi tercih etmiştir. Bu nedenle Başkan Clinton, Bosna'da Dayton Anlaşması'nın mimarı Richard Holbrooke'u Kıbrıs özel temsilcisi olarak atamıştır. Ancak Holbrooke'un Kıbrıs sorununun Bosna krizinden farklı olarak iki toplum arasında etnik çatışmadan ibaret olmadığını anlaması uzun zaman almayacaktır. Holbrooke, Dayton ya da İrlanda modelinin Kıbrıs'a uygulanamaycağını fark etmiş, Rauf Denktaş'ı KKTC Cumhurbaşkanı olarak gördüklerini ve Kıbrıs Rumlarının Türkler üzerinde herhangi bir yetkisinin olmadığını belirtmiştir[559]. Holbrooke'un ifadeleri Rum lobisinden tepki çekerken, Holbrooke Türkiye'de ve ABD'de Denktaş'ın devlet statüsünde ısrar etmesinin çözümü güçleştirdiğini belirtmektedir. Denktaş'ı "uzlaşmaz" olarak suçlamıştır[560]. ABD bu dönemde AB üyeliği kozunu da kullanarak, Türkiye ve KKTC'nin stratejik birlikteliğinde bir çatlağın oluşturulup oluşturulamayacağını görmek istemiştir.

## 3.5. KIBRIS SORUNU'NUN AVRUPA BİRLİĞİ-TÜRKİYE İLİŞKİSİNE ETKİSİ

Kıbrıs, Anadolu'nun Akdeniz'e en önemli ve tek açılım noktasıdır. Kıbrıs'ın Türkiye açısından bir "sorun" olarak görülmesi veya Türkiye'ye bir yük gibi lanse edilmesinin altında psikolojik bir durum yatmaktadır. Konuya "sorun" terimi ile

[558] Reşat Özkan, **Türkiye'nin Dış Politika Sorunları**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1999, ss. 237-239
[559] Nasuh Uslu, "Kıbrıs Sorunu", **21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası**, der.İdris Bal, Alfa Yay., İstanbul, 2001, s. 280
[560] Özkan, s.231

yaklaşmak, Türk karar alıcılarının bilinçaltında olumsuz bir anlamlandırmaya neden olmaktadır[561].

1990 yılında Kıbrıs Rum Kesimi'nin tüm Ada adına AB'ye yaptığı tam üyelik başvurusu, Avrupa Birliği Komisyonunca 1993 yılında görüşülmüş, 1994 Korfu Zirvesi'nde Kıbrıs Rum Yönetimi'nin AB'nin genişleme aşamasında yer almasının uygun olacağı yönünde uzlaşılmıştır. Bu uzlaşı, 1994 Essen Zirvesi'nde teyit edilmiştir. 6 Mart 1995'te Türkiye ile AB Ortaklık Konseyince, Gümrük Birliği Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma'nın imzasında önce 2 Şubat 1995 tarihinde Londra'da yapılan, Türkiye'ninde içinde olduğu Beşli Dışişleri Toplantısı ile 24 Şubat 1995 tarihli SA 1661/95 sayılı Brüksel Belgesi, Türkiye tarafından kabul edilmiştir. Belgede "Rum hükümeti" ve "Türk Cemaati" ifadelerine yer verilmiş, Kıbrıs Rum Hükümeti'nin bütün Ada'yı temsilen AB'ye yapmış olduğu tam üyelik başvurusunun takvime alınması Türkiye tarafından kabul edilmiştir. Bu belgeye imza konulması karşılığında, Yunanistan Gümrük Birliği Antlaşması'na veto uygulamamıştır[562].

Gümrük Birliği karar metninin 16.maddesine göre, Türkiye 2001 yılına kadar Kıbrıs Rum Hükümeti ile bir ticaret antlaşması imzalamak zorundadır, dolayısıyla Rum tarafını kendisine muhatap almış ve tanımış görünmektedir. Gümrük Birliği, AB üyeliğiymiş gibi halka anlatılarak, propaganda yapılmıştır. Yıllardır Türk dış politikasının esas konularından biri, iç politikaya malzeme edilmiştir. Türk kamuoyunda Gümrük Birliği karşılığında Kıbrıs'ın satıldığı iddiaları tartışılmıştır. Cumhurbaşkanı Denktaş'tan yana bir tavır sergilenmiştir[563].

Avrupa Birliği uluslararası arenada küresel bir aktör olarak rol almak için Kıbrıs sorununun çözümlemenin, özellikle ABD karşısında kendisine etkin bir güç getireceğine inanmıştır. AB'nin politikası, Denktaş'ı devre dışı bırakarak, Türkiye ile pazarlık sonucu bu sorunun çözümünün kolaylaştırmaktır. Bu bağlamda, özellikle 1990 Dublin Zirvesi'nden bu yana Türkiye'nin AB üyeliği koşullarından biri olarak

[561] Akmaral, 229
[562] Özkan, s. 210
[563] Fırat, Yunanistan'la İlişkiler, s.461

her defasında önüne Kıbrıs sorunu sunulmuştur. Kıbrıs sorunu, hem Birleşmiş Milletler şemsiyesi altında, hem de AB'nin Türkiye üzerine baskılarıyla çözülmeye çalışılmıştır. Avrupa Parlamentosu, 1990'lar boyunca Türkiye'ye ilişkin raporlarında Kıbrıs konusuna değinerek, Türkiye'yi işgalci olarak nitelemiş ve Türk askerlerinin Ada'dan çekilmesini istemiştir[564].

1997 Lüksemburg Zirvesi ile Kıbrıs Rum Kesimi'ne müzakere tarihi verilirken, Türkiye AB'nin genişleme stratejisi içinde yer almamıştır. Lüksemburg Zirvesi sonucu, Türkiye'nin Kıbrıs konusuna ilişkin tavrı sertleşmiş, Kıbrıs'ın giderek kendi güvenlik stratejisini tehlikeye attığını, özellikle ileride petrol ve doğal gaz açısından önemli bir nokta olacağı düşünülen İskenderun limanının güvenliği için konunun ehemmiyetine dikkat çekmiştir. Bu nedenle Türk tarafının konfederasyon tezi desteklenerek, KKTC'nin bağımsız bir devlet olarak varlığını devam ettirmesi istenmiştir[565].

10-11 Aralık 1999 yılında gerçekleştirilen Helsinki Zirvesi sonucunda, Kıbrıs sorununun çözümünün, Rum kesiminin AB'ye üye olmasının bir ön şartı olarak kabul edilemeyeceği kararı alınmıştır. Bu durum Denktaş'ında belirttiği gibi, Rum kesiminin sorun karşısındaki duyarlılığı ve sorumluluğunu azaltmaktadır. AB'nin bu kararına sessiz kalan Türkiye, Zirve'den AB aday ülke statüsünü almıştır. Türkiye'nin sessizliğine, Yunanistan veto koymamakla yanıt vermiştir. Gümrük Birliği Antlaşması'na benzer bu pazarlıkla, Türkiye yeniden ödün verir konuma itilmiştir.

## 3.6. 21. YÜZYILA GİRERKEN TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA KIBRIS KONUSU

8 Kasım 2000 tarihinde açıklanan Türkiye Katılım Ortaklığı Belgesi'nde, Türkiye'nin AB'ye üye olması ile Kıbrıs arasında bağlantı kurulmuştur. Belgede, AB'ye üye olmak için Kıbrıs'ta çözümün sağlanmasının siyasal bir ölçüt olarak ima

[564] TÜRK-İŞ tarafından Aralık 2001'de Cumhurbaşkanı Ahmet Nejdet Sezer'e sunulan rapor, "Avrupa Birliği, Kıbrıs, Ermeni Soykırımı İddiaları, Azınlıklar-Bölücülük, Ege Sorunu, Patrikhane, Heybeliada Ruhban Okulu, IMF Programları Konularında Türkiye'den Ne İstiyor?, **Mülkiye Dergisi**, Cilt. 25, Sayı. 231, ss. 319–321

[565] Uslu, Kıbrıs Sorunu, s. 279

edildiğini gösteren ifadelere yer verilmiştir. Türkiye, AB ile olan ilişkilerinde Kıbrıs'ın yeri olmadığını pek çok kez belirterek, KOB içinden Kıbrıs ile ilgili tüm ifadelerin çıkarılmasını istemiştir[566].

2000 yılı, Kıbrıs görüşmelerinde yoğunluk yaşanan bir dönem olmuştur. BM Genel Sekreteri Kofi Annan ve ABD Başkanı Kıbrıs özel temsilcisi Alfred Moses, tarafları bir araya getirmek için pek çok girişimde bulunmuş, ancak bu girişimlerden bir sonuç alınamamıştır. BM Güvenlik Konseyi, Kıbrıs'ta Barış Gücü'nün görev süresinin uzatılmasıyla ilgili, 14 Haziran 2000'de aldığı kararla Kıbrıs Hükümeti'nin de onayının sağlanarak görev süresinin uzatıldığını belirtmiştir. Kıbrıs Türk tarafı ve Türkiye tepki gösterirken, 14 Aralık 2000 tarihli Barış Gücü'nün uzatılmasıyla ilgili, Kıbrıs Hükümeti'nin rızasının alındığı ifadelerine yer verilmiştir. Kuzeydeki faaliyetlerinden dolayı KKTC ile anlaşma yapılması gereken bir Ek karar çıkarılmamıştır[567].

2001 yılına gelindiğinde ABD Başkanlık seçimlerini George W. Bush kazanmış, yeni Başkan Kıbrıs özel temsilciliğini lağvetmiştir. KKTC Cumhurbaşkanı Denktaş, Kasım 2001'de Rum lideri Klerides'e bir mektup yazarak, görüşme teklifinde bulunmuştur. Bu girişim üzerine Ocak 2002'de başlayan görüşme süreci BM Genel Sekreteri Kofi Annan tarafından hazırlanan kapsamlı bir çözüm planına dönüşmüştür. 11 Kasım 2002, 10 Aralık 2002, 26 Şubat 2003, 29 Mart 2004 ve 31 Mart 2004 tarihlerinde beş kez revize edilen çözüm planının, 24 Nisan 2004 tarihinde her iki kesimde ayrı ayrı referanduma sunulması istenmiştir[568].

Kıbrıs'ta bu gelişmeler yaşanırken, Türkiye'de 3 Kasım 2002'de yapılan seçimlerde AKP iktidara gelmiştir. AKP'nin parti programında, dış politka ve Kıbrıs konusu geleneksel ifadelerle yer alırken, seçim bildirgesinde ilk kez farklı bir yaklaşım ortaya koyularak ve AB'nin desteğini sağlamak için, Kıbrıs'ta mutlaka çözüm istendiğinin altı çizilmiştir; "*Partimiz, Kıbrıs sorununa mutlaka bir çözüm bulunmasının gereğine inanmaktadır. Bulunacak çözümde Ada'daki Türk halkının*

[566] Fırat, Kıbrıs Sorununun Türk Dış Politikasına Etkileri (1955–1997), s. 582–583
[567] Uslu, Kıbrıs Sorunu, s. 285
[568] Özarslan, s. 37

*varlığının, kimliğinin ve kendi geleceğini tayin etme hakkının göz ardı edilemeyeceği kuşkusuzdur. Belçika'da olduğu gibi egemen iki toplumdan oluşan bir devlet yönetiminin kurulması her iki kesimin de lehinedir. Bu sorun çözümlenmeden Kıbrıs Rum Kesimi'nin AB'ne alınması, sorunu daha karmaşık hale getirecektir."*[569]

AKP'nin Belçika modeli önerisi, iki devletli konfederasyon tezinin terk edilerek, yeniden iki toplumlu federasyon tezine dönüş yapıldığını göstermektedir. Erdoğan seçim sürecinde bir Yunan televizyonuna verdiği demeçte, *"Kıbrıs'ta Belçika modelini benimsiyoruz"* demiştir. Erdoğan'ın bu demeci, Atina ve Rum kesiminde coşkuyla karşılanırken, Türk bürokrasi ve diplomasisi tepki göstermiştir[570]. Belçika yönetiminde temel ayrım, din, kültür, ırk ve etnik kökene göre değil, konuşulan dil açısından söz konusudur. Belçika, Flamanca konuşan Flamanlar ve Fransızca konuşan Valonlardan oluşan iki toplumlu, federal bir yönetimi andıran bir krallıktır. Devlet, güçlü merkezi hükümete dayanmaktadır[571]. Belçika'da iki egemen devlet değil, iki özerk toplum vardır. Belçika modeli, Rum Kesimi'nin tezine yakın bir yaklaşımdır.

11 Kasım'da Kofi Annan tarafından hazırlanan çerçeve planının, Aralık 2002 Kopenhag Zirvesi'ne kadar yetiştirilerek görüşülmesi ve daha sonra Ada'da referanduma sunulması kararlaştırılmıştır. Yıllara yayılmış sorunların, günlere sıkıştırılarak, baskı ile çözülmeye çalışıldığı bir sürece girilmiştir[572]. 11-12 Aralık 2002'de düzenlenen Zirve'ye Cumhurbaşkanı Ahmet Nejdet Sezer ve KKTC Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş katılmazken, Abdullah Gül yerine AKP'nin parti lideri Recep T. Erdoğan gitmiştir.

Kopenhag Zirvesi sonuç bildirgesinde Kıbrıs'la ilgili olarak, Kıbrıs'ın AB'ne üye olarak kabul edileceğinin kesinleştiği, ancak birleşmiş bir Kıbrıs'ın üye olmasının istendiği tekrarlanmıştır. Bu nedenle, BM nezdinde yürütülen görüşmelerin 28 Şubat 2003 tarihine kadar bir sonuç vermesinin gerekliliği

[569] AKP 2002 Seçim Beyannamesi, 9. Bölüm, 28 Eylül 2002, http://www.belgenet.com/secim/bildirge/akp2002-5.html (14.2.2010)
[570] Erdal Güven, ""Belçika Modeli" Telaşı Açıklıyor", Radikal, 7 Kasım 2002
[571] "Belçika Modeli ve Kıbrıs", http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/186205.asp (9.3.2010)
[572] Tülay Özüerman, "Kıbrıs Sorununda Denktaş Faktörü", **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Cilt. 27, Sayı. 238, 2003, s. 160

vurgulanmıştır. Annan Planı çerçevesinde çözüm bulunması ve 28 Şubat tarihinin önemini vurgulayan Dışişleri Bakanı Yaşar Yakış, *"Anlaşmayı imzalamazsak Avrupa toprağında işgalci durumuna düşeriz"* açıklamasını yapmıştır. Yakış'ın açıklaması Kıbrıs Türk tarafı ve Türkiye'den tepkiyle karşılanırken, Yunanistan Hükümet Sözcüsü, *"İlk kez bir Türk yetkili Kıbrıs'taki işgal güçlerinden bahsediyor. Bu önemlidir."* açıklamasında bulunmuştur. Rum Dışişleri Bakanı Kasulides, *"Elimize yeni bir kanıt verdi"* diyerek, Yakış'a teşekkür etmiştir[573].

16 Şubat 2003'de Rum kesiminde yapılan seçimleri, çözümden yana olmayan Papadopulos kazanmıştır. AKP iktidarı için her iki tarafta da uzlaşmaz liderler vardır. 9 Mart 2003'de Erdoğan'ın Başabakan olması ile Abdullah Gül Dışişleri Bakanlığı'na geçmiştir. Kıbrıs Türk tarafında 13 Ocak 2004'de seçimler yapılmış, kurulan CTP (Cumhuriyetçi Türk Partisi) ve DP (Demokrat Parti) koalisyon hükümetiyle Denktaş'ın etkisi azalmaya başlamıştır. Bu dönemde Talat'ı destekleyen Ankara Hükümeti'nin, Denktaş'a yönelik baskı ve müdahalesi artmıştır. Dışişleri Bakanı Gül, Denktaş için *"Türkiye yerine, kendi halkının desteğini alsın[574]"* biçiminde ifadelerde bulunarak, Denktaş'la Kıbrıs politikasının yürütülemeyeceği ve çözümü zorlaştırdığına yönelik Hükümet'in görüşünü sergilemiştir.

Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, 6 Nisan 2004 Annan Planı'nın onaylanması öncesinde Meclis'e hitaben yaptığı konuşmada, niçin bu Plan'ı desteklediklerini şu ifadelerle açıklamıştır;

> *" İlk önce, 1995 yılında Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği Anlaşması yapılırken, o zaman, Türkiye'nin GB' ne girmesi karşılığında Rum kesiminin de AB'ne tam üyelik sürecinin başlaması kabul edilmiştir…O gün, Türkiye Hükümeti, Rum treninin kalkışını onayladı. İkinci bir gerçek şudur: 1999 yılında da Sayın Ecevit'in Başbakan olduğu dönemde, Helsinki'de, Türkiye'nin AB'ne adaylığı kabul edilirken, Rum treninin AB'ne doğru sürat alması yine onaylandı. Ben bunları tarihi bir gerçek olarak ortaya koyuyorum…..gönlümden geçen KKTC'nin, ayrı, bağımsız bir devlet olarak tanınmasıdır. Ancak, bu daha iyi imkanlar içinde olmamıştır. Ne bir Türk Cumhuriyeti kardeşimiz, ne de bir dindaşımız Müslüman ülke bunu tanımıştır. Dolayısıyla, bunun tanınabileceğini gerçekçi görmüyorum.*

[573] Hürriyet, "İşgalci konumuna düşeriz", 17 Aralık 2002
[574] Melek Fırat, "2002 Sonrası Kıbrıs", **Ege Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Seminerleri**, 29 Nisan 2010

*İkinci olasılık Kuzey Kıbrıs'ı Türkiye'ye ilhak etmektir. Bunu da gerçekçi görmüyorum. Çünkü bu da bütün dünya dengelerinde birçok şeyi değiştirecektir. Geriye statükoyu devam ettirmek kalmaktadır. Statüko, ambargolarla karşı karşıya bulunulan durumdur. Evet, bizim orada 40.000 civarında askerimiz vardır ama ne yazık ki ambargoyu da delemiyoruz. Dolayısıyla, ambargo devam etmektedir, devam edecektir*[575]*."*

24 Nisan 2004'de referanduma sunulan Plan, Rum tarafının %75.8 "Hayır" oyu ile reddedilirken, Türk tarafının %64.9 "Evet" oyu ile kabul edilmiştir. Referandum sonucu, Rum kesimi tüm Ada'yı temsilen Kıbrıs Cumhuriyeti olarak 1 Mayıs 2004'de AB'ne tam üye olmuş[576], Türk tarafına 259 milyon Euro'luk yardım kararı çıkarken, bu paranın verilmesi daha sonraki süreçte bazı şartlara bağlanmak koşuluyla, kullanılmasının önüne geçilmek istenmiştir.

Türkiye'nin AB üyeliği sürecinde, Referandum sonrası 3 Ekim 2005'de yapılan Lüksemburg Zirvesi ile müzakere sürecine başlanması kararlaştırılmıştır. Türkiye müzakerelere başlayabilmek için, Ankara Antlaşmasını uyarlayan Protokolü imzalamıştır. Bu Protokol'de AB'ye yeni katılan 10 üye devletin tanındığı yer alırken, Türkiye yaptığı açıklamada, Kıbrıs Cumhuriyeti'ni tanımadığını belirtmiştir. Ancak AB'den yayınlanan deklerasyonda; *"Türkiye'nin açıklamasının AB açısından hukuki bağlayıcılığı olmadığı, müzakerelere başlamanın ön koşulunun uyum protokolünün imzalanması olduğu, Türkiye'nin Kıbrıs Cumhuriyeti ile ilişkilerini normalleştirmesi gerektiği, Kıbrıs Cumhuriyeti'ni tanıyarak, limanlarını, hava ve deniz limanlarını Kıbrıs Cumhuriyeti'ne açma sorumluluğu olduğu"* bildirilmiştir[577]. Böylece Türkiye; 1995 Gümrük Birliği, 1999 Helsinki Zirvesi'de yaptığı pazarlığa benzer tutumu, 2005 Lüksemburg Zirvesi ile tekrarlamıştır.

### 3.6.1. KKTC Devleti için Kırılma Noktası

Kıbrıs Türk halkı, Kıbrıs uyuşmazlığının başladığı 1963 yılından bu yana mücadelesini sürdürürken, pek çok zorluğun üstesinden gelerek kendi devletini kurmayı başarmıştır. Ancak uyuşmazlığın çetrefilli oluşu ve soruna taraf olanlara

[575] Abdullah Gül, **Yeni Yüzyılda Türk Dış Politikasının Ufukları**, T.C. Dışişleri Bakanlığı Yayını, Ankara, 2007, ss. 283-297
[576] Kıbrıs'taki İngiliz üsleri, AB topraklarına girmemiştir.
[577] Füsun Arsava, "Türkiye-AB İlişkileri ve Kıbrıs Sorunu Paneli", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı. 35-36, 2005, ss. 390-391

yenilerinin eklenmesi ile sorun içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Türkiye'nin iç politikası için Kıbrıs konusunda sergilediği tutuma benzer, Kıbrıs Türk halkı yıllarca süren ambargo ve kıstlamaların etkisiyle, KKTC için dengelerin değişmesine neden olacak birtakım gelişmelerin belirleyicisi olmuştur.

#### 3.6.1.1. Annan Planı'na "Evet" Oyu

KKTC üzerine uygulanan ambargo ve izolasyonlar, Kıbrıs Türk halkını dünyadan soyutlayan, gençliğini dünyadan koparan, Türkiye ile dahi bir spor ilişkisini yapamaz duruma sokan, eğitim kurumlarının tanınmadığı, ticaretini, posta ve uçak ulaşımını engelleyen, haberleşme ve seyahat etme özgürlüğünü kısıtlayan ve hayatı pahalılaştıran nitelikler taşımaktadır[578].

Annan Planı, Kıbrıs'ta çözüme ulaşılamayan pek çok girişim ve görüşmelerden biridir. Kıbrıs Türk halkı üzerindeki kısıtlamaların baskısı ve sonu gelmeyen çözüm müzakereleri halkta bıkkınlık yaratırken, bu ortamda Plan'ın hazırlanması, koşulları ve referandum sürecindeki yanıltıcı gelişmeler gözden kaçırılmıştır.

Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, 17 Şubat 2004 tarihinde Meclis'e hitaben yaptığı konuşmada, Annan Planı'nın hazırlanması sürecinde Türk Hükümeti'nin ısrarlı olduğu konuları şu şekilde sıralamıştır:

> "*Ada'da iki ayrı eşit tarafın bulunduğunun teyidi ve iki kesimliliğin güçlendirilmesi, dolayısıyla Plan'da öngörülenden daha az sayıda Rum'un Kuzey'e dönmesi, çözümün iki halka ve iki kesime dayandığı hususunun kurulacak ortaklığın siyasi yapısına ve karar alama mekanizmalarına yansıtılması, yani iki kesimliliğin iki tarafa kesin hale getirilmesi,*
>
> *İkinci olarak, Ada'daki Türk askeri varlığı üzerindeki kısıtlamaların hafifletilmesi ve Türkiye'nin garantörlük haklarının kalıcı bir şekilde fiilen sürdürülmesi, Üçüncü olarak önemli gördüğümüz de, BM tarafından önerilmiş olan ve çok girintili çıkıntılı bir sınır çizgisi ihtiva eden haritanın,*

[578] Mümtaz Soysal, "Kıbrıs'ta Nereden Nereye?", **22. Panel**, EGE-KOOP, İzmir, 30 Mart 2003, s.25

*daha az sayıda Kıbrıslı Türk'ün yerinden olmasına yol açacak ve daha düz bir sınır hattı içerecek şekilde yeniden çizilmesidir*[579]*."*

Annan Planı'na göre; ortaya yeni bir "Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti" çıkmıştır. Annan Planı'nda yeni kuruluş anlaşması 163 sayfa olup, yasaları ve anlaşmaları içeren ekleriyle birlikte, metin yaklaşık 9000 sayfayı tutmaktadır. Plan'da Maraş, Erenköy, Düzce, Taşköy Rumlara verilmiştir. Aşamalı olarak Rumlar, Dip Karpaz, Yeni Erenköy, Sipahi ve Adaçay köylerindeki mülklerine dönebileceklerdir. Türk tarafına geçecek Rumların nüfusu aşamalı olarak, 13.000, daha sonra 26.000 ve 20. yılda kontenjanın hepsi kullanılırsa 39.000 olacaktır. Belirlenen haritada Türk tarafına %29.2 oranında toprak kalmaktadır. Ada askerden arındırılacak, kurucu devletlerin sadece polisi olacaktır. Plan'da kuzey için yaklaşık 1.900, güney için yaklaşık 4.900 polis görev yapacaktır. Federal devletin polisi eşit sayıda olacaktır[580]. Hem fiili, hem de hukuki yönden Türkiye'nin garantör devlet statüsü zayıflatılmıştır. Kıbrıs vatandaşlığını kabul eden Plan'a göre, Rum tapuları esas alınmakta, KKTC'deki tapular yok ve geçersiz sayılmaktadır. Rum ve Türk malları için iki eşit devlet arasında takas usulüyle genel tazminat ve anlaşmalar dikkate alınmayıp, bireysel tapular öngörülmektedir[581].

Soysal'a göre Annan Planı, masada uzlaşmayı bir tarafa bırakarak, liderlerden "biz bu planı referanduma sunacağız" sözünü içeren bir metne imza atmalarını istemiştir. Planın hazırlanması sürecinde taraflar bir zaman dilimi içine sıkıştırılarak, içinde pek çok boşluğun ve belirsizliğin var olduğu metin üzerinde uzlaşmaya zorlanmıştır. Taraflar boşlukları doldurmazsa eğer, Kofi Annan tarafından doldurulması ve taraflarca kabul edilerek referanduma sunulması kararlaştırılmıştır[582].

[579] Gül, s. 271
[580] Gül, ss. 287-291
[581] Ulvi Keser, "2004 Referandum Döneminde Kıbrıs ve Yaşanan Gelişmeler", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt. 13, 2006, s. 177
[582] Soysal, s. 29

Kıbrıs'ta referandum yapılması düşüncesi, kendi içinde çelişkilerle doludur. Dünya üzerinde savaşla kazanılan toprak ve egemenlik haklarının bu kadar kolay verilebildiği başka bir örnek yoktur. Kıbrıs'ın geleceğinin sadece Ada'da yaşayanlara ve referanduma bırakılması gerçekçi değildir. Referandumla birlikte, Ada'da iki ayrı toplumun yaşadığı fiilen kabul edilmiş olmakta, ancak sonuç itibariyle Türk tarafını tanımayan bir tutum takınmak, uluslararası temayüllere ve mantığa aykırı bir durum oluşturmaktadır[583].

Referandum öncesinde, 23 Nisan 2003 yılında sınır kapılarının karşılıklı açılması ile Rum tarafına geçen KKTC vatandaşlarından Kıbrıs doğumlu olanlara, istedikleri takdirde yeni Kıbrıs Cumhuriyeti kimliği ve pasaportu verilebileceğini açıklayan Rum yönetimi, vatandaşlığa geçen 57.000 civarında Türk'ü tek tek fişlemekte ve takip altına alarak, Kıbrıs Cumhuriyeti vatandaşı olarak ellerinde başkalarına ait mal ve taşınmaza el koyduklarına dair davalar açılmaktadır[584].

Annan Planı ile ilgili olarak hem Türkiye'de, hem de KKTC'de bölünme yaşanmıştır. Türkiye'deki bazı köşe yazarları, Annan Planı'nın referandumu ile Kıbrıs Türk halkının Türkiye'deki 72 milyon insanın medeniyet mücadelesine ya yol açacağını ya da köstek olacaklarını belirtmiştir. Kıbrıs'taki kampanyalarda ve özellikle Lefkoşa'da yapılan mitinglerde, AB vatandaşlığı, Plan'a "evet" yanlısı sloganlar ve "Kıbrıs'ta Türk yoktur, Kıbrıslılar vardır" pankartları dikkat çekicidir. Mitinglerde KKTC bayrağı hiç dalgalanmazken, her yer AB bayrağı ile donanmıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri'ne işgalci suçlamaları yapılarak, Ada'dan çıkmaları yolunda çağrıda bulunulmuştur[585]. Bu dönemde CTP, AB ve barış üzerinden hareket ederek, genç kuşağa oynamıştır.

[583] Bkz. Keser, 2004 Referandum Döneminde Kıbrıs ve Yaşanan Gelişmeler, s. 175
[584] Bu kimliğe sahip olanlardan biri de KKTC Cumhurbaşkanı Derviş Eroğlu'dur. Ulvi Keser, "Kıbrıs'ta Göç Hareketleri ve 1974 Sonrasında Yaşananlar", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt. 12, 2006, s. 122
[585] Akmaral, s. 281, Keser, 2004 Referandum Döneminde Kıbrıs ve Yaşanan Gelişmeler, ss. 181-183

Cumhurbaşkanı Denktaş, TBMM Genel Kurulu'na hitaben yaptığı konuşmada; *"Milli dava etrafında tek ses, tek nefes olan Türk cephesi(Türkiye ve KKTC), Annan Planı ile ilgili propagandalar nedeniyle ikiye bölünmüş bulunmaktadır. Ancak planın meydana getirdiği, Madam Fogg ekibinin körüklediği bölünmeyi önleyemedik. Annan Planı adil ve kalıcı bir çözüm getirmiyor….Anlaşma Rumlara Kıbrıs'ın tümüne sahip olma olanağı vermektedir….KKTC ortadan kalkacak, halka bu acıyı yaşatmayın*[586]*"* demiştir. Denktaş'ın konuşması sonrasında, Meclis'ten Denktaş'a verilen destek mesajı AKP'li milletvekillerinin imzası olmadığı gerekçesiyle yayımlanmamıştır.

Rum lideri Tasos Papadopulos, referandumdn bir önceki gece televizyon ekranlarında duygusal bir konuşma yaparak, *"Ben bir devlet devraldım. Bir toplum devredemem"* diyerek, halkından referanduma "hayır" oyunun kullanılmasını istemiştir. AKEL Partisi de Plan'a karşı olduklarını bildirmiştir[587].

26 Nisan 2004 tarihinde izolasyonların kaldırılması için AB Konseyi, Komisyon'a çalışma yapması için görev vermiştir[588]. Konsey referandum sonucunu şu şekilde değerlendirilmiştir;

> *"Kıbrıs Türk toplumu, Avrupa Birliği içinde bir gelecek istediğini açık bir şekilde ifade etmiştir. Konsey, adadaki Türk toplumunun izolasyonuna son vermek ve bu Kıbrıs Türk toplumunun ekonomik gelişmesini teşvik etmek suretiyle yeniden birleşmeyi kolaylaştırmak konusunda kararlıdır. Konsey, Komisyon'u Ada'nın ekonomik entegrasyonuna özel bir katkı sağlamak ve iki toplumun hem kendi arasındaki hem de AB ile olan ilişkilerini geliştirmek amacıyla kapsamlı çözüm önerileri getirmeye çağırmıştır*[589]*."*

Kıbrıs Türk tarafının izolasyonlarına son verilmesi için, üç önemli Konsey Tüzüğü bulunmaktadır. Bunlar; Yeşil Hat Tüzüğü (greenline)[590], fiilen uygulanmakta

[586] Milliyet, "Alkış var, destek yok", 16 Nisan 2004
[587] Keser, 2004 Referandum Döneminde Kıbrıs ve Yaşanan Gelişmeler, s. 181
[588] "KTTO:Kıbrıs'ta zaman Kıbrıslı Türklerin aleyhine çalışıyor", 18.01.2005, Lefkoşa, www.abhaber.com, e.t: 18.07.2007
[589] Direct Trade Proposal for a Council Regulation, 2004/0148 (ACC), 07.07.2004, Brussels
[590] Commission Regulation (EC) 866/2004 of 29 April 2004, Green Line Regulation

olan, malların ve kişilerin dolaşımını düzenleyen belgedir. Mali Yardım Tüzüğü[591], kabul edilmiş bir belge olmakla birlikte, somut bir sonuca ulaşılamamıştır. Son olarak Direkt (Doğrudan) Ticaret Tüzüğü, kabul edilmemiştir. İzolasyonların kaldırılmasına ön ayak olacak bu tüzüktür[592]. BM nezdinde izolasyonları kaldırılmasına yönelik girişimler, Rusya tarafından engellenmektedir[593].

#### 3.6.1.2. Cumhurbaşkanı Denktaş'ın Tasfiyesi

Soğuk Savaş sonrası dönemin ilk yıllarında, özellikle ABD tarafından uluslararası alanda KKTC Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş'a karşı yürütülen kampanyada, Denktaş Kıbrıs sorununa çözüm bulunması yolunda en önemli engel olarak gösterilmiştir. Başkan Bush Kıbrıs'taki çözümsüzlükten Denktaş'ı sorumlu tutarak, 10 Temmuz 1991 günü Beyaz Saray'da verdiği bir demeçte, sorunla ilgili tüm kişi ve kurumlara atıfta bulunurken, Denktaş'ın adını anmamaya özen göstererek, Denktaş'ı yok saymıştır. Rauf Denktaş, üzerindeki çözümsüzlük baskıları üzerine erken seçime gitmiş, yapılan seçimde çoğunluğu alarak yeniden Cumhurbaşkanı seçilmiştir[594].

1990'lı yıllarda Denktaş, BM ve ABD temsilcilerince, Kıbrıs'taki çözümsüzlük tavrı ile Türkiye'nin AB üyeliğini baltalamakla suçlanmıştır. Burada amaçlanan ise, Türkiye ve KKTC Devletini karşı karşıya getirmektir.

Bazı kesimlere göre, Kıbrıs Türk liderliği Türkiye'ye koşulsuz bağımlı olduğundan dolayı, Türkiye'deki toplumsal ve kültürel değişiklikleri Kıbrıs Türk toplumuna da benimsetmiştir. Kıbrıs Türk liderlerinin Ankara'nın çıkarlarına odaklanması, Kıbrıs Türk halkının çıkarlarının Ankara'nın çıkarları ile özdeş olduğu algılamasına yol açmıştır. Böylelikle Kıbrıs'taki gelişmeler Ankara'nın çizdiği rotayı izlemek durumunda kalmıştır. Ancak 1990'lı yıllarla birlikte, Kıbrıs Türk milliyetçiliği ortaya çıkmış, Kıbrıs Türk halkının Türkiye'nin çizmiş olduğu Kıbrıs

[591] Financial Aid Regulation (EC), 07.07.2004, Brussels
[592] Direct Trade Proposal for a Council Regulation, 2004/0148 (ACC), 07.07.2004, Brussels
[593] Faruk Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası**, Der Yay., İstanbul, 2006, s. 624
[594] Gürel, ss. 155-160

politikası ile yetinmeyeceği anlaşılmıştır. Hatta bu durum, Kıbrıs Türk halkının Türkiye'ye tepki göstermesi sonucunu dahi doğurabilecektir[595].

Rauf Denktaş, ciddi, istikrarlı bir devlet adamı, deneyimli bir politikacı, sabırlı ve zorlu bir görüşmecidir. Hayatını Kıbrıs'a adayan Denktaş, politikalarında akılcılık ve tutarlılık çizgisini terk etmemiş, politika ve strateji geliştirmede her zaman Türkiye ile yakın bir diyalog sürecini işletmiştir[596]. Annan Planı sürecinde Denktaş, Rum ve Yunan kesimince hakkaniyete dayalı bir çözümde ısrar ettiği için barış karşıtı olarak ilan edilmiştir. Ekonomik baskılarla Kıbrıs Türk halkı Rum propagandası etki alanına girmiştir. Bu dönemde Türkiye'de yaşanan ekonomik krizin Ada halkına yansıması ve Türkiye'nin AB üyesi olamayacağı düşüncesi eklenince, Kıbrıs Türk halkı AB'ne girme hayallerine yoğunlaşmış ve bu hayallerin önünde Türkiye'nin olduğuna inanmıştır[597].

KKTC'nin bugün gelinen noktada pazarlık gücü varsa eğer, bunda Denktaş'ın kararlı tavrı, eşit egemenlik, kağıt üzerinde kalmayacak sağlam bir ortaklıkta ısrar etmesi gerçeği yadsınamaz. Denktaş'ın devlet statüsündan vazgeçmeyen ısrarlı ve kararlı tutumu, kendisini hedefteki adam yapmıştır[598]. 20 Nisan 2005 yılında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerini Mehmet Ali Talat kazanmıştır. Kıbrıs ana muhalefet lideri iken, Mehmet Ali Talat'ın Hürriyet gazetesi muhabiri Ferai Tınç'a verdiği mülakatta *" Türkiye benim anavatanım değildir"* sözleri, Rauf Denktaş sonrası dönemde siyasal anlamda farklı bir tutumun benimseneceğinin habercisi olmuştur[599].

AKP Hükümeti Cumhurbaşkanı Talat'a tam destek vermiştir. Abdullah Gül 15 Kasım 2006 tarihinde KKTC'nin 23. Kuruluş Yıldönümünde yaptığı konuşmada bu desteği; *"Biz BM Genel Sekreteri'nin Ada'da yürüttüğü süreci destekliyoruz. KKTC Cumhurbaşkanı Sayın Talat'ın açılımlarını ve bu yönde izlediği tutumu da paylaşıyor ve destekliyoruz. Ada'daki liderlerin kapsamlı çözüm için bir araya*

[595] Melek Fırat, Kıbrıs Sorununun Türk Dış Politikasına Etkileri (1955–1997), s. 561
[596] Özkan, s. 237
[597] Özüerman, Kıbrıs Sorununda Denktaş Faktörü, s. 161
[598] Özüerman, Kıbrıs Sorununda Denktaş Faktörü, s. 163
[599] Ferai Tınç, "Türkiye Anavatan Değildir", Hürriyet, 28 Aralık 1997

*gelmeleri gerektiğine inanıyoruz"* diyerek belirtmiştir[600]. Rum lideri Papadopulos çözüm için Cumhurbaşkanı Talat ile hiç masaya oturmamıştır. AB, Gümrük Birliği Ek Protokolü'nce deniz ve hava limanlarının Rumlara açılması için baskı uygulamış ve müzakerelerde sekiz başlığın askıya alınması, diğer başlıkların da Ek Protokol uygulanmadan kapatılmaması kararını vermiştir[601].

24 Ocak 2006 tarihinde AKP, BM Genel Sekreteri'nin öncülüğünde uygulanmak üzere bir Eylem Planı açıklamıştır. Bu Plan'a göre, Türk liman ve havaalanlarının Rum bandıralı gemi ve uçaklara açılmaya hazır olduğu, ancak Kıbrıs Türk tarafına yönelik tüm kısıtlama ve ambargoların kaldırılması gerektiği belirtilmiştir[602]. Limanların açılması Türkiye'de tartışılmaya başlanmıştır. Daha önceki süreçte Yaşar Yakış, *"Limanlar açılırsa sonunda ölüm yok ya![603]"* diyerek partisinin tutumunu sergilemiştir.

Şubat 2008 tarihinde Rum kesiminde yapılan seçimleri, AKEL'in (Çalışan Halkın İlerici Partisi) lideri Dimitris Hristofiyas kazanmıştır. Cumhurbalkanı Talat, Hristofiyas'ın seçimleri kazanmasının Kıbrıs'ta çözüm için son şans olduğunu belirtmiştir. Hristofiyas ile ortak düşünceleri paylaştıklarını, başarılı olurlarsa eğer, KKTC'nin önündeki belirsizliğin ve GKRY'nin korkularının kalkacağını, Türkiye'nin AB sürecinin rahatlayacağını ifade etmiştir[604].

BM çerçevesinde masaya oturmuş olan iki taraf, zaman zaman kesintiye uğrayan müzakere sürecindedir. Özellikle anlaşılamayan noktalar, siyasal eşitlik ve güç dağılımı konularıdır. Müzakerelerde temel problemlerden birisi, Annan Planı'na "evet" diyen Talat ile "hayır" diyen Hristofiyas'ın eşit olarak masaya oturmamasıdır. Bir diğer konu da, federasyon konusundaki mutabakatın AKEL ve CTP ekseninde oluşuyor olmasıdır. Her iki tarafın önemli bir kısmını ifade eden kesim (bu kesim Türk tarafında %30'luk bir oya sahip olan UBP (Ulusal Birlik Partisi)'dir), görüşmelere karşıdır. UBP liderinin 18 Nisan 2010 tarihinde yapılan seçimlerde

[600] Gül, s.386
[601] Ali Rıza İşipek, "AB Üyelik Sürecinde Kıbrıs ve Ege Sorunu", **Türkiye'ye Yönelik Dış Kaynaklı Risk ve Tehditler Sempozyumu Bildirileri**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2007, s. 150
[602] Gül, s. 381
[603] Arsava, s. 399
[604] Cumhurbaşkanı Talat: "Kıbrıs için Son Şans", www.abhaber.com, (28.4.2008)

Cumhurbaşkanı olması ile Türk Hükümeti Derviş Eroğlu'na, görüşmelerin devam ettirilmesi yönünde baskı uygulamaktadır. Eroğlu Başbakan olduğu dönemde, Cumhurbaşkanı Talat'la asgari müştereği yakalaması konusunda, kendisine AKP Hükümeti'nden telkinlerde bulunulmuştur[605].

Mehmet Ali Talat'ın Cumhurbaşkanlığını kaybetmesinin en önemli nedenlerinden birisi, Kıbrıs Türk halkına referandum sürecinde verilen sözlerin referandum sonrasında gerçekleşmemesidir. Talat çözümü kesinlikle istediklerini dile getirirken, müzakerelerden bir sonuç alınamaması ve ülkede yaşanan ekonomik sıkıntılar, Ada halkının geleceğe yönelik güvensizlik duygusunu beslerken, karamsarlık ve çözümden ümidini kesen bir halk ortaya çıkmıştır.

Mehmet A. Talat, Türkiye ile ilgili olarak Cumhurbaşkanı Denktaş'tan farklı bir tutum sergilemiştir. Türkiye ile beraber çalışılmasının nedenlerini, KKTC'yi tanıyan tek ülke olması ve Kuruluş Antlaşmaları'ndaki garantörlüğünden dolayı kaynaklandığı biçiminde ifade etmiştir[606]. *"1963–74 arası Türk askeri mi vardı Kıbrıs'ta? Biz kendimizi pekâlâ korumuştuk." "Kıbrıs'ta biz Türkiye'nin yerel otoritesi olmak istemiyoruz[607]."* gibi ifadelerle, Türkiye ile ilgili kişisel görüşlerini ortaya koymuştur. Cumhurbaşkanı Talat, Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yaklaştığı dönemde gazeteci-yazar Erdal Güven'in kendiyle mülakatları sonucu yazılan "Adam, Talat'ın Kıbrıs'ı" adlı kitaptaki ifadelerinden dolayı tartışılmıştır.

> *"Yarın KKTC'yi ilan edeceğiz. Devletin kuruluşunu reddeden bir parti kapatılır diyor. Saat 05:00'e kadar tartışıyoruz. Sonuçta oylama yapılıyor. Bir oyla, 13'e 14 oyla KKTC'nin ilanına onay kararı çıkıyor. Ben tabii "hayır" oyu kullandım o zamanki şartlarda. Dahası büyük mücadele verdim "evet" çıkmaması için. O gece eve döndüğümde ağladım. Hayatımda ilk kez…CTP nasıl böyle olur diye. Beni en çok üzen tutarsızlıktı. "Hayır" demeliydik. Sonra ceremesi neyse öderdik[608]."*

[605] Cumhuriyet, "Eroğlu Türkiye'ye Geldi", 25 Aralık 2009
[606] Cumhurbaşkanı Talat: "Kıbrıs için Son Şans", www.abhaber.com, 28 Nisan 2008
[607] Arsava, s. 398
[608] Milliyet, "Bizim buzdolabını siz tamir etmiştiniz", 15 Kasım 2009

Devlet kurulduğu için ağlayan birinin, o devletin lideri olarak görüşme masasına oturması ve o devletin çıkarlarını savunması, hem Türkiye, hem de KKTC'de pek çok kesimce samimi ve gerçekçi olarak görülmemiştir.

Türkiye'nin Kıbrıs konusuna yaklaşımı, meselenin BM çatısı altında ve karşılıklılık esasına göre bir çözüme kavuşturulması yönündedir. 3 Ekim 2005 yılında AB ile birlikte müzakere sürecine başlayan Türkiye için, Rum tarafının AB'ye üye olması, Annan Planı'nın reddedilmesi ve KKTC'yi Türkiye dışında hiçbir ülkenin tanımaması sıkıntı oluşturmaktadır. AB, Gümrük Birliği kararını içine aldığı 10 yeni üyeyi de kapsayacak şekilde genişletmesi ve bu anlaşmayı imzalayan Türkiye'nin Ek Protokolün tümünü yürürlüğe sokmaması, Türkiye üzerinde bir baskı unsuru olarak kullanılmaktadır[609].

Federasyon ancak ortak amaçları olan, birbirinin varlığına saygı gösteren, birlikteliği arzu eden birimler arasında kurulabilir. Ada'da din, dil, ırk ve kültür bakımından birbirinden farklı iki toplum bulunmaktadır. Bu nedenle Kıbrıs uyuşmazlığına federasyon biçiminde bir çözüm düşünülmüştür. Zürih Antlaşması ile Türkiye federasyon istemiştir. O dönemde Türkler ve Rumlar iç içe yaşamakta, coğrafi anlamda ayrı bulunmamaktadırlar. 1974 Barış Harekâtı ve 1975 mübadele antlaşması ile federasyonun iki coğrafi bölgesi oluşmuştur. Siyasal kültür ve siyasal iktidar arasında çok yakın bir ilişki vardır. Kıbrıs'ta kültür, parçalanmış bir özellik göstermektedir[610].

Dünyada gönüllü federasyonların çekiciliği azalmaktadır. Toplumların çıkarı ön plana geçtiğinde federasyonu zayıflatmaktadır. Bu nedenle Belçika ve Kanada ümit verici değildir. Zor ile kurulan federasyonlarda ise, "zor" ortadan kalkınca federasyonlar dağılmaktadır. Sovyetler Birliği ve Yugoslavya buna bir örnektir. Kıbrıs'ta federasyondan ne beklendiği belli değildir. 1974 sonrası oluşan fiili durum, bir federasyonun kurulmasını zorlaştırmaktadır. Ayrıca Türk ve Rum bölgesindeki yönetimler ayrı yaşamaya alışmış ve yeni siyasal sınıf çıkarları oluşmuştur. Ortaklık

[609] "Türkiye-AB İlişkileri Çerçevesinde Kıbrıs Sorunu ve Çözüm Önerileri", **USAK Raporu**, Ankara, 2006

[610] Özdemir Ahmet Özgür, AB Genişleme Stratejileri Workshop, 14 Mayıs 2007, Daha geniş bilgi için bkz. Özdemir Ahmet Özgür, **Hayatımda Kıbrıs**, Galeri Kültür Yay., Lefkoşe, 2000

bir kez denenmiş, ancak başarı sağlanamamıştır. Ortaklık, Rumlar tarafından çoğunluk haklarının kaybolması olarak algılanırken, Türkler tarafından Rumların egemenlik aracı olarak algılanmaktadır[611].

İki taraf arasındaki duygularda ve görüşlerde bir yakınlaşma olmadan, federal hükümet çerçevesinde yeniden etnik olarak karışık bir Kıbrıs'ın oluşturulması, iki taraf arasında yeni sorunların ortaya çıkmasına neden olacaktır. Örneğin Kıbrıs'taki fiili durum nedeniyle, Rumların kısa süre içerisinde eski topraklarına geri dönmeleri ve Türklerle birlikte bir arada yaşamaları olasılığı çok yoktur[612]. Türk ve Rum toplumu ve kültürünün analiz edilmesi önemlidir. Kültür, bir arada yaşayamamanın temel nedenlerinden biridir. Kıbrıs'ta sorunun çözümüne dair, mutlaka çözüm isteminde, çözümün kendisi, nasıl olacağının önüne geçmemelidir.

[611]Bilge, Ankara Atina Lefkoşe Üçgeni, ss. 89-91
[612] Mustafa Aydın, Türk-Yunan İlişkilerinde Şüpheci İyimserlik", **Türkiye-Yunanistan Eski Sorunlar, Yeni Arayışlar**, der. Birgül Demirtaş-Coşkun, ASAM Yay., Ankara, 2002, s. 229

## SONUÇ

Uluslararası Politika alanındaki teoriler, genel anlamda siyasal nitelikli bir amaç ve işlev üstlenmişlerdir. Teoriler, zaman ve mekândan, uygulanan politika ve ideolojik hedeflerden bağımsız olarak, objektif bir biçimde üretilememektedir. Tam aksine, uygulanan politika ve belirlenen ideolojilerin meşruiyetini sağlayan zeminlerin hazırlayıcısı konumunu üstlenmişlerdir. Böylelikle, belirli bir hedefe yönelik, yönlendirilmiş doğrular olarak ortaya çıkmaktadırlar.

Küreselleşme insanı yalnızlaştırmıştır. Dünyadaki en önemli sorun, "bir arada yaşama sorunu"dur. Fransız devrimiyle ortaya atılan "özgürlük, eşitlik ve kardeşlik" ilkelerinden "kardeşlik", ihmal edilen ilke olmuştur. İnsanoğlu bir tıkanıklık içinde bulunmaktadır. İlerleme teknik bakımdan bir süreklilik içindeyken, felsefi olarak bir ilerleyiş kaydedilememektedir. Bu nedenle insanoğlu bugüne dek biriktirmiş olduğu değerleri tüketmektedir. Antik çağın Yunan, Çin ve Hint uygarlıkları, ekonomik, toplumsal, kültürel ve teknolojik anlamda gelişmişlik düzeyleri, modern çağın çok gerisinde olmasına rağmen, muazzam bir entelektüel zenginliğe sahiptir. Tarihin hiçbir döneminde –Aydınlanma dönemi hariç tutulabilir- böylesine düşünsel patlama ve dönüşüm yaşanmamıştır.( Aristo, Platon, Thukydides, Sun Tzu, Kautilya…) Ancak, evrensel tek Tanrılı dinlerle beraber, insanların yerine düşünen ve bunu Tanrı adına yaptığını söyleyen din adamlarının ortaya çıkması, insanlığın kendine olan güvenini yitirmesine ve tüm bilimsel alanlarda olduğu gibi, siyasal düşünce alanında da bağımsız düşünce üretiminin en alt seviyeye inmesine neden olmuştur.

Uluslararası sistemi açıklamaya yönelik geliştirilen yaklaşımların ve analiz düzeylerinin çoğu, uluslararası sistemin hiyerarşik ve çok kutuplu bir özellik gösterdiğinde birleşmektedir. Sistem küreselleşmenin etkisiyle hem bütünleşme özelliği göstermekte, hem de sistem içinde ayrışma ortaya çıkmaktadır. Bölgeselleşme hareketinin hız kazanmasıyla, bölgelerin genellikle sistemde güçlü aktör olarak adlandırılan üyeleri bulunmaktadır. Etkin bölgeler, gelişmiş bölgelerdir. Gelişmiş bölgelerin dışında kalanlar, ya marjinalleşmekte veya uydu konumuna girmektedir. Bu bağlamda, uluslararası sistem farklılaşmakta, bu farklılaşma eşitsizliği anlatmaktadır.

11 Eylül sonrası sistemde, terör dalgası yükselişe geçmiştir. Biyolojik terör olarak ifade edilen SARS, kuş gribi ve domuz gribi gibi epidemik hastalıklar, her geçen yıl çeşitlenmekte ve çok sayıda insanın hayatını kaybetmesine neden olmaktadır.

11 Eylül ile hemen her gün sokakta, pazarda, camide intihar saldırıları biçiminde gerçekleşen terör dalgası, Orta Doğu coğrafyasına hakim olmuştur. Çatışma kültürünün egemen olduğu coğrafya, Müslüman ülkelerden oluşmaktadır. Bölgede başat olan din, İslam dinidir. Ancak İslam dini, hoşgörü dinidir. Hoşgörü, diğerine tahammülü gerektirir. Bölgeye hakim olan ise, çatışmadır. Dolayısıyla bölge insanı farkında olarak veya olmadan, dini içselleştirememiş, hayatına geçirememiştir.

11 Eylül, "new", "neo", "yeni" başlıklı açılımlara ve kavramların yeniden biçimlenmesine (ya da kavramların anlam değiştirmelerine) zemin hazırlayan bir dönüm noktası olmuştur. Böylelikle, geçmiş yüzyılın değerlerini hafızalardan silerek, "yeni" başlığı altında, sistemi biçimlendiren kavramların oluşumuna ve bunları uygulayan politikalara meşruiyet kazandırmıştır.

11 Eylül, yeni sanal aktörler yaratmıştır. Usame Bin Ladin, TV ekranlarından bant, video kaydı veya ses kayıtları biçimindeki söylemleri ile insanların karşısına çıkmıştır. Ancak kendisinin cismani ve fiziksel olarak görülememesi, Jean Baudrillard'ın simülasyon yaklaşımını akla getirmektedir. Baudrillard'a göre, gerçekliği ortadan kaldıran, sorguladığı sistemin kendisidir. Zira sistem, sahip olduğu gelişmeyle değerler sisteminin ikizi sayılabilecek bir bilgi ve yeniden canlandırma sistemi ile ( yani kitle üretiminin çıkarlarına uygun biçimde işletilen kitle iletişimi ile) gerçekliğe son vermektedir. Her şey sistemin kurgusundan ibarettir[613]. Bin Ladin'in 11 Eylül saldırıları ile ilgili ifadelerine rağmen, 11 Eylül saldırıları halen El-Kaide tarafından üstlenilmemiş ve Bin Laden henüz yakalanamamıştır veya yaşadığı ile ilgili bilgi mevcut değildir.

[613] Jean Baudrillard, "İllüzyon, Yitirilen İllüzyon ve Estetik", çev. Oğuz Adanır, **Doğu Batı Dergisi**, Yıl. 5, Sayı.19, 2002

11 Eylül, ABD'nin sistem içindeki tek yönlü politikalarına meşruiyet kazandırmıştır. Uluslararası sistemlerin değişimlerinde MC ve BM gibi uluslararası örgütler, ABD'nin politikalarını uygulaması için zemin hazırlamıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde, ABD'nin böyle bir örgütlenmeye ihtiyacı olmadan ilerleyeceği bir sistem kurma çabası görülmektedir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde, Türkiye'ye yönelik tehditler çeşitlenirken, NATO ve AB radikal bir dönüşüm içine girmiştir. Önce Balkanlarda başlayan daha sonra Kafkaslarda ve Orta Doğu'da görülen çatışmalar, istikrarsızlıklar ve belirsizlikler nedeniyle, bu kritik bölgelere yakın olan Türkiye, güvenliğine yönelik yeni tehditlere açık bir devlet haline gelmiştir.

Türkiye, dünyanın bütününü etkileyebilecek veya dünya politikalarını belirleyecek güçten yoksun olmakla birlikte, dünya politikalarına yön veren güçlerin çıkar ve çatışma alanlarına yakın bir coğrafyada bulunmaktadır. Özellikle Batı olarak nitelenen ABD ve Avrupa ülkelerinin, Türkiye'nin içinde bulunduğu bölgeye dönük politikaları, Türk dış politikasının en önemli belirleyici faktörlerinden birini oluşturur.

Türkiye için sorunları içinden çıkılmaz hale getiren, uluslararası sistemde yaşanan değişimlerin, Türkiye'nin kendi içinde çok önemli değişim ve sorgulamalardan geçtiği bir döneme denk gelmesidir. 1980'li yıllarla başlayan bu dönem, Türkiye'ye Cumhuriyetin ilk kuruluş yıllarından itibaren gördüğü en kapsamlı sosyo-ekonomik, siyasal ve psikolojik değişim ve dönüşümleri yaşatmıştır. Cumhuriyet'in kurulması ile amaçlanan modern-laik bir devlete ve topluma ulaşmanın kültürel temeli olarak geliştirilen evrensel, rasyonel, bilimsel, devrimci ve laik bir kimliğe dayalı birleştirici/bütüncül bir sentez olan "Türk milleti" kavramı, giderek tehdit altına girmekte ve erozyona uğramaktadır.

Soğuk Savaş sonrası dönem hem çok tehlikeli, hem de sonu nereye varacağı belli olmayan gelişmelerle doludur. Türkiye'yi çevreleyen alt-sistemlerdeki karışıklık ve istikrarsızlık, Türkiye için bir tehdittir. Türkiye'ye yönelik en ciddi tehlike Orta Doğu coğrafyasındaki parçalanmışlıktır. Bu parçalanmışlığı hızlandıran

etken ise, radikal İslami faaliyetlerin artmasıdır. 2002 yılı genel seçimlerini AKP'nin kazanması ile ABD ve AB Türkiye'de İslamcı bir partinin seçimlerde başarılı olduğunu belirterek, zaman zaman Türkiye 'deki rejim için "ılımlı İslam" ifadesini kullanmışlardır. Ancak temel sorun, radikal olan ile ılımlı olan nasıl ayırt edilebilir? Türkiye günümüzde ne kadar ılımlıdır? Özellikle Türk dış politikasının Doğu'ya yönelik açılımları ve Batı'dan uzaklaşması, pek çok kesimce dış politika kimliğinin değişimi ile açıklanmıştır. Ancak Türkiye'nin İslam ağırlıklı dış politikasıyla birlikte, Kürt ve Ermeni açılımları gibi çok boyutlu bir politikanın izlenmesi, gelecekte Türkiye'nin içinden çıkamayacağı ve istikrar sağlama konusunda zorlanacağı problemlerle yüzleşeceğinin işaretlerini vermektedir. Türkiye'nin İslami olarak daha çok radikalleşmesi, bir tampon bölge olmasından dolayı ABD ve AB'nin işine yarayacaktır. Batılı güçler bu bölgede etnik terörü desteklerken, din temelli terörü kendileri için tehdit olarak görmektedirler. Orta Doğu bölgesi için gelecek süreçte en büyük tehdit, Şii ve Sünni gruplar arasındaki çatışmadır. İran'ın bölgedeki Hizbullah, Hamas gibi örgütler üzerindeki etkisi, Şii'lerin bölgede üstünlük kurma çabalarını göstermektedir.

Türkiye'nin güneyi ve doğusunda yaşamış olduğu sorunlar, Türkiye için sadece bir dış politika sorunu olmayıp, doğrudan iç sorunlarını etkileyen hatta tetikleyen bir nitelik taşımaktadır. Türkiye'nin içinde bulunduğu bölgede sorunların çözümü konusunda, bölge üzerinde çıkar ve egemenlik mücadelesinin bitmeyeceği göz ardı edilmemelidir.

Soğuk savaş sonrası dünyanın güç mücadelesinin ideolojik olanın yerine dini, etnik ve kültürel çatışma üzerinden yapılan bilimsel çalışmalara paralel olarak, Türkiye'de dış politikada kimlik konusu ilk sıraya yerleşmiştir. Bu dönemde, Sovyet sisteminin çözülüşü ile bağımsızlığını kazanan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Türkçülük ideolojisini kuvvetlendirirken, Yugoslavya'nın çözülüşü ile ortaya çıkan devletler, Osmanlılık idealini yeniden gündeme getirmiştir. Böylelikle yükselişe geçen Türkçülük ve Yeni-Osmanlılık fikirleri, dış politikanın belirleyici unsurları olmaya başlamıştır.

Türkiye'yi çevreleyen coğrafyadaki gelişmeler, bu idealler etrafında tarihi bir fırsat olarak değerlendirilirken, iç politikada siyasal istikrarı sağlamak güçleşmiş, PKK terörü ve irticai faaliyetler 1990'lı yılların en önemli sorunları olagelmiştir. 21.yüzyıla geçilen yıllarda dinci parti Refah Partisi ile organik bağı olan, ancak devamı olmadığını iddia eden AKP iktidarı tek başına ele geçirirken, PKK terörü ile organik bağı olan ve siyasallaşan DTP (Demokratik Toplum Partisi) TBMM'ne girmiştir. Türkiye, AKP Hükümeti'yle Kuzey Irak'ta Bölgesel Özerk Kürt Yönetimi ile ilişkilerini geliştirmiştir. Türkiye'de yaşanan bu gelişmeler, 21.yüzyılla birlikte kavramların ve algılamaların değiştiğinin somut bir göstergesidir.

AKP'nin iktidarı ele geçirmesiyle, dış politika ekseninin Doğu'ya kaydığı söylemleri sık dile getirilir olmuştur. AKP Hükümeti, çok yönlü politika, pro-aktif politika ve komşularla sıfır sorun biçiminde tanımladığı dış politikasında, "arabuluculuk" ve "uzlaşmacılık" misyonunu sık kullanmıştır. Bu dönemde Türk dış politikası uzlaşmayı teşvik eden diplomasisi ile övülürken, iç politikada muhalefet üzerinden gündemin belirlenmesi, kavgacı ve agresif tutumlar, ayrıca "açılımlar" politikası ile ayrışmacı başlıkların açılması, iç politikanın "çatışmacı" yönünü yansıtmaktadır. Türkiye'nin dış politikasının doğuya kaydığı söylemi, Hükümet politikalarının Yeni-Osmanlılık ideali ile hareket ettiği biçimiyle açıklanmaktadır. Yeni-Osmanlılık söylemi ilk Turgut Özal'la başlamış, AKP Hükümeti döneminde sık tartışılır olmuştur. Türk dış politikasındaki kimlik tartışmalarının ilk olarak ANAP ile başlayıp, AKP ile yeniden gündeme getirilmesi dikkat çekicidir. Her iki partinin, eklektik (seçmeci) ve toplayıcı parti özelliğini taşımaları, parti içindeki kimlik bunalımının, söylemlere ve politikalara taşınmasına neden olmaktadır.

II. Dünya Savaşı'ndan günümüze donmuş sorunlar olarak ifade edilen uyuşmazlıklar; İsrail-Filistin çatışması, Kıbrıs uyuşmazlığı ve Keşmir sorunudur. Soğuk Savaş döneminde Kıbrıs Sorunu, Türk dış politikasının temel belirleyicisi olmuştur. Soğuk Savaş sona ererken, Rum kesiminin tüm Ada'yı temsilen siyasal bir bütünleşmeye doğru giden AB'ne tam üyelik başvurusu, Kıbrıs sorununun boyutunu değiştirerek, Türkiye-AB ilişkilerinde kilit bir rol üstlenmiştir. Bu dönemle birlikte Türkiye'yi çevreleyen coğrafyada ayrıştıran bir süreç işlerken, Avrupa bütünleşmesini derinleştirmeye çalışmaktadır. 1995 yılında Yunanistan'ın vetosunu

çekmesi ile Türkiye, AB ile Gümrük Birliği Anlaşması'nın kabulü karşılığında, Bürüksel belgesi olarak da ifade edilen Ek Protokolü imzalayarak, Rum kesiminin AB üyeliğini kabul etmiştir. Aynı tutumu, Kıbrıs sorununun çözümünün Rum kesimi için AB'ye üye olmasının ön şartı olarak kabul edilmeyeceği kararında sessiz kalarak göstermiş ve 1999 yılında Helsinki'de aday ülke statüsünü almıştır.

Bu dönemde Cumhurbaşkanı Denktaş, Ada'nın tümünün Kıbrıs Cumhuriyeti olarak Rum kesimi tarafından temsilen AB üyeliğinin, Kıbrıs Türk halkını azınlık durumuna düşüreceğinden ve Türkiye'nin garantörlüğünün devam edebilmesi için konfedarasyon tezinde ısrar etmiş ve devlet statüsünden vazgeçmemiştir. Denktaş'ın bu tavrı, onu uzlaşmaz, çözümsüzlüğü çözüm sayan, hedefteki adam yerine koymuştur. BM ve ABD, Denktaş'ın bu tutumunu kırabilmek için, Türkiye'nin AB üyeliğine ket vurduğu gerekçesini sık sık dile getirerek, Türkiye ve KKTC arasındaki stratejik işbirliğini bozmak istemiştir.

21. Yüzyılın başlangıcında iktidara talip olan AKP, Batı'nın desteğini sağlayabilmek için Kıbrıs sorununda kesinlikle çözüm istediğini, seçim bildirgesi ve parti programına alarak vurgulamıştır. Seçim bildirgesinde Belçika modelini önererek, Denktaş'ın savunduğu konfederasyon tezi terk edilmiş ve yeniden federasyon tezi işlenmiştir. AKP'nin Belçika modeli önerisi Yunanistan ve Rum kesimince memnuniyetle karşılanırken, Kıbrıs Türk tarafı ve Türkiye'den tepki görmüştür.

Federasyon tezini biçimlendiren Annan Planı, KKTC'de Denktaş ve UBP (Ulusal Birlik Partisi) muhalifleri ile Türkiye'de AKP Hükümeti tarafından desteklenmiştir. Planın "Evet" ile oylanması için gerçekleştirilen mitinglerde, Avrupa Birliği, barış, kardeşlik ve AB vatandaşlığı söylemleri ile propaganda yapılmıştır. Rum tarafının "Hayır" dediği oylamaya Türk tarafı "Evet" derken, Rum tarafı AB'ne tam üyelikle ödüllendirilmiş, Türk tarafının üzerindeki izolasyonların kaldırılması ve ekonomik yardım yapılması gerektiği söylemleri sözde kalmıştır.

Annan Planı'nın ardından AB'ne girerek AB vatandaşı olma hayalleri kuran Kıbrıs Türk halkı, 2005 yılında yapılan Cunhurbaşkanlığı seçimlerinde

çözümsüzlüğün nedeni olarak Cumhurbaşkanı Denktaş'ı görmüş ve Cumhurbaşkanlığına Mehmet Ali Talat seçilmiştir. Çözümün tek boyutlu, tek kişilik ve tek tarafın inisiyatifine bağlı olmadığı, Mehmet Ali Talat'ın çözüm müzakerelerinde ilerleme sağlayamaması ile kısa sürede anlaşılmış, Nisan 2010 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Mehmet Ali Talat tasfiye edilmiştir.

Türkiye ve KKTC ile stratejik işbirliği, AKP Hükümeti'nin Cumhurbaşkanı Denktaş ile zıt fikirler etrafında çatışması ile son bulurken, Kıbrıs Türk halkının Annan planına "Evet" oyu ve Cumhurbaşkanı Denktaş'ın tasfiyesi halkı ikiye bölerek, Kıbrıs Türk halkının haklı davası kendi içerisinde çelişkiler yaşamıştır.

Türkiye 3 Ekim 2005 Lüksemburg Zirvesi'nde üyelik müzakereleri başlama tarihini alırken, AB'ne yeni üye 10 devleti tanıyan Ek Protokole imza koymuştur. Rum kesimini tanımadığına dair deklerasyon yayınlanmış olsa da, bu deklerasyonun AB tarafından tanınmadığı, karşı deklerasyon ile bildirilmiştir. Bu Protokole göre Türkiye, Rum kesimine hava ve deniz limanlarını açmak zorundadır. AKP Hükümeti açıkladığı Eylem Planı'nda, Kıbrıs'taki izolasyonların kaldırılması karşılığında limanların açılacağını bildirmiştir.

Başbakan Erdoğan'ın 2009 Davos Zirvesi'ndeki çıkışı ile başlayan İsrail gerilimi, Hükümetin Filistin uyuşmazlığı konusundaki tutumunu göstermektedir. Filisitn uyuşmazlığı ile hemen hemen aynı tarihe sahip Kıbrıs uyuşmazlığı, Hükümetin ve Türkiye'nin gündemini pek meşgul etmemektedir. Kıbrıs sorununun çözümü, BM veya diğer uluslararası örgütler çatısında aranırken, bu örgütlerin Bosna ve Kosova'da barışı sağlama konusundaki başarısızlıkları gözden uzak tutulmamalıdır. Ayrıca bu dönemde hükümetlerin iktidarlarını sağlamlaştırmak adına, dış politikanın iç politikaya feda edilmesi sorunu aşılamamıştır.

Kıbrıs'ı özel kılan, tek devlet oluşturulma çabasında, Ada'da yaşayanların Kıbrıslı diye bir millet olmamalarıdır. Burada, din, dil, ırk ve kültür bakımından farklı olan iki toplum yaşamaktadır. Bazı Rumlarca Kıbrıs Cumhuriyetinin kurulması, Yunanistan'la birleşmek anlamına gelen ENOSİS fikrinin gerçekleşmesi için bir adım olarak görülmektedir.

Kıbrıs'ta olayların başladığı süreçte, Türkiye'nin Kıbrıs konusunda belirlenmiş bir politikası yoktur. Kıbrıs davası ulusal olmakla birlikte, Kıbrıs konusuna yönelik politikalar iktidar, hatta bakanlara göre değişmektedir. Politikalarda zig-zaglar çizildiği ve süreklilik taşımadığı dikkat çekicidir. 1974 Kıbrıs Barış Harekatı sonrasında, Türk hükümetlerinin Kıbrıs konusunda ulusal bir çerçeve çizilmediğinden dolayı, soruna bakışları ve tutumları arasında farklılıklar yaşanmıştır. Konuyu Batı ile Türkiye ilişkilerinde bir engel olarak gören başbakanlar olduğu gibi, meseleye tamamen sahip çıkan ve hakim olan başbakanlar da olmuştur. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nde Makarios'dan sonra yönetimi ele geçiren Kipriyanu, Vasiliu, Klerides, Papodopulos ve Hristofiyas, Yunanistan'da Albaylar Cuntası sonrası iktidara gelen Karamanlis, Papaendreu, Mitçotakis, Karamanlis ve Papaendreu yönetimlerinin Kıbrıs politikalarında herhangi bir sapma olmamıştır. Yunanistan'ın Türkiye'ye karşı ulusal politikası, 180 yıldır nesillere, rejimlere ve hükümetlere rağmen değişmemiştir, kendi içinde tutarlıdır. Türk tarafında Kıbrıs ulusal davasının en büyük güç kaynağı, uzun süre KKTC yönetiminde bulunan Rauf Denktaş olmuştur. Ayrıca Kıbrıs politikasında devamlılık, Türk milletinin tutumunda ve tepkilerinde görülmüştür. Bu nedenle, Türk dış politikasının karar oluşturma mekanizmasının bir çerçevesi olmalıdır. Ancak Kıbrıs meselesinde, Rum tarafının uzlaşmaz tavrını da hesaba katmak gereklidir.

Türkiye'nin Kıbrıs'ta çözüm bulma konusunda da istikrarlı olmadığı görülmektedir. 1955 Londra Konferansı'nda Yunanistan'ın self-determinasyon teklifine karşılık, Türkiye Ada'nın eski sahibine, yani kendisine verilmesini teklif etmiştir. 1956 yılına gelindiğinde ise, Türkiye'nin Kıbrıs politikası önemli bir değişikliğe uğramış ve Ada'nın taksimi istenmiştir. Böylelikle self-determinasyon hakkının her iki topluluğa ayrı ayrı tanınması öngörülmüştür. 1960–74 yılları arasında Türkiye Kıbrıs sorununu Yunanistan'la ikili görüşmelerle, İngiltere, ABD ve NATO içinde çözmeye çalışırken, Rumlar BM'i tercih etmiştir. Bunun nedeni, Türkiye BM içinde sayıları artan sömürgelikten kurtulmuş devletlerin karşısında, eski sömürgeci devletler ve ABD yanlısı politikalar izlemiştir.

1960–74 arası Türk tezleri federasyon ve taksim arasında gidip gelmiştir. Bu dönemde ABD ve BM tarafından "şartlı (ödünlü) ENOSİS"i içeren Acheson gibi

planlar sunulmuş, ancak üzerinde anlaşma sağlanamamıştır. 1974 Harekâtı'nın yarattığı fiili durum, coğrafya esasına dayalı federasyon tezini geliştirmiştir. 1990 yılında Rum kesiminin AB'ne tam üyelik başvurusu ve bu başvurunun AB tarafından değerlendirilmeye alınması, devlet statüsünde ısrar eden konfederasyon tezini ortaya çıkarmıştır. AKP Hükümeti ve KKTC'de Mehmet A. Talat'ın cumhurbaşkanı olması ile yeniden federasyon tezi işlenmeye başlamıştır.

Kıbrıs sorunu Ada'da yaşayan iki toplumun uzlaşmazlığından ibaret tek boyutlu bir sorun değildir. Türk-Yunan ilişkileri, AB, Doğu Akdeniz'de güvenlik ve egemenlik sorunları, Hazar petrolleri, enerji kaynakları ve kaynaklar çevresinde gelişen ekonomik mücadeleler, Türk Boğazlar bölgesindeki riskler ve tehditler iç içe geçmiş sorunlar sarmalıdır. Kıbrıs sorunu değerlendirilirken sıralanan bu unsurların birbiriyle etkileşimlerinin dikkate alınması bir zorunluluktur.

Kıbrıs sorununun çözümünde Türkiye'ye ve Kıbrıs Türk tarafına yönelik olarak, BM, ABD, AB ve IMF tarafından baskı politikası izlenmektedir. Kıbrıs'ta çözüm, tek başına Türkiye'nin inisiyatifine terk edilmiş konularmış gibi davranılmaktadır. Türkiye, Batı'ya karşı Tanzimat'tan bu yana sürekli hesap verir konumda bulunmaktadır. Bu nedenle kendini sürekli savunma pozisyonunda görmektedir. Özellikle Kıbrıs, insan hakları, demokrasi gibi konularda Batılı devletlerin baskısı altındadır. Avrupa Parlamentosu, Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi ve bu kurumların yayınladığı rapor ve belgelerde, Türkiye'ye dair konular, Türkiye'nin yapması gereken ödevler biçimindedir.

Türkiye 1960 yılında imzalanan Garanti ve İttifak Antlaşmaları ile kaybettiği Kıbrıs'a yeniden ortak olmuştur. 1974 yılında düzenlenen Kıbrıs Barış Harekâtıyla da, Kıbrıs Türk halkının kendi özerk yönetiminin oluşumunun yolunu açmıştır. Özellikle diplomatik alanda büyük devletlerin Kıbrıs Rumlarından yana koydukları kayırmalara rağmen, 1974 Harekâtı sonrası oluşan fiili durum, Rumların Ada'da tek başına hüküm sürmesini engellemektedir. Kıbrıs'ta Türk askerinin bulunması, Ege'de Yunanistan'a karşı caydırıcı bir rol oynamaktadır. Ege'de bir çatışma halinde Türk askerinin Kıbrıs'ta harekete geçebileceğinin bilinmesi, Yunanistan'ın Ege'de daha dikkatli tavır almasını sağlamaktadır.

KKTC'nin ekonomik olarak geliştirilmesi, sorunun çözümünde kilit rol oynamaktadır. Ekonomik yönden kendine yetebilen bir Kuzey Kıbrıs, Rum tarafına karşı elini kuvvetlendirebilecektir. Böylelikle bölgesel kalkınmışlık farkları da giderilebilecektir. Annan Planı'nın oylanmasını öngören referandum sonrası, AB'nin izolasyonları kaldırmasına yönelik söylemlerinin üzerine gidilmelidir. Uluslararası platformlarda KKTC'nin tanınmasına yönelik, İslam Konferansı Örgütü, Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi gibi örgütlerde, kulis çalışmaları yapılmalıdır. Türkiye'nin bu alanda görülen en büyük eksikliği, uluslararası alanda uzman hukukçu ve bilim insanlarının yetersizliğidir. Bu amaçla üniversiteler teşvik edilmeli ve desteklenmeli, buna paralel olarak, AB ülkeleri içinde bilgilendirme ve lobi faaliyetlerine ağırlık verilmelidir.

# KAYNAKÇA

## KİTAPLAR


Ağır Bülent Sarper, "Soğuk Savaş Sonrası Avrupa Güvenlik Düzenine Kurumsal Bir Bakış", **Uluslararası Güvenlik Sorunları**, der. Kamer Kasım ve Zerrin A. Bakan Montero Muriel, ASAM Yay., Ankara, 2004

Akmaral Kemal, **Akritas Planı ve Annan'a dek Uzanan Planlar Süreciyle Kıbrıs**, Bilge Karınca Yay., İstanbul, 2004

Allison Graham, **Nükleer Terörizm Önlenebilir Nihai Felaket**, çev. Güneş Ayas, Salyangoz Yay., İstanbul, 2006

Arı Önder, **Uluslararası İlişkiler**, Der Yay., İstanbul, 1987

Arı Tayyar, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, Alfa Yayıncılık, İstanbul, 2001

Arıboğan Deniz Ülke, **Globalleşme Senaryosunun Aktörleri, Uluslararası İlişkilerde Güç Mücadelesi**, Der Yay., İstanbul, 2001

Arıboğan Deniz Ülke, **Kabileden Küreselleşmeye Uluslararası İlişkiler Düşüncesi**, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1998

Arıboğan Deniz Ülke, **Tarihin Sonundan Barışın Sonuna**, Timaş Yay., İstanbul, 2003

Ateş Toktamış, **Siyasal Tarih**, Der Yay., İstanbul, 1997

Aydın Mustafa, "Global Değişim ve Genişleyen Türk Dünyası: Türkler ve Türkiler", **Türkiye'nin Dış Politika Gündemi Kimlik, Demokrasi, Güvenlik**, der. Şaban Çalış, İhsan Dağı, Ramazan Gözen, Liberte yay., 2001, Ankara

Aydın Mustafa, Türk-Yunan İlişkilerinde Şüpheci İyimserlik", **Türkiye-Yunanistan Eski Sorunlar, Yeni Arayışlar**, der. Birgül Demirtaş-Coşkun, ASAM Yay., Ankara, 2002

Badie Bertrand, "Hangi Uluslararası Sistemde Yaşıyoruz?", **Kim Korkar 21. Yüzyıldan**, der. Bertrand Badie, NTV Yay., İstanbul, 2008

Bağcı Hüseyin, "Demokrat Partinin Orta Doğu Politikası", **Türk Dış Politikasının Analizi**, der. Faruk Sönmezoğlu, Der Yay., İstanbul, 1998

Bağcı Hüseyin, "Türk Dış Politikası: Genel Bir Bakış", **Türk Dış Politikasında Gelenek ve Değişim**, der. İhsan D. Dağı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1998

Baharçiçek Abdulkadir, "Soğuk Savaşın Anlamı ve Sona Ermesinin Türk Dış Politikası Üzerindeki Etkileri", **21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası**, der.İdris Bal, Alfa Yay., İstanbul, 2001

Baldwin David, "Güvenlik Kavramı", **Uluslararası Güvenlik Sorunları**, der. Kamer Kasım ve Zerrin A. Bakan Montero Muriel, ASAM Yay., Ankara, 2004

Baldwin David, A., "Power and International Relations", **Handbook of International Relations**, der. Walter Carlsnaes, Thomas Risse ve Beth A. Simmons, SAGE, London, 2005

Berkes Niyazi, **İkiyüz Yıldır Neden Bocalıyoruz?**, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1965

Bilbilik Erol, **Küresel Dünya Politikaları ve Ulusal Seçenekler**, Kaynak Yay., İstanbul, 2002

Bilge Suat, "Kıbrıs Uyuşmazlığı", **Olaylarla Türk Dış Politikası**, der. Mehmet Gönlübol, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996

Bilge Suat, **Ankara Atina Lefkoşe Üçgeni**, İmge Kitabevi, Ankara, 1996

Bölükbaşı Deniz, **1 Mart Vakası Irak Tezkeresi ve Sonrası**, Doğan Kitap, İstanbul, 2008

Brown Chris ve Ainley Kirsten, **Uluslararası İlişkileri Anlamak**, çev. Arzu Oyacıoğlu, Yayın Odası Yay., İstanbul, 2006

Bull Hedley, **The Anarchical Society**, Macmillan, London, 1977

Canbolat İbrahim S., **Uluslarüstü Sistem Avrupa Birliği Bir Dönüşümün Analizi**, Alfa Yay., Bursa, 1998

Carr Edward Hallet, **Milliyetçilik ve Sonrası**, çev. Osman Akın, İletişim Yay., İstanbul, 1990

Carr Edward Hallet, **The Twenty Years' Crisis (1919-1939)**, Ed. Michael Cox, Palgrave Macmillan, New York, 2001

Carr Edward Hallett, **International Relations Between The Two World Wars (1919-1939)**, Macmillan, London, 1947

Cem İsmail, **Sosyal Demokrasi Ya da Demokratik Sosyalizm Nedir Ne değildir? Türkiye'de Olabilirliği**, Cem/Kültür Yayınevi, İstanbul, 1995

Chomsky Noam, **Yeni Dünya Düzeni**, Alternatif Üniversite Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1992, ss.27-28

Çalış Şaban, "Ulus, Devlet ve Kimlik Labirentinde Türk Dış Politikası", **Türkiye'nin Dış Politika Gündemi Kimlik, Demokrasi, Güvenlik**, der. Şaban Çalış, İhsan Dağı, Ramazan Gözen, Liberte Yay., Ankara, 2001

Çam Esat, **Siyaset Bilimine Giriş**, Der Yay., İstanbul, 2002

Çufalı Mustafa, "21. Yüzyıla Girişte Türkiye'nin Bölgesel Sorunları ve Öneriler", **21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası**, der.İdris Bal, Alfa Yay., İstanbul, 2001

Dahl Robert A. ve Stinebrickner Bruce, **Modern Political Analysis**, Printice Hall, New Jersey, 2003

Davutoğlu Ahmet, **Küresel Bunalım**, Küre Yayınları, İstanbul, 2002

Davutoğlu Ahmet, **Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, Küre Yay., İstanbul, 2001

Denktaş Rauf R., **Karkot Deresi**, Akdeniz Haber Ajansı Yay., İstanbul, 2000

Dilan Hasan Berke, **Atatürk Dönemi Türkiye'nin Dış Politikası (1923-1939)**, Alfa Yay., İstanbul, 1998

Dougherty James E. ve Pfaltzgraff, Jr Robert L., **Contending Theories of International Relations**, HarperCollins Publishers, New York, 1990

Dönmez Rasim Özgür ve Kayıkçı Murat, "Yeni İmparatorluk Çağı: "Bir Tartışma Çerçevesinin Türkiye Üzerine Düşündürdükleri"", **Yeni İmparatorluk Çağı**, der. Murat Kayıkçı ve Özgür Dönmez, Say Yay., İstanbul, 2008

Duncan W. Raymond, Jancar- Webster Barbara, Switley Bob, **World Politics in 21st Century**, Longman, New York, 2003

Easton David, "An Approach to the Analysis of Political Systems", **Introductory Readings in Political Behavior**, edt. S. Sidney Ulmer, Rand McNally- Company, Chicago, 1961

Eralp Atila, "Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm- Realizm Tartışması", **Devlet, Sistem ve Kimlik Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, der.Atila Eralp, İletişim Yay., İstanbul, 2007

Eroğul Cem, "Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-1971", **Geçiş Sürecinde Türkiye**, der. İrvin C. Schick ve Ahmet Tonak, Belge Yay., İstanbul, 2003

Eryılmaz Bilal, **Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme**, İşaret Yay., İstanbul, 2000

Falk Richard, **Yırtıcı Küreselleşme**, Küre Yay., İstanbul, 2002, s.2

Fehmi Hasan, **A'dan Z'ye KKTC**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992

Fırat Melek, "Yunanistan'la İlişkiler", **Türk Dış Politikası Cilt II**, ed. Baskın Oran, İletişim Yay., İstanbul, 2004

Fukuyama Francis, "Tarihin Sonu mu?", **Tarihin Sonu mu?**, çev. Yusuf Kaplan, der. Mustafa Aydın, Ertan Özensel, Vadi Yay., Ankara, 2003

Fukuyama Francis, **Tarihin Sonu ve Son İnsan**, çev. Zülfü Dicleli, Gün Yay., İstanbul, 1999

Fukuyama Francis, **Yeni Dünya Düzeni**, Alternatif Üniversite Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1992

Fuller Graham E., **Yeni Türkiye Cumhuriyeti**, Timaş Yay., İstanbul, 2008

Gaddis John Lewis, "The Long Peace Elements of Stability in the Postwar International System", **The Cold War and After Prospects for Peace**, der. Sean M. Lynn- Jones, The MIT Pres, Massachusetts, 1991

Galbraith J. Kenneth, **Yeni Dünya Düzeni**, Alternatif Üniversite Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1992

Goldstein Joshua S., **International Relations**, Longman, New York, 2004

Gönlübol Mehmet ve diğerleri, "II. Dünya Savaşı'ndan Sonra Türk Dış Politikası (1945–1965)", **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919–1995)**, der. Mehmet Gönlübol, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996

Gönlübol Mehmet ve Kürkçüoğlu Ömer, “1965–1973 Dönemi Türk Dış Politikası”, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919–1995)**, der. Mehmet Gönlübol, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996

Gönlübol Mehmet, “ Türkiye’nin 1980’li Yıllardaki Dış Politikasının Bir Değerlendirmesi”, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919–1995)**, der. Mehmet Gönlübol, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996

Gönlübol Mehmet, **Uluslararası Politika İlkeler-Kavramlar-Kurumlar**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2000

Göze Ayferi, **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, Beta Basım Yayın, İstanbul, 1995

Gözen Ramazan, “ Türkiye’nin II. Körfez Savaşı Politikası: Aktif Politika ve Sonuçları”, **Türk Dış Politikasında Gelenek ve Değişim**, der. İhsan D. Dağı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1998

Gül Abdullah, **Yeni Yüzyılda Türk Dış Politikasının Ufukları**, T.C. Dışişleri Bakanlığı Yayını, Ankara, 2007

Gürel Şükrü Sina, “Değişmekte Olan Dünyada Türk-Yunan İlişkileri ve Kıbrıs Sorunu”, **Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye**, der. Sabahattin Şen, Bağlam Yay., İstanbul, 1992

Hall Ian, **International Political Thought of Martin Wight**, Palgrave Macmillan, New York, 2006, s.133

Halliday Fred, **Yeni Soğuk Savaş ABD-Sovyet İlişkilerinin Dünü ve Bugünü**, çev. İlker Özünlü, Belge Yay., İstanbul, 1985

Hasgüler Mehmet ve Uludağ Mehmet B., **Devletlerarası ve Hükümetler-dışı Uluslararası Örgütler, Tarihçe- Organlar- Belgeler- Politikalar**, Nobel Yayı dağ., Ankara, 2005

Healey Denis, **Yeni Dünya Düzeni**, Alternatif Üniversite Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1992

Hudson Valerie M. ve Vore Christopher S., "Dış Politika Analizinin Dünü, Bugünü ve Yarını", **Uluslararası İlişkilerin Psikolojisi**, der. Erol Göka ve Işık Kuşçu, ASAM Yayınları, Ankara, 2002

İnan Kamran, **Dış Politika**, Timaş Yay., İstanbul, 1998

Kapani Münci, **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1995

Kaplan Morton A., "International Law and the International System", **Great Issues of International Politics**, der. Morton A. Kaplan, Aldine Publishing Company, Chicago, 1970

Kaplan Morton A., **System and Process in International Politics**, Wiley and Sons, New York, 1957

Karpat Kemal, **Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma**, çev. Dilek Özdemir, İmge Kitabevi, Ankara, 2006

Karpat Kemal, **Türk Demokrasi Tarihi**, Afa Yay., İstanbul, 1967

Kaya A. Raşit, "Adını Koyalım: Tutmayan Hegemonya", **Liberalizm, Devlet, Hegemonya**, der. Fuat Keyman, Everest Yay., İstanbul, 2002

Keyman Fuat, **Küreselleşme, Devlet, Kimlik/ Farklılık Uluslararası İlişkiler Kuramını Yeniden Düşünmek**, çev. Simten Coşar, Alfa Yay., İstanbul, 2000

Kirişçi Kemal, "Huzur mu Huzursuzluk mu: Çekiç Güç ve Türk Dış Politikası (1991–1993)", **Türk Dış Politikasının Analizi**, der. Faruk Sönmezoğlu, Der Yay., İstanbul, 1998

Kissinger Henry, **Amerika'nın Dış Politikaya İhtiyacı Var mı?**, çev. Tayfun Evyapan, METU Pres, Ankara, 2002

Kocaoğlu Mehmet, **Orta Doğu Parçalanmak İstenen Topraklar ve İstismar Edilen İnsanlar**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995

Kowert Paul A., "Ulusal Kimlik: İçsel ve Dışsal", **Uluslararası İlişkilerin Psikolojisi**, der. Erol Göka ve Işık Kuşçu, ASAM Yay., Ankara, 2002

Köni Hasan, **Genel Sistem Kuramı ve Uluslararası Siyasetteki Yeri**, ASAM Yay., Ankara, 2001, s. 5

Kut Şule, " Yugoslavya Bunalımı ve Türkiye'nin Bosna-Hersek ve Makedonya Politikası: 1990–1993", **Türk Dış Politikasının Analizi**, der. Faruk Sönmezoğlu, Der Yay., İstanbul, 1998

Kut Şule, "Türkiye'nin Soğuk Savaş Sonrası Dış Politikasının Anahatları", **En Uzun Onyıl,** der. Gencer Özcan ve Şule Kut, Büke Yay., İstanbul, 2000

Lewis Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, çev. Boğaç Babür Turna, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2009

Lipson Leslie, **Demokratik Uygarlık**, çev.Haldun Gülalp, Türker Alkan, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara, 1984

Mendelson Maurice, **EU and Cyprus: An Expert View**, Tanıtım Kitapçığı, Lefkoşa, 1997

Miller Lynn H., **Global Order Values and Power in International Politics**, Westview Press, Boulder, 1994

Mingst Karen, **Essentials of International Relations**, Norton- Company, New York, 1998

Morgenthau Hans J.**, Uluslararası Politika**, çev. Baskın Oran, Ünsal Oskay, Türk Siyasi İlimler Derneği Yay., Ankara, 1970

Münif Abdurrahman, **Yeni Dünya Düzeni**, Alternatif Üniversite Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1992

Neumann Iver B., "John Vincent and the English School of International Relations", **The Future of International Relations**, der. Iver B. Neumann, Ole Waever, Published Routledge, London, 1997

Nye Joseph S., **The Paradox of American Power: Why the World' Only Superpower Can't Go It Alone**, Oxford University Press, New York, 2002

Nye, Jr Joseph S., **Understanding International Conflicts**, Pearson-Addison Wesley Pub., New York, 2003

Oran Baskın, **Türk Dış Politikası Cilt: I 1919-1980**, der. Baskın Oran, İletişim Yay., İstanbul, 2004

Ortaylı İlber, **Son İmparatorluk Osmanlı II**, Timaş Yay., İstanbul, 2006

Öke Mim Kemal, "Küreselleşmenin Algılanması: "Paranoya mı, Türk Asrı mı" Paradoksu", **21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası**, der.İdris Bal, Alfa Yay., İstanbul, 2001

Öymen Onur, **Çıkış Yolu Dış Baskılara Karşı Tam Bağımsızlığı Korumak**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2008

Özarslan Bahadır Bumin, **Uluslararası Hukuk Açısından Kıbrıs Sorunu ve Avrupa Birliği'nin Yaklaşımı**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007

Özgür Özdemir Ahmet, **Hayatımda Kıbrıs**, Galeri Kültür Yay., Lefkoşe, 2000

Özkan Reşat, **Türkiye'nin Dış Politika Sorunları**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1999

Özüerman Tülay, **Türkiye'nin Batılılaşma ve Demokratikleşme Açmazı**, Dokuz Eylül Yay., İzmir, 1998

Pamukçu Konuralp, "Su Sorunu ve Türkiye, Suriye-Irak İlişkileri", **Türk Dış Politikasının Analizi**, der. Faruk Sönmezoğlu, Der Yay., İstanbul, 1998

Russell Bertrand, **Dünyamızın Sorunları**, çev. Sebahattin Eyüboğlu, Vedat Günyol, Çan Yay., İstanbul, 1962

Sander Oral, "Yeni Bir Bölgesel Güç Olarak Türkiye'nin Dış Politika Hedefleri", **Türk Dış Politikasının Analizi**, der. Faruk Sönmezoğlu, Der Yay., İstanbul, 1998

Sander Oral, **Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü**, İmge Kitabevi, Ankara, 2008

Sarıca Murat, Teziç Erdoğan ve Eskiyurt Özer, **Kıbrıs Sorunu**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1975

Serdaroğlu Rıfat, **Yeni Dünya Düzeni Büyük Ortadoğu ve Türkiye**, Eda Matbaası, Ankara, 2004

Shevardnadze Eduard, **Yeni Dünya Düzeni**, Alternatif Üniversite Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1992

Simmons Beth A. ve Martin Lisa L., "International Organizations and Instiurions", **Handbook of International Relations**, der. Walter Carlsnaes, Thomas Risse ve Beth A. Simmons, SAGE, London, 2005

Sommer Theo, **Yeni Dünya Düzeni**, Alternatif Üniversite Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1992

Sönmezoğlu Faruk, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası**, Der Yay., İstanbul, 2006

Sönmezoğlu Faruk, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der Yay., İstanbul, 2004

Sönmezoğlu Faruk, **Uluslararası İlişkilere Giriş**, Der Yay., İstanbul, 2002

Sönmezoğlu Faruk, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995

Şaylan Gencay, **Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi**, İmge Yay., Ankara, 2003

Tanrısever Oktay F., "Yöntem Sorunu: Gelenekselcilik- Davranışsalcılık Tartışması", **Devlet, Sistem ve Kimlik Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, der.Atila Eralp, İletişim Yay., İstanbul, 2007

Tekelioğlu Orhan, **Michel Foucault ve Sosyolojisi**, çev. İbrahim Sirkeci, Bağlam Yay., İstanbul, 1999

Thucydides, "Reflections on the Peloponnesian War", **Classic Readings of International Relations**, der. Phil Williams ve diğerleri, Wadsworth Publishing Company, California, 1994, ss.183-184

Timur Taner, **Osmanlı Kimliği**, İmge Kitabevi, Ankara, 2000

Tunaya Tarık Zafer, **Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku**, Araştırma, Eğitim, Ekin Yay., İstanbul, 1982

**Türkiye'nin Dış Politika Gündemi Kimlik, Demokrasi, Güvenlik**, der. Şaban Çalış, İhsan Dağı, Ramazan Gözen, Liberte yay., 2001, Ankara

Uçarol Rifat, **1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1998

Uslu Nasuh, " Türk Tarafı Açısından Kıbrıs Sorununun Boyutları", **Türkiye'nin Dış Politika Gündemi Kimlik, Demokrasi, Güvenlik**, der. Şaban Çalış, İhsan Dağı, Ramazan Gözen, Liberte yay., 2001, Ankara

Uslu Nasuh, "Kıbrıs Sorunu", **21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası**, der.İdris Bal, Alfa Yay., İstanbul, 2001

Uslu Nasuh, **Türk Dış Politikası Yol Ayrımında**, Anka Yay., İstanbul, 2006

Ülman Burak, "Türkiye'nin Yeni Güvenlik Algılamaları ve "BÖLÜCÜLÜK"", **En Uzun Onyıl,** der. Gencer Özcan ve Şule Kut, Büke Yay., İstanbul, 2000

Viotti Paul R. ve Kauppi Mark V., **International Relations Theory Realism, Pluralism, Globalism, and Beyond**, Allyn and Bacon, Boston, 1999

Wallerstein Immanuel, **Liberalizmden Sonra**, çev. Erol Öz, Metis Yay., İstanbul, 1998

Waltz Kenneth ve Quester George H., **Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dünya Siyasal Sistemi**, çev. Ersin Onulduran, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yayınları, Ankara, 1982

Waltz Kenneth, **Theory of International Politics**, Reading, Addison- Wesley, Massachussets, 1979

Williams Howard, Wright Moorhead ve Evans Tony, "Wallerstein", **Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Teorisi Üzerine Bir Derleme**, der. Faruk Yalvaç, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996

Williams Phil, Goldstein Donald M. ve Shafritz Jay M., **Classic Readings of International Relations**, Wadsworth Publishing Company, California, 1994

Willrich Mason ve Rhinelander John B., **SALT The Moscow Agreements and Beyond**, Collier Macmillan Publishing, London, 1974

Wohlforth William C., "The Stability of a Unipolar World", **International Politics Enduring Concepts and Contemporary Issues**, der. Robert J. Art ve Robert Jervis, Longman, New York, 2003

Yalvaç Faruk, “Uluslararası İlişkiler Kuramında Yapısalcı Yaklaşımlar”, **Devlet, Sistem ve Kimlik Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, der.Atila Eralp, İletişim Yay., İstanbul, 2007

Yavuz Hakan, “Değişen Türk Kimliği ve Dış Politika: Neo-Osmanlıcılığın Yükselişi”, **Türkiye’nin Dış Politika Gündemi Kimlik, Demokrasi, Güvenlik**, der. Şaban Çalış, İhsan Dağı, Ramazan Gözen, Liberte Yay., Ankara, 2001

Yıldızoğlu Ergin, **Hegemonyadan İmparatorluğa**, Everest Yay., İstanbul, 2003

Yurdusev A. Nuri, “ “Uluslararası İlişkiler” Öncesi”, **Devlet, Sistem ve Kimlik Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, der.Atila Eralp, İletişim Yay., İstanbul, 2007

Zürn Michael, “From Interdependence to Globalization”, **Handbook of International Relations**, der. Walter Carlsnaes, Thomas Risse ve Beth A. Simmons, SAGE, London, 2005

**MAKALELER**

Ajami Fouad, “Yeni İnanç”, **Foreign Policy**, Yıl.3, Sayı. 9-10, 2000

Aktan Gündüz, “Avrupa Birliği’nin Bizde ve Onlarda Yarattığı Kimlik Krizi”, **Foreign Policy**, İstanbul Bilgi Üni. Yay.,Yıl. 2, Sayı. 6, 1999

Aktürk Şener, “Braudel’den Elias’a ve Huntington’a “Medeniyet” Kavramının Kullanılması”, **Doğu Batı**, Sayı.41, 2007

Altınbaş Deniz, “Avrupa Kimliği”, **Stratejik Öngörü 2023**, ASAM Yay., 2006

Altınbaş Deniz, “Lizbon Antlaşması imzalandı: Avrupa’da Demokrasi Sallantıda”,**ASAM**, 2007

Arsava Füsun, “Türkiye-AB İlişkileri ve Kıbrıs Sorunu Paneli”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı. 35-36, 2005

Ataman Muhittin, “Özal Leadership and Restructuring of Turkish Ethnic Policy in the 1980s”, **Middle Eastern Studies**, Vol. 38, No. 4, 2002

Ataöv Türkkaya, “Uluslararası İlişkilerde Teori ve Yöntem Semineri”, **Kronik**, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yayını,1967

Aydın Mustafa, **Turkish Foreign Policy: Framework and Analysis**, SAM Papers, Ankara, No. 1, 2004

Başak Cengiz, “75.yılda Kıbırs Sorunu ve Son S-300 Krizi”,**Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı:23-24, Ankara, 1998

Baudrillard Jean, “İllüzyon, Yitirilen İllüzyon ve Estetik”, çev. Oğuz Adanır, **Doğu Batı Dergisi**, Yıl. 5, Sayı.19, 2002

Beck Ulrich, “War is Peace: On Post-National War”, **Security Dialogue**, Vol. 36, No. 1, 2005

Bertalanffy Ludwig von, “An Outline of General System Theory”, **The British Journal for the Philosophy of Science**, Vol. 1, No.2, 1950

Bertram Christoph, “Ara Dönem”, **Foreign Policy**, Yıl.3, Sayı. 9-10, 2000

Boulding K. E., “Review: Theoretical Systems and Political Realities”, **The Journal of Conflict Resolution**, Vol.2, No.4, 1958

Brown Chris, “Structural Realism, Classical Realism and Human Nature”, **International Relations SAGE Journals Online**, Vol. 23, No. 2, 2009

Cem İsmail, " Turkey: Setting Sail to the Twenty First Century", **Perceptions**, Vol. 2, No. 3, 1997

Creveld Martin Van, "Yeni Ortaçağ", **Foreign Policy**, Yıl.3, Sayı. 9-10, 2000

Çolak Yılmaz, "Ottomanism vs. Kemalism: Collective Memory and Cultural Pluralism in 1990s Turkey", **Middle Eastern Studies**, Vol. 42, No. 4, 2006

Davutoğlu Ahmet, "Türk Dış Politikasında Stratejik Teori Yetersiziği", **Yeni Türkiye Özel Sayısı II**, Sayı. 23-24, 1998

Dedeoğlu Beril, "Terörizm ve Terörizmle Mücadelenin Paradoksal Olguları", **Avrasya Dosyası**, Cilt.12, Sayı.3, 2006

Derrida Jacques, "Otoimmünite: Gerçek ve Simgesel İntiharlar", Giovanna Borradori'nin söyleşisi, **Cogito**, Sayı. 47-48, 2006

Foreign Policy, "Yeni bir Dönemin Adını Koymak", Yıl.3, Sayı. 9-10, 2000

Fukuyama Francis, "Adlardaki Sorun", **Foreign Policy**, Yıl.3, Sayı. 9-10, 2000

Goodman Jay S., "The Consept of "System" in International Relations Theory", **Background**, Vol. 8, No.4, 1965

Göka Erol, Yüksel Fatih Volkan ve Göral Sevinç, "İnsan İlişkilerinde Yansıtmalı Özdeşim", **Türk Psikiyatri Dergisi**, Cilt.17, Sayı. 1, 2006

Göknar Erdağ, "Orhan Pamuk and the "Ottoman" Theme", **World Literature Today**, Vol. 80, No. 6, 2006

Grob-Fitzgibbon Benjamin, "What is Terrorism? Redefining A Phenomenon in Time Of War", **Peace&Change**,Vol.30, No.2, 2005

Haas Ernst B., “On Systems and International Regimes”, **World Politics**, Vol. 27, No. 2, 1975

Hatzivassiliou Evanthis, “Cyprus at the Crossroads 1959–63”, **European History Quarterly**, Vol. 35, No. 4, 2005

Hoffmann Stanley H., “International Relations: The Long Road to Theory”, **World Politics**, Vol.11, No. 3, 1959

Hoffmann Stanley, “International Systems and International Law”, **World Politics**, Vol.14, No. 1, 1961

Holsti K. J., “Retreat from Utopia: International Relations Theory, 1945- 1970”, **Canadian Journal of Political Science**, Vol. 4, No. 2, 1971

Hunter Shireen, “Turkey, Central Asia, and the Caucasus: Ten years after independence”, **Southeast European and Black Sea Studies**, Vol. 1, No. 2, 2001

Huntington Samuel P, “Cevap: Medeniyetler Çatışması Değilse Nedir? Soğuk Savaş-Sonrası Dünyasının Paradigmaları”, **Türkiye Günlüğü**, çev.Mehmet Öz, Sayı.24,1993

Huntington Samuel P., “The Clash of Civilizations?”, **Foreign Affairs**, Vol.72, No.3, 1993

Kagan Robert, “Power and Weakness”, **Policy Review**, No. 113, 2002

Kaplan Morton A., “A Brief Note on Needed Researh in the Systems Framework”, **Background**, Vol.7, No.3, 1963

Kaplan Morton A., “Balance of Power, Bipolarity and Other Models of International Systems”, **The American Politcal Science Review**, Vol. 51, No.3, 1957

Kaplan Morton A., “Problems of Theory Building and Theory Confirmation in International Politics”, **World Politics**, Vol. 14, No. 1, 1961

Keohane Robert O. ve Nye Joseph S., “Küreselleşme: Yeni Olan Ne? Olmayan Ne? (Ve Kime Ne?), **Foreign Policy**, Yıl.3, Sayı. 9–10, 2000

Keser Ulvi, “2004 Referandum Döneminde Kıbrıs ve Yaşanan Gelişmeler”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt. 13, 2006

Keser Ulvi, “Kıbrıs’ta Göç Hareketleri ve 1974 Sonrasında Yaşananlar”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt. 12, 2006

Klingberg Frank L., “The Historical Alternation of Moods in American Foreign Policy”, **World Politics**, Vol. 4, No. 2, 1952

Kohout Franz, “Cyclical, Hegemonic, and Pluralistic Theories of International Relations: Some Comparative Reflections on War Causation”, **International Political Science Review**, Vol. 24, No.1, 2003

Kuniholm Bruce R., “Turkey and the West”, **Foreign Affairs**, Vol. 70, No. 2, 1991

Lampert Donald E., Falkowski Lawrence S. ve Mansbach Richard W., “Is There an International System?”, **International Studies Quarterly**, Vol.22, No.1, 1978

Laqueur Walter, “Postmodern Terrorism”, **Foreign Affairs**, Vol.75, No.2, 1996

Mathews Jessica T., “Bilgi Devrimi”, **Foreign Policy**, Yıl.3, Sayı. 9-10, 2000

Murinson Alexander, “The Strategic Depth Doctrine of Turkish Foreign Policy”, **Middle Eastern Studies**, Vol. 42, No. 6, 2006

Nye Joseph S., “The Changing Nature of World Power”, **Poltical Science Quarterly**, Vol. 105, No. 2, 1990

Nye Joseph S., "What New World Order", **Foreign Affairs**, Vol. 71. No. 2, 1992

Öymen Onur, "Kıbrıs'ın Dünü ve Bugünü", **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Cilt. 28, Sayı. 242, 2004

Özal Turgut, "Türkiye'nin Önünde Hacet Kapıları Açılmıştır", **Türkiye Günlüğü**, Sayı.19, 1992

Özdağ Muzaffer, "Orta Doğu'da Yaşanan Durum ve Yakın Gelecek Üzerine Değerlendirmeler", **Avrasya Dosyası**, Cilt. 5, Sayı.1, 1999

Özer Ahmet, "11 Eylül, bölünen dünya, Huntington ve çatışma", **İnsan Bilimleri Dergisi**, Cilt. 4, Sayı. 2, 2007

Özerenkulu Ali, "Cumhuriyetin Kuruluşunun 75'inci yılında Kıbrıs", **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı;23-24, Ankara, 1998

Özüerman Tülay, "Kıbrıs Sorununda Denktaş Faktörü", **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Cilt. 27, Sayı. 238, 2003

Phillips D. C., "The Methodological Basis of Systems Theory", **The Academy of Management Journal**, Vol.15, No.4, 1972

Reyhani Nebil, "Irak'a Kant Çıkarması", **Cogito**, Sayı. 39, 2004

Roberts Adam, "International Relations after the Cold War", **International Affairs**, Vol.84, No.2, 2008

Robins Philip, "The 2005 BRISMES Lecture: A Double Gravity State. Turkish Foreign Policy Reconsidered", **British Journal of Middle Eastern Studies**, Vol. 33, No. 2, 2006

Roleau Eric, "Turkey: Beyond Atatürk", **Foreign Policy**, No. 103, 1996

Rosenau James N., “Normative Challenges in a Turbulent World”, **Ethics&Internetional Affairs**, Vol. 6, 1992

Rotschild Emma, “Baş Kaldırma Çağı”, **Foreign Policy**, Yıl.3, Sayı. 9-10, 2000

Sharon-Krespin Rachel, “Turkey’s Islamist Danger”, **Middle East Quarterly**, 2009

Singer J. David, “The Level-of-Analysis Problem in International Relations”, **World Politics**, Vol.14, No.1, 1961

Soros George, “Açık Toplum Çağı”, **Foreign Policy**, Yıl.3, Sayı. 9-10, 2000

Sparks Chris, “Liberalism, Terrorism and the Politics of Fear”, **Politics**, Vol. 23, No. 3

Talbott Strobe, “Karşılıklı Bağımlı Bir Dünyada Kendi Kaderini Tayin Hakkı”, **Foreign Policy**, Yıl.3, Sayı. 9–10, 2000

TÜRK-İŞ tarafından Aralık 2001’de Cumhurbaşkanı Ahmet Nejdet Sezer’e sunulan rapor, “Avrupa Birliği, Kıbrıs, Ermeni Soykırımı İddiaları, Azınlıklar-Bölücülük, Ege Sorunu, Patrikhane, Heybeliada Ruhban Okulu, IMF Programları Konularında Türkiye’den Ne İstiyor?, **Mülkiye Dergisi**, Cilt. 25, Sayı. 231

Türkkan Reha Oğuz, “21. Yüzyıl Kimin Asrı Olacak?”, **Yeni Türkiye “Türk Dış Politikası Özel”**, Cilt. 3, 1995

Uşaklı Ali Bülent, “Nükleer Güç Olarak İran’ın Uluslararası Sistemdeki Yeni Konumu ve Konunun Türkiye Açısından Değerlendirilmesi”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, GenelKurmay Ataşe Başkanlığı Yay. Sayı.13, 2009

Walker Joshua W., “Turkey’s Imperial Legacy: Understanding Contemporary Turkey through its Otoman Past”, **Perspectives on Global Development and Technology**, No. 8, 2009

Waltz Kenneth, “International Structure, National Force, and the Balance of World Power”, **Journal of International Affairs**, Vol.21, No.2, 1967

Wilson Edward O., “Çevre Çağı”, **Foreign Policy**, Yıl.3, Sayı. 9-10, 2000

Wright Robert, Pax Kapital”, **Foreign Policy**, Yıl.3, Sayı. 9-10, 2000

Yarar Erhan, “Sınırlarımızda “Aynı Anda Dört Savaş” ve Ulusal Güvenlik Stratejimizde “Kıbrıs””, **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı.23–24, Ankara, 1998

Yıldız Musa, “Modern Arap Dünyası ve Bazı Sorunlar”, **Avrasya Dosyası**, Cilt.5, Sayı.1, 1999

Yurdusev A. Nuri, “The consept of international system as a unit of analysis”, **METU Studies in Development**, Vol. 21, No. 1, 1994

**TEBLİĞ VE BİLDİRİLER**

Abu Jaber Kamel S., “Lübnan Krizi ve Sonuçları”, **Beşinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., İstanbul, 05-06.06.2008

Akşin Mustafa, “Birleşmiş Milletlerde Türkiye’nin Tutumu”, **Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç**, Sempozyuma Sunulan Tebliğler, VII. Dizi, Sayı: 188, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 15-17 Ekim 1997

Alsoudi Abdelmahdi, “Küreselleşmenin Orta Doğu Ülkelerine Kültürel, Ekonomik ve Siyasi Etkisi”, **Beşinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., İstanbul, 05-06.06.2008

Boztemur Recep, “Irak Savaşı Sonrası Orta Doğu”, **Beşinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., İstanbul, 05-06.06.2008

Büyükanıt Yaşar, “Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik”, Konulu Uluslararası Sempozyum Açılış Konuşması, 29 Mayıs 2003, İstanbul

Büyükanıt Yaşar, “Orta Doğu; Belirsizlikler İçindeki Geleceği ve Güvenlik Sorunları” Konulu Uluslararası Sempozyum Açılış Konuşması, 5 Haziran 2008, İstanbul

Emerson Michael ve Noutcheva Gergana, “Europeanisation as a Gravity Model of Democratisation”, **Conference of the Center for Democracy**, Development and the Rule of Law”, Stanford University, 2004

Fırat Melek, “2002 Sonrası Kıbrıs”, **Ege Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Seminerleri**, 29 Nisan 2010

Fırat Melek, “Kıbrıs Sorununun Türk Dış Politikasına Etkileri (1955–1997)”, **Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç**, Sempozyuma Sunulan Tebliğler, VII. Dizi, Sayı: 188, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 15–17 Ekim 1997

Göksel Timur, “Geleceğin İpoteği: Filistin- İsrail Sorunu ve Uluslararası Güvenliğe Yansımaları”, **Beşinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., İstanbul, 05-06.06.2008

Güvenç Bozkurt, “Sosyal Bilimlerde Kavram Kargaşası Üzerine”, **Türkiye’de Toplumsal Bilim Araştırmalarında Yaklaşımlar ve Yöntemler Semineri**, ODTÜ, 17-19.12.1976

Hoffmann Clemens, “The Pax Ottomanica from the 19th to the 21st Century On the (im)possibility of Turkish Regional Hegemony”, **Research in Progress Seminar University of Sussex**, 16 November 2009

İnan Kamran, **“Yurtta Sulh, Cihanda Sulh Paneli”**, ODTÜ İİBF Yay., Ankara, 1988

İşipek Ali Rıza, “AB Üyelik Sürecinde Kıbrıs ve Ege Sorunu”, **Türkiye’ye Yönelik Dış Kaynaklı Risk ve Tehditler Sempozyumu Bildirileri**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2007

Kohen Sami, **“Yurtta Sulh, Cihanda Sulh Paneli”**, ODTÜ İİBF Yay., Ankara, 1988

Manisalı Erol, “Kıbrıs Sorunu Hakkında Bir Değerlendirme”, **Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç**, Sempozyuma Sunulan Tebliğler, VII. Dizi, Sayı: 188, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 15-17 Ekim 1997

Moralı Turan, “Küreselleşmenin Siyasi Boyutları ve Güvenlik Stratejilerine Etkileri”, **Birinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., İstanbul, 29-30.05.06.2003

Nye Joseph S., “The Information Revolution and the Paradox of American Power”, der. Lexis- Nexis, **American Society of International Law: Proceedings of the Annual Meeting**,2003

Özüerman Tülay, “Küreselleşme, Batılılaşma ve Avrupalılaşma Kıskacında Türkiye”, **VIII. Ulusal Sosyal Bil. Kong. Özet kitabı**, ODTÜ,3-5 Aralık 2003

Rapoport David. C., “Generations and Waves: The Keys to Understanding Rebel Terror Movements”, **Seminar on Global Affairs**, Columbia University Pres, New York, 2003

Saygun Ergin, “Orta Doğu; Belirsizlikler İçindeki Geleceği ve Güvenlik Sorunları” Konulu Uluslararası Sempozyum Kapanış Konuşması, 5 Haziran 2008, İstanbul

Soysal Mümtaz, “Kıbrıs’ta Nereden Nereye?”, **22. Panel**, EGE-KOOP, İzmir, 30 Mart 2003

Tekeli İlhan, "Çevre Ülkelerinde Toplumsal Bilimlerin İdeolojik Sorunları", **Türkiye'de Toplumsal Bilim Araştırmalarında Yaklaşımlar ve Yöntemler Semineri**, ODTÜ, 17-19.12.1976

Yılmaz Türel, "Orta Doğu'da Terör ve Uluslararası Etkileri" **Beşinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., İstanbul, 05-06.06.2008

**ELEKTRONİK KAYNAKLAR**

"KTTO:Kıbrıs'ta zaman Kıbrıslı Türklerin aleyhine çalışıyor", 18.01.2005, Lefkoşa, www.abhaber.com (18.07.2007)

AKP 2002 Seçim Beyannamesi, 9. Bölüm, 28 Eylül 2002, http://www.belgenet.com/secim/bildirge/akp2002-5.html (14.2.2010)

Cumhurbaşkanı Talat: "Kıbrıs için Son Şans", www.abhaber.com, (28.4.2008)

NTV-MSNBC, Belçika Modeli ve Kıbrıs, http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/186205.asp (9.3.2010)

http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/380455.asp, 26 Temmuz 2006 (27.3.2010)

http://www.globalfirepower.com/countries-comparison-detail.asp (2.11.2009)

http://www.nationalgeographic.com/faq/geography.html, (29.12.2009)

http://www.tepav.org.tr/tur/admin/dosyabul/upload/DN_Lizbon_Antlasmasi_ve_Turkiye.pdf (18.1.2010)

https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/us.html, (24.12.2009)

Nye Joseph S., "American Power in 21st Century", http://www.koreatimes.co.kr/www/news/opinion/2009/09/137_51780.html

The National Security Strategy of The United States of America, http://www.whitehouse.gov/nsc/nssall.html

www.abhaber.com, (09.09.2008)

**GAZETELER**

Can Eyüp, "Yeni-Osmanlıcılık mı Yeni Türk Vizyonu mu", Hürriyet, 5 Mayıs 2010

Chace James, "The Pentagon's Superpower Fantasy", The New York Times, 16 Mart 1992

Cumhuriyet, "Eroğlu Türkiye'ye Geldi", 25 Aralık 2009

Elekdağ Şükrü, "Çekiç Güç Kararı: Çaresizlik mi?", Milliyet, 2 Ocak 1994

Farnsworth Clyde H., "White House Seks to Revive Credits For Arms Exports", The New York Times, 18 Mart 1991

Günver Semih, "Tek Kişilik Oyun", Milliyet, 18 Ocak 1991

Güven Erdal, ""Belçika Modeli" Telaşı Açıklıyor", Radikal, 7 Kasım 2002

Habertürk, "İlk arabulucu: Sabrınıza hayranım", 20 Şubat 2010

Hürriyet, "İşgalci konumuna düşeriz", 17 Aralık 2002

Karpat Kemal, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kimlik Arayışı", Taraf, 10 Şubat 2008

Kissinger Henry A., "US Policy Towards Iraq", Federal New Service, 26 Eylül 2002

Kohen Sami, "Açılımlar Politikası", Milliyet, 5 Eylül 2009

Kohen Sami, “Dış politikada “eksen” testi”, Milliyet, 25 Aralık 2009

Kohen Sami, “Dış Politikada Yeni “Sektör”: Arabuluculuk”, Milliyet, 3 Kasım 2009

Kohen Sami, “Kültürel Soğuk Savaş mı?”, Milliyet, 20 Kasım 2009

Kohen Sami, “Yeni bir NATO’ya doğru…”, Milliyet, 3 Nisan 2009

Kohen Sami, Davutoğlu’nun Performansı, Milliyet, 4 Mayıs 2010

Milliyet, “Alkış var, destek yok”, 16 Nisan 2004

Milliyet, “Bizim buzdolabını siz tamir etmiştiniz”, 15 Kasım 2009

Milliyet, “Savaşın Faturasını Ödüyorsunuz”, 11 Mayıs 1994

Özüerman Tülay, “Dış Politika Trajedisi”, Cumhuriyet, 17 Temmuz 2006

Özüerman Tülay, “Hukuk, ciddiyet ve devlet!..”, Haberekspres, 18 Nisan 2009

Özüerman Tülay, “İki Bin Dokuz; Hepimiz Gözetleniyoruz!..”, Cumhuriyet, 29 Aralık 2009

Özüerman Tülay, “İki Bin Dokuz; Hepimiz Gözetleniyoruz!..”, Cumhuriyet, 29 Aralık 2009

Özüerman Tülay, “İslamcı Parti’nin “Doğu” Açılımı”, Cumhuriyet, 4 Kasım 2009

Özüerman Tülay, “Yeni Totalitarizm”, Cumhuriyet, 3 Şubat 2007

Pakkan Şükran, “Türkiye Devleti Osmanlı Gibi Değil”, Milliyet, 16 Kasım 2009

Rice Condoleeza, “Transforming The Middle East”, The Washington Post, 7 Ağustos 2003

Sontag Susan, “Real Battles and Empty Metaphors”, The New York Times, 10 Eylül 2002

Soysal Mümtaz, “Çekiç Güç’ün Sapı”, Hürriyet, 28 Aralık 1993

Tınç Ferai, “Türkiye Anavatan Değildir”, Hürriyet, 28 Aralık 1997

Türkiye, “İstikbal Türklerin”, 25 Eylül 1991

Yıldızoğlu Ergin, “Çatlak”, Cumhuriyet, 5 Mart 2003

Yıldızoğlu Ergin, “NATO’nun Yeni Görevi”, Cumhuriyet, 25 Kasım 2002

**DİĞER KAYNAKLAR**

“Türkiye-AB İlişkileri Çerçevesinde Kıbrıs Sorunu ve Çözüm Önerileri”, **USAK Raporu**, Ankara, 2006

Annan Kofi, The Economist, 18 September 1999

BP Statistical Review of World Energy, June 2009

Commission Regulation (EC) 866/2004 of 29 April 2004, Green Line Regulation

Direct Trade Proposal for a Council Regulation, 2004/0148 (ACC), 07.07.2004, Brussels

Financial Aid Regulation (EC), 07.07.2004, Brussels

Kohen Sami, Contacts with Central Asin States: A Foundation for Pan-Turkism, **The Washington Report on Middle East Affairs**, 1992

Öymen Onur, “Karşı Görüş” adlı programa verdiği mülakat, NTV, 2 Mart 2005

Özgür Özdemir Ahmet, AB Genişleme Stratejileri Workshop, 14 Mayıs 2007

President George W. Bush, “Address to the Nation on the Bombing in Afghanistan”, The White House, 7 October 2001, in Mission and in Moment

President George W. Bush, “Address to the Nation on the September 11 Attacks”,The White House, 11September 2001, in Our Mission and Our Moment

President George W. Bush, “National Day of Prayer and Remembrance Service”,Washington D.C., 14 September 2001,in Mission and Our Moment

Salem Elie, “Prospects For A New Lebanon”, **American Enterprise Institute Özel Analizi**, Washington D.C., 1982

Smith Paul J., “Fourth Wave Terrorism and The International System”, **ProQuest Inf. And Learning Company**, 2005, (UMI No. 3171072)